

4320
ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
INSTITUTUL DE STUDII SUD-EST EUROPENE

RELATII
ROMÂNNO-BULGARE
DE-A LUNGUL
VEACURILOR

Studii
vol. II

**RELAȚII
ROMÂNNO-BULGARE
DE-A LUNGUL VEACURILOR**

L'ACADÉMIE DE SCIENCES SOCIALES ET POLITIQUES
DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE

Institut des études sud-est européennes

RELATIONS ROUMANO-BULGARES À TRAVERS LES SIÈCLES

ÉTUDES

Tome II

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE
DE ROUMANIE

Bucarest, 1984

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII
SOCIALISTE ROMÂNIA

Institutul de studii sud-est europene

RELAȚII ROMÂNNO-BULGARE DE-A LUNGUL VEACURILOR

STUDII

Vol. II

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
București, 1984

4320

12 170

COMITETUL DE REDACȚIE

Comitetul român : **EUGEN STĂNESCU; CONSTANTIN N. VELICHI;
PAUL CERNOVODEANU**

Comitetul bulgar : **Acad. NIKOLAI TODOROV; VESELIN TRAIKOV;
VASILKA TĂPKOVA-ZAIMOVA**

Secretar de redacție al volumului : **ELENA SIUPIUR**

CUPRINS

PREFAȚĂ	7
VESELIN TRAIKOV, Rakovski, Levski, Karavelov. Botev și România	9
VLADIMIR DICULESCU, Cercurile politice bulgare și Conferința cretană de la Paris din 1869	18
NIKOLAI JECEV, Bucureștiul și renașterea culturală bulgară	21
PAUL CERNOVODEANU, Noi surse documentare privind mișcarea revoluționară a bulgarilor din Brăila la 1841	29
LADISLAU GYÉMÁNT, „Gazeta de Transilvania” și activitatea emigrației bulgare de la Galați în 1844—1845	51
PETĂR DINEKOV, Hristo Botev în dezvoltarea literaturii bulgare	65
CORNELIA PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, Contribuția unor texte grecești la formarea culturii moderne a românilor și bulgarilor din prima jumătate a secolului al XIX-lea	84
ȘTEFANA TARINSKA, Literatura revoluționară rusă în mediile emigrației bulgare din România	88
NADEJDA DRAGOVA, Trupa teatrală ambulantă a lui Iorgu Caragiale în viața emigrației bulgare din România	101
LOUIS ROMAN, Așezări de bulgari și alți sud-dunăreni în Țara Românească (1740—1834)	126
CONSTANTIN ȘERBAN, Companiștii bulgari chiproviceni din Oltenia în ajunul revoluției de la 1821	144
ROBERT PĂIUȘAN, Presa străină despre armata română în războiul din 1877—1878	153
INDICE	165

Tradiționala și strânsa colaborare dintre istoricii din Republica Socialistă România și Republica Populară Bulgaria și-a găsit expresia în diferite manifestări legate de stabilirea adevărurilor istorice în spațiul relațiilor din trecut dintre cele două popoare vecine și prietene. Această colaborare înscrie numeroase reuniuni științifice bilaterale — conferințe, simpozioane, consfătuiri, dezbateri științifice, lucrări în comun referitoare la istoria celor două țări, cercetări în arhivele și bibliotecile din Bulgaria și România. În cadrul acestei fructuoase colaborări s-a hotărât și editarea culegerii de studii Relații româno-bulgare de-a lungul veacurilor. Volumul de față este cel de-al doilea al acestei serii.

Spre deosebire de primul volum, cel de față este structurat cronologic — cu o excepție — numai în limitele secolului al XIX-lea, de la începutul acestui veac și pînă la războiul din 1877—1878 care a pus capăt dominației otomane la sud de Dunăre și a dus la cucerirea independenței de stat depline a României.

Materialele din volum tratează diferite probleme din istoria relațiilor româno-bulgare pe parcursul secolului al XIX-lea, aspecte politice găsindu-și o atentă analiză în studiile lui Veselin Traikov, Ladislau Gyémánt, Vladimir Diculescu, Păul Cernorodeanu, cele culturale — mai bogat reprezentate în volumul de față decît în primul volum — în studiile Ștefanei Tarinska, Corneliiei Papacostea-Danielopolu, Petăr Dinekov, Nikolai Jecov, aspecte demografice în studiile lui Louis Roman și Constantin Șerban.

Studiile din acest volum ating numai o parte a relațiilor româno-bulgare. Sînt numeroase problemele care așteaptă cercetări și dezbateri comune ale istoricilor din cele două țări. Desigur, acestea vor forma subiectul următoarelor volume din prezenta serie. Eforturile istoricilor români și bulgari vor contribui în acest fel la o continuă adîncire a colaborării lor în spiritul tradiționalei prietenii româno-bulgare.

Veselin Traikov

România și poporul român se bucură de mult timp de atenția bulgarilor. Sute de mii de refugiați de sub neîndurătorul jug otoman au găsit adăpost, ospitalitate și o viață liberă la nord de Dunăre. Mii de revoluționari bulgari, luptători dedicați trup și suflet cauzei eliberării naționale, au activat și pe țărimurile românești. Aici au avut loc întrunirile celor care au organizat mișcările de eliberare ale bulgarilor, de aici au pornit către pământurile Bulgariei zeci de detașamente gata de luptă împotriva asupritorilor. N-a fost o întâmplare faptul că toți militanții bulgari au dat o importanță de prim-rang colaborării cu România, cu poporul român. Acest interes față de posibilitatea de a acționa în comun a fost cu totul împărtășit de Rakovski, Levski, Karavelov și Botev, conducătorii cei mai proeminenți ai mișcării revoluționare naționale bulgare. Toți patru au avut cele mai calde sentimente față de poporul român, cu toate că fiecare dintre ei a avut legături diferite cu România.

Gheorghe Rakovski, inițiatorul mișcării bulgare organizate de eliberare națională a cunoscut România și poporul român încă din tinerețe: în această țară se stabiliseră definitiv doi dintre unchii săi. Rakovski pune piciorul pe solul românesc pentru întâia oară atunci când, tânăr de 24 de ani, alesese deja calea revoluționarului, luând parte activă la cea de-a doua răscoală de la Brăila. Urmărit de către autoritățile otomane, el își găsește din nou refugiul pe teritoriul României între anii 1855—1856, în timpul războiului Crimeii, retrăgându-se la nord de Dunăre. Fiind în relații strinse cu compatrioții săi stabiliți în Țara Românească și în Moldova, Rakovski îi vizitează adesea în anii 1857, 1858, 1860, 1861 și 1862, terminând prin a se stabili definitiv în România, în toamna anului 1863.

Legăturile strinse pe care le-a avut Rakovski cu România se oglindesc și în relațiile lui cu cele mai proeminente figuri românești, personalități ale științei și ale culturii. Sub acest aspect, revoluționarul bulgar se distinge net de alți militanți compatrioți: trăiește în mediu românesc, învață limba română și leagă strinsă prietenie cu reprezentanți ai intelectualității românești, cum ar fi Bogdan Petriceicu Hasdeu, Cezar Bolliac, dr. Carol Davila, Cristian Tell, D. Bolintineanu, cu proeminenți oameni politici și de stat ai României, ca de pildă Al. I. Cuza, Mihail Kogălniceanu, C. A. Rosetti, I. C. Brătianu, Dimitrie Lecca, E. Țarada, Nikolae Konaki-Vogoridi și alte zeci de personalități eminente din mediul politic, scriitori, jurnaliști, oameni de știință etc.

Rakovski nu rămâne indiferent față de problemele interne ale României. El ia parte activă în discutarea acestor probleme, abordând întotdeauna punctul de vedere al militanților români progresiști. Astfel, el

sprijină eforturile domnitorului Cuza pentru rezolvarea problemei agrare, a democratizării legii electorale, a secularizării averilor mănăstirești și a recunoașterii drepturilor țăranilor. În publicațiile sale, el susține eforturile românilor pentru unire, revendicările lor privitoare la reformele sociale și la întărirea armatei române. Nu se mulțumește doar să scrie, ci participă efectiv la strădaniile colective de a întări România: în puterea acesteia vede el garanția unui viitor mai bun pentru poporul bulgar.

Pentru Rakovski este evident faptul că forțele fiecărei țări balcanice luate separat sînt prea slabe pentru a garanta libertatea și independența, experiența personală, pildele din trecutul istoric îl conving să accepte acest adevăr. Astfel, el recunoaște în posibilă uniune a statelor balcanice — idee îmbrățișată adesea în epocă — șansa libertății, a respingerii puterilor străine interesate și dornice de a-și satisface interesele proprii. În timp ce grecii și sîrbii l-au dezamăgit, nedînd curs unei eventuale colaborări, acest ardent revoluționar bulgar își pune, în ultimii ani de viață, toată speranța în poporul frate român. *Motto*-ul pe care îl lansează la sfîrșitul anului 1863 sună astfel: „Bulgari și români de pretutindeni! Cheia Orientului se află în miinile voastre!”. El subliniază faptul că, odată cu căderea Bulgariei sub jugul turcesc, România a fost mereu „un refugiu liber și sigur pentru poporul bulgar, de vreme ce căminul țăranului român a fost larg deschis bulgarului, cu o sinceritate prietenească”¹.

Aceste sentimente ale lui Rakovski sînt în egală măsură împărtășite de numeroși și eminenți militanți români. Apariția ziarului „Bădușnost”, de pildă, este călduros salutată de publiciștii de dincolo de Dunăre. C.A. Rosetti scria în gazeta sa, „Românul”: „Întîiul număr ce a apărut ne arată că dorește deplina înțelegere între bulgari și români. Aceasta a fost și va fi dorința noastră [...]. Astfel noi primim cu bucurie vestea apariției acestui jurnal, urindu-i un succes deplin”². Bogdan Petriceicu Hasdeu, în amintirile sale despre Rakovski, scrise în 1900, menționează printre altele începuturile unei strînse prietenii care l-a legat de revoluționarul bulgar, de „patriotul bulgar cel mai înflăcărat din acea epocă”, după cum îl caracterizează Hasdeu, subliniind, totodată, faptul că „Rakovski îi iubea din inimă pe români”.

Atașat forțelor progresiste ale poporului român din acea epocă, Rakovski resimte din plin lovitura de stat din februarie 1866, cînd Al. I. Cuza este înlăturat și cînd este adus la tron un prinț german. Cercurile conservatoare — cu care Rakovski nu se găsea în raporturi bune — trec la cirna țării. Spre sfîrșitul vieții, acest eminent patriot bulgar realizează faptul că nu se mai poate spera într-o acțiune comună cu România deoarece forțele împotriva cărora el luptase o viață întreagă se află acum la putere. Dar dragostea lui pentru poporul român este nezdruncinată, cu toate că nu mai are posibilitatea de a colabora cu cei care conduc acum destinele României. Către sfîrșitul vieții, experiența personală îl face să ajungă la concluzia că bulgarii nu se pot baza decît pe propriile lor puteri. În această perioadă, Rakovski scrie și *Legea temporară privitoare la detașamentele insurecționale populare*. Puterile îl părăsesc și, la scurt timp după aceasta, moare. Pămîntul românesc primește rămășițele celui care a fost Rakovski. Este înmormîntat la București, acolo unde luptase fără răgaz,

¹ *Объявление за издаването на вестник Бъдушност. Архив на Г. С. Раковски*, t. I, Sofia, 1952, p. 416.

² „Românul”, nr. 845, 10 III 1864.

în tot timpul vieții, pentru înțelegerea și strinsa alianță dintre bulgari și români³.

Activitatea lui Vasil Levski are un caracter diferit. Activînd în primul rînd în interiorul granițelor Bulgariei, el nu a întreținut relații tot atît de strînse cu militanții din străinătate, așa cum făcuse Rakovski. România era pentru el o țară în care bulgarii puteau găsi adăpost împotriva prigoanei autorităților otomane, un loc de salvare și refugiu. El însuși s-a bucurat în repetate rînduri de ospitalitatea pămîntului românesc. Prima sa vizită datează din iarna anului 1862, cînd s-a stabilit la București pînă în primăvara anului 1863. În 1867 revine pentru trei luni, trecînd din nou Dunărea împreună cu detașamentul lui Panajot Hitov — este pentru întîia dată stegar al acestui detașament —, străbate Bulgaria de la un cap la altul, reflectînd la o serie de chestiuni legate de lupta poporului. Din nou în România în decursul verii anului 1868, Levski își petrece iarna aceluiași an în tovărășia lui Botev, în apropierea Bucureștilor. În decursul perioadei 1869—1872, el revine de mai multe ori în România, întreținînd relații constante cu emigranții bulgari de aici. La 1 iulie 1872, Levski trece Dunărea pentru ultima oară, pe drumul care îl va duce la Kăkrina și, din nefericire, la spinzurătoare, în apropiere de Sofia.

Levski descrie vizitele sale în România, în tovărășia unor alți emigranți bulgari, în încercarea sa de autobiografie pe care nu mai apucă să o termine. El își amintește de peregrinările sale prin „Valahia”, căutînd ajutor pentru ca poporul său să-și cucerească libertatea⁴. Fidel concepțiilor sale, el nu spera ca alții să se bată pentru a elibera poporul bulgar, libertatea trebuie să fie cucerită de către bulgarii înșiși. Patriot convins el are ca deviză următoarele cuvinte : „Libertate și fiecăruia ce i se cuvine!”. Într-unul din articolele publicate în ziarul „Svoboda”, Levski își afirmă convingerea că „Dacă noi aceștia, creștinii din Peninsula Balcanică, am vrea să luăm calea cea dreaptă căutîndu-ne libertatea personală și cea a poporului nostru, fără a dăuna vecinilor noștri, cine ar putea să ni se ridice împotriva?”. Și adaugă în continuare : „Noi vrem să ne ridicăm, revendicînd cu forța drepturile călcate atît de samavolnic în picioare. Vrem ca și frații noștri sîrbi, muntenegreni, bosnieci și români să nu se lase mai prejos și să-și înalțe glasul alături de noi, căci toți avem o patrie și același țeluri”⁵. „O republică pură și sfîntă”, acesta este obiectivul politic al lui Levski. Și acest nobil țel nu trebuie să fie atins doar de către poporul bulgar. „Îl dorim și fraților noștri sîrbi, muntenegreni, români”, adaugă el⁶. Ideea unității de interese cu poporul român este de altfel subliniată și în Programul Comitetului Central Revoluționar Bulgar (C.C.R.B.), dezbătut la ședința comitetului de la București, la sfîrșitul lunii aprilie și începutul lunii mai 1872. Documentul a fost elaborat de o comisie în cadrul căreia Vasil Levski a jucat un rol deosebit de activ. La punctul trei al acestui program, se poate citi : „Noi, bulgarii, dorim a trăi în pace și prietenie cu toți vecinii noștri, indeobște cu sîrbi, cu românii și cu muntenegrenii... și dorim a constitui cu ei o federație a țărilor libere”. Revoluționarii bulgari doresc ca fiecare țară a acestei federații să fie administrată în funcție de particularitățile specifice fiecărui popor, „conform caracterului popoarelor

³ Alte amănunte cu privire la Rakovski și atitudinea sa față de România pot fi găsite în V. Trajkov, *Раковски и балканските народи*, Sofia, 1971, p. 185—313.

⁴ Vasil Levski, în vol. *Документално наследство*, Sofia, 1973, p. 56.

⁵ „Свобода”, II, nr. 7, 13 II 1871.

⁶ Vasil Levski, op. cit., p. 67.

român, sîrb etc.”, după cum se specifică în același punct 3 al programului. Articolul 7 stipulează în continuare : „Noi dorim libertatea poporului, libertatea personală și cea religioasă : într-un cuvînt, libertatea omului și acesta este motivul pentru care dorim și libertatea prietenilor și vecinilor noștri !”⁷.

Profund democratic în toate concepțiile sale, pînă la sfîrșitul vieții, Levski a avut cele mai calde sentimente pentru poporul român. Nu a fost o întîmplare faptul că în documentele esențiale ale revoluției bulgare, pe care le-a desăvîrșit, apare formulată dorința ca și poporul român să se bucure de o libertate întreagă, totală.

Dedicîndu-și toate forțele luptei de eliberare, Levski străbate Bulgaria în lung și-n lat, organizînd poporul pentru revoluția iminentă. După cum reiese din procesele verbale ale interogatoriilor luate în fața tribunalului turc, revoluționarul călătorea sub numele românesc de împrumut Stan Stănculescu. Sub acest pseudonim a efectuat ultima sa călătorie în țară, călătorie care se va sfîrși în apropierea hanului de la Kăkrina⁸.

Față de România și de poporul român, Karavelov a avut o atitudine diferită. Membru activ al organizației revoluționare, activînd mult timp în fruntea Comitetului Central Revoluționar Bulgar, Karavelov a trăit în România, cu unele întreruperi, începînd cu data de 2 mai 1869, cînd își face apariția în București ca supus sîrb, pînă în mai 1876 și, pentru a doua oară, din mai pînă în iulie 1877. În București, el era deja recunoscut drept un publicist confirmat și un militant revoluționar⁹.

Acest mare militant revoluționar bulgar cunoștea foarte bine țara în care a trăit mai mult de 7 ani. Acest lucru e atestat de zecile de articole pe care le publică în ziarele rusești și sîrbești, pînă în anul 1867¹⁰. Fiind, totodată, și în strînse relații cu emigranții revoluționari bulgari, cu toți bulgarii care trăiau la nord de Dunăre, Karavelov are cele mai bune sentimente față de poporul și țara care ofereau adăpost sutelor de mii de refugiați, prizoniți de neîndurătoarele autorități ale Imperiului feudal otoman. În concordanță cu frumoasa atitudine a întregului popor bulgar față de poporul român, Karavelov își exprimă în repetate rînduri și sentimentele de recunoștință. „Este bine cunoscut faptul — scrie el de pildă în 1872 — că România a fost pentru bulgari un pămînt sacru, unde gîndirea și conștiința bulgară au găsit cîmp liber ; pe scurt, scriitorii și ziariștii bulgari au putut găsi în România posibilitatea de a da glas durerilor și suferințelor lor, tot ceea ce nu puteau exprima sub turbanul verde și mînușa cadiului”. După părerea lui Karavelov, Bulgaria avea în primul rînd nevoie de a-și exprima în mod liber părerea, într-o epocă în care, lipsită de libertate, era obligată să tacă, să-și încovoie spinarea și să muncească pentru alții. Astfel, Karavelov nu are decît sentimente de recunoștință față de țara în care „putem să ne exprimăm liberi libertatea și să răsplătim pe fiecare după realizările sale”¹¹.

⁷ *Ibidem*, p. 170—171.

⁸ *Ibidem*, p. 282.

⁹ Pentru perioada de pînă la 1867, a se consulta monografia K. Șarova, *Любен Каравелов и българското освободително движение, 1860—1867*, Sofia, 1970, p. 411.

¹⁰ De exemplu, deosebit de interesantul articol cu privire la politica externă și internă a României, publicat de Karavelov în ziarul „Голос”, nr. 207, 1867, publicat și în *Публицистиката на Любен Каравелов (1860—1869)*, sub red. M. Dimitrov, t. I, Sofia, 1957, p. 278—280. Karavelov menționează că cei peste 4 milioane de români din Transilvania erau amenințați cu maghiarizarea. Acest pericol îi obligă pe români să caute o alianță naturală cu bulgarii și cu sîrbii.

¹¹ *Знаеш ли ти кои сме?*, în „Свобода”, nr. 21, 18 XI 1872.

Consacrându-și toate forțele luptei împotriva puterii sultanului, Karavelov detestă pe toți cei care (și tot ceea ce) ar putea împiedica lupta împotriva asupritorului. Se convinge foarte repede că popoarele balcanice trebuie să-și unească forțele împotriva dușmanului comun. Acesta este motivul pentru care ar trebuie să existe, după părerea lui, un acord și o înțelegere între bulgari, români, sirbi și greci. Într-unul dintre mesajele adresate *Fraților bulgari*, datat 23 iulie 1871, face, între altele, un apel îndemnând aceste popoare la unire. „Strângeți-vă în brațe, în sfârșit, și dați uitării acele dușmăanii copilărești, nefericite, care ne-au ros pînă astăzi inimile”, se adresează el popoarelor asuprite din Balcani. Ținînd cont de diferitele plingeri formulate de unii militanți bulgari, referitoare la o serie de neînțelegeri, Karavelov mărturisește: „Noi trebuie totuși să remarcăm că dacă vreun sirb, român sau rus ne-a cauzat vreun rău oarecare în trecut vina o poartă acea persoană și nicidecum poporul întreg”¹². În ziarele „Svoboda” și „Nezavisimost”, el laudă ideea creării unei federații dunărene, o unire între bulgari, români și sirbi. Numai așa va putea poporul bulgar să scape de robie, consideră Karavelov.

Activitatea pe care Karavelov o desfășoară în România îl obligă de cele mai multe ori să se țină în umbră. Exigențele conspirației îl fac să evite exprimarea prea clară și prea deschisă a sentimentelor sale față de poporul român, printre altele¹³. Veșnic supravegheat de către spionii turci, el a fost nevoit să se abțină de la manifestațiile publice. Personalitatea sa marcantă n-a stat doar în atenția autorităților sultanului. Karavelov a fost implicat, împotriva voinței lui, și în luptele politice interne din România, trezindu-se amestecat în evenimente pe care el personal ar fi vrut să le evite. Astfel, de pildă, după victoriile armatelor germane în Franța, în 1871 la București au avut loc o serie de manifestații în cursul cărora au fost sparte geamurile Consulatului general al Prusiei. Ziarele conservatoare au aruncat vina asupra lui Ljuben Karavelov și asupra sirbului Petar Ouzelats, care, zice-se, s-ar fi aflat în fruntea bulgarilor și sirbilor incitați la violențe de către I. C. Brătianu. Ținta conservatorilor era de fapt Brătianu, însă Ljuben Karavelov a căzut și el victimă acestui atac. Astfel de manifestații l-au făcut pe Karavelov să se arate și mai prudent, în interesul mării cauze legate de lupta poporului bulgar pentru cucerirea libertății.

Sublima Poartă se afla mereu pe urmele revoluționarului bulgar. Dezvăluirile făcute ca urmare a arestării lui Dimităr Obști îndeamnă guvernul turc să ceară cu insistență României extrădarea lui Karavelov. El se salvează de data aceasta datorită cetățeniei sale sirbe.

Partizan convins în primul rînd al politicii de colaborare cu Serbia, Karavelov desfășoară, totodată, o activitate febrilă în timpul „crizei orientale”, între anii 1875—1876. În timp ce guvernul sirb optează pentru război, Karavelov se dedică unei activități de propagandă intensă printre bulgarii emigrați în România, încercînd să-i determine să se înscrie

¹² Из миналото. Документи по политическото ни възраждане. Под редакцията на П. С. Кършовски, vol. I, 1927, p. 281—282. Pentru paternitatea operei care li aparține, lui Karavelov, a se consulta: M. Dimitrov, Л. Каравелов, Биография, Sofia, 1959, p. 233.

¹³ În arhiva lui Karavelov se păstrează manuscrisul unuia dintre articolele sale inedite, Румъния [Архив БАН, ф. 37 (exemplar unic)]. Documentul nu e datat, însă a fost scris după ce Karavelov a ajuns la București. Militantul adoptă o poziție critică față de caracteristicile burgheziei române. Acest document a fost publicat în Из архив на Любен Каравелов, Sofia, 1964, p. 258—260.

voluntari și să treacă în Serbia, pentru a lua parte la iminentele acțiuni militare. Această activitate se găsea în contradicție cu politica de neutralitate pe care România încerca să o urmeze în acea epocă. Colonelul Dragașevič se deplasă de la Belgrad la București ca delegat al guvernului sîrb, pentru a negocia cu emigranții bulgari. Activitatea sa a fost subiectul unei supravegheri atente din partea poliției române. Ca urmare a acestui fapt, Dragașevič este în final expulzat din țară. În această perioadă, Karavelov străbătea coloniile bulgare din Basarabia. Reîntorcîndu-se la Galați, este arestat de către poliția română. Într-o scrisoare datată 31 mai 1876, ministrul de interne român explică primului ministru că organizarea detașamentelor bulgare „care trec în Turcia sau în Sirbia” se face mai ales sub conducerea numiților Karavelov și Tsankov. „După informațiile din surse sigure pe care le dețin, acești doi străini depun o activitate intensă întru organizarea acestor detașamente și întrețin relații ample cu diverse comitete din țară și de peste hotare, încercînd să dăuneze, într-o oarecare măsură, la poziția neutră pe care a impus-o României actualul ei guvern”¹⁴.

Dacă Ljuben Karavelov s-a ținut mai ales în umbră, în schimb activitatea lui Hristo Botev este cu totul diferită. Acesta și-a petrecut cea mai furtunoasă perioadă a vieții la București, desfășurînd o activitate politică, revoluționară, jurnalistică și literară ferventă¹⁵. Ridicîndu-se în final la rangul de conducător al aripei revoluționare în sinul emigranților bulgari, Botev îndrumă febril pregătirile evenimentelor care se vor încheia cu trecerea Dunării de către un detașament condus de el însuși, și cu faptele vitejești ale acestuia în Munții Balcani, deasupra Vrăteii.

În timp ce Rakovski face eforturi în direcția unei acțiuni comune cu conducătorii statului român, în timp ce Levski și Karavelov încearcă să rămînă în umbră, în interesul conspirației, Botev își definește hotărît atitudinea față de realitățile existente la nord de Dunăre, participă intens la examinarea problemelor României, exprimîndu-și în mod deschis părerea care îl plasează invariabil în rîndul militanților progresiști care luptă pentru dreptate socială, împotriva tuturor manifestărilor conservatoare, împotriva asupririi maselor populare, împotriva spiritului retrograd și a obscurantismului.

Este firesc ca o astfel de personalitate să apere întotdeauna cu convingere și elocvență drepturile călcate în picioare ale poporului român. Botev susține credincios cauza românilor în lupta lor pentru independență națională. Aspirațiile românilor la independență și suveranitate — recunoaște Botev — implică și interesele țărilor balcanice, căci, prin lupta României, Imperiul otoman suferă o puternică lovitură¹⁶. Avînd în vedere dreptul poporului român de a-și hotărî singur soarta, Botev subliniază nu o dată încercările Sublimei Porți de a împiedica statul român să încheie convenții comerciale cu alte țări, după bunul său plac¹⁷. El admiră modul în care grănicerii români apără drepturile țării lor asupra insulelor de pe Dunăre, dîndu-le nizamilor turci o lecție usturătoare¹⁸. Libertatea poporului

¹⁴ Arh. Stat. Buc., Ministerul Afacerilor Externe, nr. 5 094, f. 27. Citat după M. Dimitrov, *Любен Каравелов. Биография*, Sofia, 1959, p. 297—298.

¹⁵ Nu ne vom referi aici la influențele literare la care a fost supus Botev pe pămîntul românesc. Sub acest aspect, s-ar putea face paralele interesante între operele acestuia și operele unor eminenți scriitori români. Acestea depășesc limitele temei acestui articol.

¹⁶ *Букурец*, 18 Януари, în „Знаме”, nr. 6, 19 I 1875.

¹⁷ A se consulta de pildă „Знаме”, nr. 6 și 9 din 19 I, respectiv 16 II 1875.

¹⁸ *Русск*, 1 март, în „Независимост”, nr. 22, 16 III 1874.

și independența statului constituie pentru Botev premisele progresului și ale prosperității. Comparind situația României și a celorlalte țări balcanice cu situația Imperiului otoman, el relevă că „aceste stătulețe se administrează pe sine într-un mod mult mai rezonabil și într-o manieră mult mai progresistă decît uriașul imperiu turc”. Tocmai din acest motiv, scrie Botev, se constată în România progresul, un curent de idei și o dezvoltare culturală¹⁹.

Luînd apărarea statului român, Botev nu tratează egal diferitele forțe sociale ale țării. În articolele sale el își definește în repetate rinduri atitudinea față de problemele și politica internă a țării, fiind întotdeauna de partea forțelor progresiste ale României, în lupta lor împotriva reacțiunii și a conservatorismului. Și nu este o întimplare faptul că acest revoluționar bulgar ajunge să se atașeze, în cursul vieții sale, de mișcarea socialistă care tocmai luase ființă.

Botev este dușmanul convins al guvernelor conservatoare care s-au perindat la conducerea țării. Fraudele electorale din epoca alegerilor legislative sînt imediat comentate de Botev ca potrivnice intereselor poporului român. „Ce face astăzi guvernul român în alegerile parlamentare? Pentru a se agăța de gitul poporului și în viitor și pentru a-i putea lua totul fără să-i dea, ca să spunem așa, aproape nimic, el se dedă la acțiuni împotriva dreptului și voinței acestuia pe care noi nici nu ni le putem inchipui, paragrafele legilor lor constituționale nefiind valabile decît pentru bogății și puternicii acestei lumi”, scrie el. Botev protestează cu vehemență împotriva violențelor exercitate de către conservatori care „ii fac pe toți să vadă că legile nu sînt bune decît pentru șerbi”²⁰. Victoria electorală a Partidului Conservator îi dă ocazia lui Botev să exclame: „Ce nenorocire pentru poporul român!”²¹.

Patriotul bulgar nutrește o ură nesfîrșită față de ciocii și de marii proprietari români de pămînturi. Atitudinea sa este determinată nu numai de concepțiile sale politice, potrivnice oricărei tiranii, potrivnice despotismului și a nedreptății. Ca patriot bulgar el relevă, totodată, legătura care există între atmosfera politică din România și starea de spirit a emigranților bulgari de această parte a Dunării. Acest lucru constituie un motiv în plus pentru ca Botev să urmărească desfășurarea vieții politice românești. „O serie de schimbări intervin în atmosfera politică a României după 1868 și barometrul spiritului nostru revoluționar coboară zi cu zi, notează el într-unul dintre articolele sale. Vintul înghețat care a bătut la început dinspre Partidul Conservator român, sau partidul alb cum este numit (și care, între paranteze fie spus, constituie cauza tristei situații în care se găsește azi poporul român) a influențat în mod funest creierii de pasăre ai patrioților noștri cameleoni”²².

Botev condamnă și sentimentele bănuitoare manifestate de guvernele conservatoare, evitarea colaborării cu alte țări balcanice, o serie de manifestări care îndepărtează statul român de alianța cu celelalte popoare din Balcani. El trage trista concluzie că „România ne-a dat destule motive să credem că ea nu va scoate nicicînd sabia din teacă pentru a lupta

¹⁹ *Букурещ*, 29 август, în „Независимост”, nr. 46, 31 VIII 1874.

²⁰ Adept al lui Proudhon. Botev consideră că „orice guvern reprezintă un complot, o conjurație împotriva libertății umanității: *Букурещ*, 1 май, în „Знаме”, nr. 14, 2 V 1875.

²¹ *Ibidem*.

²² *Букурещ*, 21 декемврие, în „Знаме”, nr. 3, 22 XII 1874.

într-o Federație dunăreană. Ea își va fonda politica pe diplomație și nu își va lega destinul cu cel al statelor slave din sud”. Botev întrezărește viitorul Balcanilor doar într-o alianță a popoarelor balcanice. „Singele vărsat pentru libertate va spăla toate nepotrivirile etnice, toate fricțiunile, în timp ce alianța frățească a grupurilor etnice și a popoarelor eliberate va conferi fiecăruia dintre membrii locului care trebuie să-i revină în Peninsula Balcanică”, afirmă Botev într-unul dintre articolele sale ²³. Observând politica guvernului conservator român, Botev încheie : „Rakovski s-a înșelat crezând că... România ne va ajuta în inegală luptă pentru libertate” ²⁴. El se atașează în mod explicabil de mișcarea socialistă română care tocmai era la începuturile sale. Așa trebuia să se întâmple cu cel care-și mărturisește crezul politic afirmând că : „toți săracii și toți muncitorii, indiferent de naționalitatea pe care o au, de locul unde trăiesc, sint frați între ei, frați de suferință în trista lor soartă”. Strinsa sa prietenie cu Constantin Dobrogeanu-Gherea, cu Nicolae Zubcu-Codreanu, cu dr. Russel-Sudzilovski este pe deplin justificată : ea s-a născut dintr-o comuniune de idei. Și este cu totul semnificativ și de loc datorat hazardului faptul că, în ultima sa călătorie în Bulgaria în fruntea detașamentului său, gata să treacă Dunărea în acțiunea care îi va face numele nemuritor Botev a fost însoțit pînă la frontieră de către Dobrogeanu-Gherea ²⁵.

Atitudinea lui Botev față de poporul român este limpede definită. În ultima sa proclamație, scrisă înaintea plecării detașamentului, el notează printre altele : „Frați români... o simpatie dintre cele mai vii ne leagă de voi, simpatie care n-a fost nicicînd tulburată, nici măcar pentru o singură zi, de vreo neînțelegere” ²⁶.

Scurta trecere în revistă a atitudinilor lui Rakovski, Levski, Karavelov și Botev ne convinge că legăturile acestora cu România și cu poporul român au fost diferite. Trăsătura lor comună rămîne totuși dragostea nezdruccinată a revoluționarilor bulgari față de români. Dincolo de aceasta începeau diferențele.

Rakovski, politician și diplomat, încearcă să edifice o alianță cu conducătorii statului român. El își îndreaptă toate eforturile înspre realizarea unei colaborări complete în lupta comună împotriva Imperiului otoman. Numai la sfîrșitul vieții își dă seama că o alianță între burgheziile sud-est europene este imposibilă, cum imposibilă găsește și realizarea unei colaborări durabile cu marea burghezie română, aflată la putere.

Levski își pune toate speranțele în propriile forțe ale poporului bulgar. El aspiră la o „republică pură și sfîntă” atît pentru bulgari, cît și pentru români. Aici întrevede el posibilitatea unui destin viitor comun și a unei alianțe durabile între Bulgaria și România.

Karavelov a luptat și el pentru o alianță trainică între popoarele român și bulgar. Necesitatea luptei l-a obligat însă să se păstreze în umbră, evitînd relațiile prea strînse cu românii, care ar fi putut dăuna cauzei căreia

²³ *Букурец, 12 юли*, în „Знаме“, nr. 22, 13 VII 1875.

²⁴ *Букурец, 28 юни*, în „Знаме“, nr. 20, 29 VI 1875.

²⁵ A se consulta articolul P. Constantinescu-Iași, *Христо Ботев и прогресивното движение в Румыния. Христо Ботев. Сборник по случай сто години от рождението му*, Sofia, 1949.

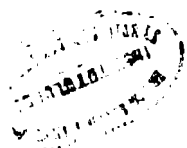
²⁶ „Современныя известия”, nr. 188, 18 VII 1876. Apud *Христо Ботев, Съчинения*, t. II, Sofia, 1949, p. 398—399.

i se dedicase. Astfel, el s-a îndepărtat de activitatea pe care o depunea în acest sens Rakovski.

Cît despre Botev, acesta dorea din toată inima legături frățești cu românii. El se simte apropiat de acele pături sociale ale poporului român care, asemenea lui, luptau atît pentru libertate națională, cît și pentru libertate socială. El s-a apropiat de primii militanți ai mișcării socialiste din România, încercînd a stabili o colaborare durabilă între români și bulgari.

Eforturile marilor revoluționari bulgari, începute cu încercarea realizării unității de acțiune pe linie statală (Rakovski), s-au încheiat în mod firesc prin încercarea de a realiza o uniune cu masele populare din România (Botev). Astfel politica lui Rakovski, a lui Karavelov, Levski și Botev trasează și perspectiva relațiilor româno-bulgare, care au devenit cordiale și prietenești de cînd s-a realizat și visul lui Levski pentru o „sfîntă și pură republică”, de cînd s-a transformat în realitate credința lui Botev, a lui Dobrogeanu-Gherea și Zubcu-Codreanu care au crezut în libertate, egalitate, socialism și comunism.

12/70

Vladimir Diculescu

Marea răscoală cretană izbucnită în 1866 a avut un larg răsunet în rindul popoarelor din Balcani, reactivând problema orientală, cu toate contradicțiile ei, în rindul marilor puteri europene; spre a găsi o rezolvare a situației și folosindu-se ca pretext de masacrele comise de armata turcă printre cretanii de origine grecească, marile puteri au convocat în 1869 o conferință la Paris unde a fost invitată și Turcia. „Grupul bătrînilor” din Bulgaria a folosit această împrejurare pentru a prezenta un memoriu în fața conferinței¹. Faptul este cunoscut din scrierile memorialiștilor contemporani. Textul memoriului, datat București, 29 decembrie 1868/10 ianuarie 1869, a apărut în ziarul „L’Etoile d’Orient”² și a fost apoi reprodus de gazeta „Românul” cu o călduroasă introducere și aprecieri favorabile la adresa inițiatorilor acțiunii. După această a doua publicare, „L’Etoile d’Orient” revine publicînd introducerea „Românului” împreună cu lista semnatarilor stabiliți în România, menționînd însă și locul lor de origine³.

În același an a apărut la Leipzig, la tipografia C. G. Naumann, o broșură de opt pagini intitulată: *La nation bulgare devant la Conférence de Paris. 1869*. Este datată Rusciuk, 6 ianuarie 1869, și semnată Abatele^{xxx}. Această broșură, după cunoștința noastră, n-a fost cunoscută pînă acum într-un mod mai amănunțit de istoriografia bulgară. Precizăm că existența ei a fost semnalată de acad. D. Kosev. Nu știm în ce măsură textul broșurii coincide cu cel al memoriului mai sus citat și al cărui original se află în arhivele franceze. Iată de ce în rîndurile de față înfățișăm acest text. El cuprinde cinci capitole ordonate tematic.

De la început, autorul broșurii acuză guvernul otoman de a nu-și fi respectat angajamentele luate prin tratatul din 1856 în ceea ce privește ameliorarea situației creștinilor din imperiu și solicită sprijinul puterilor participante la conferință în această privință⁴. Face apoi rechizitoriul

¹ Originalul acestui act, după informațiile pe care ni le-a furnizat prof. Giuzelev, se află la Biblioteca Națională din Paris și a fost microfilmata de către domnia sa. Actul a fost semnat de mai multe persoane și remis ministrului de externe al Franței, marchizul de Lavalette.

² „L’Etoile d’Orient”, nr. 5, din 19 ianuarie 1869, p. 17, col. 4; p. 18, col. 1.

³ Ibidem, nr. 11, din 13 februarie 1869, p. 43, col. 4; p. 44, col. 1. O discuție asupra textului vezi la Al. Burmov, *Кризата на БРЦК през есента на 1875 г. и създаване на Гюргевоския централен комитет*, în „Istoriceski pregled”, XVII, 1957, n. 2.

⁴ „... nous croyons qu’il nous sera permis d’élever notre faible voix, au nom de la nation bulgare, pour implorer de nouveau, en cette occasion, les Grandes Puissances Garantées d’avoir miséricorde des souffrances intolérables des chrétiens d’Orient, leurs malheureux protégés. C’est un devoir sacré que nous accomplissons, en décrivant l’état de nos coreligionnaires sous le joug musulman et les bienfaits qu’ils implorent des puissances chrétiennes de l’Europe, au nom de la justice et de l’humanité” (*op. cit.*, p. 2).

sultanului Abdul-Aziz care, cu un sînge rece nemaipomenit, comitea ilegalități flagrante în ceea ce-i privește pe creștinii din imperiu, dezinformînd, totodată, opinia publică europeană asupra situației reale de fapt. Declarația scrisă a unui grup de bulgari din Constantinopol, prin care își manifestau fidelitatea față de sultan, angajîndu-se concomitent să plătească despăgubiri pentru pagubele aduse turcilor din Candia de „briganzii” greci constituie un exemplu tipic în acest sens. În realitate această declarație fusese impusă de Poartă creștinilor din imperiu, așa cum se proceda în cazul unui nou impozit, și difuzată în întreaga Europă. O altă probă de dezinformare o constituie știrea difuzată în presa europeană potrivit căreia în 1868 populația bulgară rămasă credincioasă ar fi luptat împotriva răsculaților. La fel autoritățile otomane au dezinformat opinia publică internațională prezentînd persecuțiile contra profesorilor bulgari ca și trecerea școlilor bulgărești sub administrația turcă ca un fapt pozitiv, ca o dorință a statului turc de a răspîndi cultura în mase.

În continuare, autorul broșurii dezvăluie amestecul autorităților în alegerile pentru consiliile judecătorești (medjilis), ca și faptul că turcii îi îndepărtau pe creștini din aceste consilii, îndată ce aceștia încercau să protesteze contra abuzurilor oficiale. În unele cazuri creștinii aleși erau victime ale brutalității administrației (este amintit un caz din Vidin). Autorul stăruie asupra crimelor făptuite de turci în rîndul populațiilor creștine și rămase nepedepsite : „Siguranța este un lucru necunoscut în statele sultanului”.

În partea a treia, se discută fiscalitatea excesivă la care era supusă populația bulgară, agravarea ei odată cu venirea pe tronul imperiului a sultanului Abdul-Aziz, ca și „metodele barbare” de prelevare a impozitelor, utilizate prea puțin în interesul societății. „Armata turcă e mizerabil plătită ; comerțul, industria nu primesc nici un fel de sprijin din partea guvernului ; profesorii sînt persecutați ; puținele drumuri existente au fost făcute de creștini prin muncă forțată fără ca guvernul să cheltuiască un ban ; nu exagerăm dacă spunem că finanțele turcești sînt jefuite în seraiurile sultanului și ale înalților demnitari turci”⁵. Aceasta în timp ce un contribuabil în Turcia plătește numai ca impozite directe mai mult de jumătate din ceea ce cîștigă⁶.

În domeniul învățămîntului este dezvăluită politica discriminatorie a guvernului turc în ceea ce-i privește pe profesorii bulgari, taxați drept revoluționari, îndepărtați din școli și chiar exilați. Tinerii bulgari nu beneficiază aproape deloc de burse de studiu în străinătate. Autorul face apoi o comparație cu politica dusă de statul român „care nu datorează nimic națiunii noastre” și care „a primit pe speșele sale, din spirit umanitar, mai mult de cincizeci de bulgari în diferite școli ale sale”.

La sfîrșit sînt înfățișate într-o formă concisă, dar categorică, consecințele acestei situații patronate de sultan și de guvernul turc — emigrarea masivă a populației bulgare în România, inclusiv în Basarabia de sud și în Serbia : „o parte din acești emigranți își caută de lucru, fără a-i uita pe părinții și prietenii lăsați sub jugul turcesc ; dar mulți dintre ei, cei mai nerăbdători și cei mai hotărîți, se lansează în aventură : iată originea bandelor bulgare”. În acțiunile lor, aceste „bande” se bucură de sprijinul populației românești de pe malurile Dunării. Se precizează că aceste acțiuni

⁵ *Ibidem*, p. 6.

⁶ *Ibidem*, p. 5.

nu sînt rezultatul activității unor comitete, acestea „păstrîndu-și forțele pentru momentele decisive”. Iată de ce, în concluzie, autorul broșurii atrage atenția participanților la conferință că dacă se vor mărgini să discute doar pretențiile Porții în ceea ce-i privește pe greci, fără a ține în seamă situația celorlalți creștini din Imperiul otoman, mai ales a bulgarilor, s-ar prea putea ca în curînd să fie necesară o nouă conferință pentru a discuta de data aceasta eventualitatea unui război general în Balcani.

Broșura, care se adresează atît participanților la conferință, cit și opiniei publice occidentale în general, se încheie astfel : „Singurul mijloc pentru a feri Europa de un conflict general este acordarea autonomiei națiunii bulgare sub suzeranitatea sultanului ; în felul acesta integritatea Imperiului otoman va fi consolidată și orice pricină de război între marile puteri va dispărea în Europa”.

Acesta este, înfățișat pe scurt, cuprinsul broșurii. El ridică două chestiuni majore, după opinia noastră :

1) Cărui grup politic bulgar aparține autorul broșurii ? Problemele ridicate ca și tonul folosit ne fac să înclinăm pentru concluzia că e vorba de un membru al grupului „tinerilor”, al grupului revoluționar. Ne grăbim să adăugăm că soluțiile propuse pentru rezolvarea problemei bulgare coincid cu cele sugerate de grupul „bătrînilor”. În ceea ce ne privește considerăm totuși că este vorba de un membru al primului grup, activînd probabil în vreunul din comitete, care își dă seama, în fața experienței nefericite a cretanilor, că în condițiile politice internaționale de atunci nu se putea face mai mult. Soluția preconizată ar fi constituit oricum un pas înainte, ar fi adus o ameliorare a situației bulgarilor din imperiu.

2) Cine este Abatele^{xxx} ? Nu putem răspunde deocamdată la această întrebare. Cercetări viitoare vor reuși, poate, să-i stabilească identitatea. Academicianul D. Kosev presupune că este un cleric. În ceea ce privește conținutul, el nu corespunde întru nimic cu cel al memoriului publicat în ziarul „Românul”⁷.

⁷ Cf. „Românul”, dln 8 februarie 1869, p. 121, col. 3 ; p. 122, col. 2—3.

Îndelungata dominație străină asupra poporului bulgar a fost însoțită de un fenomen specific evoluției istorice a Bulgariei: emigrarea unei părți a populației spre țările vecine. Emigrarea la nord de Dunăre a fost constantă pe toată perioada dominației otomane, dar ea a căpătat o intensitate deosebită în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea. Această populație emigrată s-a stabilit în Muntenia, Moldova și Rusia meridională, formind importante colonii de emigranți, mai ales în o serie de centre urbane ca Bucureștiul, Ploieștii, Brăila, Galați, Bolgrad, Ismail etc ¹.

Condițiile din Principatele române au permis emigrației bulgare să desfășoare o vastă și rodnică activitate economică, social-politică și cultural-educativă care a avut un rol important în evoluția poporului bulgar în epoca renașterii sale naționale.

Capitală a Munteniei și apoi a României, Bucureștiul — unde, în secolul al XIX-lea, era stabilită o numeroasă emigrație bulgară — a avut un rol deosebit de important în istoria renașterii politice și culturale naționale bulgare și în lupta de eliberare națională. Știut este că pe parcursul ultimelor decenii de dominație otomană în Bulgaria, la București s-au constituit și au activat cele mai importante comitete de conducere ale mișcării bulgare de eliberare națională cum sint: Comitetul Central Secret Bulgar (1866—1869), Comitetul Central Revoluționar Bulgar (1869—1876), Dobrodetelna Drujina (1862—1878), Societatea Bulgară Centrală de Binefacere (1876—1878) ș.a. ². Tot la București a apărut și presa revoluționară a emigranților, care, la rindu-i, a devenit una din cele mai puternice tribune ale revoluției naționale bulgare ³.

¹ Vezi și C. N. Velichi, *La contribution de l'émigration bulgare de la Valachie à la renaissance politique et culturelle du peuple bulgare (1762—1850)*, București, 1970; idem, *La Roumanie et le mouvement révolutionnaire bulgare de libération nationale (1850—1878)*, București, 1979; idem, *Emigrarea bulgarilor din Sliven în Țara Românească în anul 1830*, în RS, X, 1964; idem, *Emigrarea bulgarilor în Țara Românească în timpul războiului ruso-turc din 1806—1812*, în RS, VIII, 1963, p. 27—58; idem, *Emigrări la nord și la sud de Dunăre în perioada 1828—1829*, în RS, XI, 1965, p. 67—109; N. Jecev, *Брацла и българското културно-национално Възраждане*, Sofia, 1970; C. N. Velichi, V. Traikov, *Българската емиграция във Влахия след руско-турската война 1828—1829 г.*, Sofia, 1980.

² Al. Вуртов, *Български Революционен Централен Комитет*, Sofia, 1950; idem, *Кризата на БРЦК преа есента на 1875 г. и създаване на Гюргевския Централен Комитет*, în „Istoriceski pregled” 1957, nr. 2.; idem, *Таен Централен Български Комитет (образуване и първи период от развитието му)* în „Istoriceski pregled”, 1960, nr. 2 și 3.

³ G. Воџиков, *История на българската журналистика 1844—1877. 1878—1886*, Sofia, 1965.

Nu mai puțin important s-a dovedit a fi rolul Bucureștiului, pe tot parcursul veacului al XIX-lea, ca centru al vieții culturale a bulgarilor cu o remarcabilă contribuție la emanciparea culturală și națională a Bulgariei. Cum pe bună dreptate remarcă prof. Constantin Velichi, principala contribuție la renașterea culturală și politică bulgară au dat-o mai ales emigranții stabiliți în orașe. Această constatare privește în special Bucureștiul. Pentru bulgari, emigrația de aici a jucat și rolul de catalizator și curea de transmisie în asimilarea culturii, a ideilor și formelor de cultură și învățămînt europene, stimulînd astfel mișcarea de emancipare național-culturală bulgară. În articolul de față ne vom limita la o scurtă și foarte generală trecere în revistă a activității și a manifestărilor culturale ale emigrației bulgare de la București în perioada renașterii naționale bulgare ⁴.

Ca centru școlar, de învățămînt mediu și superior, Bucureștiul a atras încă de la începutul secolului al XIX-lea pe tinerii bulgari dornici a atinge un mai înalt grad de cultură. La cunoscuta Academie Domnească din București — una din cele mai renumite instituții de învățămînt a vremii și unde au predat iluștrii profesori greci și europeni ca Lambru Fotiades, Constantin Vardalah, Nikifor Ducas — au studiat la începutul secolului frații Ștefan și Atanas Bogoridi (nepoți ai episcopului Sofronie de Vrața, emigrant și el în România), doctorul Nicola Piccolo, Raino Popovici — viitorul savant enciclopedist, devenit celebru ca militant al renașterii naționale bulgare —, iluștrul doctor Petăr Beron ș.a. ⁵.

În deceniile următoare, alte școli — liceul Sf. Sava, spre exemplu — au fost frecventate de tineri bulgari, dar rolul cel mai important revine Școlii de medicină din București, condusă de dr. Carol Davilla. Timp de douăzeci de ani, prin Școala de medicină au trecut zeci de tineri bulgari, aici au fost pregătite cadre medicale de înaltă specializare care au pus apoi bazele serviciilor medicale și sanitare din Bulgaria, atît înainte cit și după Eliberare (1877/78), în primii ani ai noului stat bulgar. Mulți dintre foștii elevi și absolvenți ai școlii lui Davilla și-au continuat studiile la Facultatea de medicină care și-a deschis porțile în 1869 la București ⁶.

Tineri bulgari au urmat cursurile și altor instituții de învățămînt din capitala românească — Școala de agricultură și silvicultură, Școala de șosele și poduri, Școala de comerț, Școala de muzică, Școala militară ș.a. ; se poate spune că un foarte mare număr de intelectuali bulgari care au contribuit activ la emanciparea culturală și social-politică a poporului lor au fost pregătiți și formați la București ⁷.

Rolul Bucureștiului și a emigrației bulgare de aici a fost printre cele hotărîtoare în dezvoltarea tiparului și a presei bulgare în epoca emancipării naționale. Nu întîmplător *Kiriakodromionul (Nedelnik)* lui Sofronie

⁴ C. N. Velichi, *La contribution...*, loc. cit.; P. Constantinescu-Iași, *Studii istorice româno-bulgare*, București, 1956; E. Siupiur, *Българска емигрантска интелигенция в Румъния през XIX ти, век* Sofia, 1982; N. Jeev, *Българските емигрантски центрове в Румъния и културно-национално възразждане на българския народ*, în *Българската нация през Възраждането*, Sofia, 1980, p. 300—337.

⁵ A. Camariano-Cioran, *Les Académies Princières de Bucarest et Iassy et leurs professeurs*, Thessaloniki, 1974, p. 485—488.

⁶ N. Jeev, *Д-р. Карол Давила и българите*, în „Sbornik v pamet na prof. Al. Burmov”, Sofia, 1973, p. 285—303; P. Constantinescu-Iași, *Oameni de cultură bulgari în România*, în *op. cit.*, p. 31—82; dr. V. Gomoiu, *Repertoriu de medici, farmaciști, veterinari, personal medical din ținuturile românești*, Brăila, 1938; Al. Raicoviceanu, *Les Médecins bulgares et la Roumanie*, București, 1933; E. Siupiur, *op. cit.*

⁷ *Ibidem*.

de Vrața, cărturar și ilustru militant pentru emanciparea spirituală a poporului bulgar, a văzut lumina tiparului în Țara Românească. Sofronie de Vrața s-a stabilit la București încă în primii ani ai secolului al XIX-lea, formînd și îndrumînd un cerc de militanți bulgari care s-au situat în aceste decenii în fruntea mișcării bulgare de eliberare națională. Pe la mijlocul deceniului trei al veacului trecut, încep a fi tipărite la București o serie de cărți în limba bulgară — la început manuale școlare și cărți teologice în spiritul vremii. În 1828, la București este tipărit *Noul Testament*, tradus în limba bulgară de cărturarul Petăr Sapunov și editat cu ajutorul mitropolitului Grigorie al Ungrovlahiei⁸. În deceniul următor, inițiativele bulgarilor din București în domeniul editorial cunosc un nou avînt. În acest domeniu se înscrie activitatea unor personalități ca Anastas Kipilovski, Vasil Nenovici, Mihail Kifalov, Ivan Seliminski, frații Mustakov ș.a., scriitori, autori de manuale, traducători care au scris și totodată au sprijinit tipărirea la București sau în alte țări a cărților în limba bulgară; la un moment dat au proiectat chiar înființarea unei tiparnițe bulgare la București⁹. Întreaga lor activitate avea ca scop și a avut ca rezultat întemeierea și dezvoltarea învățămîntului laic în limba bulgară și întărirea mișcării de luminare a poporului. Prin această activitate, Bucureștiul a devenit curînd centrul cultural cel mai important al bulgarilor în afara granițelor patriei lor.

Prima imprimerie bulgară a fost înființată la București în 1841 de către Petăr Sapunov, membru al grupului de militanți menționat mai sus. Bulgarii din București au sprijinit cu căldură tipărirea manualelor școlare și a cărților didactice necesare școlii laice de curînd înființată la Gabrovo ca și școlilor din alte localități din Bulgaria. Și merită în mod special menționată activitatea fraților Dimitrie și Hristo Mustakov din București care l-au ajutat pe Neofit de la Rila la pregătirea materialului didactic necesar introducerii metodei lancasteriene în școlile din Bulgaria, l-au sprijinit pe Neofit Bozveli să-și tipărească în Serbia manualele alcătuite împreună cu Emanoil Vaskidovici pentru uzul școlilor bulgare. În total, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, s-au tipărit la București peste 40 de cărți în limba bulgară, printre care unele ediții de mare valoare — cărți de istorie, manuale, gramatici ale limbii bulgare, dicționare, cărți de popularizare a cunoștințelor folositoare. Emigrația bulgară din București, în toată această perioadă, a încurajat editarea cărților în limba bulgară instituind sistemul abonamentelor anticipate, asigurînd baza materială necesară tipăririi unui mare număr de cărți apărute în epoca renașterii naționale. Astfel, în cadrul acestui sistem au fost subscrise sumele necesare pentru 682 de exemplare ale cărții lui Iurii Venelin, *Zaradi vozrodenije novoï bolgarskoï slovesnosti*, tradusă de M. Kifalov și editată la București în 1842; sumele necesare pentru 640 de exemplare ale cărții lui L. Stoicev [Liuben Karavelov], *Za văzduhăt i za negovoto vlijanie na životnite i rāstenijata*, tipărită la București în 1872 ș.a. Numărul listelor de subscripție este mult mai mare și ele au constituit un ajutor substanțial dat cărturarilor și editorilor bulgari.

⁸ N. D. Mincev, *Cărți bulgărești tipărite în România*, în „Gazeta cărților”, IV, 1935, nr. 19—20; Manjo Stoianov, *Българска възрожденска книжнина. 1806—1878*, vol. I, 1806—1878, Sofia, 1957.

⁹ S. Velev, *Златна книга на дарителите*, Sofia, 1907; I. Snegarov, *Принос към биографията на Неофит Рилски*, Sofia, 1951; idem, *Принос към биографията на Райно Попович*, Sofia, 1959.

Activitatea editorială bulgară la București a cunoscut o intensitate deosebită în deceniile 6—8 ale veacului trecut, decenii în care se intensifică mișcarea politică și revoluționară de eliberare națională și în care învățămîntul ca și întreaga cultură bulgară ating nivelele cele mai înalte de evoluție în perioada de dinainte de Eliberare. Cifrele ne arată că pe parcursul acestor ultime decenii au văzut lumina tiparului la București 130 de cărți în limba bulgară. Exact în această perioadă tipărirea cărților bulgare la București se leagă de activitatea celor mai de seamă militanți renaștători, personalități ale vieții politice, dar și a celei culturale bulgare. Activitatea tipografiilor bulgare de la București este marcată în această perioadă de angajarea lor totală în realizarea marilor sarcini istorice și politice ale epocii; opera editorială a acestor tipografii a fost o remarcabilă contribuție la trezirea și consolidarea conștiinței naționale a poporului bulgar, la emanciparea sa culturală și politică.

În decursul aceleiași perioade s-au tipărit la București operele semnate de G. S. Rakovski, Liuben Karavelov, Hristo Botev care marcau apogeul gândirii social-politice și literare bulgare, opere care erau în același timp o contribuție la difuzarea ideilor revoluționare, cit și la creșterea conștiinței naționale a poporului bulgar, la întărirea spiritului de luptă împotriva dominației străine.

Cărțile și publicațiile periodice tipărite la București au adus o contribuție remarcabilă la difuzarea în rîndurile bulgarilor a culturii și civilizației europene, la cunoașterea realizărilor popoarelor celor mai înaintate, la crearea unei afinități spirituale cu țările și popoarele întregului continent.

Merite deosebite în editarea cărților în limba bulgară au imprimeriile bucureștene Iosif Copaiuga, Zaharia Carcalechi, Iosif Romanov, Șt. Rassidescu, C. Rădulescu, D. Cucu ș.a., care au realizat în acest fel și calea cea mai directă și rodnică a colaborării culturale bulgaro-române.

O trăsătură caracteristică a activității editoriale bulgare la București o reprezintă înființarea, după războiul Crimeii (1856), a numeroase tipografii bulgare independente, tipografii care apar mai ales pentru necesitățile publicațiilor periodice și a organelor de presă ale Comitetelor Centrale bulgare de aici. Cele mai semnificative și importante în acest sens sînt tipografiile *Svoboda* (mai tîrziu *Znanie*) a lui Liuben Karavelov, tipografia *Zname* a lui Hristo Botev, tipografia *Otecestvo*¹⁰.

Prin reprezentanții săi cei mai de seamă — L. Karavelov, G. S. Rakovski, Hr. Botev — emigrația intelectuală bulgară de la București imprimă o orientare adecvată în alegerea și traducerea cărților ce urmau a fi editate — vizîndu-se mai ales utilitatea lor culturală și politică în momentul istoric respectiv: „Nouă ne sînt necesare acum opere literare care să corespundă trebuințelor și aspirațiilor noastre, care sînt general umane în vremea noastră”¹¹, spunea Hr. Botev și cuvintele lui au sunat ca un program în epocă.

Publicațiile periodice bulgare scoase de emigrația de aici au avut un rol deosebit și o reală importanță politică în istoria presei bulgare renaș-

¹⁰ Gr. Crețu, *Tipografiile din România de la 1801 pînă astăzi*, București, 1910; M. Stoianov, *op. cit.*; E. Siupiur, *op. cit.*, p. 222—223; N. Načov, *Новобългарската книга и печатно дело у нас от 1806 до 1877 г.*, in „Sbornik na BAN”, 1921, nr. XV; St. Kutincev, *Печатарство в България до Освобождението*, Sofia, 1920; N. Jeev, *Bucarest — centre de production et de diffusion de livres et de la presse periodique bulgare pendant le réveil national*, in „Etudes balkaniques”, t. XI, 1983, p. 129—158.

¹¹ „Zname”, I, nr. 12, din 28.III.1875.

centiste. G. S. Rakovski a fost acela care a pus bazele tradiției ziaristice bulgare la București în 1864 cu ziarele „Bădușnost” și „Branitel”, susținut fiind în activitatea sa de marcante personalități culturale românești, ca de exemplu Bogdan Petriceicu Hasdeu¹². I-au urmat o serie întreagă de ziare și reviste ca „Otecestvo”, „Tăpan” „Uciliște”, „Balcanul”, „Stara Planina”, dar momentele de referință ale ziaristicii bulgare de emigrație sînt atinse de ziarele scoase de Liuben Karavelov — „Svoboda” și „Nezavisimost” — în anii 1869—1874, și de cele editate de Hristo Botev — „Budilnik”, „Zname” și „Nova Bălgaria” — în anii 1873—1876. Aceste ziare, în parte și organe ale Comitetului Central Revoluționar Bulgar cu sediul la București, și-au îndeplinit înalta misiune de a fi organe de propagandă și foruri ideologice ale revoluției naționale bulgare, jucînd un rol de seamă în pregătirea morală și politică a poporului pentru lupta hotărîtoare împotriva jugului străin. De aceea spunem că, în istoria presei bulgare în perioada renașcentistă, contribuția ziaristicii politice a emigrației bulgare bucureștene a dobîndit o valoare istorică cu totul deosebită.

Centrul bucureștean al presei bulgare de emigrație mai numără și alte organe de presă politică: „Narodnost”, organul Comitetului Central Secret Bulgar (1867—1869), „Bălgarin” (1877—1878); în 1877 începe să apară aici primul cotidian politic bulgar, „Sekidneven Novinar”, scos de un vechi militant politic și încercat ziarist, Ivan Adjenov.

Dar tot la București apar publicații periodice de specialitate, cum sînt amintita revistă „Uciliște” (1870), care se ocupă de probleme ale învățămîntului național, revista „Stupan” (1875), consacrată problemelor de economie agrară, „Znanie”, organ al Societății de răspîndire a cunoștințelor folositoare (1875—1876) ș.a.

Astfel că prin anii '60—70 ai veacului trecut Bucureștiul a devenit centrul cel mai important al presei bulgare, cu o puternică înrurire asupra vieții politice și culturale naționale bulgare¹³.

Emigrația bulgară de la București a jucat un rol esențial și în dezvoltarea învățămîntului în limba bulgară, domeniu care la rîndu-i a contribuit mai mult decît substanțial la emanciparea politică și spirituală a poporului bulgar.

Școala bulgară „Kiril și Metodiu” din București a fost întemeiată relativ tîrziu, abia în 1869, în clădirea din Calea Vergului, devenită apoi Calea Călărășilor, unde se afla și biserica bulgară¹⁴. Printre cei care s-au străduit să ridice o școală bulgară la București se numără și tînărul Hristo Botev, care, spre sfîrșitul anului 1868, a și înaintat o cerere în acest sens Ministerului Instrucției naționale din România. Mai tîrziu, în 1873—1874, Botev este și învățător la această școală, care numără printre cadrele sale didactice — pînă la 1878 — și pe R. I. Blăskov, Kiriak Tankov, K. Sapunov, Ștefan Botev (fratele lui Hristo Botev) ca și alți militanți de frunte

¹² V. Traikov, *Георги Стойков Раковски като публицист*, în G. S. Rakovski, *Съчинения*, vol. II, Sofia, 1983, p. 475—511.

¹³ V. Chelaru, *Din periodicele bulgărești în Principatele române*, în „Arhiva”, XI, II, 1935; Al. Iordan, *Primul ziar bulgar-român Bădușnost — Viitorul*, în „Viața românească”, XXII, 1940, nr. 7; N. D. Mineev, *Publicistica bulgară periodică în România*, în „Gazeta cărților”, 1937, nr. 5—7; M. Stoianov, *op. cit.*; Hr. Kapitanov, *Български вестници списани в румънски език в Румъния преди Освобождението*, în „Bălgarski Jurnalist”, 1966, nr. 4; E. Slupur, *op. cit.*, p. 227—230; N. Jescov, *Проекти за издаване на български вестници в Румъния*, în „Vekove”, 1981, nr. 6, p. 49—55.

¹⁴ *Statutele bisericii și școlii bulgare din București*, București, 1869.

ai vieții politice și culturale bulgare. În perioada de pînă la 1878 la această școală au fost educați în limba maternă multe zeci de copii din familii de emigranți bulgari.

În clădirea școlii și a bisericii bulgare de la București era adăpostită și tiparnița bulgară în care s-au tipărit multe ziare, cărți și manuale în limba bulgară. Casa din Calea Călărașilor este legată de destinele emigranților bulgari la București, de lupta acestei emigrații pentru dezvoltarea culturii, de destinul mai multor instituții bulgare și de activitatea lor.

Afară de școala bulgară de la București, emigrația de aici și-a asumat răspunderea de a sprijini material și moral multe instituții de învățămînt din Bulgaria, aflată încă sub dominație otomană. Din chiar prima jumătate a secolului trecut, bulgarii stabiliți în București (în special frații Mustakov, apoi I. Bacaloglu, T. Iovcev și alți bulgari originari din Gabrovo) au dat prețioase ajutoare materiale și morale pentru înființarea și susținerea școlii lancasteriene din orașul natal, școală care a avut un rol însemnat în activitatea de „luminare” desfășurată pe tot parcursul renașterii naționale bulgare. Acest ajutor — la care au subscris mai apoi și alți bulgari din București și alte centre ale emigrației din România — a continuat și în anii următori înființării școlii.

Bulgarii din București au făcut donații însemnate și școlilor din Sviștov. Marincio Benli, negustor stabilit la București, a acordat importante ajutoare — financiare și în cărți, manuale — școlilor din ținutul Șumen și din alte părți ale patriei sale. Mihail Kifalov, născut la Teteven și stabilit la București, Cosma Tricicov, născut la Vrața apoi mare negustor la București, ca și alții, au lăsat prin testament sume importante și imobile școlilor din orașele lor natale și din alte localități din Bulgaria. Hristo Gheorghiev, unul din marii conducători politici ai emigrației bulgare din România și unul din fondatorii Societății de binefacere (Dobrodetelna Drujina), în dorința de a vedea dezvoltîndu-se învățămîntul în patria sa, a donat sume uriașe pentru folosul școlilor ¹⁵.

Bulgarii stabiliți în București au răspuns și apelurilor de ajutor lansat de școlile din regiunile sud-vestice ale țării lor, unde populația era supusă unei intense propagande de deznaționalizare. Prin liste de subscripție s-au strîns sume importante pentru școlile bulgare din Ohrida, Strumița, Ser ș.a. ¹⁶.

Emigrația din România, în speță cea din București, a trimis școlilor din Bulgaria nu numai bani ci și manuale, cărți de toate tipurile pentru bibliotecile școlare, publicații periodice, hărți ș.a. O vastă activitate în acest sens au desfășurat organizațiile obștești ale bulgarilor din București, Dobrodetelna Drujina, casele de lectură (citaliști), Societatea pentru difuzarea cunoștințelor folositoare și alte diferite comitete de binefacere.

Emigrația bulgară din București a avut o substanțială contribuție la dezvoltarea învățămîntului și la formarea unei intelectualități noi și pe calea susținerii multor tineri la studii, atît în România, cit și în alte țări europene. Din sumele lăstate prin testament sau prin donațiile făcute de diferite persoane s-au constituit fonduri de burse acordate tinerilor bulgari care mergeau la studii în Rusia, Germania, Cehia, Austria, Franța,

¹⁵ *Silvestru Panu și testamentul său*, București, 1863; *Triciko Cosma și testamentul său*, București, 1867; S. Velev, *op. cit.*

¹⁶ Arh. Stat. Buc., F. Evloghi și Hristo Gheorghiev, p. XIII/225; F. Califarov M. și N., p. III/76.

Belgia. Bulgarii din București au intervenit pentru primirea multor tineri bulgari în școli și facultăți, i-au urmărit și sprijinit pe tot parcursul studiilor, le-au creat fonduri pentru doctorate; s-a sprijinit în acest fel formarea unei intelectualități naționale care a jucat la rindu-i un rol de frunte în dezvoltarea culturală, dar mai ales în mișcarea politică și revoluționară de emancipare politică și eliberare națională¹⁷.

Bucureștiul a fost în anii '60—70 ai veacului trecut și centrul unei întregi serii de organizații și societăți culturale și obștești bulgare. În 1861 a luat ființă, la inițiativa lui G. S. Rakovski, așa-numita Casă de lectură bulgară. Mai târziu, tot la București, se înființează Casa de lectură *Bratska Liubov* (Dragoste frățească) în jurul căreia s-au concentrat intelectuali și militanți de frunte ai mișcării de eliberare — Hristo Botev, Kiriak Tankov, Hristo Boiarov, Liuben Karavelov, L. Atanasovici, D. Tenovici, I. Kaval-djev și marele număr de studenți bulgari mediciști la București. Casele de lectură bucureștene organizau cicluri de conferințe pe teme diferite, dar mai ales istorice cu substrat politico-patriotic, organizau reprezentății teatrale¹⁸. Astfel, grație concursului dat de emigrația din București, trupa de teatru a lui Dobri Voinikov (organizată la Brăila) a susținut în capitala română câteva spectacole la care a asistat un numeros public românesc, printre care și însuși principele Carol I.

În aceeași perioadă s-a încercat și înființarea altor societăți culturale, destinate să susțină mișcarea pentru dezvoltarea învățămîntului în limba bulgară ca și editarea unei întregi serii de cărți pentru învățămînt și pentru publicul larg. Astfel, Societatea pentru difuzarea cunoștințelor folositoare, creată sub conducerea lui Liuben Karavelov, a editat mai cu seamă cărți de popularizare a științei — cu predilecție în domeniul științelor naturii, a medicinei — majoritatea acestor publicații fiind apoi trimise școlilor și caselor de lectură, bibliotecilor¹⁹.

Bucureștiul a fost unul din centrele de dezvoltare a științei bulgare. În al treilea pătrat al secolului trecut și-au desfășurat aici activitatea, ca profesori la Școala de medicină și apoi la Facultatea de medicină, doctorii P. Protici și G. Atanasovici. Cei doi medici bulgari sînt membrii Consiliului medical superior, membrii fondatori ai Asociației medicale științifice al cărei membru este și dr. Ivan Seliminski. Protici este fondatorul publicației „Medicul român”; Atanasovici este membru al Comisiei sanitare superioare; ambii participă la redactarea primei farmacopei românești și au desfășurat în cadrul Facultății de medicină o bogată activitate științifică²⁰. Tinărul medic Hristo C. Boiarov s-a făcut remarcant ca asistent la Școala de medicină din București și ca cercetător chimist, dar moartea prematură, survenită în 1871, a pus capăt activității sale științifice începută sub strălucite auspicii²¹. Tot la București au fost publicate tezele de doctorat ale multor medici bulgari formați în Facultatea de medicină de aici: Načo

¹⁷ E. Siupiur, *op. cit.*, p. 101—104; Narodna Biblioteka Kiril i Metodi, BIA, II, B, 9 280, 9 309.

¹⁸ N. Kondarev, St. Sirakov, P. Ciolov, *Народните читалища в България*, vol. I, Sofia, 1972, p. 144—150, 226—227.

¹⁹ „Zname”, I, nr. 2, din 30.I.1875; nr. 12, din 30.VI.1875.

²⁰ G. Barbu, *Carol Davilla și timpul său*, București, 1958, p. 221, 266—267; N. Jecov, *op. cit.*, p. 202 și urni.

²¹ Idem, *Христо К. Бояров (Живот и Делност)*, în „Izvestija na Narodnja Muzei Sumen”, 1973, nr. 6, p. 253—272.

Planinski, G. I. Stranski, S. I. Čeren, A. Apostolov, T. Dimitrov, P. Jecov și alții ²².

Mulți dintre intelectualii emigranți la București au studiat istoria, limba, folclorul, viața și obiceiurile compatrioților lor bulgari, publicând studii în aceste domenii. Printre aceștia se numără și Al. Hagi Ruset, care a întocmit prima hartă a Bulgariei, publicată în 1843 la Strasbourg, și dr. Mihail Atanasovici, care publică vechi documente slavone descoperite în mănăstirile românești.

Bucureștiul a fost în epoca renașterii naționale și unul din cele mai importante centre literare bulgare. Aici au trăit și au scris mulți ani G. S. Rakovski, L. Karavelov, Hristo Botev, Ivan Vazov; opera lor, scrisă și publicată la București, reprezintă și astăzi paginile cele mai strălucite ale literaturii bulgare. Aici au scris și publicat și Șt. Stambolov, I. Mănzov, A. Andreev, M. Atanasovici, aici stă o vreme R. I. Blăskov, Ștefan S. Bobcev, Ivan Dobrovski și alți ctitori ai literaturii moderne bulgare ²³.

Activitatea multilaterală și rodnică în plan social și cultural a emigrației bulgare de la București a lăsat urme durabile în istoria renașterii spirituale și naționale a poporului bulgar. Profund democratică prin caracterul, conținutul și țelurile sale, această activitate a fost susținută de un cerc foarte mare de militanți patrioți, animați de idealul de libertate al epocii. Acest nucleu bucureștean al emigrației, cit și activitatea sa au fost pe tot parcursul sec. al XIX-lea, până la 1878, unul din factorii cei mai activi în procesul de dezvoltare și emancipare al națiunii bulgare.

Din o serie de motive însă, această emigrație n-a reușit să ducă la bun sfârșit multe din inițiativele sale culturale, n-a reușit să le dea chipul pe care îl proiectaseră reprezentanții cei mai de seamă ai acestei mișcări; n-a reușit, ca atare, să valorifice pe deplin condițiile mult mai bune pe care le oferea România unor astfel de activități.

Activitatea culturală a emigrației bulgare la București, ca și aceea din alte centre, s-a desfășurat sub privirile binevoitoare ale poporului român și a personalităților politice și culturale progresiste ale țării; ea constituie astfel una din legăturile istorice trainice care-i unesc pe bulgari cu românii. Prezența emigrației bulgare în mijlocul poporului român și a vieții social-politice a acestuia au creat, evident, premisele unor contacte culturale. Acestea s-au manifestat în diverse direcții, și pe unele le-am amintit doar aici: tineri bulgari care au studiat în școli și facultăți românești, colaborarea în domeniul editorial, al ziaristicii, relații pe tărîmul științific, teatral etc. ²⁴. Legăturile culturale bulgaro-române și colaborarea stabilită în perioada renașterii naționale bulgare, realizată în special prin intermediul emigranților bulgari stabiliți la București, reprezintă una din paginile nu numai pozitive, dar și foarte bogate ale istoriei relațiilor dintre popoarele noastre. Aceste legături au contribuit la o mai bună cunoaștere și apropiere a două popoare vecine, ale căror destine și interese sînt, în fapt, atît de apropiate.

²² M. Stoianov, *op. cit.*: E. Siupiur, *op. cit.*; V. Gomoiu, *Din istoria medicinei și a învățămîntului medical în România*, București, 1923; Al. Raicoviceanu, *op. cit.*; Tz. Kristanov, *Развитието на естествознанието и медицината в нашите земи*, Sofia, 1966.

²³ E. Siupiur, *op. cit.*, p. 115 și urm.

²⁴ Vezi, spre exemplu, „Makedonia”, I, nr. 38, din 19.VIII.1867; nr. 42, din 16.IX.1867,

NOI SURSE DOCUMENTARE PRIVIND MIȘCAREA REVOLUȚIONARĂ A BULGARILOR DIN BRĂILA LA 1841

Paul Cernovodeanu

În rîndul frămîntărilor revoluționare din prima jumătate a veacului trecut ale bulgarilor stabiliți în principate, un loc important îl dețin — după cum se știe — și mișcările de la Brăila din anii 1841—1843. Studiate temeinic de Stoian Romanski încă de acum mai bine de o jumătate de veac¹ iar de Constantin Velichi cu peste două decenii în urmă², cauzele, cadrul general, desfășurarea, forțele participante și motivația eșecurilor se cunosc astăzi mult mai bine. În afara izvoarelor interne românești, despuiate cu mult discernămint de C. Velichi³ în cele două monografii amintite, s-a făcut apel masiv la rapoarte diplomatice și consulare austriece și franceze care au completat în multe privințe cadrul frămîntărilor revoluționare bulgare de la Brăila din acea perioadă. Totuși, după cum recunoaște C. Velichi, cercetător atît de avizat al problemei, consultarea izvoarelor externe referitoare la aceste evenimente nu este încă epuizată și chiar dacă eventualele descoperiri n-ar infirma concluziile la care s-a ajuns pînă în prezent, de bună seamă ele ar putea, însă, să aducă „o serie de amănunte interesante”⁴.

În acest sens îmi propun să înfățișez în cele ce urmează o serie de mărturii — nefolosite pînă în prezent — asupra primei mișcări insurrecționale de la Brăila din 1841, provenind de la reprezentanții consulari britanici din principate. Atitudinea față de tulburările din 1841 a unuia din acești reprezentanți anume Charles Cunningham, viceconsul al Marii Britanii la Galați, a fost mai de mult analizată căci în cuprinsul monografiei lui C. Velichi se fac referiri după I. C. Filitti și alte izvoare asupra sa⁵; chiar și în anexa acestei lucrări figurează o adresă înaintată la 15 iulie 1841 de ocirmuirea Brăilei către consulatul „britanicesc” cu privire la bănuiala că unii refugiați bulgari, urmăriți de autorități, să se fi refugiat pe cîteva corăbii sub pavilion englez aflate în port⁶. De aceea asupra unor chestiuni cunoscute nu mai insist acum.

¹ *Браилски историйки (1841 -- 1843). Студии и документи*, în „Sbornik Bălg. Akadem. Nauk”, III, Sofia, 1914, p. 1—143.

² *Mișcările revoluționare de la Brăila din 1841—1843*, (București), 1958, 428 p.

³ Vezi anexa documentară constituită din 215 documente (*op. cit.*, p. 219—422).

⁴ *Ibidem*, p. 10. Autorul român se referă cu precădere la rapoartele consulare ruse și sârbești, care n-au văzut pînă acum lumina tiparului.

⁵ C. Velichi, *op. cit.*, p. 52, 53, 58—59. Cu altă ocazie voi reveni asupra rolului jucat de Cunningham în aceste evenimente.

⁶ *Ibidem*, p. 233, doc. 28.

În schimb, voi prezenta în cele ce urmează mai multe rapoarte adresate lordului Palmerston, ministrul de externe al Marii Britanii, apoi succesorului său Aberdeen de către Robert Gilmour Colquhoun, consulul general britanic în principate cu sediul la București și Stephen Vincent Lloyd, viceconsulul englez de la Brăila, rapoarte păstrate în arhiva Ministerului britanic al Afacerilor Externe⁷ și nefolosite pînă în prezent. Aceste documente nu vin să revoluționeze cunoștințele noastre și nici să ne schimbe punctele de vedere stabilite prin despuierea izvoarelor de primă mîna de care dispunem. Ele aruncă, însă, mai multă lumină asupra atitudinii reprezentanților diplomatici față de tulburările din 1841, izbutesc să scoată în evidență lipsa de interes și suspiciunile nutrite de englezi cu privire la orice răzvrătire — oricît de îndreptățită ar fi fost ea — a națiunilor asuprite de Poartă, din teama de a nu contribui la slăbirea Imperiului otoman și la atingerea „dogmei” menținerii integrității sale teritoriale cu orice preț. În optica unilaterală a diplomației britanice din această perioadă, negînd orice fundament născut din condițiile de oprimare și exploatare la care erau supuse popoarele din Balcani de către Poartă, vinovată de orice ridicare a acestora împotriva turcilor apărea numai Rusia, în care vedea principala instigatoare și sprijinitoare — mai ales — a aspirațiilor bulgarilor la independență. De aceea lupta bulgarilor nu este privită cu înțelegere, insurecția de la Brăila este considerată o greșeală iar eșecul ei înregistrat cu satisfacție. Criticismul reprezentanților consulari englezi se îndreaptă însă și împotriva autorităților românești, acuzate de slăbiciune în anihilarea mișcării încă de la începuturile ei și în reproșurile neîntemeiate însă, dacă luăm în considerare gravitatea situației și poziția delicată în care se aflau principatele față de Poarta suzerană, cu privire la pretinsa duritate manifestată în înăbușirea ei ; aceeași atitudine de neînțelegere au adoptat-o de altfel și reprezentanții consulari austrieci și francezi. Oricum ar sta lucrurile, consider totuși că rapoartele consulare engleze — cu toată subiectivitatea de care dau dovadă, ca și cele franceze și austriece — își au, incontestabil, interesul lor în cunoașterea mișcării insurecționale de la Brăila din 1841 și contribuie prin conținutul lor la completarea imagunii frămîntărilor revoluționare bulgare din marele port dunărean românesc.

Primele știri asupra evenimentelor parvenite consulului general britanic în principate, R. G. Colquhoun, se prezintă, mai întii, sub forma unor zvonuri exagerate și lipsite de consistență, pe care nici el nu le crede, dar nu ezită să le transmită lordului Palmerston într-un prim raport trimis din București la 27 iulie (st. n.) 1841⁸. Astfel, el mărturisește că „în momentul în care închideam valiza diplomatică, s-a răspîndit pe aici zvonul < izbușirii > unor tulburări serioase în vecinătatea Brăilei, ce sînt atît de grave încît nici nu pot să le dau crezare sub forma exagerată în care au ajuns să fie pomenite. Se spune anume că o ceată de 1 400 bulgari ar fi pus stăpînire pe Brăila și, silind garnizoana să se retragă în cazărmi, ar cutreiera prin toate casele orașului, cerînd arme, pentru care plătesc < bani > ; se spune că ei ar avea intenția să

⁷ Public Record Office (P.R.O.), Foreign Office (F.O.), fond. *Turkey*, dosar nr. 78/445 ; în microfilm și la Arh. Stat. Buc., fondul *Microfilme Anglia*, r. 13.

⁸ Adică 15 iulie st. v. Precizez că toate datele rapoartelor consulare engleze urmează stilul nou (gregorian).

treacă în Turcia, de îndată ce se vor organiza”⁹. Deoarece viceconsulul englez de la Brăila, St. V. Lloyd, se afla cu treburi la București, Colquhoun l-a trimis numaidecît îndărăt rugîndu-l să-l informeze asupra celor petrecute acolo și să caute a lua contact, fără întîrziere, cu rebelii : „I-am mai zis că aş dori ca în cazul în care s-ar întîmpla să vadă pe vreuna din căpetenii, să-i declare că ei se compromit în modul cel mai grav în ochii Europei și că nu pot fi priviți altfel decît ca niște răzvrățiți, dacă ajung să fie prinși cu armele în mîini și tratați în consecință ; < să le mai spună > că măsurile luate de Poartă, străduindu-se să pună capăt tuturor nedreptăților comise, ar trebui să-i facă a trage nădejdea că li se va face dreptate foarte repede, dacă se întîmplă să fie nedreptățiți cu ceva ; și dacă sînt astfel, nici un guvern < european > nu poate justifica sau încuviința calea pe care s-au hotărît s-o urmeze cu atîta nechibzuință”. Căutînd să găsească tulburărilor o explicație de moment, Colquhoun nu pregetă să insinueze că „acum cîteva săptămîni bulgarii așezați în jurul Brăilei și care sînt cu toții grădinari zarzavagii, au avut pricină să fie foarte nemulțumiți din cauza măsurilor opresive adoptate împotriva lor de autoritățile administrative din Brăila¹⁰. Numai că numărul acestor grădinari se ridică la o cifră foarte redusă, poate nici măcar 160¹¹. Cum se poate atunci explica faptul că s-a ajuns la un număr atît de sporit de oameni înarmați ? Se spune că numeroși coloniști bulgari, așezați de mai mulți ani în Basarabia¹², au primit de curînd îngăduința să se înapoieze în țara lor. Asupra acestui fapt i-am atras atenția în mod deosebit domnului Lloyd”¹³. Și în incheiere, consulul englez arăta că la primirea știrii despre izbucnirea tulburărilor, adjunctul marelui vornic al Departamentului treburilor din lăuntru, aga Ion Manu, s-a dus să raporteze domnitorului la Breaza despre cele întîmplate, făcîndu-se în același timp pregătiri în vederea trimiterii de trupe la Brăila¹⁴.

În seara aceleiași zile de 15/27 iulie 1841, în urma știrilor primite de la un informator, supus al consulatului englez din București, R. G. Colquhoun s-a grăbit să scrie lordului Palmerston o a doua depeșă la ora 23, cu mai multe amănunte asupra celor întîmplate în portul dunărean : „Am fost, tocmai, așteptat de o persoană care a putut vedea

⁹ Vezi *Anexa*, doc. 1. Într-o scrisoare particulară adresată tot la 27 iulie 1841 șefului serviciului consular de la Foreign Office, John Bidwell, Colquhoun îi relatează cam aceleași știri despre izbucnirea mișcării insurecționale bulgare de la Brăila, apreciind zvonurile înregistrate drept exagerate, dar cum își ceruse un concediu să se întoarcă în Anglia din motive personale, își făcea cunoscută intenția de a renunța să plece dacă evenimentele de la Brăila se vor dovedi grave și vor reclama prezența sa în țară. cf. P.R.O., F.O., *Turkey*, dosar 78/445, f. 352.

¹⁰ După războiul ruso-turc din 1828—1829, o seamă de familii de refugiați bulgari din Kotel, urmate apoi de altele din Sliven s-au așezat în lunile aprilie—mai 1830 în regiunea Brăilei, îndeletnicindu-se cu agricultura și negoțul ; cf. C. Velichi, *Așezămintele coloniștilor bulgari din 1830*, în „*Romanoslavica*” (= RS), București, III (1958), p. 117—135 ; idem, *Emigrarea bulgarilor din Sliven în Țara Românească în anul 1830*, în RS, X (1964), p. 299—300 ; Constantin C. Giurescu, *Istoricul orașului Brăila...*, București, 1968, p. 162.

¹¹ Potrivit recensămintului din 1838, populația bulgară din Brăila număra 412 capi de familie, adică 23,69% din totalul locuitorilor, cf. *ibidem*, p. 163.

¹² Tot din 1830 și mai ales în regiunea de miazăzi a provinciei, în jurul Bolgradului, cf. *ibidem*, p. 161.

¹³ Vezi *Anexa*, doc. 1.

¹⁴ Domnitorul a ordonat la 14/26 iulie colonelului Ion Odobescu să pornească spre Brăila în fruntea unui escadron de călărași, cf. Ioan C. Filitti, *Tulburări revoluționare în Țara Românească între anii 1840—1843*, în „*Analele Academiei Române*”, seria a II-a, tom. XXXIV, (1911—1912), M.S.I., p. 228.

raportul oficial < trimis > de ocîrmuitorul Brăilei¹⁵. Este firesc să existe temeri serioase, dat fiind ceea ce spune acesta. Se arată, anume, că insurgenții numărînd cam la 250 de indivizi, s-au refugiat într-un șir de case și au fost impresurați de ostași, care nu lasă să treacă și nici să iasă pe nimeni din cei implicați în mișcare. Insurgenții (care sînt în primul rînd bulgari) rezultă că au înrolat în mod temeinic și indivizi de alte neamuri, anume cîțiva sîrbi, greci și români¹⁶ cărora le-au plătit cite doi șilingi pe zi¹⁷. Negustorii din Brăila, constatînd că ostașii blochează casele în care s-au baricadat insurgenții, se tem ca aceștia să nu le dea foc ca să profite de panică și astfel să-și deschidă drumul cu forța. Pentru aceasta, negustorii au intervenit pe lingă ofițerul comandant al trupei¹⁸, căutînd să-l înduplece să dea ordin trupei să se retragă, în nădejdea că astfel și < insurgenții > se vor risipi, căutînd să treacă Dunărea. Ofițerul comandant a avut nehibzuința a le face pe plac; tocmai atunci a sosit de la Galați viceconsulul rus, dl. Karneev, care a stat de vorbă cu insurgenții, le-a ascultat doleanțele și le-a dat dreptate, considerînd că ar fi îndreptățiți să năzuiască a trece dincolo < de Dunăre > ca să se reunească acolo cu compatrioții lor; și le-a spus că își va pune în joc influența ca să facă a le fi ascultate doleanțele¹⁹. Informatorul meu — continuă Colquhoun — îmi spune că, în urma slăbiciunii atît de vinovate a comandantului trupei și ca urmare a întrevederii lor cu viceconsulul rus, insurgenții au adoptat o și mai hotărîtă atitudine și că numărul lor sporește. Informatorul meu dorește a afla ce dispoziții se cuvine să primească viceconsulul < britanic >. N-am ezitat să-i dezvălui substanța lor și el m-a rugat să-i mai dau < viceconsulului, n.n. > și instrucțiuni ca să supravegheze cu mare atenție mișcarea vaselor < pe Dunăre > și mai ales a celor ioniene²⁰ care s-ar întîmpla să fie în port. Mi-a spus că el însuși a scris în vederea grăbirii înapoierii imediate a domnitorului la București și mi-a afirmat că-mi poate da asigurări că domnitorul îmi va fi recunoscător pentru măsurile pe care le-am luat.

Se vorbește pe față — nu uita să insinueze Colquhoun — că agenția < consulară > rusă ar fi pricina tuturor acestor < tulburări > și trecerea prin București, acum citeva zile, a colonelului rus Gradovitz — care în timpul șederii sale aici nu pregeta să primească ziua și noaptea diferite vizite, mai ales din partea unor ofițeri ai oștirii — n-au făcut decît să sporească, iar nu să micșoreze bănuielile. Consulul general rus²¹ aflin-

¹⁵ Ocîrmuitor al Brăilei era aga Ioan Slătineanu; deoarece evenimentele s-au petrecut în lipsa lui, raportul a fost întocmit de înlocuitorul său, sameșul județului, pitarul Răducanu Ruscescu, cf. It. col. D. Pappasoglu, *Istoria fondării orașului București...*, București, 1892, p. 152.

¹⁶ Știrea este confirmată și din alte izvoare străine, sard e și austriece, cf. C. Velichi, *Mișcările revoluționare...*, p. 47 și 48.

¹⁷ Un șiling reprezenta a 20-a parte dintr-o liră sterlină, a cărei valoare a fost cotată în general între 1837—1845 în principate la 64 1/2 piaștri, deci un șiling echivala aproximativ cu 3, 22 piaștri.

¹⁸ Este vorba de căpitanul Nicolae Manu, comandantul companiei a VI-a din polcul (regimentul) nr. 2 al oștirii principatului muntean.

¹⁹ Asupra amestecului viceconsulului rus de Galați în incidentele de la Brăila, atestat și de rapoartele consulare austriece și franceze, v. mai pe larg la C. Velichi, *op. cit.*, p. 47 și 57—59 etc.

²⁰ După cum se știe, în urma Congresului de la Viena (1815), Anglia a obținut protectoratul asupra Insulelor Ionice (în număr de șapte), cetățenii lor beneficiînd în principate de statutul de supuși britanici.

²¹ Iacov Andreevici Dașkov, șambelan, fost consilier al ambasadei ruse la Constantinopol, consul general al Rusiei în Țara Românească între 1840—1847.

du-se la băi la Mehadia, s-a trimis după el un curier, chiar în acea seară". Și în post-scriptum, Colquhoun adăuga : „Dacă și știrile de miine nu vor fi mai favorabile, trebuie să mă duc eu însumi la Brăila”²².

Plecând la Crevedia, în apropiere de București, consulul general englez expediază de acolo peste trei zile, adică la 30 iulie (st. n.) un nou raport — de data aceasta liniștitor — lui Palmerston, considerând insurecția de la Brăila ca încheiată; așteptând cu nerăbdare raportul complet asupra tulburărilor pe care urma să i-l trimită St. V. Lloyd, plecat din București spre postul său de reședință în dimineața zilei de 16/28 iulie, înarmat cu toate instrucțiunile necesare privind atitudinea ce avea s-o adopte față de insurgenți, Colquhoun se mulțumea să trimită ministrului de externe britanic copia notei în limba franceză primită de la informatorul său din București la 17/29 iulie, relatându-i modul în care a fost înăbușită insurecția. Deoarece conținutul acestui document apare ca deosebit de interesant, merită a fi redat în întregime : „Incidentul de la Brăila s-a încheiat cu bine. Duminica trecută, 13/25 iulie (se pare că această lună este pretutindeni și totdeauna o lună revoluționară) răsculații au ieșit din oraș cu drapelul fluturând pentru a ajunge la o ambarcațiune pe care o obținuseră de la căpitanul unui bastiment grec, cu intenția, după cit se pare, de a urca pe Dunăre, urmând în mod constant țărnel românesc, pentru a pune mina pe armele grănicerilor stabiliți pe linia acestui fluviu, să-și atragă compatrioții locuind pe malurile sale și să încerce după aceea un atac armat < împotriva turcilor >. Între timp miliția i-a atacat între oraș și fluviu pe la orele 8 seara; lupta a durat pînă la miezul nopții. Rezultatul acestei ciocniri constă < în faptul > că un mare număr din răsculați s-a înecat în Dunăre dorind să ajungă la ambarcațiune < profitînd > de întunericul nopții, că vreo 30 cu căpeteniile lor au depus armele și că restul s-a împrăștiat. Numărul lor, cînd au părăsit orașul, se ridică la 280. Orașul Brăila este cu totul liniștit, ordinea a fost perfect restabilită. S-a început interogatoriul vinovaților”²³.

Primind două rapoarte amănunțite asupra evenimentelor de la viceconsulul Lloyd, datate 30 iulie și 2 august, Colquhoun nu întirzie să le transmită în copie la 4 august lordului Palmerston, însoțindu-le de propriile sale comentarii subiective : „Excelența voastră își va da seama că purtarea ocîrmuirii locale s-a caracterizat în primul rînd prin neglijență, pentru faptul că n-a fost în stare să potolească răscoala în fașă; în al doilea rînd, prin teamă deoarece a retras trupele care impresurau casa în care-și aflaseră adăpost căpeteniile < răscoalei >; în sfîrșit, prin rea credință fiindcă a pus să se tragă asupra insurgenților tocmai cînd aceștia se imbarcau, după ce li se făgăduise, destul de imprudent, că li se va îngădui să se imbarce nesupărați. Ca urmare a acestei din urmă acțiuni s-a produs o mare vărsare de sînge”²⁴. Totodată, primind și o circulară din partea Secretarului de Stat al Țării Românești cu data de 28 iulie, prin păreri preconcepute și ostilitate față de guvernarea lui

²² Vezi *Anexa*, doc. 2.

²³ *Ibidem*, doc. 3.

²⁴ În aceeași termenii aspri se pronunță împotriva autorităților locale viceconsulul austriac din Galați, Huber, în raportul său adresat consulului general al Austriei la București, Casimir von Timoni, la 14/26 iulie 1841. acuzîndu-le din lipsă de înțelegere că purtarea lor a fost „la început lașă, apoi nechibzuită și la sfîrșit infamă”, cf. I. C. Filitti, *Turburări revoluționare...*, p. 229 — 230.

Alexandru Ghica, cu care avusese dese conflicte și pe care-l antipatiza, Colquhoun punea la îndoială versiunea acreditată de autorități: „aceasta nu poartă pecetea probabilității (ba chiar reprezintă o contradicție pozitivă a realității) întrucît insurgenții, după ce ieșiseră din oraș liniștiți și în ordine < îndreptîndu-se > către locul stabilit pentru imbarcarea lor, este foarte puțin probabil că așa cum erau însoțiți de ostași să se fi întors pe neașteptate și în mod intenționat să fi deschis focul împotriva acestora, cu atît mai mult cu cît rezultă că abia 50 bulgari erau înarmați”. „Și în final, Colquhoun precizează că „toți prizonierii se află acum în drum spre București, unde urmează să fie judecați”²⁵. Pentru a vedea din care motive consulul general britanic și-a format o opinie atît de severă asupra evenimentelor de la Brăila, este necesar să analizăm și cuprinsul extraselor din rapoartele primite de la viceconsulul Lloyd, pe care Colquhoun le-a expediat apoi în copie lui Palmerston. În depeșa trimisă la 30 iulie, Lloyd relatează: „De cîtăva vreme locuia aici în Brăila un sirb care fusese în slujba principelui Miloș și care, neavînd mijloace aparente de trai, obișnuia să se înfățișeze întotdeauna în uniformă militară. El își spunea Stanislavovitz²⁶ și a înjghebat o mică ceată de bulgari, locuitori ai Brăilei, cu scopul de a trece Dunărea pe la Măcin pentru a se război cu autoritățile turcești. I s-a pus în vedere de către poliție că mișcările îi sînt supravegheate, astfel că se cădea să fie prudent în ceea ce făcea; cu toate acestea i s-a îngăduit să treacă < granița > la Galați unde a cumpărat o cantitate de muniții și se știe că a avut o întrevvedere cu agentul consular rus”. La înapoierea sa la Brăila, poliția a trimis după el, dar a refuzat să se prezinte; și fiind convins că administrația locală era gata să ia măsuri în vederea punerii sub pază a persoanei sale, el a strîns o mică ceată de 18 sau 20 de oameni și vineri în 23 curent, a pus stăpînire pe un mic han așezat în centrul orașului²⁷; atunci a apărut o notiță scrisă în care se spunea că el ar fi pregătit, cu 1 200 de oameni, să treacă < Dunărea > pe la Măcin; și, că, dacă nu i se va pune nici o piedică, orașul nu va avea nimic de suferit; dar, dacă va întîlni vreo împotrivire, el își va deschide atunci calea cu forța și n-ar mai putea fi făcut răspunzător de urmări²⁸. În aceeași seară, hanul a fost impresurat de ostași și au fost luate măsuri în vederea împiedicării fugii insurgenților.

Sîmbătă în 24 curent — continuă Lloyd — a fost înălțat pe han un steag roșu cu o cruce albă în mijlocul lui; autoritățile locale au ținut sfat atunci și negustorii cei mai de căpetenie ai orașului li s-au adresat împreună și cu viceconsulii străini (cel grec și cel austriac)²⁹, cerînd a se lua măsuri în vederea capturării insurgenților; autoritățile locale au răspuns că n-aveau mijloace suficiente pentru a face aceasta;

²⁵ Vezi *Anera*, doc. 4.

²⁶ Miloia Stanislavovici, fost căpitan în armata sîrbă și însoțitor al principelui Miloș Obrenovici, după abdicarea sa, în Țara Românească. Este cunoscut mai mult sub numele de Vladislav Tatic, după cum apare și în alte rapoarte consulare engleze. Prezența sa în fruntea cetelor bulgărești, întărite însă și de voluntari sîrbi, greci și chiar români, a făcut pe unii cercetători să incline a crede chiar că fostul principe Miloș n-ar fi fost străin de tulburările din 1841, cf. C. Velichi, *op. cit.*, p. 43 și C. C. Giurescu, *Istoricul orașului Brăila*, p. 172.

²⁷ Este vorba de hanul cel mare al lui Petru Boiangiul, cf. I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 229 și C. Velichi, *op. cit.*, p. 48.

²⁸ Pasajul amîntit se referă la manifestul afișat de insurgenți într-una din marile cafenele ale portului, numită Cazinou; textul lui a fost publicat în „Buletinul Oficial al Țării Românești”, nr. 42 din 23 iulie 1841, cf. C. Velichi, *op. cit.*, p. 45.

²⁹ Respectiv Ioan Velisarios și Sgardelli.

li s-a spus atunci că, de vreme ce n-aveau mijloace să-i aresteze, se cuvenea să li se dea îngăduință să plece, căci altminteri < insurgenții > ar fi aduși la capătul răbdării, dat fiind că nu aveau merinde asupra lor și urmările ar putea fi îngrozitoare pentru oraș, cu atât mai mult cu cât un steag asemănător a fost înălțat pe o casă într-un alt cartier al orașului. Au avut loc numeroase întrevederi cu căpetenia < insurgenților > ³⁰ care și-a făcut cunoscută intenția de a nu pricinui vreun rău orașului, dar care a refuzat cu hotărîre să depună armele. În aceeași seară, ostașii s-au retras și cei impresurați în han au putut ieși; atunci s-a băgat de seamă cât de puțini la număr erau ei; cu toate acestea, li s-au alăturat curînd numeroși bulgari și sirbi, cîțiva greci și chiar cîțiva români și, de unde la început nu erau la număr decît 30 sau 40, au ajuns în ziua următoare să alinieze 150 de oameni sau chiar mai mulți; în aceeași seară și-au strîns o mare cantitate de merinde, plătînd orice au luat și cei < dintre locuitorii orașului > care aveau arme de care se puteau lipsi s-au dus și le-au vindut bulgarilor; noaptea s-a seurs fără cea mai mică tulburare.

Duminică 25 — raportează mai departe Lloyd — căpetenia cetii s-a retras din nou înăuntrul hanului cu numeroși însoțitori de ai săi; s-a trimis după un preot care i-a spovedit pe toți și i-a pus să jure că nu vor face nici un rău locuitorilor orașului, ei se vor mărgini să ducă la capăt planul lor, expediția < peste Dunăre > pe care ei au jurat că n-o vor părăsi; după amiază s-au făcut pregătiri pentru plecarea lor și li s-au dat asigurări că nu li se va face nici un rău; li s-a mai spus că un cîrlac (o ambarcațiune fluvială numită astfel) < ancorat > lingă postul de strajă al carantinei, se afla la dispoziția lor. Agentul consular rus de la Galați, care sosise cu o zi mai înainte, a părăsit astăzi Brăila.

Cînd s-a lăsat amurgul, ceata < insurgenților > care sporise mult ca număr de cînd fuseseră ridicate sentinelele cu o zi mai înainte din jurul hanului și de cînd < rebelilor > li se dăduseră asigurări că nu li se va face nici un rău, a coborît spre malul < Dunării >, întovărășită de aproape de întreaga populație localnică care se amestecase în rîndurile lor, mulți dintre cetățenii onorabili < ai orașului >, ce-i ajutaseră cu bani strîngînd mîinile căpeteniei și tovarășilor acesteia, urîndu-le izbîndă în acțiunea pe care urmau să o întreprindă.

Cînd a ajuns la locul de imbarcare, ceata a găsit cîrlacul tras pe uscat, fără cîrmă, pinză sau vele de orice fel; unii din ei erau gata să se reîntoarcă spre a căuta să ia un alt vas cînd deodată s-au auzit tobele bătînd de alarmă în apropierea lor și ostașii, care-i urmăriseră de la distanță și erau întovărășiți de cîțiva turci înarmați și de o ceată de țărani români înarmați cu coase ³¹, au deschis numaidecît focul asupra

³⁰ În rapoartele consulare engleze examinate în acest studiu căpetenie a insurgenților este considerat doar căpitanul sîrb Stanislavovici alias Tatîci. În realitate, adevăratul șef a fost căpitanul bulgar Vasîl Giardakliev numit și Vilkov, care numai în ultimul moment a lăsat inițiativa lui Tatîci, ce a grăbit declanșarea mișcării, cf. C. Velichi, *op. cit.*, p. 44. Motivele pentru care persoana li numele lui Vilkov sînt trecute sub tăcere de viceconsulul englez Lloyd sînt lesne de înțeles, deoarece în timpul declanșării represiunii de către oștire în port, căpetenia bulgară s-a refugiat pe un vas ionian sub pavilion britanic al cărui căpitan a refuzat să-l extrădeze autorităților românești; acest fapt e mărturisit tacit de Lloyd chiar în cuprînsul raportului analizat aici.

³¹ Despre această participare amintește și consulul francez Billecocq în raportul său adresat ministrului Guizot la 18/31 iulie 1841, cf. E. de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XVII, *Rapoarte consulare franceze 1826 - 1846* (ed. N. Hodoș), București, 1913, p. 818, doc. DCCXC.

lor ; bulgarii, despre care se spune că nu erau mai mult de 50 înarmați mai cumsecade, au răspuns la foc ; salvele au continuat intermitent de ambele părți aproape un ceas și jumătate. Numărul celor uciși sau răniți este apreciat în mod diferit, de la 20 sau 30 pînă la 100 sau mai mulți de ambele părți, ostașii retrăgîndu-și cu grijă morții și răniții, la adăpostul < întunericului > nopții, în timp ce mulți dintre bulgari și din acei care se aflau cu dinșii au căzut răniți în Dunăre ori s-au aruncat în valurile ei ca să scape și s-au înecat. Alții au izbutit să scape pe la postul de strajă al carantinei, sau urcîndu-se la bordul citorva corăbii care se aflau în port. Dar hotărîrea de a-i ataca fusese păstrată atît de tainică și fusese executată atît de pe neașteptate (nimeni în afara conducerii autorităților locale nefiind în cunoștință de ceea ce urma să se petreacă) încît au murit și mulți nevinovați, printre care 3 greci și un supus austriac.

Vasele care se aflau în port și s-au întîmplat să fie pe linia de foc a ostașilor și au fost prin urmare avariate, au ridicat ancora în acea noapte și s-au îndreptat spre talvegul fluviului, avînd la bord, după cum se presupune, pe unii bulgari care izbutiseră să scape ; în ziua următoare li s-a cerut căpitanilor <respectivi> să-i predea <pe cei salvați>, dar ei au refuzat s-o facă ; doi dintre ei fiind ionieni, administrația <portului> a cerut ca un refugiat bănuît a fi la bordul <vasului> unuia din ei să-i fie predat ⁵².

În prezent, orașul se află într-o perfectă liniște — asigură Lloyd —, dar se manifestă un simțămînt de obștească oroare față de chipul în care au fost atacați bulgarii, după ce li se dăduse asigurarea, nu numai tacită, dar chiar pozitivă, că nu li se va face nici un rău ; și acest simțămînt a sporit și mai mult cînd s-a văzut cum se poartă autoritățile cu prinșii, în număr de 52, încă de la început ; mulți dintre ei au fost viriți în temniță în fiare sau legați cu frînghii și ținuți acolo fără mîncare și apă vreme de 24 de ore. Printre cei prinși se află și căpetenia sîrbă ³³ care s-a predat cel de pe urmă și care este păzit în casa comandantului poliției. Mulți dintre ceilalți întemnițați se știe că n-au avut nici un amestec în mișcarea bulgarilor, dar că fuseseră luați împreună cu aceștia în urma năpraznicului și neașteptatului asalt dat de ostași.

Nu am putut afla nici o știre — adaugă viceconsulul britanic — în legătură cu vreun ionian care să fi fost implicat <în aceste tulburări> și nici despre alți străini, în afara celor despre care am apucat să pomenesc. Garnizoana orașului a fost sporită și va fi sporită și mai mult printr-o unitate de cavalerie <adusă> de la Călărași. Dl. Ion Manu, director la Vornicie, se află aici și ia numeroase depoziții în legătură cu această afacere. Domnitorul este așteptat să sosească aici și el, dar, după cîte am aflat — își încheie Lloyd raportul — n-a mers mai departe de Buzău” ³⁴.

În al doilea raport trimis lui Colquhoun la 2 august, după ce precizează că „dintre cei 52 indivizi care fuseseră prinși și întemnițați, aproape 20 au fost eliberați, iar ceilalți, printre care și căpetenia sîrbă, au fost tri-

⁵² Fără îndoială, acel refugiat „bănuît” a se afla la bordul unui vas ionian era Vasil Vilkov după cum o precizează clar nota nr. 2 121 din 15/27 iulie 1841 a ocîrmuirii Brăilei către viceconsulul englez ca și aceea a Marii Postelnicii (Secretariatul de Stat) către consulatul general britanic din București, tot din iulie 1841, cf. I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 287–288, doc. IX, și C. Velichi, *op. cit.*, p. 233, doc. 26.

³³ Adică Taticii.

³⁴ Vezi *Aneza*, doc. 4 a).

miși la București în noaptea de sîmbătă 31 (iulie st.n.) eurent”, viceconsulul englez de la Brăila se lansează în critici vehemente la adresa autorităților locale : „Nu încapе indoială că insurecția bulgară a avut un caracter revoluționar și ilegal și că ea trebuia, neapărat, reprimată cu orice preț, dar ocîrmuirea locală din Țara Românească este, fără ezitare, de blamat și trebuie să fie făcută responsabilă de felul în care a procedat, prin aceea că nu a avut la dispoziția ei o forță <armată> suficientă pentru a aresta pe sîrb și pe însoțitorii săi ; este adevărat că în acel moment nu erau mai mult de 40 de soldați disponibili în cazărmi ; pricina acestui fapt se spune că se datora concentrării trupelor la Turnu < Măgurele > și Zimnicea în vederea supravegherii mișcărilor bulgarilor de pe malul opus al Dunării, în fața acestor așezări. Cu toate acestea dacă s-ar fi luat din vreme măsurile cuvenite, s-ar fi putut aduce trupe suficiente din județele învecinate pentru a se păstra ordinea ; de asemenea, în ceea ce privește sentinelele puse să împresoare hanul, ele trebuiau fie să nu fi fost așezate acolo, fie să nu fi fost retrase pînă ce nu vor fi sosit întăriri < la fața locului >. Autoritățile locale au mai invocat și faptul că negustorii orașului au intervenit atît de stăruitor și s-au opus < la măsurile preconizate >, încît n-au avut putința să ia măsurile pe care intenționau să le adopte, dacă ar fi dispus de mijloacele necesare. Că toți locuitorii orașului nutreau cele mai bune intenții și doreau din suflet să-i vadă pe bulgari plecînd în cazul în care se dovedea că autoritățile locale erau neputincioase să-i înfrîngă, este < un lucru > de necontestat, după cum apare la fel de firesc și faptul că negustorii bulgari au urât izbîndă compatrioților lor ; dar ca autoritățile locale să se fi lăsat pînă într-atîta înduplecate < de toți aceștia > pînă a ajunge să fie paralizate de ei, vina cade tot în seama ocîrmuirii locale din Țara Românească, care, încurajînd pe negustori să i se adreseze direct în numeroase împrejurări, independent de consuliile respectivi, și < lăsîndu-i > să constituie o „Deputăție comercială” care se află încă în ființă și autorizîndu-i procedeele, le-a conferit, ca să spunem așa, o autoritate politică, care n-ar fi trebuit să le aparțină și ale cărei urmări nefaste sînt din nefericire acum ușor de observat.

În clipa în care ostașii au atacat cîrlacul, este adevărat că s-a lansat o somație îndreptată către toți indivizii, ce ar fi manifestat înțelegere, ca să se retragă numaidecît, dar este tot atît de adevărat că nu s-a lăsat destul timp celor care ar fi voit să se retragă așa încît mai multe persoane au fost ucise sau rănite.

Garnizoana orașului este alcătuită acum din vreo 500 infanteriști și 50 de călărași și va rămîne aici cîtăva vreme, cel puțin pînă la potolirea spiritelor ; va fi stabilit și un corp de strajă, care pînă acum n-a existat în cuprinsul orașului iar poliția va fi reorganizată. Mai aflu, de asemenea — precizează Lloyd —, că se va face un recensămînt în oraș și județ și că toți locuitorii — fie români, fie străini — despre care nu se va cunoaște ce mijloace de trai posedă sau despre situația cărora se vor strînge informații necorespunzătoare, vor fi siliți să părăsească ținutul. Cum e și firesc, stăruie încă aici o mare agitație, ca și la Galați, unde am aflat că s-a mobilizat o forță < militară > de aproape o mie de oameni și unde s-a petrecut ultima sîmbătă, la 31 (st.n.) eurent un eveniment care nu pare menit să potolească spiritele. Un cadavru plutînd pe Dunăre a fost adus la țărîm lîngă o sentinelă din cordonul carantinei care se pregătea să-l împingă din nou în valuri, dar fiind zărit de cîțiva greci și ionieni, cadavruul a fost scos la țărîm de către aceștia ; s-au luat mărturii privind starea în care l-au găsit,

lor ; bulgarii, despre care se spune că nu erau mai mult de 50 înarmați mai cumsecade, au răspuns la foc ; salvele au continuat intermitent de ambele părți aproape un ceas și jumătate. Numărul celor uciși sau răniți este apreciat în mod diferit, de la 20 sau 30 pînă la 100 sau mai mulți de ambele părți, ostașii retrăgîndu-și cu grijă morții și răniții, la adăpostul < întunericului > nopții, în timp ce mulți dintre bulgari și din acei care se aflau cu dinșii au căzut răniți în Dunăre ori s-au aruncat în valurile ei ca să scape și s-au înecat. Alții au izbutit să scape pe la postul de strajă al carantinei, sau urcîndu-se la bordul citorva corăbii care se aflau în port. Dar hotărîrea de a-i ataca fusese păstrată atît de tainică și fusese executată atît de pe neașteptate (nimeni în afara conducerii autorităților locale nefiind în cunoștință de ceea ce urma să se petreacă) încît au murit și mulți nevinovați, printre care 3 greci și un supus austriac.

Vasele care se aflau în port și s-au întîmplat să fie pe linia de foc a ostașilor și au fost prin urmare avariate, au ridicat ancora în acea noapte și s-au îndreptat spre talvegul fluviului, avînd la bord, după cum se presupune, pe unii bulgari care izbutiseră să scape ; în ziua următoare li s-a cerut căpitanilor < respectivi > să-i predea < pe cei salvați >, dar ei au refuzat s-o facă ; doi dintre ei fiind ionieni, administrația < portului > a cerut ca un refugiat bănuît a fi la bordul < vasului > unuia din ei să-i fie predat ³².

În prezent, orașul se află într-o perfectă liniște — asigură Lloyd —, dar se manifestă un simțămînt de obștească oroare față de chipul în care au fost atacați bulgarii, după ce li se dăduse asigurarea, nu numai tacită, dar chiar pozitivă, că nu li se va face nici un rău ; și acest simțămînt a sporit și mai mult cînd s-a văzut cum se poartă autoritățile cu prinșii, în număr de 52, încă de la început ; mulți dintre ei au fost viriți în temniță în fiare sau legați cu frînghii și ținuți acolo fără mîncare și apă vreme de 24 de ore. Printre cei prinși se află și căpetenia sîrbă ³³ care s-a predat cel de pe urmă și care este păzit în casa comandantului poliției. Mulți dintre ceilalți întemnițați se știe că n-au avut nici un amestec în mișcarea bulgarilor, dar că fuseseră luați împreună cu aceștia în urma năpraznicului și neașteptatului asalt dat de ostași.

Nu am putut afla nici oștire — adaugă viceconsulul britanic — în legătură cu vreun ionian care să fi fost implicat < în aceste tulburări > și nici despre alți străini, în afara celor despre care am apucat să pomenesc. Garnizoana orașului a fost sporită și va fi sporită și mai mult printr-o unitate de cavalerie < adusă > de la Călărași. Dl. Ion Manu, director la Vornicie, se află aici și ia numeroase depoziții în legătură cu această afacere. Domnitorul este așteptat să sosească aici și el, dar, după cite am aflat — își încheie Lloyd raportul — n-a mers mai departe de Buzău” ³⁴.

În al doilea raport trimis lui Colquhoun la 2 august, după ce precizează că „dintre cei 52 indivizi care fuseseră prinși și întemnițați, aproape 20 au fost eliberați, iar ceilalți, printre care și căpetenia sîrbă, au fost tri-

³² Fără îndoială, acel refugiat „bănuît” a se afla la bordul unui vas ionian era Vasil Vilkov după cum o precizează clar nota nr. 2 121 din 15/27 iulie 1841 a ocirmuirei Brăilei către viceconsulul englez ca și aceea a Marii Postelnicii (Secretariatul de Stat) către consulatul general britanic din București, tot din iulie 1841, cf. I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 287–288, doc. IX, și C. Velichi, *op. cit.*, p. 233, doc. 26.

³³ Adică Taticii.

³⁴ Vezi *Aneza*, doc. 4 a).

miși la București în noaptea de sîmbătă 31 (iulie st.n.) eurent”, viceconsulul englez de la Brăila se lansează în critici vehemente la adresa autorităților locale : „Nu încapе îndoială că insurecția bulgară a avut un caracter revoluționar și ilegal și că ea trebuia, neapărat, reprimată cu orice preț, dar ocîrmuirea locală din Țara Românească este, fără ezitare, de blamat și trebuie să fie făcută responsabilă de felul în care a procedat, prin aceea că nu a avut la dispoziția ei o forță <armată> suficientă pentru a aresta pe sîrb și pe însoțitorii săi ; este adevărat că în acel moment nu erau mai mult de 40 de soldați disponibili în cazărmi ; pricina acestui fapt se spune că se datora concentrării trupelor la Turnu < Măgurele > și Zimnicea în vederea supravegherii mișcărilor bulgarilor de pe malul opus al Dunării, în fața acestor așezări. Cu toate acestea dacă s-ar fi luat din vreme măsurile cuvenite, s-ar fi putut aduce trupe suficiente din județele învecinate pentru a se păstra ordinea ; de asemenea, în ceea ce privește sentinelele puse să impresoare hanul, ele trebuiau fie să nu fi fost așezate acolo, fie să nu fi fost retrase pînă ce nu vor fi sosit întăriri < la fața locului >. Autoritățile locale au mai invocat și faptul că negustorii orașului au intervenit atît de stăruitor și s-au opus < la măsurile preconizate >, încît n-au avut putința să ia măsurile pe care intenționau să le adopte, dacă ar fi dispus de mijloacele necesare. Că toți locuitorii orașului nutreau cele mai bune intenții și doreau din suflet să-i vadă pe bulgari plecînd în cazul în care se dovedea că autoritățile locale erau neputincioase să-i înfrîngă, este < un lucru > de necontestat, după cum apare la fel de firesc și faptul că negustorii bulgari au urât izbîndă compatrioților lor ; dar ca autoritățile locale să se fi lăsat pînă într-atîta înduplecate < de toți aceștia > pînă a ajunge să fie paralizate de ei, vina cade tot în seama ocîrmuirii locale din Țara Românească, care, încurajînd pe negustori să i se adreseze direct în numeroase împrejurări, independent de consului respectivi, și < lăsîndu-i > să constituie o „Deputație comercială” care se află încă în ființă și autorizîndu-i procedeele, le-a conferit, ca să spunem așa, o autoritate politică, care n-ar fi trebuit să le aparțină și ale cărei urmări nefaste sînt din nefericire acum ușor de observat.

În clipa în care ostașii au atacat cîrlacul, este adevărat că s-a lansat o somație îndreptată către toți indivizii, ce ar fi manifestat înțelegere, ca să se retragă numaidecît, dar este tot atît de adevărat că nu s-a lăsat destul timp celor care ar fi voit să se retragă așa încît mai multe persoane au fost ucise sau rănite.

Garnizoana orașului este alcătuită acum din vreo 500 infanteriști și 50 de călărași și va rămîne aici cîtăva vreme, cel puțin pînă la potolirea spiritelor ; va fi stabilit și un corp de strajă, care pînă acum n-a existat în cuprinsul orașului iar poliția va fi reorganizată. Mai aflu, de asemenea — precizează Lloyd —, că se va face un recensămint în oraș și județ și că toți locuitorii — fie români, fie străini — despre care nu se va cunoaște ce mijloace de trai posedă sau despre situația cărora se vor strînge informații necorespunzătoare, vor fi siliți să părăsească ținutul. Cum e și firesc, stăruie încă aici o mare agitație, ca și la Galați, unde am aflat că s-a mobilizat o forță < militară > de aproape o mie de oameni și unde s-a petrecut ultima sîmbătă, la 31 (st.n.) eurent un eveniment care nu pare menit să potolească spiritele. Un cadavru plutind pe Dunăre a fost adus la țărîm lîngă o sentinelă din cordonul carantinei care se pregătea să-l împingă din nou în valuri, dar fiind zărit de cîțiva greci și ionieni, cadavrul a fost scos la țărîm de către aceștia ; s-au luat mărturii privind starea în care l-au găsit,

anume cu împunsături de baionetă în piept și cu mâinile legate, <corpul> părint a fi al unui bulgar; s-a făcut o subscripție și s-a strins numaidect o sumă <de bani> importantă și <leșul> a fost înmormintat cu toate onorurile și solemnitatea cu putință; o mulțime de mai multe mii de oameni s-a adunat ca să asiste la înmormintare”³⁵.

În sfârșit, raportului său din 4 august trimis lordului Palmerston, Colquhoun i-a atașat și copia circularii nr. 1 488 trimisă consulatului britanic la 16/28 iulie de către Secretarul de stat, adică marele postelnic al Treburilor din afară, Constantin Cantacuzino, cuprinzând relatarea incidentelor de la Brăila în versiunea prezentată de oficialități și care a fost atît de defavorabil comentată de diplomatul englez: „La 11 curent, poliția din orașul Brăila aflînd că avusese loc într-o casă o reuniune ilicită, a făcut pe loc o descindere acolo și a găsit pe un ofițer sîrb numit Tatici înconjurat de aproape 40 de bulgari înarmați. Interogîndu-i asupra scopului întrunirii lor, ei au răspuns că se aflau acolo așteptîndu-și tovarășii în număr de 1 200 și propunîndu-și ca să treacă Dunărea spre a merge în Turcia. În același timp a fost lipită la Cazino o proclamație prin care făcîndu-și cunoscută acțiunea, ei declarau că nu nutreau nici o intenție dușmănoasă împotriva Țării Românești dar că, în cazul cînd s-ar ajunge la exercitarea vreunei constrîngerii împotriva lor, vor urma mari nenorociri. Această casă fiind imediat înconjurată de garnizoana orașului Brăila, o altă reuniune asemănătoare a fost organizată într-o altă locuință unde au fost arborate două drapele. A doua zi numărul acestor indivizi a crescut la peste două sute.

La știrea pe care guvernul a primit-o cu privire la acest eveniment, au fost date ordine în consecință autorităților civile și militare din Brăila. Mai mult, Alteța Sa a remis direct colonelului adjutant Odobescu, trimis la Brăila, un ordin pentru a fi arătat bulgarilor, însărcinîndu-l să-i dea lectură în fața lor, pentru ca aceștia să se risipească și astfel să scape de pedeapsa gravă care i-ar aștepta, dar în cazul că ei ar refuza să se supună acestei somații, s-au dat dispoziții amintitului colonel de a-i ataca și de a-i prinde morți sau vii.

Autoritățile din Brăila temîndu-se ca bulgarii să nu se dedea la acte atentînd la liniștea și siguranța cetățenilor, luară toate măsurile necesare pentru a-i ține la respect. Așadar, în seara zilei de 13, <bulgarii> au ieșit din hanul pe care îl ocupau și s-au îndreptat spre Carantină; dar îndată ce se văzură în afară de oraș, au început să tragă asupra soldaților ca și asupra dorobanților care îi escortau. Atunci garnizoana întărită și cu soldații destinați pazei pichetelor <de graniță> cele mai apropiate, a deschis, la rîndul ei, focul asupra lor; s-a angajat o luptă și a durat patru ore. În sfârșit, garnizoana avu o izbîndă deplină, deoarece bulgarii au numărat 5 oameni uciși, 9 răniți și 17 căzuți prizonieri; un mare număr s-a înecat în Dunăre și a doua zi la orele 8 dimineața, căpetenia lor se predă împreună cu cei 29 indivizi rămași <cu dînsul>. Nu am avut decît un subofițer și doi soldați răniți”. Și astfel, Cantacuzino încheia declarînd că

³⁵ *Ibidem*, doc. 4b). Incidentul este prezentat diferit de consulul francez Billecoq, în raportul înaintat lui Guizot la 24 iulie/5 august 1841, unde se menționează mai multe victime (D. Papazoglu, *op. cit.*, p. 155, amintește de 27 înecați, pescuiți cu cîngile la Galați de pompierii militari) și face precizarea că la înmormintarea lor a fost prezent și viceconsulul britanic Cunningham însoțit de personalul său, cf. Hurmuzaki, *op. cit.*, XVII, p. 820, doc. DCCXCI.

liniștea, ce fusese temporar tulburată în orașul Brăila de acești răzvrățiți, fusese perfect restabilită, fără a se deplînge cel mai mic incident ³⁶.

În cursul aceleiași zile de 4 august, consulul Colquhoun a mai comunicat lui Palmerston și textul unei note confidențiale primite de la vice-consulul Lloyd la 30 iulie, în care se declarau următoarele : „Mi s-a adus la cunoștință că, Karneev (agentul consular rus din Galați) a fost, în fața tuturor, văzut și auzit cum a urât căpeteniei sîrbești « reușită în acțiunea sa » și bătîndu-l familiar pe umăr cînd și-a luat la revedere. Toate s-au potolit acum dar lumea este îngrozită de masacrul ce a fost înfăptuit de ostași. Întreaga Brăilă a însoțit pe bulgari la cîrlac (vas) și prin urmare un mare număr <de persoane> a fost ucis. Dl. Ion Manu (Subsecretarul de Stat al Treburilor din lăuntru) pretinde că lucrul nu putea fi altfel rezolvat decît așa cum a fost. Colonelul Engel ³⁷ (comandantul militar) este și a fost bolnav, în pat, de cîtăva vreme ; trupele au fost comandate de *căpitanul Manu*, care este <acum> strămutat — de fapt nici n-ar mai fi îndrăznit să rămînă aici. Mișcarea plănuită a fost bine cunoscută aici încă de la începutul săptămîinii trecute ; se vorbea că se va avea în vedere o adunare generală a tuturor bulgarilor din principat, care urmau să se reunească la Brăila și să treacă <Dunărea> spre Măcin. Sali Aga (un negustor turc stabilit la Brăila și numit acolo agent turcesc ³⁸) cunoștea planul și a scris despre el Administrației și Poliției. Sgardelli (agentul consular austriac) îl știa și dînsul și cînd a pomenit de el <autorităților> locale, i s-a răspuns : « Știm totul despre acesta, nu e vorba de ceva important ». Nu începe îndoială că guvernul local va primi aprobarea autorităților turcești dar mă îndoiesc că guvernele creștine vor fi de acord cu felul în care s-a trecut la execuție.

Dl. Ion Manu pretinde că bulgarii sînt aceia care au deschis focul, dar comportamentul lor în oraș dezmente aceasta și dovedește că numai atunci cînd ei au încercat să se reîntoarcă în oraș s-a tras asupra lor ; însă, evident, a fost un lucru pus la cale dinainte și voi încerca să culeg informații în această privință” ³⁹. La aceste știri căpătate de la Lloyd, Colquhoun mai adaugă în raportul înaintat lui Palmerston și altele obținute pe diferite căi : „Comparînd cu grijă conținutul a patru scrisori particulare <primite> de la negustori respectabili din Brăila, găsesse confirmarea faptului că nu s-a deschis focul pînă ce insurgenții nu s-au suit la bordul vasului (ce autoritățile românești le promisese că va fi lăsat să plece nesupărat și pe care răsculații îl cumpăraseră de la un român, Baldaridi ⁴⁰, pe 1 300 de plăstri) și găsînd că nu se puteau încumeta cu el la o călătorie pe apă, se pregăteau să debarce ca să găsească un altul ; atunci a început <de fapt> măcelul, în cursul căruia au căzut și mulți români de pe urma salvelor propriilor lor ostași.

Mă încumet să atrag atenția Excelenței Voastre — incheia Colquhoun — asupra modului în care a fost redactată nota Secretarului de Stat, întrucît ea tînuiește numeroase fapte de care guvernul trebuia să aibă

³⁶ Vezi *Anexa*, doc. 4 c).

³⁷ Colonelul (polcovie) Iulie Engel, era comandantul polcului (regimentului) 2.

³⁸ Sali aga îndeplinea funcția de „obștesc vechil al supușilor otomani din Brăila”, cf. C. Velichi, *op. cit.*, p. 222, doc. 6 ; p. 223--224, doc. 8 ; p. 224--225, doc. 11 etc.

³⁹ Vezi *Anexa*, doc. 5.

⁴⁰ De fapt era grec, după cum rezultă din raportul informatorului lui Colquhoun din 17/29 iulie (vezi *Anexa*, doc. 3).

cunoștință și a căror trecere cu vederea nu poate duce decît la dezinformare”⁴¹.

În sfîrșit, șirul rapoartelor consulare britanice dedicat mișcării insurrecționale bulgare de la Brăila din 1841 se termină cu o ultimă depeșă expediată din București la 25 noiembrie 1841 de St. V. Lloyd noului ministru de afaceri externe englez, lordul Aberdeen, precizînd următoarele în legătură cu urmările ei: „Comandantul poliției orașului <Brăila>⁴² a fost singurul care a căzut în dizgrație, ca urmare a faptului că a neglijat în mod evident să-și facă datoria și a fost învinuit de purtare reprobabilă de către autoritățile locale. Cît despre căpitanul Manu, care a comandat trupa cu acest prilej, a fost înălțat la rangul de maior⁴³ iar toți ceilalți ofițeri au fost înaintați în grad.

Foarte tirziu s-au trimis aici de la Constantinopol mai multe ordine și decorații turcești care au fost împărțite cu dărnicie printre toți ofițerii ce au făcut parte din trupa angajată în această treabă⁴⁴, ba chiar au fost acordate și unora care fuseseră absenți, fiind în concediu la vremea respectivă, guvernul turc socotind, după cît se pare, că scopul scuză mijloacele”⁴⁵.

Prin precizările aduse, rapoartele consulare engleze, confirmînd unele date cunoscute de mai înainte, contribuie la clarificarea unor aspecte prezentate de mișcarea insurrecțională a bulgarilor din Brăila la 1841, a cărei studiere amănunțită se dovedește, în continuare, utilă.

A N E X A

<f. 133> No. 28

1

Bucarest 27th July 1841

My Lord,

At the moment of closing my Bag, a Report has spread here of serious disturbances in the neighbourhood of Ibraila — they are so serious that I do not credit them to the extent stated — it is said that a Body of 1400 Bulgarians have taken possession of Ibraila, compelled the garrison there to keep within the Barracks — they visit all the Houses in the Town and demand arms for <f. 133 v°> which they pay — they are about it is said to pass over to Turkey, as soon as they are organized.

Mr. Vice Consul Lloyd happening to be up here on business, I have desired him to return immediately to his post, and to report fully to me; I have also desired him in case he should happen to see any of the lead-

⁴¹ *Ibidem*, doc. 5.

⁴² Adică „polițmaister” al orașului Brăila, anume serdarul Pană Tândărică, cf. *Almanah al Curții și al Statului din prințipatul Valahii pentru anul 1840*, București, p. 154. Asupra lui vezi și D. Pappasoglu, *op. cit.*, p. 152—155.

⁴³ Înălțarea în rangs-a făcut la 20 iulie 1841, cf. Bibl. Acad. R.S.R., ms. 872 (*Arhondologia nouă a Țării Românești de la 1837 la 1858*), f. 68.

⁴⁴ Despre acest fapt (decorarea ofițerilor cu ordinul „Nișan-Iftihar” cu diamante), aminteste și D. Pappasoglu, *op. cit.*, p. 157; cf. și C. Velichi, *op. cit.*, p. 57.

⁴⁵ Vezi *Anexa*, doc. 6.

ers, to declare to them, that they are committing themselves most seriously in the eyes of Europe, that they can only be considered as rebels, if taken with arms in their hands and treated as such; that the measures taken by the Porte to the endeavor <f. 134> to redress all wrongs, should give the room to hope for speedy redress, if they *are* aggrieved and in fact that no Government can sanction or approve of the course they are so foolishly taking.

I have only time to mention that for some weeks past, the Bulgarians who are settled about Ibraila and who are entirely market gardeners have been discontented with the oppression, the Ibraila Authorities have kept on them — these gardeners however amount to a very small number, not perhaps 160.

How then is the appearance of so increased a number of Men in arms accounted for? it is said <f. 134 v> that many Bulgarian Colonists settled for many years in Bessarabia have recently obtained leave to *return to their Country* — to this fact I have directed Mr. Llyod's particular attention. On the above news reaching Bucarest, the Under Secretary of State for the Interior, left town for Braza where the Hospodar now is, about 75 miles from Bucarest, where he proposed remaining till the middle of September.

Preparations are making for sending Troops down to Ibraila.

135> I have the honor to be

My Lord

Your Lordship's mo<st> obed<ien>t
& most humble servant
Robert G. Colquhoun

<Adresa :> The R<igh>t Hon<ora>ble Lord Palmerston G.C.B. & c & c & c

P.R.O., F.O., *Turkey*, dosar 78/445, filele 133—135. original.

136> No. 29

2

Bucarest 27th July 1841

11 o'clock P.M.

My Lord,

I have just been waited on by a person who seen the official Report from the Prefect of Ibraila — it is evident that much alarm from what he says, is felt. It appears that the Insurgents having taken refuge to the amount of above 250 in a knot of Houses, were surrounded by the Military who merely refused access or egress to all persons connected with the movement <f. 136 v>. The insurgents (in the first instance Bulgarians) appear to have regularly enrolled several other individuals — some Servians, some Greeks and some Wallachians — to these they have paid at the rate of two shillings a day. The Merchants of Ibraila, finding the Military blockading the Houses in which were shut up the Insurgents, feared the latter might be tempted to fire the place & c and so in the tumult force their way out — they therefore applied to the Commanding Officer of the Military to induce him to withdraw the Troops in the hope that they would disperse <f. 137> and attempt to cross the Danube — the Commanding Officer has foolishly done this, and the *same* moment there appeared from Galatz the Russian Vice Consul, Mr. Carnieff, who conversed with

the Insurgents, listened to their complaints, admitted that it was reasonable they should wish to go over to join their Countrymen, and said he would use his influence to get their prayer listened to.

My Informant tells me that since the moment of the culpable weakness of the Commandant of the Troops and their Interview with the Russian Vice Consul, the Insurgents have assumed a more formidable <f. 137 v°> appearance and their numbers are encreasing. My informant entreated to know what orders should be given the Vice Consul. I did not hesitate to tell him their nature and he begged me to instruct him further, to keep an active eye over the Shipping and particularly the Ionians who may be in the Port — he told me he had himself written to urge the Prince's immediate return to Bucarest, and said he could assure me the Prince would feel grateful for the measures I had adopted.

It is openly talked of that Russian Agency is at work in all this and the passing <f. 138> through Bucarest a few days ago a Russian Colonel Gradowitz who during his stay was employed night and day in receiving visits principally among the Military have rather increased than diminished the suspicion. The Russian Consul General being at present at the Bath of Mehaddia a Courier is sent off to him this evening.

I have the honor to be, My Lord,

Your Lordship's mo<st> obed<ien>t & mo<st> humble servant

Robert G. Colquhoun

<Adresa :> The Right Hon<ora>ble

Viscount Palmerston G.C.B. &c &c &c

P.R.O., F.O., *Turkey*, dosar 78/445. filele 136 – 138, original.

<f. 140>No. 30

3

Crevedia near Bucarest
30th July 1841

My Lord,

I have just received from my Informant at Bucarest whose name, I at present omit, the letter of which annexed is a Copy.

Your Lordship will thence perceive that the disturbances at Ibrailla, which formed the subject of my Despatches N°s 28 and 29 sent by the usual Monthly Courier, may be considered as at an end.

I shall still with anxiety await a full report from <f. 140 v°> Mr Vice Consul Lloyd who left Bucarest on the Morning of the 28th, furnished with full Instructions as to the conduct he was to adopt towards the Insurgents.

I have the honor to be,

My Lord,

Your Lordship's mo<st> obed<ien>t

& most humble Servant

Robert G. Colquhoun

<Adresa> : The Right Hon<ora>ble

The Viscount Palmerston G.C.B.

&c&c&c

f. 142) Copy

Bucarest ce 17/29 Juillet 1841

Monsieur le Consul Général,

L'affaire d'Ibraila est heureusement terminée. Dimanche dernier 13/25 Juillet (il paraît que ce mois est partout et toujours un mois de révolution), les révoltés sortirent de la ville, drapeaux déployés, pour atteindre une barque, qu'ils avaient obtenue du capitaine d'un bâtiment grec, dans l'intention à ce qu'il paraît de monter le Danube, en suivant constamment les côtes valaques, de s'emparer des armes des gardes établis sur la ligne de ce fleuve, d'appeler <f. 142 v°> à eux leurs compatriotes qui en habitent les bords et d'essayer ensuite quelque coup-de-main. En attendant la milice les attaqua entre la ville et le fleuve, vers les huit heures du soir ; le combat dura jusqu'à minuit. Le résultat de ce combat est, qu'un grand nombre des révoltés se noya dans le Danube, en voulant entrer dans la barque pendant l'obscurité de la nuit, qu'une trentaine avec leurs chefs, mirent bas les armes, et que le reste s'est dispersé. Leur nombre en quittant la ville, montait à 280.

La ville d'Ibraila est tout à fait tranquille, l'ordre est parfaitement rétabli <f. 143>. On a commencé l'interrogatoire des coupables.

Veillez agréer, Monsieur le Consul Général, l'assurance réitérée et toujours sincère de ma considération très distinguée.

<Adresa :> À Son Excellence

Monsieur Colquhoun

Consul Général de S. M. Britannique

&c &c &c

P.R.O., F.O., Turkey, dosar 78/445, filele 140 – 140 v°, original ; filele 142 – 143, copie.

<f. 144> No. 31

4

Crevedia near Bucarest
4th August 1841

My Lord,

I have just received the Report from Mr. Vice Consul Lloyd, of which I have now the Honor to enclose copious extracts.

Your Lordship will perceive that the conduct of the Local Government has been marked in the first instance, with *negligence* in not suppressing the Insurrection in the Bud ; with *pusillanimity*, in withdrawing the force which surrounded the house wherein the Chiefs had taken refuge ; & subsequently, with *bad faith* in firing on the Insurgents as they were <f. 144 v°> embarking, after having erroneously enough promised that they should be allowed to embark unmolested ; by which latter act so great an effusion of blood has taken place ; — such at least may be deduced from Mr. Lloyd's report.

On the other hand, I enclose copy of a Circular Note from the Wallachian Secretary of State, in which the latter part of the affair is differently stated : *this* does not wear the imprint of probability (indeed it is positively contradicted) as the Insurgents, having marked out of town quietly & in order, towards the point fixed on for their embarkation,

would hardly, when accompanied by the Military have deliberately turned and fired on the latter, especially as it appears scarce (f. 145). Fifty of the Bulgarian were armed.

The whole of the Prisoners are now on their Road to Bucarest where they will be tried.

I have the honor to be

My Lord

Your Lordship's most obedient
and most humble Servant

Robert G. Colquhoun

<Adresa :> The Right Hon<ora>ble

The Viscount Palmerstone G.C.B.

&c&c&c

London

<Anexate următoarele depeşe :>

<f. 146>

a

Extract from Vice Consul Lloyd's Despatch to Consul General Colquhoun.

No 20

Ibraila 30th July 1841

There has been residing here at Ibraila, for some time past, a Servian, who was formerly in the service of Prince Milosch, who having no ostensible means of living, always appearing in a military uniform, and calling himself by the name of Stanisladovitz, had organized a small band of Bulgarians, who were residents of Ibraila for the purpose of crossing over to Matchin, to fight against the Turkish Authorities; he had been warned by the Police that these movements were watched and to be cautious of what he was doing — he was however suffered to go over to Galatz, where he bought a quantity of ammunition, and where it is known he had an interview (f. 146 v°) with the Russian Consul Agent. On his return, to Ibraila, the Police sent for him, he refused to go, and being aware that the local Administration were about to take active means for securing his person, he with a small band of 18 or 20 men, on Friday the 23rd Inst<ant> took possession of a small Khan in the centre of the town; and a written notice appeared stating that he was prepared with 1200 men to cross over to Matchin; that if no opposition were offered to him, no harm should happen to the town; but if he were opposed, he would make his way good by force, and could not answer for the consequences. That evening the Khan was surrounded by soldiers, and means taken to prevent the escape of the insurgents.

On Saturday 24th a red flag with a white cross in it was hoisted on the Khan, and a sort of council was held by the local Authorities, to whom representations were made by the (f. 147) principal merchants of the town and foreign Vice Consulates (Greek & Austrian) that means should be immediately taken to secure the person of the insurgents; the local Authorities replied that they had not the means; it was then urged that if they had not the means of securing them, they ought to be allowed liberty to go; otherwise they would become exasperated, having no provisions with them, and the consequence might be dreadful to the town; the more so as

a similar flag also appeared on a house in another quarter of the town ;—Frequent conferences were held with the Chief who declared his intention of not molesting the town, but positively refused to lay down his arms — that evening the Military retired, and the inmates of the Khan came out ; it was discovered how few in number they were ; they were however soon joined by several other Bulgarian and Servians, a few Greeks and even Wallachians ; <f. 147 v°> and from being 30 or 40 in number they mustered next day 150 or more ; the same evening they procured a large supply of provisions paying for what they took, and those who had arms to dispose of, went and sold them to the Bulgarians ; the night passed without the slightest disturbance.

On Sunday the 25th the chief of the band retired again within the Khan with most of his followers ; a priest was sent for who confessed them all, and administered an oath to them that they would not molest the inhabitants of the town, but confine themselves to the object of their expedition which they swore not to abandon ; in the afternoon preparations were made for their departure as they had been assured they would not be molested, and a Kirlatz (a river craft so called) near the quarantine ground, they were told was at their disposal. The Russian Consular Agent for Galatz who had arrived the day before, <f. 148> left Ibraila this day.

About dusk, the band, which had so increased in numbers since the retiring of the sentinels the day before from the Khan, and the assurance they should not be molested, went down to the waterside accompanied by nearly the whole population of the town, who mingled promiscuously with them, many of the respectable inhabitants who had even supplied them with money, shaking hands with the Chief and his followers, and wishing them success in their undertaking.

Arrived at the waterside, the band went on board the Kirlatz which they found aground, without a rudder, sails or gear of any kind ; some of them were about to reland for the purpose of taking another Craft, when the drums were heard beating in alarm close to them, and the Military who had followed at a distance, and were accompanied by a few armed Turks, and a band of Walla- <f. 148 v°> chian peasants armed with scythes, immediately opened fire upon them ; the Bulgarians of whom it is said not more than fifty were tolerably armed, returned the fire ; and the firing continued on both sides at intervals for nearly an hour and a half. The number of killed and wounded is variously stated from 20 or 30 to 100 or more, including both sides, the Military having in the night carefully retired their dead and wounded ; while many of the Bulgarians and other with them, fell wounded into the river, or plunged into it to escape, and were drowned ; others escaped into the Quarantine ground, or on board the few vessels in the port, but so secretly had the determination of making the attack been kept, and so suddenly was it executed (none but the heads of the local authorities themselves being aware of what going to take place), that many have perished innocently ; among <f. 149> them three Greeks and an Austrian subject.

The vessels which were in the port and happened to be in a line with the fire of the Military and have been consequently damaged, weighed anchor that night and went out into the middle of the river, having on board it is supposed some of the Bulgarians that escaped ; a demand was made on the Captains the next day to deliver them up which they refused

to do, and two being Ionian the Administration has demanded a refugee supposed to be on board one of them.

At present the town is perfectly quiet, but there appears a very general feeling of horror at the manner in which the Bulgarians were attacked, after the not only tacit, but even positive assurance that they would not be molested; and this feeling has been increased, at the severity with which the prisoners 52 in number were at first treated, several being confined with <f. 149 v°> irons and cords, and kept without food and water for 24 hours. Among those taken is the Servian Chief who surrendered himself the last, and is confined in the house of the Police Master; and many of the rest are known to have had no hand in the movement of the Bulgarians but were taken with them by the sudden and unexpected attack by the Military. I can hear of no Ionians being implicated nor of any other foreigners except those already mentioned. The garrison of the town has been increased, and will be still further increased by the cavalry from Calarache. Mr. John Mano the Director of the Vornitzie is here taking the various depositions relative to the affair. The Prince was also expected, but I understand did not come further than Bouzéo.

(Signed) St. Vincent Lloyd.

b

<f. 150> No. 21 Extract from Vice Consul Lloyd's Despatch to Consul General Colquhoun

Ibraila 2nd August 1841

On the 30th Ult<imo> I had the honor of reporting to you the circumstances attending the riots of Ibraila, during the 23rd, 24th and 25th of last Month.

Since then every thing has remained perfectly quiet. Of the 52 individuals that were taken and imprisoned, about 20 have been released, and the rest, including the Servian chief, were sent to Bucarest on the night of Saturday the 31st Instant.

That the movement of the Bulgarians was revolutionary and illegal there can be no doubt, and must of necessity have been put down at any sacrifice; but the local Government of Wallachia is certainly to blame and should be held responsible, for the manner in which it was effected, by <f. 150 v°> that they had not a force sufficient at their disposal to secure the persons of the Servian and his followers, and it is true that of that moment there were not more than forty soldiers disposable in the barracks; the reason for which is said to be the concentration of troops at Tourno & Simnitzza for observing the movements of the Bulgarians on the opposite side of the Danube to those places. Had however proper measures been taken at first, troops might have been brought from the neighbouring districts sufficient to keep them under; the sentinels too around the Khan should either not have been placed there, or not withdrawn, till the arrival of re-inforcements. It is also urged by the local Authorities, that they were so interfered with and opposed by the Merchants of the town themselves, that they were not allowed to act as they wished, if they had even had the necessary means at their disposal. That all well disposed <f. 151> persons of the town were earnestly desirous of the departure of the Bulgarians, in case the local Authorities were unable to put them down, is certain, and that the Bulgarian merchants wished success to their countrymen is

equally natural ; but if the local Authorities were so far interfered with, as to be paralysed by them, the fault lies with the local Government of Wallachia, who by encouraging the merchants to address them directly on various occasions independent of their respective Consuls, and by constituting the "Commercial Deputation" which still exists and sanctioning its proceedings, has given them, a political importance, so to say, which should not belong to them and some of the ill effects of which are unfortunately now easily perceived. When the Military attacked the Kirlatz it is true that some one called out loudly to all well disposed persons to <f. 152> retire immediately ; but it is also true that sufficient time was not given them to withdraw, and consequently a number of persons were killed and wounded.

The garrison of the town consists now of about 500 infantry and 50 Cavalry, and it will remain for some time at least that footing ; a corps de garde, which has never existed in the body of the town, will be established, and the Police about to be reorganized. I understand also that a census of the town & district is to be made, when a strict examination will be entered upon of all the inhabitants who are not well known, both Wallachian and foreign, as to their characters and means of livelihood, when bad characters and those who have no ostensible means of living will be required to leave the Country.

There is naturally still a good deal of excitement here as well <f. 153> as at Galatz, where I understand a force of nearly a thousand men are collected ; and a circumstance occurred there last Saturday 31st ult<imo> — which is not calculated to calm that excitement. A dead body in the Danube floated ashore near to a sentinel of the Quarantine Cordon who was about to push it off again ; but being perceived by some Greeks and Ionians, the body was brought to land by them ; depositions taken as to the state in which it was found, viz : with bayonette wounds in the chest and the hands tied, and appeared to be a Bulgarian ; a subscription was made, a large sum collected immediately, and it was buried with all possible honor and solemnity, a crowd of several thousand persons having collected to witness it.

(Signed) : St. Vincent Lloyd.

e

<f. 154> Copie
Circulaire
No. 1 488

Bucarest ce 16 Juillet 1841

À l'honorable Consulat Général Britannique.

Le 11 du courant, la police de la ville d'Ibraïla ayant appris qu'une réunion illicite de plusieurs individus avait eu lieu dans une maison, s'y rendit sur le champ et trouva un officier Servien nommé Tatisch entouré d'environ quarante Bulgares armés. Les ayant questionnés sur le but de leur réunion, ils répondirent qu'ils étaient là à attendre leurs compagnons au nombre de mille deux cents, se proposant à traverser le Danube pour aller en Turquie. En même temps, une proclamation fut collée (!) au Casino, par laquelle en faisant connaître leur entreprise, ils déclaraient n'avoir aucune intention hostile contre la Valachie, mais que dans le cas où on vint à exercer

quelque contrainte à leur égard, ils (!) s'en suivraient de grands <f. 154 v°> malheurs.

Cette maison ayant été immédiatement cernée par la garnison de la ville d'Ibraïla, une autre réunion semblable se forma aussitôt dans une autre habitation, où l'on arbora deux drapeaux. Le lendemain, le nombre de ces individus s'éleva au-delà de deux cents.

Sur la nouvelle que le gouvernement reçut de cet événement, les ordres en conséquence furent donnés aux autorités civiles et militaires d'Ibraïla. De plus, Son Altesse transmet directement au Col<onel> Aide de Camp Odobesco, envoyé à Brăila, un ordre ostensible aux Bulgares, le chargeant de leur en donner lecture, afin qu'ils eussent à se disperser pour se soustraire au châtement grave qui les attendait ; mais dans le cas où ils refuseraient de se soumettre à cette intimation, il était enjoint au dit Colonel de les attaquer et de les saisir morts ou vivan<t>s.

Les Autorités d'Ibraïla <f. 155> craignant que les Bulgares ne se livrassent à des actes attentatoires à la tranquillité et à la sûreté des habitant<t>s, prirent toutes les mesures nécessaires pour les tenir au respect. Aussi le 13 au soir ils sortirent du Han qu'ils occupaient et se dirigèrent vers la quarantaine ; mais aussitôt qu'ils se virent hors de la ville, ils commencèrent à tirer sur les soldats, ainsi que sur les Dorobantzs qui les escortaient. Alors la garnison augmentée des soldats préposés à la garde des piquets les plus proches, fit aussi feu sur eux ; la lutte s'engagea et dura quatre heures. Enfin la garnison l'emporta complètement, car les Bulgares eurent cinq hommes tués, neuf blessés, dix-sept faits prisonniers ; un grand nombre se noya dans le Danube, et le lendemain à 8 heures du matin, leur chef se rendit avec les vingt-neuf individus restan<t>s. Nous n'avons eu qu'un bas officier et deux soldats blessés.

<f. 155 v°> Le soussigné s'empresse de faire part à l'honorable Consulat Général de ce qui précède, en ajoutant que le calme, qui avait été provisoirement troublé par ces turbulen<t>s dans la ville d'Ibraïla, y a été parfaitement rétabli, sans que l'on ait à déplorer le moindre accident, et saisit cette occasion pour Lui réitérer les assurances de sa considération très distinguée.

(Signé) : Constantin Cantacuzène

P.R.O., F.O., *Turkey*, dosar 78/445, filele 144—145, original ; filele 146—149 v°, 150—153 și 154—155 v°, copii.

<f. 156> Separate 5 Crevedia near Bucarest
4th August 1841

My Lord,

I think it my Duty to communicate the following Extract from a Private note from Mr. Vice Consul Lloyd of 30th July 1841.

"I am told that *Carniejj*' (the Russian Consular Agent of Galatz) was publickly seen & heard to wish the Servian chief « good speed him on his expedition » tapping him familiarly on the shoulder, when he wished him Good bye. Every thing is quiet ; but all are horrified at the Massacre which was made by the Military.

All Ibraila accompanied the Bulgarians to the Kirlatz (Boat) and a great number were killed in consequence.

Mr. John. Mano (the U<nder> Secretary for the Interior) pretends the matter could not have been settled otherwise than it was. Col<one>l Engel (the Military Commandant) is & has been ill in bed for some time ; the Troops were commanded by *Captain Mano*, who is off — in fact he durst not remain here.

The contemplated movement was well known here the beginning of last week ; it is said (f. 156 v°) a general gathering of all the Bulgarians in the Principality was meditated, and they were to have united at Ibraila and crossed over to Matchin. Sali Aga (a Turkish Merchant established at Ibrailla, & styled the Turkish Agent there) knew of the project & wrote the Administration & Police about it. Sgardelli (the Austrian Cons<ular> Agent) also knew it & when mentioned it to the Locals, they replied : “ We know all about it, it is nothing at all ! ” Of course the Local Government will be approved of by the *Turkish* Government, but I dubt if Christian Gov<ernmen>ts will approve of the manner of the execution. Mr. John Mano pretends the Bulgarians fired first — their conduct in the town belies this, and proves that it was only when they attempted to return into the Town that they were fired upon —, but it was evidently a preconcerted thing & should be inquired into &c &c
Signed : St. V. Lloyd“.

On accurately comparing the (f.157) contents of four private Letters from Merchants of respectability at Ibraila, I find it confirmed that no shot was fired, till the Insurgents, having got into the Boat (which the Wallachian Authorities had promised should be allowed to depart unmolested & which the Insurgents had purchased of a Wallachian, Baldaridi, for 1300 piastres) & having found it not seaworthy were about to reland, to get another ; it was then the carnage commenced, during which many Wallachians also have fallen from the fire of their own soldiery.

I venture to call Your Lordship's attention to the wording of the Secretary of State's note, as concealing many facts of which the Government must have been aware, & which concealment can only tend to mislead.

I have the Honor to be,

My Lord,

Your Lordship's most obedient
& most humble Servant

Robert G. Colquhoun

<Adresa :> The Right Hon<ora>ble
The Viscount Palmerston G.C.B. &c&c&c

P.R.O., F.O., *Turkey*, dosar 78/445, filele 156 - 157, original.

197) No. 43

6

Bucarest 25 Nov<ember> 1841

My Lord,

Mr. Consul General Colquhoun is his letters N°s 28, 29, 30 and 31 forwarded to Her Majesty's Government the circumstances attending the disturbances at Ibraila, occasioned by some Bulgarians, and the manner in which they were put down by the local authorities.

The Police Master of the town was the only individual disgraced in consequence of the manifest neglect of duty and culpable conduct on the

part of the local authorities ; and Captain Mano who commanded the military on the occasion was raised to the <f. 197 v°> rank of Major, all the other officers each gaining a step.

Very lately a number of Turkish orders and decorations were sent here from Constantinople and have been copiously distributed among all the officers belonging to that portion of the military engaged in the affair, and they have even been given to some who were absent on leave at the time. The Turkish Government having decided, it appears, that the end justified the means.

I have the honor to be,

My Lord

Your Lordship's most obedient
and most humble Servant

St. Vincent Lloyd

<Adresa :> The Right Honorable
The Earl of Aberdeen G.C.B. &c
&c &c &c

P.R.O., F.O., *Turkey*, dosar 78/445, filele 197—197 v°, original.

Ladislau Gyémánt

Apariția gazetelor editate de George Bariț la Brașov reprezintă un moment nu numai în mișcarea de emancipare a românilor din Transilvania, ci în întreaga istorie politică și culturală românească din deceniul premergător revoluției de la 1848. Într-adevăr, așa cum s-a subliniat de repetate ori în istoriografia noastră¹, „Gazeta de Transilvania” și „Foaie pentru minte, inimă și literatură” au constituit tribune deschise cărțurilor din toate părțile locuite de români pentru dezbaterăa celor mai importante probleme ale epocii. De asemenea, gazetele lui Bariț au urmărit cu deosebită atenție fenomenele politice și culturale din Principate luind atitudine în spiritul înaintat al generației care a pregătit și înfăptuit revoluția de la 1848.

Se știe că „Gazeta” și „Foaia” și-au desfășurat activitatea în condiții grele, dificultățile permanente ale cenzurii preventive culminând cu momente de criză care au pus sub semnul întrebării însăși continuitatea existenței lor. La apariția unor astfel de momente a contribuit, alături de alți factori, și interesul permanent față de realitatea din Principate, atitudinea curajoasă în raport cu acestea neinecadrându-se în multe cazuri liniilor de forță ale politicii cancelarului Metternich în problema orientală².

În lumina obiectivelor urmărite de cabinetul din Viena apar cu totul logice instrucțiunile severe ale cenzurii impuse tuturor organelor de presă din Transilvania ca în corespondențele referitoare la Orient să nu publice nimic contrar independenței și integrității Imperiului otoman în general și regimului din Principate în special, pentru a nu conturba relațiile cordiale ale Austriei cu acestea. În mod deosebit se sublinia să nu se accepte articole care ar reflecta poziția unuia sau altuia din partidele care se confruntau în viața politică moldoveană și munteană³.

¹ N. Bănescu, *Gheorghe Bariț. Legăturile sale cu românii din celelalte părți*, în „Convorbiri literare”, XLII, 1908, 7, p. 6—20; Pompiliu Teodor, *George Bariț și Principatele Române pînă la 1848*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie din Cluj”, VI, 1963, p. 77—89 (în continuare : „Anuar”); Vasile Netea, *George Barițiu, Viața și activitatea sa*, București, Edit. științifică, 1966, p. 107—110, 179—188; Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională. 1834—1849*, București, Edit. Academiei, 1967, p. 45—48; George M. Marica, *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, București, Edit. pentru literatură, 1969, p. 7—148.

² George Weil, *L'éveil des nationalités et le mouvement libéral (1815—1848)*, Paris, 1930, p. 121, 139—140, 147; Heinrich Ritter von Srbik, *Metternich. Der Staatsmann und der Mensch*, vol. I, München, 1925, p. 532; vol. II, p. 64—82, 135—139; Hugo Hantsch, vol. II, Graz-Wien-Köln, 1968, p. 294.

³ Arh. St. Brașov, Colecția Trausch, Tf. 40. 62 kk (În continuare : Col. Trausch).

Apariția totuși în „Gazetă” a unor luări de poziție în spiritul opoziției naționale față de regimurile lui Alexandru Ghica și Mihail Sturdza, implicarea ei în evenimentele revoluționare din 1840 (cînd, conform unor corespondențe secrete descoperite de autorități, se pregătea o campanie de presă ostilă guvernării lui Ghica⁴) au determinat o serie de contramăsuri ale autorităților de dincoace și dincolo de Carpați. Avertizată încă din 1838 de consulul Timoni asupra „influenței periculoase” a „Gazetei” asupra stării de spirit din Principate⁵, Curtea din Viena îl admonesta cîtiva ani mai tirziu pe Bariț pentru publicarea unor articole care „contravin diplomației înalte”⁶. Domnul muntean Alexandru Ghica cerea în repetate rînduri autorităților austriece comunicarea numelor autorilor unor articole prejudicioase la adresa guvernului său⁷, iar Gheorghe Bibescu, care-i urmează la tron, interzice în 1844 accesul „Gazetei” în Muntenia⁸. Gazetele lui Bariț au trecut prin momente deosebit de grele în 1839, cînd a fost necesară o călătorie la Viena pentru risipirea acuzațiilor care li s-au adus⁹, precum și în 1842 în împrejurările fierbinți ale confruntărilor din jurul problemei limbii oficiale din Transilvania. Criza cea mai gravă s-a produs însă în 1845 cînd, după o inițială înăsprire a cenzurii, proiectul desființării ziarelor românești s-a dezbătut cu insistență atît la nivelul organelor provinciale, cît și în cercurile aulice. O nouă călătorie a lui Bariț la Viena l-a pus pe acesta în fața unor acuzații grave care i s-au adus din partea potențailor Vormärzului austriac de talia ministrului poliției Sedlnitzky sau a vicecancelarului Jósika. Alături de calificarea atitudinii sale în problema țărănească drept „comunism”, lui Bariț i se reproșa îndeosebi poziția față de Principate, punîndu-i-se în vedere să nu tulbure prin articolele publicate relațiile de alianță cu Rusia și de bună vecinătate cu Moldova și Țara Românească¹⁰.

Un material documentar inedit aflat în colecția de la Brașov a lui Josef Trausch, unul din cenzorii „Gazetei”, ca și documentele microfilmate din arhivele vieneze aflate la Direcția Generală a Arhivelor Statului din București, ne permit să aruncăm o nouă lumină asupra genezei, substratului și urmărilor acestui episod zbuciumat din istoria „Gazetei”.

Furtuna se dezlănțuie ca urmare a unei corespondențe din Iași, publicate în „Gazetă” la 2 noiembrie 1844, în care se relatează despre continuarea frămîntărilor emigrației bulgare de la Galați prin adunări secrete ținute în casa bancherului Pandelescu Abramovici. Cu prilejul acestor adunări se distribuie gratuit broșuri și periodice tipărite la Smirna, Leipzig,

⁴ I. C. Filitti, *Turburări revoluționare în Țara Românească între anii 1840—1843*, București, 1912, p. 83—84; Pompiliu Teodor, *op. cit.*, p. 82.

⁵ Victor Chereșeșiu, *Intemeierea presei românești din Transilvania și activitatea publicistică a lui George Bariț pînă la izbucnirea revoluției din 1848*, în „Anuar”, 1963, p. 30.

⁶ Idem, *A magyarországi román sajtó politikai vezéreszméi és munkája a szabadságharc előtti évtizedben*, Budapesta 1917, p. 42—43.

⁷ Col. Trausch, Tf, 40, 62vy; Arh. St. Buc., Microfilme Austria, rola 106, c. 1 126—1 145; rola 107, c. 514—545; rola 117, c. 1 261—1 281.

⁸ N. Bănescu, *Gheorghe Bariț. Rolul său în cultura națională*, Vălenii de Munte, 1910, p. 19—21.

⁹ Iosif Pervain, *Două autobiografii necunoscute ale lui George Bariț*, în „Anuar”, 1963, p. 91—96.

¹⁰ *George Barițiu. 12/24 maiu 1812—1892. Foi comemorative la serbarea din 12/24 maiu 1892*, Sibiu, 1892, p. 16—17 (citată în continuare : *Foi comemorative*).

Strasbourg în care se cheamă la deșteptarea națiunilor slave în general și a patriotismului bulgar în special. Se distribuie hărți cu vechile hotare ale țaratului bulgar, căutându-se rădăcinile istorice ale acestuia în vremurile de glorie ale Imperiului roman de răsărit. Corespondentul, îngrijorat de perspectiva unor tulburări asemănătoare celor din anii precedenți, regretă hotărârea guvernului de a desființa jandarmeria la Galați și face apel pentru luarea unor măsuri.

Apariția articolului determină o ripostă imediată, febrilă, din partea reprezentanților diplomați austrieci din Principate. Consulul Huber de la Galați se adresează în 13 decembrie 1844 lui Josef Trausch, directorul poliției din Brașov și cenzorul „Gazetei”, în vederea publicării unei dezmințiri care să-l disculpe pe Abramovici, supus austriac, caracterizat ca unul din cei mai pașnici locuitori ai Galațiului, care nu se amestecă în intrigile politice. Consulul nu neagă totuși circulația unor cărți în rindul emigranților bulgari, dar consideră acestea (ele fiind tipărite de altfel în cea mai mare parte la Buda) ca avînd exclusiv preocupări filologice și istorice nepericuloase, servind pentru cultivarea limbii și educației tineretului — ceea ce nu se poate condamna și interzice¹¹. În același spirit, corespunzător concepției oficiale vieneze care urmărea canalizarea preocupărilor popoarelor aflate în faza trezirii la conștiință națională spre domeniile (considerate inofensive) ale culturii, se exprimă și agentul consular Wilhelmi din Brăila. El afirmă că Abramovici face un lucru folositor împărțind cărți care vorbesc de faptele strămoșilor, căci „numai învățătura face pe om cu adevărat uman și-l ferește de rătăcirii”. Adunările secrete pomenite în corespondența „Gazetei” sînt calificate de Wilhelmi întilniri firești ale compatrioților aflați în emigrație, întilniri lipsite de orice caracter primejdios pentru liniștea publică¹². Agentul austriac din Iași îl informează la rîndul său pe Metternich despre vilva stîrnită de articolul din „Gazetă” referitor la evenimentele din Galați¹³.

Această efervescentă își găsește explicația imediată în poziția de supus austriac a bancherului Abramovici, implicarea acestuia în încercările de reluare a acțiunilor emigrației bulgare din anii precedenți de la Brăila și Galați ducînd la accentuarea stării de spirit nefavorabile create în Principate față de astfel de situații. O astfel de atitudine a consulului Huber își găsește antecedentele în 1842 cînd el a făcut tot posibilul pentru a-l disculpa pe un alt supus austriac, Gheorghe Dimitriev, conducătorul bulgarilor din Galați care au urmărit pregătirea unei acțiuni similare celei încercate de bulgarii din Brăila la 10—11 februarie 1842¹⁴. Articolul din „Gazetă” crea o situație delicată și în raport cu Rusia care sprijinea acțiunile emigrației bulgare îndreptate împotriva stăpînirii otomane, precum și față de guvernul din Moldova acuzat de autorul corespondenței că nu ia măsurile reclamate de situația creată.

În ceea ce privește substratul real al lucrurilor, în pofida tendințelor de minimalizare a caracterului politic al faptelor relatate, de fapt rapoartele consulilor austrieci confirmă veridicitatea celor cuprinse în corespondență. Emigrația bulgară aflată în Principate, care în 1841, 1842 și 1843 încercase

¹¹ Vezi anexa I.

¹² „Gazeta de Transilvania”, 1844, nr. 162, p. 407—408.

¹³ Vezi anexa III.

¹⁴ Constantin N. Velichl, *Mișcările revoluționare de la Brăila din 1841—1843*, București, 1958, p. 96. Este vorba de revoluționarul bulgar Gheorghe Kazak, care, mai tîrziu, lucrează sub numele de Gheorghe Karlovski împreună cu G. S. Rakovski.

să transforme Brăila și Galațiul în puncte de plecare ale unei mișcări revoluționare pentru eliberarea Bulgariei de sub dominația otomană, își continuă pregătirile în acest scop și în 1844. La episoadele cunoscute ale frământărilor din mai și august de la Galați (despre care aflăm din corespondența îngrijorată a celor doi domni din Moldova și Țara Românească) și ale răscoalei participanților la mișcările anterioare închiși la Telega, se adaugă acum inițiativele legate de numele lui Pandelescu Abramovici, personalitate neînregistrată pînă acum de istoriografia română și bulgară consacrată activității emigrației bulgare din acești ani pe teritoriul țării noastre. Caracterul politic al inițiativelor sale în sprijinul mișcărilor din anii precedenți este dovedit și prin programele similare (întruniri secrete, împărțirea materialului de propagandă) utilizate în pregătirea acțiunilor revoluționare de la Brăila și Galați din anii precedenți. Acestea vor constitui o componentă importantă și în activitatea revoluționarilor bulgari din perioada premergătoare deceniului opt, hotărîtor în lupta de eliberare națională a poporului bulgar. Apare astfel o verigă ce lipsea din șirul acțiunilor emigrației bulgare de la mișcările din 1841 — 43 spre noile inițiative atestate în preajma și după anul revoluționar european 1848¹⁵.

Reacția autorităților alarmate de rapoartele consulare este promptă. A doua zi după adresa lui Huber, cenzorul Trausch impune publicarea în „Gazetă” a dezmințirii solicitate, exact în termenii folosiți de consulul de la Galați¹⁶. Peste o săptămînă, în 21 decembrie 1844, se publică și lămuririle suplimentare ale lui Wilhelmi menite a-l apăra pe Abramovici și a minimaliza importanța faptelor ce i s-au atribuit. Măsurile pornesc concomitent și pe o altă filieră. Cancelarul Metternich, atenționat de raportul primit de la Iași, se adresează în 20 și respectiv 22 ianuarie 1845 Cancelariei aulice transilvănene și guvernatorului Transilvaniei, Iosif Teleki, atrăgînd atenția asupra prejudiciilor aduse de implicarea supușilor austrieci în acțiunile emigrației bulgare prin crearea unor animozități nedorite. El recomandă apăsarea chemarea la ordine a lui Bariț în sensul unei mai atente alegeri a corespondențelor și articolelor pe care le înserează în foile sale, evitîndu-se necesitatea unor dezmințiri dăunătoare de altfel și creditului „Gazetei”¹⁷.

Mecanismul birocratic se pune în acțiune, guvernatorul Teleki cerînd episcopului catolic al Transilvaniei, Nicolae Kovács, să-l instruiască pe Anton Kovács, președintele revizoratului filial al cărților din Brașov, în vederea unei mai riguroase exercitări a atribuțiilor sale de cenzor. Acesta din urmă transmite indicațiile primite lui Trausch care îl provoacă pe Bariț la justificarea publicării corespondenței incriminate și la evitarea în viitor a unor astfel de cazuri. Bariț se disculpă declarînd pe de o parte necunoașterea calității de supus austriac a lui Abramovici, iar pe de altă parte invocînd caracterul întemeiat al corespondențelor primite pînă atunci de la Iași. Justificarea lui Bariț și raportul lui Trausch privind măsurile între-

¹⁵ Theodor Codrescu, *Uricarul*, X, Iași, 1888, p. 302, 304—306; I. C. Filitti, *op. cit.*, București, 1912; Stoian Romanski, *Un complot bulgare de Vasili Hadji Vălkov à Braila en 1843*, Sofia, 1922; C. N. Velichi, *op. cit.*, passim; Vladimir Dieulescu, *Rumänien und die Frage der bulgarischen Freischaren (1866—1868)*, în „Revue des études sud-est européennes”, 1963, I, 3—4, p. 463—483; C. N. Velichi, *Bulgarii din Țara Românească participanți la revoluția burghezodemocratică de la 1848*, în *Relații româno-bulgare de-a lungul veacurilor. Sec. XI—XIX*, vol. I, București, Edit. Academiei, 1971, p. 253—282.

¹⁶ „Gazeta de Transilvania”, 1844, nr. 100, p. 399.

¹⁷ Vezi anexa III.

prinse (publicarea celor două dezmințiri, admonestarea și instruirea redactorului „Gazetei”) fac calea întoarsă pe aceeași filieră pînă la Metternich, care la 29 aprilie 1845 consemnează luarea la cunoștință aprobativă a măsurilor întreprinse¹⁶.

De-abia încheiat acest episod, o nouă corespondență din Moldova atrage reprobarea autorităților asupra „Gazetei”. De această dată erau vizitați miniștrii guvernului lui Mihail Sturdza și îndeosebi titularul Secretariatului de Stat căruia i se reproșa nepriceperea în treburile guvernării și comiterea unor abuzuri¹⁹. Din nou sînt alertate prin reprezentanții diplomați austrieci din Principate autoritățile transilvănene care la rîndul lor repetă avertismentele adresate lui Bariț în vederea selecționării mai stricte a corespondențelor publicate în „Gazetă”²⁰.

Aceste două episoade din perioada 1844—1846 incadrează momentul cunoscut din august—octombrie 1845 cînd existența „Gazetei” cunoscuse cel mai grav pericol din deceniul anterior revoluției de la 1848. Devin acum mai clare substratul și motivele unor măsuri ca dublarea numărului cenzorilor „Gazetei”, ale unor instrucțiuni severe ca cele ale lui Sedlnitzky privind evitarea referirilor la Principate, sau ale unor propuneri ca cele făcute în toamna lui 1845 în vederea desființării gazetelor românești care „prin însăși existența lor ar constitui un pericol”²¹. Deși avertizat de autorități sau chiar de prieteni din Principate (în 11 decembrie 1844 Aaron Florian îl sfătua: „cenzura noastră s-a strîns... înfrînează-ți pana”²²) totuși, după mărturia faptelor relatate, Bariț folosește în continuare toate posibilitățile pentru a-și exprima atitudinea în raport cu realitățile din Principate, conform crezului său, manifestat în repetate rînduri, privind esențiala importanță a Moldovei și Țării Românești pentru existența națională și lupta de emancipare a românilor din Transilvania.

Datele furnizate de corespondența „Gazetei” și de luările de poziție pe care le-a generat referitoare la acțiunile emigrației bulgare de la Galați în anii 1844—1845 constituie totodată noi mărturii privind pregătirile desfășurate pe teritoriul Principatelor în vederea unor mișcări revoluționare menite a aduce eliberarea Bulgariei de sub stăpînirea otomană. Un nou episod întregește astfel cunoștințele noastre asupra legăturilor dintre cele două popoare în lupta dusă pentru dobîndirea independenței lor naționale.

A N E X A

I

*Adresa consulului austriac din Galați, Christian Wilhelm Huber, către Josef Trausch, directorul poliției din Brașov, din 13 decembrie 1844*¹.

¹⁶ Vezi anexele II, IV, V, VI, VII, VIII, IX.

¹⁹ „Gazeta de Transilvania”, 1845, nr. 94, p. 374—375.

²⁰ Vezi anexele X, XI, XII.

²¹ *Foi comemorative*, p. 17.

²² *George Bariț și contemporanii săi*, sub coord. Ștefan Pascu, Iosif Pervain, vol. I, București, Edit. Minerva, 1973, p. 51—52.

¹ Original. Col. Trausch, Tf, 40, 62 m.

Wohlgeborner Herr !

Die in Kronstadt *in walachischer Sprache*² erscheinende Zeitung N-o 88, vom 2-n November 1844 enthält unter der Rubrik Moldavia einen aus Jassy, vom 20. Oktober 1844 datirten Korrespondenzartikel, worin von angeblichen Umtrieben der in der Moldau ansässigen Bulgaren die Rede ist und namentlich angeführt wird, dass der in Gallatz etablirte Banquier Herr Ab-vich häufige und heimliche Zusammenkünfte mit Bulgaren unterhalte und unter selbe, in Smyrne, Leipzig und Strassburg gedruckte Hefte und sogar bulgarische Landkarten vertheile.

Der bezeichnete Banquier, der *ein k. k. Österreichischer Unterthan ist*, fühlte sich durch diesen ungegründeten Ausfall in seinen guten Leumunde und seinem Handelskredite tief gekränkt und wendete sich an das k. k. Konsulat in Gallatz, als eine unmittelbare vorgesezte Behörde, mit der Bitte, die Verunglimpfung seines guten Namens öffentlich zu rügen und den Verfasser jenes Artikels zur Verantwortung zu ziehen.

Das k.k. Consulat nimmt keinen Anstand, zur Steuer der Wahrheit zu erklären, dass der k.k. Unterthan um in besten Rufe stehende Banquier Herr Ab-vich einer der ruhigsten Bewohner der Stadt Gallatz ist, der sich nur mit den Geschäften seines Berufes, keineswegs aber mit politischen Umtrieben befasst.

Die obenerwähnte Verdächtigung desselben erscheint demnach als eine lächerliche, aus der Luft gegriffene Erfindung die man, falls ihr eine böswillige Absicht zu Grunde läge, als eine strafbare Verleumdung anzeichnen müsste.

Ich ersuche Euer Wohlgeborn zur Genugthung und Beruhigung des k.k. Unterthans Herrn Ab-vich (die Firma des Handlungshauses ist Gebrüder Abramovich) eine in diesem Sinne verfasste widerlegende Erklärung in die Spalten der Kronstädter walachischen Zeitung geneigtest einrücken zu lassen. Ich glaube ferner bemerken zu sollen, dass die wenigen hier vorkommenden bulgarischen Bücher (die grösstentheils in Ofen gedruckt sind) nur als die ersten, schwachen Anfänge einer den Unterricht der Jugend bezweckenden Literatur zu betrachten sind, und es wäre traurig, wenn es verwehrt sein sollte, das lebende Wort einer bestehenden Sprache aus reiner geschichtlichen Erinnerung zu deduciren und wenn aus jeder philologischen Spielerei gleich eine gefährliche Tendenz herausgewittert würde.

Was die in demselben Artikel mit Bedauern erwähnte Aufhebung der Gensdarmen in Gallatz betrifft, so hat die fürstliche moldauische Regierung diese Aufhebung wohl aus sehr guten Gründen angeordnet und der hierortige Handelsstand hat diese guten Gründe keineswegs verkannt ; indem die Aufrechterhaltung der öffentlichen Ruhe wohl auf dieser liegenden Garanzien beruhigen muss, als auf jenen, die durch eine oberflüchtige Ostentazion gewährt werden.

Genehmigen Eure Wohlgeborn bei diesem Anlasse die erneuerte Versicherung meiner vollkommensten Hochachtung.

C. W. Huber k.k. Consul.

[Pe prima filă :] Dem wohlgebornen Herrn Joseph von Trausch, Polizeidirektor der königlichen Freistadt Kronstadt.

² Subliniat in text.

II

*Conceptul răspunsului lui Trausch către Huber din 2 ianuarie 1845*³.

Ihro Hochwohlgebohrn Herrn Christian Wilh. Huber k.k. öster. Konsul zu Galatz in der Moldau.

Hochwohlgeb. Herr !

Der unterm 13 Dezember v.J.N. 1073 an mich erlassenen ernstlichen Zuschrift zufolge habe ich, gleich nach dem Empfang, die Berichtigung des in Nro 88 der hiesigen walachischen Zeitung vom 2 Nov. v.J. enthaltenen, aus Jassy vom 20 Oktober v.J. datirten Korrespondenzartikel durch die Zeitungs Redaktion in der am 14. Dezember v.J. Nro 100 ausgeschickten Gazeta veranlasst, und hoffe, dass diese Nro bis nun treffend nach Galatz gelangt seyn werde. Mit den Wunsche, dass diese Berichtigung Euer Hochwohlgeb. Erwartung entsprechen möchte, spreche ich auch die sichere Hofnung aus, dass Hochwohlderselben mein durch Panajott Minku unterm 14. August v.J. abgeschicktes Schreiben zu Händen werde gelangt seyn, und bitte die wiederholte Versicherung der ausgezeichneten Hochachtung zu genehmigen, mit welcher ich verharre Euer Hochwohlgeb. gehorsamer Diener.

Kronstadt am 2 Jänner 1845.

Exp. 7. dss.

III

*Nota cancelarului Metternich către prezidiul Cancelariei aulice transilvănene din 20 ianuarie 1845*⁴.

An das Praesidium der k. siebenb. Hofkanzlei.

Wie das löbl. aus dem anerwehnten Auszuge aus einem Berichte des k.k. chen Agenten in Jassy de dato 30 v. Ms. zu ersehen bliebe, hat die zu Kronstadt in walach. Sprache erscheinende Zeitung in ihrem Blatte N-0 88 vom 2. November v.Js. einen aus der moldauischen Hauptstadt datirten Artikel publicirt, worin von bulgarischen Umtrieben in Gallatz und namentlich einem Banquier Ab-vich die Rede ist, welcher dort mit den Bulgaren in allerlei geheimen und unerlaubten Verkehr stehen soll.

Die Bezeichnung des Individuums war zu deutlich, als dass man nicht in Gallatz sogleich hätte errathen sollen, dass Niemand anderer als der daselbst befindliche k.k. Unterthan Pandeli Abramovich damit gemeint sey.

Der dortige öster. Konsul kennt jedoch diesen Mann nur von einer vortheilhaften Seite und versichert, dass derselbe weit entfernt sey, sich jemals in solche verbrecherische Umtriebe einzulassen. H. Huber hat demzufolge an den Kronstädter Polizeydirektor das Ansinnen gestellt, in die-

³ Concept. Col. Trausch, Tf, 40, 62 n.

⁴ Concept. Arh. St. Buc., Microfilme Austria, rola 106, c. 1 153–1 161.

selbe Zeitschrift eine jene grundlosen Beschuldigungen widerlegende Erklärung einrücken zu machen.

Diese Wiederlegung wird allerdings das geeignete Mittel seyn, den gekränkten Handelsmanne und mit ihm den übrigen ehrenhaften k.k. Unterthanen in Gallatz Genugthuung zu verschafen, woran ihnen Allen um so mehr gelegen seyn muss, als man vom Einzelnen auf die Gesamtheit zu schliessen nur zu leicht verleitet ist und in jenen Ländern ohnehin gegen die Fremden eine ungünstige Stimmung vorherrscht.

Um übrigens für die Zukunft ähnlichen unliebsamen Reklamationen vorzubeugen, dürfte es nicht unangemessen seyn, den Redakteur der fraglichen Zeitung ernstlich mahnen zu lassen, bei der Wahl und Aufnahme des Korrespondenzartikel mit grösserer Vorsicht und Gewissenhaftigkeit zu Werke zu gehen, was ihm, abgesehen von den übrigen Pflichten und Rücksichten die er zu beobachten schuldig ist, schon durch sein eigenes Interesse geboten wird, da ohne Zweifel der Kredit seines Blattes in dem Masse sinken muss, als die Beweise der Unzuverlässigkeit desselben sich häufen und erneuern.

In der Überzeugung dass das löbl. gegenwärtige Ansicht zu theilen geneigt seyn wird, beehre ich mich daher Hochdasselben dienstfreundlich zu ersuchen, zu diesem Ende im Wege des k. siebenb. Gubernimus das entsprechende gefälligst veranlassen, den Erfolg aber 1.J. anher mittheilen zu wollen.

M[etternich]

[Verso :] p. 1 465. An das Präsidium der k. siebenb. Hofkanzlei. 20 Jänner 1845. Wegen Widerlegung eines in der Kronstädter walach. Zeitung erschienenen Artikels gegen den k.k. Unterthan P. Abramovich in Gallatz.

IV

Adresa guvernatorului Transilvaniei, Iosif Teleki, către episcopul catolic al Transilvaniei, Nicolae Kovács, din 4 februarie 1845⁵.

Copia Nr. 209 Pr./1845.

Excellentissimo ac Illustrissimo Domino Nicolao Kovács de Csik Tusnád Episcopo Transilvaniensi.

P.P.

Ephemeridibus Coronae die 2. Novembris 1844 sub N-ro 88 lingua Valachica emissis Articulus de seditione Bulgarorum in portu Gallatz conflatu occurebat, ibidemque mentio injecta fuerat inter caetera etiam certi Quaestoris magnarii Ab-vieh nuncupati, qui illicite et obscure factae cum seditiosis Bulgaris conspirationis arguebatur. Individuum hoc tam clare designatum fuerat, ut dubitari vix potuit, quin sub hac persona nemo alius, quam subditus C. R. Austriacus et Quaestor magnarius in portu Gallatziensi residens Pandele Abramovich subintelligi debuerit. Consul ab adverso C.R. in portu Gallatziensi constitutus mores hujus viri favora-

⁵ Copie. Col. Trausch, Tf, 40, 62 pp.

bilius effugit, ac pro certo affirmat, illum a similibus sceleratis motibus longe abhorrere, quam ob rem idem se necessitatum esse vidit, Politiae Directorem Coronensem officiose interpellare: ut praevias infundatas accusationes refellentem declarationem iisdem plane Ephemeridibus inseri curet.

Quamvis haec refutatio pro aptissimo medio considerari possit ad id, ut tam hac ratione laeso Quaestori magnario Pandole Abrancovich⁶, quam etiam reliquis in Portu Gallatziensi commorantibus honestis subditis C.R. Austriacis satisfactio impendatur, quod ipsum illis eo magis interesse debet, quod homines jam natura sua nimirum proclives sunt, a singulo ad universos consequentiam nectere, ac alioquin in illis Provinciis diffidentia adversus peregrinos invaluerit; tamen Status Aulae et Domus Intimus Cancellarius, Celsissimus Dominus Princeps v. Metternich, tenore Litterarum Aulico Praesidialium de dato 22 Januarii a.c. ad me exaratarum, pro praecavendi in futurum similibus ingratis reclamationibus, adhuc illam in substrato edendam dispositionem e re fore existimavit, quatenus sua via tam Redactor quaestionatarum Ephemeridum ad adhibendam in delectu Articulorum Ephemeridibus suis inserendorum majorem pro futuro praecautioem serio cohortetur, quam etiam constitutus Censor ad muneris suis partes deinceps majori cum circumspeditionis et rigore explendas sua via commoneatur.

In cujus itaque sequelam quemadmodum sub hodierno necessariam in substrato relate ad Redactorem Judici Primario Coronensi impertior inviationem, ita Excellentiam Vestram quoque officiose interpellandi honorem habeo; quo respectivo Censori adaequatam inviationem impertiri, eventum vero mihi repraesentare velit.

Qui de reliquo distincto cum observantia cultu persisto. Excellentiae Vestrae obligatissimus servus
Claudiopoli d. 4 Februarii 1845

Comes Josephus Teleki m.p.

V

Adresa episcopului Nicolae Kovács către abatele Anton Kovács din 8 februarie 1845⁷.

Nr. 38 Schol/1845.

Reverendissime Domine Abbas, Archidiacone, Decane et Paroche!

Litteras Praesidiales per Excellentissimum Dominum Gubernatorem C. Jos. Teleki in sequelam altioris provocationis eo ex incidenti ad me exaratas, quod in Ephemeridibus Valachicis Coronensibus de 2. Nov. Nro 88 anni praeteriti proderit articulus de seditione Bulgarorum in Portu Gallatziensi conflata, in eoque inter caetera mentio facta fuerit certi Quaestoris Magnarii Ab-vich nuncupati, qui illicito et obscure fotae cum seditiosis Bulgaris conspirationis arguebatur, cum Individuum hoc tam clare designatum fuerit, ut nemo alius, quam subditus C.R. Austriacus et Quaestor magnarius in Portu Gallatziensi residens Pandale Abrancovich sub hac

⁶ Correct: Pandele Abramovici.

⁷ Copie. Col. Trausch, Tf. 40, 62 qq.

persona intelligi debuerit, cujus mores Consul C.R. in portu Gallatziensi constitutus longe aliter effinxit, eundemque a similibus motibus abhorrere edixit, atque ideo Politiae Directorem Coronensem officiose interpellavit, ut praevias infundates accusationes reffellentem declarationem iisdem plane Ephemeridibus inseri curaret; in apographo Reverendissimae Dominationi Vestrae eo fine communico, ut ab officio Praesidii filialis Librorum Revisoratus respectivum Ephemeridum Valachicarum Censorem ad praeallatam circumstantiam majorem deinceps adhibeat circumspectionem et rigorem, sicut etiam Redactor praeattactarum Ephemeridum alia via monitus est, ut in delectu Articulorum Ephemeridibus suis inferendorum majorem profuturo praecautioem observat. Caeterum piis precibus commendatus, constanti cum propensione maneo Reverendissimae Dominationi Vestrae addietissimus

Claudiopoli, 8 Februarii 1845. Nicolaus Episcopus Transilvaniae.

Indorsatio: Praes. d. 16 Februarii 1845. 53/1845. Communicatur brevi manu Spectabili Domino Josepho Trausch Policiae Directori et Ephemeridum Valachicarum Censori, pro congrua notita, et si videretur, pro reflexione erga remissionem. Coronae die et anno ut supra.

Antonius Kovács m. p.

VI

*Conceptul adresei lui Josef Trausch către Nicolae Kovács din 10 martie 1845*⁸.

Excellentissime ac Reverendissime Domine Episcopo, et I. Officii Librorum Revisorii Praeses, Domine gratiosissime!

Redactor Ephemeridum Valachicarum Coronensium Georgius Beritz, in sequelam gratiosarum Excellentiae Vestrae Litterarum die 8. Febr. a. c. sub Nro 38 Sch./1845 ad Reverendissimum Dominum Abbatem et Plebanum Coronensem A. Kovács exaratarum, mihique pro congrua directione per officiose communicatarum, ad depromendam circa tenorem tam articuli Nro 88 anni praeteriti praedictarum Ephemeridum inserti de libris quibusdam Bulgaris per Quaestorem Magnarium Ab-vich divulgatis sonantis quam praeveneratarum Litterarum declarationem provocatus, reposuit: Correspondentem suam Moldaviensem, quaestionati articuli auctorem, a quatuor rétro annis novitates fidedignas sibi retulisset quarum insertio nullas hucusque peperisset difficultates. Proinde ipsummet quoque Redactorem articulum illum in Ephemeridibus suis suscipiendam eo minus dubitasse, quia bona Correspondentis sui cogitandi ratione convictus, et relationis veritati fidem tribuens opinione, Quaestorem Ab-vich non esse subditum Caesareo Regium ductus fuerit.

Interim jam in ductu officiose Requisitionis per I. Consulatum C. R. Galatziensem sub 13 Decembris 1844 Numeroque 1073 ad me exaratae, e cujus tenoribus perspexi, Quaestorem indigitatum esse subditum C. R. Austriacum, Abramovich nominatum, hominem quietum pliticiasque artibus haud detitum, emendationem praedicti articuli Ephemeridibus sub Nro 100/1844 editis, atque isthic in uno Exemplari advolutis, statim infer-

⁸ Concept. Col. Trausch, Tf, 40, 66 c.

endam disposui quam mox alte penes uberiores objecti explanationem etiam per Officialem Consularem C. R. Brailensem Dominum Steph. Ad. Wilhelmi isthuc transmissa, refutatio subsecuta est Nro earundem plane Ephemeridum 102/pariter 1844 typis vulgata. Atque hac ratione omnem memorati Quaestoris, diserte haud nominati, offensionem cessasse, immo eidem simul congruam satisfactionem una eademque via impensam esse humillime censeo.

Quod reliquum, est, expertis Excellentiae Vestrae gratiis ac favoribus pro futuro quoque demisse commendare sustineo, imo venerationis cultu perennans, Excellentiae Vestrae humillimus servus Corona, die 10 Martii 1845. J. Tr. m.p. Pol. Off. Cor. Director et Censor.

VII

Conceptul adresei lui Josef Trausch către abatele Anton Kovács din 10 martie 1845⁹.

Referendissime Domine Abbas ac Filialis Librorum Revisoratus Officii Coronensis Praeses !

Relate ad readnexas binas Excellentissimorum Dominorum tam Comiti Gubernatoris Regii, quam Episcopi et I. Officii Librorum Revisorii Praesidis Litteras ac gratiosas Ordinationes depromptos meas Reflexiones ad praevenatum Dominum Episcopum demisse exaratas, Reverendissimae Dominationi Vestrae ea cum prece mitto, eas Suae Excellentiae sua via submittere dignatur; concedente cum veneratione perseverans Reverendissimae Dominationi Vestrae obsequentissimus servus Coronae die 10 Martii 1845.

J. Tr. Pol. Cor. Dir.

VIII

Adresa episcopului Nicolae Kovács către abatele Anton Kovács din 6 aprilie 1845¹⁰.

Nr. 80 Scol. /1845.

Reverendissime Domine Abbas, Archidiacone, Decane et Paroche !

Excellentissimus D. C. Jos. Teleki Gubernator Regius exculpatoriam declarationem Senatoris et Politiae Directoris Coronensis, qua simul Censoris Ephemeridum Valachicarum Coronae prodeutum Josephi Trausch, ratione Articuli Nro 88/1844 de Quaestore magnario Pandeles Abramovich tractantis abhinc submissam Altissimo Loco promotum esse, innuens Litteris praesidialibus de 30 Martii Nro 535 exaratis dicto Censori in adimplendis hujus sui muneris partibus pro futuro majorem praecautio-nem et exactitudinem denuo commendari voluit. Quod ipsum Reverendis-simae Dominationi Vestrae erga Litteras sub 13 Martii ad me exaratas eo addito praesentibus perscribo : ut memoratum Censorem in ductu Nri

⁹ Concept. Col. Trausch, Tf, 40, 66 d.

¹⁰ Copie. Col. Trausch, Tf, 40, 62 rr.

38 a.c. ad injunctam sibi hac in parte obligationem denuo reflectat. Caetarum piis precibus commendatis constanti cum propensione maneo Reverendissimae Dominationi Vestrae addictissimus

Claudiopoli die 6 April 1845. Nicolaus m.p. Episcopus Transilvaniensis.

IX

*Nota cancelarului Metternich către prezidiul Cancelariei aulice transilvănene din 29 aprilie 1845*¹¹.

An das Präsidium des k. siebenb. Hofkanzlei. 29 April 1845.

Indem ich in Gemessheit des schätzbaren Mittheilung vom 11. v.M.s. den k.k-chen Agenten in Jassy vor dem zur Ehrenrettung des öster. Handelsmanns Pandeli Abramovich bereits erfolgten öffentlichen Widerruf des dem löbl. 1.J. bezeichneten Artikels der Kronstädter walach. Zeitung vom 2. November v.Js., so wie auch von denjenigen Verfügungen, welche Hochdasselbe zur künftigen Verhütung solcher anstössigen Publikationen jener Zeitung im Wege des H. Gouverneurs in Siebenbürgen zu veranlassen beliebte unter Einem in Kenntniss setze, ermangle ich nicht, die gefälligst anher kommunicirten Aktenstücke anschlüssig mit meinem dienstfreundlichen Danke zurück zu erstatten.

M[etternich]

[Verso:] p. 1465. An das Präsidium der siebenb. Hofkanzlei. 29. April 1845. Restitution der Kommunikate in Betreff des öffentl. Wiederrufe eines den öster. Handelsmann P. Abramovich verletzenden Artikel der Kronstädter walach. Zeitung.

X

*Nota Secretariatului de Stat al Moldovei către Agenția austriacă din Iași, din 19 decembrie 1845*¹².

Copie de pe nota Secretariatului de Stat a Moldovei, Secția cu No. 2 993 din 19 Dechembrie 1845 către k.k. Aghenție.

Jos iscălitul luind în vedere Gazeta Transilvaniei cu N-o 94 anului curgător și văzind că prin ea să cuprindă un articol cu totul dezaprobat care să află plin de clevetire asupra de persoane cunoscute în consideratiea obștii și atingătoare de chiar vrednicie ocărmuirii, lucru neertat unui particular, au socotit de datorie a înfățișa acea foae pre înălțatului Domn stăpînitor și după însărcinarea ce au priimit, cu cinste poștește pe k.k. Aghenție ca să binevoiască a mijloci către locul cuvenit, de a i să triimite în original, nu numai împărtășirea ce s-au priimit din Moldova și cari să arată supt iscălitura Domnului Nikolai Privileghie ca tipărită în arătatul număr, fiind trăbuitoare la cercetare ce din Domnie sub poruncă urmiază

¹¹ Concept. Arh. St. Buc., Microfilme Austria, rola 106, c. 1 153–1 161.

¹² Copie. Col. Trausch, Tf. 40, 62.

a să face spre dovedire uneltitoriului acestei clevetiri, ca și orice altă particularnică scrisoare ce au putut întovărăși către redacția Gazetei Transilvaniei.

Deosăbit de aceasta după însărcinarea ce au priimit de la înălțimea sa, jos iscălitul cu cinste pofteste pe cinstita k.k. Aghenție, ca să facă cunoscut cui să cuvine de a să înștiința pe aceea redacție, că de să va mai prilejui a priimi de asemenea articole defăimătoare, considerații de persoane prin o pornire din patimă asupra dregătorilor statului, sau asupra lucrurilor ocărnuirei, pomenita Gazetă nu va mai fi priimită în țară.

Gezeichnet : N. Maurocordato m.p.

XI

*Adresa agentului diplomatic austriac din Iași, Eisenbach, către Josef Trausch, din 9 ianuarie 1846*¹³.

N-o 8 478.

Jassy den 9-n Jänner 1846.

Wohlgeborner Herr !

Wie aus der hier in Abschrift anrückende Note des fürstlich moldauischen Staatssekretariats zu ersehen ist, ersucht dasselbe um die hieramtliche Verfügung, womit das *Originalschreiben* des moldauischen Postpächters Nicolai Previlegio, aus welchem der in der Gazeta de Transilvania N-o 94 erschienene Artikel aus Jassy hergeleitet ist, und gegen den Staatssekretair ungemessene Ausfälle enthält, vom Redakteur dieses Blattes aber erlangt und zum Behufe der in Folge Auftrags Seiner Durchlaucht des regierenden Herrn Fürsten gegen den Verfasser statt findenden Untersuchung dem moldauischen Staatssekretariats übermittelt, und womit der betreffenden Redaktion bedeutet werden möchte, dass wenn derlei Artikel in den Spalten der gedachten Zeitung für die Folge nochmals aufgenommen werden, die moldauische Regierung bemüssiget seyn würde, den Einlass dieses Journals in die Moldau ganz zu verbieten.

In Entsprechung dieses Ansimmens beehre ich mich Euer Wohlgeboren dienstfreundlich zu ersuchen, einerseits dass reklamirten Originalschreiben mir zu übersenden, anderseits aber hievon den Redakteur Georg Baritz zu seinem weiteren Benehmen gefälligst verständigen zu wollen, da es wohl nur in dem Interesse seiner sonst allerdings nützlichen und interessanten Blätter liege, bei der Auswahl der Artikel, welche von den hiesigen Eingebornen mit so vielem Beifalle gelesen werden, mit mehr Umsicht vorzugehen, und sein Vertrauen keinem Correspondenten zu schenken, der durch seinen eingesendeten Artikel Verunglimpfungen der moldauischen Staatsbeante beabsichtigt, eine Störung des freund nachbarlichen Einnehmens herbeiführt und die moldauische Regierung zur Ergreifung entschieden ungünstiger Straffregeln gegen das Zeitungsblatt bestimmt, wozu hiedurch die Einwirkung eines fremden Einflusses ohnehin schon lange angeregt worden seyn dürfte.

Ein gleiches Verfahren glaube ich dem Redacteur des Siebenbürger Wochenblattes anempfehlen zu sollen, nach dem durch die in demselben

¹³ Original. Col. Trausch, Tf. 40, 62 p.

sub N-o 103 und 104 aufgenommenen Artikel eine Verfügung des regierenden Fürsten angetastet wird, mithin auch diesem Blatte die nämlichen Folgen bevorstehen können, wie die der Gazeta de Transilvania angedrohten.
Eisenbach.

An den Herrn Josef Trausch Polizeidirektor etc. etc. Wohlgeboren.
Zu Kronstadt.

[Verso :] Empf. 25 Jänner 1846 in Hermannstadt. Lektur 5 Febr. 1846 und am 6. Febr. Hermannstadt. Mgl. Amts Packet expedirt.

XII

*Conceptul răspunsului lui Josef Trausch către Eisenbach, din 5 februarie 1846*¹⁴.

Der Eine Löbliche k-k. österreichische Agentie für das Fürstenthum Moldau. Hermannstadt am 5. Februar 1846.

Zufolge der angefertigten hier in Hermannstadt, wo sich derselbe seit den November v.J. in Amtsgeschäften befindet, zugekommenen verehrlichen Note Einer Löblichen k.k. Agentie vom 9. v.M. Zahl 8478 hat der Unterzeichnete nicht gesäumt, dem Herren Georg Baricz Redacteur der Gazeta de Transilvania den von Wohlderselben verlangten Aufsatz des Nicolai Privilegio abzuverlangen, und die für die Zukunft gegebene Weisung zu seiner Darnachrichtung mitzutheilen, untereinst aber auch eine ähnliche Weisung an die Redaktion und den Verleger des Siebenbürger Wochenblattes ergehen zu lassen.

Indem der Unterfertigte, der in oberehrter Note gestellten ämtlichen Inquisition zu entsprechen sich beeilt, und den reclamirten Privilegioischen Aufsatz in Urschrift hiemit übersendet, kann derselbe nicht unterlassen dem durch den Redacteur Baricz gestellten billigen Verlangen gemäss, auch dessen eigene hierüber schriftlich gegebene Erklärung und rücksichtliche Rechtfertigung zur verdienten geneigten Würdigung hieher beizuschliessen.

J. Fr. Tr. m.p. Polizei Direktor der
k. Freistadt Kronstadt.

¹⁴ Concept. Col. Trausch, Tf, 40, 62 q.

1. În literatura bulgară Hristo Botev apare în anul 1867 cu poezia *Mamei* (Maite si), publicată în ziarul lui P. R. Slaveikov „Gaida”. Ultimele sale publicații sînt din luna mai 1876 — articolele din primul număr al ziarului „Nova Bălgariia”. Prin urmare, activitatea sa literară și publicistică se derulează pe parcursul a 10 ani și se desfășoară aproape în întregime în România. Dar trebuie să adăugăm imediat că ea nu are aceeași intensitate în toți acești ani. Cu toate că a colaborat la „Dunavska zora” scoasă de D. Voinikov și la ziarele lui L. Karavelov, Botev își intensifică munca de creație în principal atunci cînd tipărește propriile ziare: „Duma na bălgarskite emigranti”, în 1871 la Brăila, „Budilnik”, în 1873, „Zname”, în 1874 — 1875 și „Nova Bălgariia”, în 1876 la București. La aceasta trebuie adăugate traducerile și calendarele pe care le pregătește. Singura carte cu creațiile sale artistice, *Cîntece și poezii* (Pesni i stihotvoreniiia) — împreună cu Ștefan Sтамболoв — apare la București în 1875. Dar, cu mult mai înainte, el a vrut să publice un volum cu propriile lucrări, după cum reiese din știrea publicată în aprilie 1868 în ziarul „Dunavska zora”: „Am onoarea să înștiințez pe compatrioții mei că în aceste zile se va tipări mica mea lucrare *Prime încercări poetice* (Părvi poeticeski opiti) — proză și versuri”. Această știre se confirmă și de scrisoarea trimisă din București, la 24 noiembrie 1868, lui N. Gherov: „Tot ceea ce am acum este mica mea lucrare *Prime încercări poetice*, despre care am anunțat în «Dunavska zora» că le voi tipări și care pot alcătui o cărticică de 15 — 20 coli de tipar, și traducerea *Educația organică a omului* (Organicesko văzpitanie na celoveka) de dr. Șnell; acestea am vrut să le vind cuiva dar n-am cui”. Trebuie regretat faptul că volumul n-a apărut și că manuscrisul n-a ajuns pînă la noi.

După cum se vede, prezența lui Hristo Botev în literatura bulgară este de scurtă durată. Dar numărul anilor nu este de însemnătate fundamentală, deoarece moartea poetului n-a pus capăt acestei prezențe ci s-a transformat în începutul unui triumf care durează de un secol și va continua în secolele următoare, cît timp va exista limba bulgară. Puțini sînt fericiții cărora soarta le-a ursit o viață atît de glorioasă după moarte. Tocmai de aceea, atunci cînd vorbim de locul lui Botev în literatura bulgară, tema nu se referă doar la acei zece ani de activitate creatoare ai marelui poet, care au coincis cu una din cele mai încordate perioade din istoria noastră politică și culturală, ci și la uriașa influență a operei sale asupra dezvoltării ulterioare a literaturii noastre.

Cîndva, în introducerea făcută la lucrarea sa *Antologia poeziei bulgare* (Antologhiia na bălgarskata poezii, 1925) Gheo Milev a scris : „P. R. Slaveikov este fiu al timpului său și crainic al mediului din care provine — mica burghezie democratică. Tot legat de timp, dar în orice caz ca o excepție, este și Hristo Botev (1847 — 1876). Botev nu este doar reprezentant al bulgarului maturizat pentru lupta socială, cum este P. R. Slaveikov, ci ceva mai mult: este prima izbucnire spontană, vijelia de primăvară a spiritului bulgar purificat de calvarul robiei... Ca emanație supremă a poporului bulgar — al geniului său —, Botev depășește cadrul poporului ca existență și viață, condițiile momentului și mediului. Geniul este absolut, ideal în esența sa. De aici și internaționalismul lui Botev și revoluționarismul său spontan care dărimă toate barierele și dogmele din fața sa”.

Nu este necesar să se combată diferitele idei ale lui Gheo Milev. Unele dintre ele se referă la o evidentă inexactitate (de exemplu, „revoluționarismul spontan” al lui Botev), iar altele la o terminologie inacceptabilă prin care se subliniază excepționalitatea lui Botev ca fenomen literar și ca expresie a geniului poetic al poporului nostru. Nu se poate accepta afirmația că Botev depășește timpul și mediul, „depășește cadrul poporului ca existență și viață”. Și aici, în esență, ne întilnim cu hiperbola. Orbit de măreția poetului nemuritor, Gheo Milev mai repede este dispus să-l rupă de dezvoltarea istorică a poeziei și culturii naționale bulgare, decît să-l explice ca pe un final excepțional al acesteia, într-o epocă neobișnuit de încordată și dramatică. Soarta vieții și a literaturii lui Botev are într-adevăr trăsăturile excepționalului, dar excepționalul este în înălțimea realizării artistice și nu în caracterul creației însăși; excepționalul este în forța dinamică a elanului creator și nu în particularitățile căutărilor artistice, în geneza sistemului artistic. Prin poezia, publicistica, foiletoanele sale, Botev este adînc și pe de-a-ntregul înrădăcinat în realitatea bulgară și în tradiția literară bulgară.

Pentru a ne convinge de aceasta sînt suficiente doar două comparații: cu Rakovski și cu cîntecul popular. Rakovski este cel mai mare idol al epocii, cea mai atrăgătoare figură a patriotului bulgar în anii în care tînarul Botev se formează ca personalitate. Nu putem să stabilim cu exactitate care momente din biografia lui Rakovski au ajuns pînă la energicul fiu al învățătorului Botio Petkov din Kalofer, dar largă popularitate a cîtorva fapte e indiscutabilă; răspîndirea în interiorul țării a poemelor *Prevestitorul drumetului pădurii* (Predvestnik Gorskago pătnika), *Drumetul pădurii* (Gorski pătnik) și a ziarului „Dunavski lebed”, participarea lui Rakovski la lupta bisericească și atitudinea sa activă față de asemenea etape ale acesteia cum a fost unionismul lui Dragan Tankov (episod al luptei bisericești împotriva clerului fanariot), activitatea politică a lui Rakovski în timpul războiului Crimeii, crearea Legiunii bulgare la Belgrad, planurile de răscoală și de eliberare a Bulgariei. Însăși Botev-tatăl este unul din cei mai înflăcărați inamici ai mișcării unioniste și scrie articole împotriva ei în presa din Constantinopol. Prin urmare, în casa lui Botev nu s-a putut să nu se vorbească despre patriotul și răzvrătitul Rakovski care, din emigrație, apără cu înflăcărare unitatea spirituală și națională a poporului bulgar. Botev a cunoscut foarte bine activitatea lui Rakovski. Activitatea revoluționară a lui Rakovski este una din pozițiile de plecare ale mișcării de eliberare națională și ale ideologiei revoluționar-democrate ale anilor '70.

Botev și-a exprimat de multe ori atitudinea sa plină de admirație față de Rakovski. În anul 1875, în câteva articole din ziarul „Zname”, el a arătat meritele lui Rakovski ca exponent al ideii de cucerire a libertății prin o întreagă mișcare a cetelor înarmate. Chiar dacă aceasta este o etapă depășită a luptei de eliberare națională deoarece dezvoltarea istorică a arătat că trebuie creată o organizație revoluționară internă (conform expresiei lui Botev : „Trebuie să se lucreze vizavi, nu aici”, respectiv nu din emigrație), Botev a subliniat în mod categoric aportul revoluționar al lui Rakovski : „Sămînța pe care a semănat-o acest bărbat de neuitat pentru noi a dat roade destul de bune, dar noi, sau urmașii lui, n-am putut să ne folosim la timp de ele” („Zname”, nr. 20, an. I, 1875). Să amintim și exclamația lui Botev din scrisoarea adresată lui Ivan Drasov la 26.VI.1875 : „Dar eu nu deznădăjduiesc ; în curînd voi cînta mai vesel ! Hei, haiducie, haiducie ! Unde este Rakovski, să devenim tovarăși și să transformăm tot aurul omenesc în plumb și fier”. Aceste cuvinte au fost spuse într-un moment greu din viața lui Botev — nefericiri familiare, lipsă de bani, lupta pentru cumpărarea unei tipografii prin care să se asigure scoaterea ziarului „Zname”, polemicile cu Karavelov ș. a. Tocmai într-un asemenea moment poetul își amintește de Rakovski și această amintire îl umple de optimism.

Este deosebit de interesantă legătura ce se poate vedea între poezia lui Botev și creația lui Rakovski. Rakovski este primul dascăl al lui Botev în domeniul poeziei. Aceasta se face prin poeziile publicate în *Prevestitorul drumețului pădurii* (1856) și *Drumețul pădurii* (1857). Aceste două cărți ale lui Rakovski, în special *Drumețul pădurii*, sînt întîmpinate cu deosebit interes de către intelectualitatea noastră din emigrație și din țară. Avem multe dovezi în acest sens. Arhimandritul Partenie îi scrie lui Rakovski la 16. V. 1859, din Constantinopol : „Am citit de multe ori, cu multă satisfacție, creația care vă va immortaliza numele ; ea în general este bună ; este știut că nici un început nu poate fi și perfect. Dar ca primă încercare — putem să zicem — este și excelentă”. V. Popovici trimite de la Moscova o poezie consacrată lui Rakovski. Vazov îi comunică profesorului Ivan D. Șismanov că în anul 1866, ca elev la Plovdiv, a citit *Drumețul pădurii* — „cu toată limba ei imposibilă” — cu entuziasm și înduioșare. Este știută influența pe care a avut-o poemul asupra lui V. Drumev, D. Voinikov, L. Karavelov și alții.

Nu incăpe indoială că Botev a cunoscut *Prevestitorul drumețului pădurii* și *Drumețul pădurii*. Aceasta se vede cel mai bine în confruntarea care se poate face între poeziile *Excomunicarea din Bulgaria în anul 1853 a unui înflăcărat patriot bulgar* (Otlicie ot Bălgariia ednogo razpolengo rodoliubța bălgarina v let 1853) a lui Rakovski și *Epistolă* (Na proštavane) a lui Botev, precum și din o serie de părți ale poemului *Drumețul pădurii* care ne conduc spre poezia lui Botev. Aici nu vom analiza influența directă a lui Rakovski, în special în ce privește concepția, compoziția și imaginile din *Epistolă*. Este mai important să stabilim profunda apropiere internă care există între ambii poeți. La prima vedere această apropiere este paradoxală deoarece se referă la creatori de mărimi artistice diferite și la lucrări cu valori estetice incomparabile. Prăpastia care este între ei este vizibilă : unul este un poet slab, aglomerat, descriptiv, cu un limbaj arhaizat artificial, cu vers neșlefuit și primitiv, ce a creat lucrări care astăzi au doar o însemnătate istorică, iar celălalt este un puternic talent poetic, ale cărui creații continuă să

tulbure imaginația a milioane de cititori. Dar aceasta este așa cînd privim poezia lui Rakovski ca realizare artistică. O cu totul altă impresie se obține cînd încercăm să o descoperim ca pe o concepție estetică rămasă nerealizată, ca pe o intenție pentru a cărei realizare lipsește suficientă putere artistică. Unii se vor opune la această despărțire între intenție și realizare — categorii de valori deosebite. Dar mă gîndesc că în cazul dat aceasta este necesar pentru a înțelege raporturile dintre Rakovski și Botev ca creatori. După părerea mea Rakovski este spirit poetic gînditor, capabil de retrăire poetică, dăruit cu imaginație artistică. Alta este problema dacă concepțiile sale poetice rămîn doar o năzuință nerealizată, doar o etapă timpurie în dezvoltarea noii poezii bulgare. Rakovski crează un program poetic, o perspectivă poetică originală. Dacă privim poezia sa în acest mod, ne vom convinge că ea reprezintă o bază foarte bogată și foarte largă, pe care mai tirziu se va clădi întreaga noastră poezie revoluționară din perioada Renașterii. Rakovski nu ajunge întîmplător la acest „program” — la potențialul intern de gîndire poetică se adugă cultura poetică obținută în școlile grecești, în Franța, Serbia și în alte părți, întemeiată de asemenea și pe profunda cunoaștere a creației populare bulgare (nu doar prin contact nemijlocit cu ea, dar și prin preocupări științifice).

În concepția poetică a lui Rakovski, ca elemente fundamentale pot fi determinate: apropierea patetică de soarta tragică a poporului bulgar, descrierea celor mai zguduitoare aspecte ale robiei, exprimarea patosului revoluționar al epocii prin protestul deschis și indignarea curajoasă, apelul direct la luptă, orientarea interioară spre un scop bine precizat.

Dar și acestea sînt trăsături foarte generale dacă nu se disting detaliile imaginii, figurile omenesti, simbolurile folosite, ideile patriotice și revoluționare, legătura căutată cu cîntecul popular, unirea, prin limbaj, a tonului revoluționar cu cel satirico-demascator. Limbajul lui Rakovski nu trebuie văzut doar în aspectul său negativ. Dacă sîntem atenți la lexicul poetic, vedem că el corespunde schimbărilor ce au avut loc în conștiința socială — în el au intrat cuvinte politice și revoluționare. Rakovski deschide un drum pe care merg mai departe Karavelov, Botev și Vazov.

Este imposibil ca aceasta să se arate prin diferite exemple concrete deoarece se referă la atmosfera generală ideologico-artistică din poezia lui Rakovski. Din comparații se vede că Botev a cunoscut această poezie. Iată doar un exemplu :

„Adio patrie sărmană !
Mă iartă, mamă, că plec
În străinătate, draga mea, departe,
Într-un mare loc necunoscut !

M-am săturat de seculara robie otomană !
Minciună, necinste, disperare, sărăcie.
Silnicii, omoruri ale neamului agarian
Nu mai pot, în veci, să le mai suport !
.

Știu, măicuță, că rămii nemîngiată,
Roagă-te Domnului, victorioși să fim !
Lupta contra tiranilor este glorioasă,
Relele lor fapte, curînd le răsplătim !

A secolului oră teribilă se apropie
Singele meu fierbe aprins,
O moarte glorioasă pentru patrie mi se cuvine,
Depart de tine cu am să mă sting!

Să nu plîngi măicuță, nici să nu jelești
Cînd vei auzi că eu am pierit!
Pentru fapța măreață ce am săvîrșit-o
Să te străduiești, mormintu-mi să îl regăsești!

Lespede de marmură pe mormint să-mi pui.
Spre veșnică amintire, cu litere de aur
Epitaful următor pe ea să îl scrii:
• Pentru credință și libertate a pierit eroic! ».

Acest exemplu arată bine ce salt a făcut Botev de la sugestia căpătată spre marea lume a poeziei. Aici este mai mult decît vizibilă baza comună cu Rakovski, dar apropierea dintre ambii poeți nu se epuizează prin acest exemplu. Ea se dezvăluie în primul rînd în atmosfera ideologico-plastică din *Drumețul pădurii*, în tabloul suferințelor poporului și în patosul luptei de eliberare. Rakovski vorbește, pe de o parte, de „cruzi asiatici, vampiri sîngeroși” care „înjunghie, dezbracă, jefuiesc, bat”; de fiii surghiuniți ai poporului care „fără patrie” pribegesc în străinătate, de poporul care a „ajuns [să aibă] răbdarea animalelor”, „varsă lacrimi de sînge” ș. a., iar pe de altă parte cheamă la luptă și glorifică pe străbunii viteji — haiducii, pentru care libertatea a fost cuvîntul cel mai dulce.

„În inuri de slavă oamenii cîntă
Minunata tinerețe, vitejia lor
Bătrîni spre amintire ni le povestesc...”

Poetul declară categoric :

„Poporul ce dorește dreptate,
Scumpa și draga libertate,
Prin luptă trebuie s-o cucerească,
Cu multe jertfe pretioase”.

Rakovski proslăvește, de nenumărate ori, jertfa supremă în numele libertății și patriei :

„Mai bine moartea-n luptă cu hărbălie
Decît o viață fără de cinste!
Mai bine un minut de libertate
Decît un secol de robie!”.

Iată lumea poetico-ideologică a lui Rakovski. Botev îi este apropiat. Este încorot să se considere că interpretarea poetică a lui Botev decurge pe de-a-ntregul din cea a lui Rakovski, dar rădăcinile comune sînt indiscutabile. De aceea este posibilă și influența pe care o are primul asupra celui de al doilea. Deosebirele dintre ei se manifestă în particularitățile perioadei în care se formează, în momentul politic în care lucrează, în dezvoltarea ideologiei revoluționare pe care o reflectă. Botev introduce elemente care indică o etapă superioară a ideologiei revoluționar-democratice. Dar acesta este doar unul din aspectele problemei. Marea deosebire dintre Rakovski și Botev se manifestă în realizarea artistică, în neobișnuitul talent poetic, în forța de influență irezistibilă a poeziei, care depășește granițele timpului lui.

Dar aici nu ne interesează acest moment ci, în primul rînd, legătura lui Botev cu tradiția literară națională. Stabilirea apartenenței estetice naționale a poetului dezmente mitul caracterului supranațional al geniului său. Aceasta se distinge bine și din legătura poetului cu cîntecul popular bulgar. O descoperim în lumea imaginară și plastică, în poetică, în vers și limbaj. Citeodată ea este complet vizibilă — *Haiducii* (Haiduti), *Promisă* (Pristanala), *Un nor negru a apărut* (Zadade se oblak tämen), *Hagi Dimităr*, *Epistola*. Această legătură nu trebuie să se identifice doar cu elementele popular-poetice vizibile. Legătura este mult mai profundă deoarece se referă în general la atitudinea față de experiența estetică populară. Analizînd această atitudine ne convingem că ea a jucat un rol uriaș în formarea poetului. Botev continuă o mișcare începută în anii '40 de Naiden Gherov și care, în mare măsură, a dat fizionomia poeziei renaștentiste bulgare. Dar nici un alt poet bulgar nu s-a apropiat atît de puternic de idealul estetic al poporului. Despre aceasta vorbește nu numai profunda esență a poeziei lui Botev, ci și un alt fapt important: capacitatea creațiilor lui Botev de a se transforma cu ușurință în creații poetice populare, ușurință cu care devin folclor, precum și capacitatea de a influența folclorul nou și contemporan. Botev nu caută prelucrări exterioare ale temelor și motivelor folcloristice, el nu năzuiește să aducă ceva din afara expresivității folcloristice, deoarece legătura sa cu cîntecul popular este profund organică. El are multe din trăsăturile cîntărețului popular, din gîndirea sa poetică, din relația cîntăreț-cîntec-popor.

Se înțelege, legătura cu creația populară nu trebuie să se transforme într-un principiu exclusiv și atotcuprinzător care determină caracterul poeziei lui Botev. Formarea unei personalități creatoare atît de puternice reprezintă un proces mult mai complex. La tradiția națională se adaugă experiența poeziei mondiale, cultura literară acumulată, ingeniozitatea artistică personală ca o depășire a tradiției, ca spirit de inovație poetică.

2. Botev este ultima și cea mai înaltă etapă a dezvoltării poeziei renaștentiste bulgare. Între poeții care sînt publicați aproape în același timp cu el și scriu în aceeași perioadă este Ivan Vazov. Aceasta nu este întimplător, Botev și Vazov fiind apropiați și ca vîrstă, s-au născut la mijlocul secolului. Dar, pentru perioada dată, Vazov nu reprezintă un moment nou în istoria poeziei bulgare, chiar dacă este foarte prolific. Marele său talent poetic se va manifesta mai tîrziu, în perioada de după Eliberare și unul din primele sale succese va fi renumita *Epopeea celor uitați* (Epopeia na zabravenite). Chiar dacă au început în același timp, ca poeți, Botev îl depășește: încă de la prima sa poezie publicată, *Mamei*, se remarcă prin marea măiestrie artistică. Botev nu cunoaște „ucenicia” în poezie (în măsura în care judecăm după operele sale tipărite), în timp ce despre Vazov nu s-ar putea spune aceasta. Botev sesizează cu curaj pulsul timpului său, pătrunde în cele mai actuale probleme ale lui — politice și sociale, morale și de creație. El dezvăluie amplitudinea perspectivei ideologice, de care se apropie doar Karavelov, dar această amplitudine a lui Karavelov nu se realizează artistic în poezie. Botev are încă un mare avantaj față de Vazov — uriașa activitate revoluționar-socială care îl ridică drept unul din primii conducători ai mișcării de eliberare națională, precum și diapazonul mai larg de creație: proză, foiletoane, publicistică, critică literară care, în această perioadă, îi sînt străine lui Vazov. Ca tip de scriitor

militant, Botev este apropiat de R.P. Slaveikov și Karavelov. Trebuie remarcat încă un moment : Botev are o influență simțitoare asupra tinărului Vazov — în primul rînd asupra poeziei lui — în *Stindard și guzlă* (Priaporeț i gusla) —, dar într-o anumită măsură și asupra concepției lui despre lume. Aici, într-un domeniu atît de complex și extrem de individual, cum este talentul, n-aș face comparații. Fără îndoială, Vazov este un creator multilateral înzestrat : în anii de după Eliberare el și-a dezvoltat toate posibilitățile artistice și a creat capodopere în poezie și proză. Botev a avut o soartă tragică — a trăit și creat într-o scurtă perioadă istorică dar, în schimb, cu o intensitate și o forță neobișnuită. Pentru o perioadă de zece ani de prezență creatoare în literatura bulgară, Botev a dat opere poetice strălucite, uluitoare prin forța și dramatismul lor. În poezie și publicistică el a atins culmi care, pe de o parte se înscriu în dezvoltarea legică, în tradiția literară națională, iar pe de alta reprezintă o neverosimilă înălțare a acesteia. Iată de ce în toate cazurile manifestarea creatoare a lui Botev este cea mai înaltă realizare a literaturii renaștentiste bulgare, finalul uimitor al acesteia.

Am arătat deja că dezvoltarea lui Botev își are rădăcini adinci în tradiția națională bulgară. În domeniul poeziei ea nu este de lungă durată ; n-are nimic comun cu formele poeziei medievale. Dar și Botev este departe de tot ce vine din evul mediu ; perceperea medievală îi este străină. Formarea lui Botev ca poet n-are nici un fel de legături nici cu primii poeți, nici cu lirica sentimental-amoroasă folosită cu atita insistență de autorii culegerilor de cîntece populare între care, în dezvoltarea sa timpurie, P. R. Slaveikov nu ocupă ultimul loc. Botev este străin chiar de încercările poetice ale lui N. Gheiov, pe care îl cunoaște bine ca rudă, ca prieten al familiei și ca protector personal al său. Nu se poate ca el să nu fi cunoscut poemul *Stoian și Rada*, apărut în anul 1845, dar probabil că acesta nu l-a atras nici prin sentimentalismul său, nici prin folosirea de suprafață a folclorului. Trebuie avută în vedere și înalta exigență artistică în care Botev s-a autoeducat de timpuriu și în special după ce a făcut cunoștință cu poezia rusă ; cu ea a avut posibilitatea să se deprindă foarte profund în timpul șederii sale în Rusia. Literatura rusă a fost unul din obiectele de bază ale programei gimnaziale. Dar și ca student al Universității din Odesa este probabil ca Botev să fi audiat cursuri de literatură, cu atît mai mult cu cît acolo a avut un bun învățător și conducător, pe prietenul tatălui său, prof. Grigorovici. Cu această ocazie a cunoscut nu numai operele lui Pușkin și ale lui Lermontov dar și poezia democraților-revoluționari Nekrasov și Ogariov și, în general, poezia politică și cetățenească rusă, de la decembriești pînă la poeții revoluționari din anii '60.

Iată înalta poziție estetică-ideologică de pe care Botev a privit poezia bulgară. Dacă excludem cîntecul popular, care intră tîrziu în dezvoltarea literaturii renaștentiste ca izvor artistic căutat conștient, el a văzut drept predecesori ai săi doar pe doi mari înaintași — Rakovski și Slaveikov. Ei au reprezentat trecutul poeziei bulgare, poate și prezentul ei. Aceștia sînt creatorii care au făcut pașii de bază în formarea tradiției poetice naționale.

Am analizat deja legătura lui Botev cu poezia lui Rakovski. Botev nu a putut să nu fie conștient de slăbiciunile acesteia. Fără să fie un model pentru artist, ea a reprezentat un rezervor poetic specific, un tezaur de impulsuri emoționale și plastice, o formă de asimilare a sorții tragice a poporului ; ea dezvoltă fascinația vitejilor și haiducilor din popor, luptători pentru dreptate și libertate. Contactul cu poemele lui Rakovski este un

contact cu o atmosferă potențial poetică care are capacitatea de a influența, cu toate nerealizările sale artistice. Tocmai de aceea ea este prezentă în lumea poetică a lui Botev, iar aceasta înseamnă că este prezentă și în literatura bulgară. Oricum, ea este un ciștig specific în evoluția acesteia.

Nu știm în ce măsură a cunoscut Botev creația lui D. Cintulov. Nu este posibil ca poeziile patriotice ale învățătorului și poetului din Sliven să nu fi ajuns până la el. Ele s-au răspândit în toată țara prin intermediul caietelor școlărești; învățătorii și tinerii au fost cei mai zeloși cititori ai lor. Dar Botev nu amintește nicăieri numele lui Cintulov. Pentru noi va rămâne o taină atitudinea lui Botev față de poezia lui Cintulov, dar aceasta își are lumea ei, iar această lume este apropiată de cea a lui Rakovski și Botev. Când analizăm locul autorului lui *Hagi Dimităr* în istoria poeziei bulgare, trebuie să ținem cont de această lume. Indiferent de datele cronologice (Rakovski și Cintulov sint aproape de aceeași vîrstă; creația poetică a amîndorura este legată de frămîntarea patriotică provocată de războiul Crimeii), poezia lui Cintulov este o dezvoltare în continuare a sistemului plastic, a versului și limbajului literar bulgar, o etapă nouă în pregătirea apariției marii arte a lui Botev. Momentul de bază din această poezie îl reprezintă mobilizarea patriotică; din punctul de vedere tematic și ideologic lumea ei este mai îngustă chiar decît lumea lui Rakovski, dar, fără îndoială, ea reprezintă un pas înainte pe calea cristalizării imaginii poetice și a exprimării emoționale. Cintulov a părăsit etapa artistică a lui Rakovski și creează poezii și cîntece ce au sugestionări estetice.

Există încă o particularitate care îi leagă pe Botev, Rakovski și Cintulov: ei sint poeți ai orientării patriotice și revoluționare, poeți-cetățeni pentru care nu există lume poetică în afara înaltelor idealuri sociale. Aceștia sint creatori care în mod conștient au ales calea „ascetismului artistic”, care și-au dedicat viața în exclusivitate creației artistice. În persoana lui Rakovski și Cintulov literatura bulgară a creat deja acest tip de poeți. Botev continuă drumul lor dezvoltînd puternic trăsăturile poetului-cetățean și revoluționar, personificîndu-le în creații artistice superioare.

Al doilea mare înaintaș care a determinat drumul poeziei bulgare înaintarea lui Botev a fost P. R. Slaveikov. Fără Slaveikov nu sint de conceput nici Botev, nici Vazov. Vazov îl consideră pe Slaveikov drept învățătorul său și, în cuvîntarea pe care o ține în 1895 la primul său jubileu, își exprimă profunda venerație față de activitatea lui. Remarcabile sint în acest discurs cuvintele prin care Vazov apreciază meritele lui Slaveikov în dezvoltarea limbii literare și poetice bulgare.

Botev a urmărit activitatea lui Slaveikov ca militant obștesc, ziarist, editor și poet și a împărtășit profundul respect al emigrației revoluționare față de conducătorul curentului democrat bulgar din Constantinopol. Faptul că uneori l-a criticat nu schimbă lucrurile — aceasta s-a impus datorită pozițiilor diferite pe care cei doi le apărau în viața socială. Despre încrederea pe care a avut-o în autoritatea lui Slaveikov, ca scriitor, vorbește faptul că Botev tocmai lui i-a trimis versuri pentru a le publica (Pencio Slaveikov afirmă că a fost un caiet întreg) și că în ziarul lui Slaveikov, „Gaida”, apare prima sa operă cunoscută. Indiferent de raporturile care s-au creat între ambii poeți renascentiști, activitatea lui Slaveikov reprezintă o întreagă epocă în literatura bulgară de pînă la Eliberare. Este clar faptul că Botev n-a apreciat lirica sentimental-erotică a acestuia. În scurta notiță [publicată] cu ocazia apariției cărții lui A. Franghia *Cununa muzei bulgărești* (Veneț na bălgarskata musa), el scrie ironic „Domnul Franghia

este un vrednic imitator al poeziei domnului Slaveikov « Fetișo, fetișo, albă Inice » (Momice, momice, bialo Inice) — („Znanie”, an. I, nr. 4, 1875). Dar lirica erotică i-a creat lui Slaveikov o mare popularitate încă din anii de început ai activității sale scriitoricești. Treptat, la această popularitate se adaugă și recunoașterea lui Slaveikov ca ziarist și publicist, redactor și editor, traducător și promotor al culturii, democrat și patriot. Recunoașterea esențială privește poetul și maestrul limbii poetice bulgare. Slaveikov are doi învățători — creația populară și poezia rusă. Privirea sa este îndreptată spre viața bulgărească, spre realitatea contemporană. De pe pozițiile sale democratice el creează poezia cetățenească care îi tulbură pe contemporani. În ani de mare încordare națională cum sint evenimentele legate de războiul Crimeii, prin poeziile sale patriotice Slaveikov se apropie de tematica lui Rakovski și Cintulov. În analiza realității sociale care îl înconjură, el ajunge deseori la deziluzii amare și aspre demascări care îl apropie de Botev. Îl apropie de Botev și atitudinea față de folclor. *Izvorul Belonogăi* (Izvorăt na belenogata) și *Haiducii* se află pe linia comună de dezvoltare a poeziei renascentiste bulgare; ele sint născute în atmosfera artistic-emoțională și creatoare în care au apărut cele mai frumoase lucrări de folclor.

La noi încă nu sint cercetate problemele poeziei, versului și limbajului, așa cum se pun în creația poetică a lui Slaveikov, pentru a se vedea ce aduce el, în acest sens, în istoria literaturii bulgare. Iar acest aport este uriaș. Este suficient să se analizeze versul său pentru a se vedea progresul pe care îl atinge sistemul de versificare prin poezia lui. Aceasta se referă și la compoziție și la formele de gen — fabula, poemul, expresivitatea limbajului etc. Vezov are dreptate cînd spune: „El, primul, a cioplit, cu ciocanul său de maestru, din stîncă grosolană a limbii bulgare, statui cu linii și forme grațioase, primul a extras din acest instrument primitiv, neprelucrat, acele sunete dulci, acele cîntece dragi care au adăpat sufletele noastre tinere și au sădit în ele primele semințe ale dragostei față de frumos, față de poezie” (Ivan Vazov, *Săbrani săcineniia*, vol. XIX, 1957, p. 339 — 340). Aceasta este o recunoaștere a poetului și contemporanului care a putut aprecia cel mai bine aportul lui Slaveikov la dezvoltarea poeziei noastre. Indiferent de criticismul său, Botev cu greu ar fi contestat această apreciere. Această recunoaștere arată că, pînă la apariția lui Botev și Vazov, în literatura bulgară a fost creată o bază largă și trainică pe care s-a putut sprijini noua generație poetică.

Însemnătatea lui Slaveikov sporește, din acest punct de vedere, și datorită încă unui fapt: el este o individualitate poetică multilaterală; lui îi este străin „ascetismul” creator. O vitalitate clocotitoare determină variatele sale dispoziții poetice: de la sentimentul de dragoste pînă la indiferentismul cetățenesc, de la perceperea naturii pînă la nedreptățile sociale. Largul diapazon creator condiționează și multilateralitatea căutărilor și rezolvărilor artistice, diversitatea poeziei. Aceasta nu înseamnă că Slaveikov a avut succese în toate domeniile. Aceasta nu înseamnă, de asemenea, că timpul n-a prejudiciat multe din operele pe care contemporanii le-au apreciat ca înalte realizări artistice. Însuși Botev, în decurs de zece ani, a învins o serie de momente din poetica lui Slaveikov și a ridicat poezia noastră pe o treaptă mai înaltă. Locul lui Slaveikov în poezia bulgară trebuie apreciat din perspectivă istorică, avînd în vedere ceea ce a moștenit și ce a creat poezia lui, avînd în vedere liniile noi pe care le-a dezvoltat, transformarea ce a avut loc prin intermediul ei între tradiția

folclorică și creația individuală, între sentimentalism, romantism și percepere și reconstituirea realistă a lumii.

Datorită multidirecționalității sale creatoare, poezia lui Slaveikov mai are o calitate — posibilitatea de a servi ca punct de plecare a diferitelor forme de gen și direcții lirice de stil. Aceasta are valabilitate și pentru toată activitatea literară a lui Slaveikov în care poezia este momentul de bază, dar pe lângă ea se elaborează și părți interesante ale prozei: memoria-listica, umorul și satira, foiletonul, publicistica, critica literară.

La debutul său, în anul 1867, Botev găsește în literatura bulgară o serie de scriitori formați sau în formare: L. Karavelov, D. Voinikov, V. Drumev, Iliia R. Blăskov; față de aceștia el are o poziție precisă. În cazul de față este mai important să remarcăm poeții (în afară de L. Karavelov): K. Miladinov, Gr. Părlicev, N. Kozlev, R. Jinzifov, D. Veliksin; aici nu vom aminti numele poezilor lipsiți de talent pe care timpul i-a șters de mult din memoria generațiilor. K. Miladinov este cunoscut de Botev în primul rînd ca folclorist și ca martir al luptei naționale bulgare. Gr. Părlicev este foarte tirziu apreciat ca poet mare, cînd poemele lui *Serdarul* (Serdariat) și *Skanderbeg* (Skenderbei) au fost traduse din grecește în bulgărește; pentru contemporanii săi este doar traducătorul nereușit al *Iliadei*. N. Kozlev provine din tradiția lui Rakovski — își îndreaptă atenția spre lupta de eliberare, folosind în cadrul poemului figuri, simboluri și procedee ale creației poetice populare. R. Jinzifov este legat de unele tradiții romantice slavofile. În poezia sa patriotică predomină tonul elegiac decurgînd atît din conștiința profundă a soartei tragice a poporului bulgar, cît și din viața personală. Deosebit de puternic este exprimat momentul nostalgic (ca și la K. Miladinov). Jinzifov dezvăluie lumea sufletească a tinerilor bulgari plecați să învețe în străinătate, ruși de patrie, aflați în pragul deznădejzii și disperării. Elegia sa se răspindește foarte de timpuriu în poezia bulgară. D. Veliksin își are lumea sa poetică în care pune probleme de ordin moral și social: situația grea a femeii în societatea contemporană. Meditația filozofică a lui Veliksin se transformă ușor în didacticism. Veliksin cultivă sonetul. Conform amintirilor contemporanilor, Botev a apreciat măiestria sa poetică (Vazov redă cuvintele lui: „Eu sînt poet prin suflet, Veliksin este poet prin artă”).

Nu putem să trecem cu vederea prezența luminoasă a lui L. Karavelov în literatura bulgară. Împreună cu Rakovski și Slaveikov el este unul din dascălii tînarului Botev. În anii '60 el este deja un beletrist format, a publicat o culegere de nuvele și povestiri în limba rusă, la Moscova (1868); este bine cunoscut ca publicist și jurnalist. Din anul 1870 Botev este colaborator la ziarele sale „Svoboda” și „Nezavisimost”. În anii '70 Karavelov se află în centrul vieții literare bulgare din România — ca beletrist și poet, ca jurnalist și publicist, ca traducător și critic literar. Avînd în vedere tema noastră, este foarte interesantă creația sa poetică. Primele sale versuri sînt publicate în revista „Bratski trud”, în anul 1860. După anul 1869 Karavelov publică un mare număr de poezii în ziarele „Svoboda”, „Nezavisimost” și „Znanie”. Realizările sale poetice sînt limitate; ele se exprimă doar în cîteva opere: *Frumoasă ești pădurea mea* (Hubava si moia goro); *Trec anii* (Preminavat godinkite), *Nu mă naște albă mamă cu ochi negri* (Ne rajdai me, mamо bialo, cernooko). Dar, indiferent de aceasta, nu se poate nega rolul social al poeziei lui Karavelov — alături de publicistică ea îndeplinește anumite sarcini politice. Tematica ei este foarte largă: situația grea a poporului, demascarea dușmanilor acestuia, lupta de eli-

berare națională, nostalgia tinereții și a patriei. Contactele tematice dintre poeziile lui Karavelov și Botev sînt indiscutabile, dar prin structura artistică ele sînt două lumi artistice complet diferite. Poezia lui Karavelov este departe de puternicul temperament creator și de imaginile viguroase ale lui Botev. Ambii scriitori se întilnesc în alte domenii — publicistică și foiletoane; aici apropierea este atît de mare, încît nici pînă azi nu este rezolvată problema paternității unui însemnat număr de articole și foiletoane publicate în ziarele redactate de ei.

În România Botev a avut legături cu fruntașii socialiști Nicolae Petrovici Zubcu Codreanu, Constantin Dobrogeanu-Gherea ș.a., ca și cu alte cercuri progresiste românești. Desigur, a cunoscut și creațiile unor poeți români ca Vasile Alecsandri, Dimitrie Bolintineanu, Grigore Alexandrescu, Al. Depărtățeanu sau poate și Eminescu, aflat la începutul creației sale și în anii cînd Botev era cu totul absorbit de mișcarea revoluționară. Nici literatura umanistică și nici publicistica românească nu i-au fost străine, fapt care se vede din împrumuturile lexicale românești la Botev. Trebuie totuși să apreciem că influența românească asupra creației lui Botev își așteaptă încă cercetătorul.

3. Creația lui H. Botev este profund ancorată în literatura renascentistă bulgară, este legată cu mii de fire de realitatea bulgară, reflectă momente tragice și în același timp înălțătoare din dezvoltarea istorică a poporului bulgar. Ea se ridică pe o tradiție artistică națională ce are rădăcini adînci în folclor. Folclorul dă fizionomia națională a literaturii noastre renascentiste și în special a poeziei, dar nu epuizează caracteristica ei. Rolul folclorului este foarte complex — în același timp cu folosirea, se petrece și depășirea lui, fapt ce are legătură cu scăderea funcțiilor sale sociale în sec. XIX. Folclorul impulsionează dezvoltarea literară, devăluie căi creatoare în fața scriitorilor, atribuie literaturii un caracter original, național, dar în acest proces acționează și alte forțe — tendința firească de creare a unei noi conștiințe artistice și a unui tip nou de literatură, condiționată de schimbările ce au avut loc în structura socială a societății bulgare. Contactul cu marile literaturi europene, atît cu uriașa lor moștenire cît și cu căutările creatoare ale contemporaneității, este un factor de însemnătate hotărîtoare.

Botev și-a început activitatea scriitoricească într-o literatură pe deplin dezvoltată din punct de vedere al genurilor, îmbogățită intern de procesele transformatoare ce au avut loc în ea, cu un limbaj care s-a transformat într-un instrument util exprimării poetice. Succesele sînt însemnate în primul rînd în domeniul poeziei, și în publicistică dacă se consideră parte a literaturii. Prezența unui mare poet ca P. R. Solaveikov facilitează dezvoltarea tinărului talent dar, în același timp, și îngreunează drumul lui — deoarece e dificil să ne smulgem din umbra mării figuri literare. Procesul este întotdeauna unul și același și își are dialectica sa: pe de o parte asimilarea tradiției, pe de alta depășirea ei. Doar marile individualități creatoare pot trece prin ambele etape.

Încă de la primele sale poezii publicate Botev arată forța talentului și siguranță creatoare. În poezia bulgară a intrat un poet puternic. Poezia „Mamei” ne tulbură datorită tristeții și dezamăgirilor tinărului care-și simte soarta ca un blestem, deoarece trăiește într-o realitate care năruie toate speranțele lui. Sufletul tinăr este torturat de gînduri întunecate, de dorințe năvalnice, dar lumea este neînsuflețită, meschină și nu apreciază

o inimă nobilă (*Fratelui meu* — Kăm bratia si). Talentul lui Botev izbucnește cu mare forță în *Elegie* — pentru prima dată se aude în poezia bulgară o astfel de voce bărbătească revoluționar-demascatoare. *Elegie* este începutul marșului marilor idei și simțăminte din *Primei mele iubiri* (Do moeto pārvo libe) și *Epistola, Lupta* (Borba) și *La crîsmă* (V mehanata), *Patriot* și *Rugăciunea mea* (Moiata molitva), *Hagi Dimităr* și *Spînzurarea lui Vasil Levski* (Obesvaneto na Vasil Levski). În comparație cu aceste opere, tot ce se crease în poezia bulgară, pînă în acest moment, a pălit. Culmea măiestriei artistice este cucerită printr-un asalt neașteptat, rapid și hotărîtor. Într-adevăr, în istoria literaturii bulgare se deschide o nouă pagină.

Noile perioade literare încep cu personalități noi. La finele anilor '60 și începutul anilor '70 Botev este o astfel de personalitate — nouă, o individualitate poetică neobișnuită care se impune irezistibil. El asimilează tot ceea ce-i poate da mediul natal, șederea în Rusia, emigrația în România — ca impresii de viață, ca cultură generală și filozofică, ca experiență estetică. Extrem de exigent față de sine și față de ceilalți, Botev este înainte de toate o personalitate morală — și în sfera vieții sociale, și în sfera artei. În toate domeniile în care lucrează, el rezolvă sarcini moral-ideologice. De aici și principiul lui de bază ca scriitor și artist — să lege esteticul cu eticul. Eticul este pentru el o noțiune mult mai largă decît înțelegem acest cuvînt în mod obișnuit : el se referă nu numai la comportarea personalității în societate, dar și la totalitatea relațiilor sociale ; se referă la legile de bază care creează personalitatea umană de monolit, dar și la legile care determină dezvoltarea istorică a popoarelor. De aceea Botev poate declara în același timp : „Nu există putere asupra aceluia cap care este gata să se separe de trup în numele libertății și pentru fericirea întregii omeniri” („Zname”, 1875, nr. 23) și „Numai focul și paloșul, singele și revoluția vor izbăvi poporul de moarte și pieire” („Zname”, 1875, nr. 18).

Întreaga personalitate a lui Botev își pune puternic amprenta asupra creației sale, de la poezie la publicistică. Cîteva lucruri atrag imediat atenția : protestul împotriva a tot ce oprește progresul uman, apărarea tirania, împiedică lupta popoarelor pentru libertate ; sentimentul de răspundere în fața contemporaneității și a istoriei, revolta împotriva oricărui împăcări cu răul ; exigența față de sine și față de toți ; dialogul permanent cu contemporanii în fața cărora Botev pune, cu curaj și categoric, cele mai acute și mai dureroase probleme ; credința în forțele poporului, în victoria inevitabilă a progresului și revoluției, în viitorul omenirii. Tocmai aceste momente creează înalta temperatură a poeziei și a publicisticii.

Strălucita individualitate a lui Botev este subliniată atît în activitatea sa socială, cît și în opera sa. Ea decurge nu numai din forța talentului, ci și din conștiința scriitorului că a pătruns adînc în epoca sa, că a descoperit forțele motrice care promovează dezvoltarea istorică, că prin fina sa sensibilitate s-a apropiat de însăși esența suferințelor și speranțelor poporului. În conștiința poetului se reflectă pe de-a-ntregul conștiința societății și a timpului în care trăiește. Bazat pe convingerile sale, Botev poate discuta cu curaj cu compatrioții săi, poate provoca în permanență sensibilitatea morală și conștiința lor. Fără a fi moralist, el se transformă în acuzator și judecător, dialogul se transformă în monolog. Botev are dreptul la acest monolog nu numai pentru că se bazează pe convingerile sale ferme, dar și pentru că ideilor sale le dă cea mai înaltă unitate de măsură — prețul

propriei vieți. El nu numai că declară că este gata să și-o dea pentru libertatea patriei sale și a întregii omeniri, dar în momentul hotărîtor el îndeplinește mărețul percept moral :

„Brațul meu puteri să ia,
Cînd la luptă robul s-o scula,
Numai luptînd să-mi aflu cu mormintul”.

Puțini sînt poeții din istoria literaturii universale care acceptă moartea ca singurul și adevăratul preț al poeziei. Cit de strînsă este legătura dintre poezie și viață în conștiința lui Botev o arată și faptul, cunoscut, că în scrisoarea de adio trimisă prietenilor săi de pe bordul lui „Radețki” el scrie : „Eu sînt vesel și fericirea mea n-are granițe cînd îmi amintesc că *Rugăciunea mea* s-a realizat”.

Ideile, creația lui Botev au ceva excepțional în activitatea socială. Noi sîntem uimiți, dar în același timp acceptăm și înțelegem toate acestea ca manifestare a unei personalități mari și talentate, a unei inteligențe neobișnuite. Ceea ce putem să înțelegem mai greu este faptul că acest gînditor și poet, care s-a ridicat atît de sus deasupra mediului său, își găsește interlocutor în persoana contemporanilor săi. În acest caz nu ne interesează imaginea poetului și publicistului — noi îl creăm în conștiința noastră, ci chipul cititorului lui Botev al celui spre care sînt îndreptate inspirația poeziilor sale și freamătul interior al articolelor și foiletoanelor lui. Nu este vorba să căutăm pe adevăratul cititor, așa cum a existat în societatea bulgară de atunci, ci pe cel căruia i se adresa Botev, pe cel spre care poetul se adresa cu gîndul. Figura lui o vom găsi în însăși creația lui Botev. El este complicat — deoarece poate fi înțeles în sensul direct al cuvîntului : acela spre care poetul și publicistul orientează nu numai credința sa, nu numai bucuria sa legată de lupta pentru libertate și revoluție, dar și săgețile demascatoare. Acest adresant este eroul poeziei și prozei lui Botev. Dar adevăratul adresant al lui Botev este altul, este alter ego-ul său, permanentul său interlocutor și om de încredere. Este extrem de interesant să se analizeze această figură creată de Botev. Noi nu sîntem siguri dacă el există concret în realitatea istorică, dar Botev îl postulează și crează. El îl aduce în literatura bulgară și, prin ea, în realitatea bulgară. Aceasta nu înseamnă că Botev l-a „scornit” și „plăsmuit”. Este posibil ca el să fi existat ca potențialitate, o serie de trăsături ale sale au putut fi descoperite în mediul în care s-a deplasat Botev, însă Botev l-a recreat ca figură întregă și definitivă. Aceasta este o încercare extrem de interesantă de a fi ridicată intelectualitatea bulgară la nivelul marilor idealuri și sarcini ale timpului, la cele mai înalte cerinți intelectuale și etice. Înaintea lui Botev nimeni n-a pus o unitate de măsură atît de ridicată în poezia și publicistica bulgară. Și dacă se vorbește de marea funcție socială a literaturii, această funcție s-a realizat excelent prin activitatea creatoare a lui Botev.

Analizînd poezia lui Botev rămînem uimiți de legătura vie și activă a creatorului cu epoca, cu atmosfera sa spirituală, cu climatul politico-ideologic, cu mediul social. Aceasta se simte peste tot — în imaginile pe care le creează, în imaginile pe care le desenează, în emoțiile pe care le dezvoltă. Botev a scris douăzeci de poezii — cantitate care n-ar putea asigura contururi largi imaginii; parcă n-are posibilitatea să cuprindă mult în desen, bogăția realității concrete. Dar impresia lăsată de aceste douăzeci de poezii este cu totul alta — în ele este încarnată o întregă epocă, cu con-

flictele ci acute, cu cele mai luminoase idealuri ale ei, cu luptele ei dramatice, cu soarta tragică a poporului, cu faptele de eroism ale haiducilor, răzvrătiților și revoluționarilor, cu gândurile întunecate și dorințele năvalnice ale celor mai eminenți fii ai poporului. Aproape străină avântului epic, specific lirică prin caracterul său, poezia lui Botev reprezintă o imagine plenară a epocii. Plenitudinea nu decurge din amplitudinea imaginii ci din densitatea ei, din caracterul condensat al culorilor, din sintetismul imaginilor. Folosind limbajul metaforico-alegoric poetul atinge laconismul în cele mai expresive și mai puternice imagini. Se pot da multe exemple. Așa este cazul cu renumitul tablou al suferințelor poporului, în *Elegie* :

„Norod tăcut,
Brațele-ți de fiare sint înlanțuite...
Libertatea noastră glasul și-a pierdut
Să-și incrunte fruntea, doar atit mai poate.
Fără de vedere — sint ca niște vite,
În surtuc ori rasă — gloatele minate.

Pe morminte curge singe-amestecat
Cu sudoarea frunții. Iară sfinta cruce
În a noastră carne vie s-a-implintat
Și ni-i ros grumazul de atita jug.
Ultima suflare șarpele ne-o sugă,
Venetici și oaspeți, singele ni-l sug”.

Printr-o forță plastică asemănătoare se remarcă tablourile luptei pentru libertate (*Primei mele iubiri*), al tiraniei turcești (*La crîsmă*), al durerii poporului (*Spînzurarea lui Vasil Leski*) și altele. Sintetismul se obține și prin folosirea inteligentă a sentinței ca generalizare poetico-ideologică.

O atenție deosebită o merită încă un moment : transfigurarea cuvîntului în textul poetic. În nici un caz nu trebuie negate realizările artistice ale premergătorilor și contemporanilor lui Botev — Cintulov, Slaveikov, K. Miladinov, Vazov, D. Veliksin ș.a. Am impresia însă că Botev este primul care a apreciat forța de exprimare a cuvîntului. Fiecare cuvînt este o lume aparte. Pus în context (iar cuvintele trăiesc doar în context), el capătă polivalență ideologică, plastică și emoțională, se transformă încărcătură semantică. Marele merit al lui Botev, în istoria poeziei bulgare, este că descoperă forța cuvîntului. De aici și folosirea lui atentă, dar deplină. Analiza specială arată marea măiestrie a lui Botev în acest sens. El înlătură prolixismul, folosirea parazitara a cuvîntului, conexează polivalența și asociativitatea cuvîntului în exprimarea artistică. Bogăția stilului său nu se măsoară prin cantitatea de cuvinte folosite, prin diversitatea formelor gramaticale, ci prin capacitatea lui de a folosi întreaga expresivitate interioară a cuvîntului. Botev este maestrul cuvintelor „tari”. Să luăm exemple doar dintr-o poezie — *Fratelui meu* (a doua poezie publicată de Botev, în 1866). Este indiscutabilă forța de exprimare a versurilor : „Greu se trăiește, frate, / între mărginiți neghiobi ; / Dar mă pierd pe mine, frate, / urîndu-i pe acești neghiobi” ; „Sumbre vise, idei furtunoase / sufletul tînăr îl torturează” ; „Dar spune-mi ce să respect / în lumea asta de morți : ipocriți” ș.a.

O bogată expresivitate se obține nu numai prin cuvinte „tari”, ci și cu cuvinte „obișnuite”, aparent „potolite”, dar precise, eliberate de orice fel de epitete parazitare, folosite în propoziții laconice. Exemplul cel mai

bun este citat de numeroase ori :

„Seara se lasă — luna răsare,
stele acoperă bolta cerească;
freamătă pădurea, vintul adie —
Balcanul cîntă cîntec de haiducie”.

Aici oricare cuvînt nou ar fi tulburat forța plastică, atmosfera emoțională, concentrarea ideatică a strofei. Cuvintele sînt atît de exacte și clare doar prin ele înseși, încît nu au nevoie de nici un fel de explicații suplimentare sau nuanțe emoționale. Acestea sînt cele mai obișnuite cuvinte, cu semnificații stabilite, cunoscute tuturor, dar ele au căpătat o expresivitate neobișnuită în contextul în care sînt folosite.

Botev a fost primul din poezia bulgară care a depășit „poetismul” limbajului, a contestat căutarea „frumuseții”, s-a eliberat de stilul „sentimental” propriu poeziei bulgare renascentiste. Întemeietorul acestui stil a fost P. R. Slaveikov, dar și el a încercat să îl înlăture din lirica sa cetățenească. Botev folosește o mare cantitate de cuvinte „prozaice” — de la lexicul obișnuit pînă la cel politic. În acest sens el este premergătorul poeziei bulgare proletar-revoluționare, al poeților de la începutul anilor '20 care au luptat împotriva limbajului simbolistilor din poezia noastră contemporană. Trebuie remarcat faptul că la Botev cuvintele „prozaice” nu sînt un fenomen spontan ci sînt subordonate unor scopuri stilistice. Tot din această cauză dialectismele sînt extrem de restrinse în limbajul său poetic.

Aici nu ne propunem sarcina de a epuiza marea problemă a măiestriei poetice a lui Botev ; aceasta ar însemna să se analizeze multe alte momente din creația sa : modul de abordare a realității, procedeele preferate în alcătuirea imaginii, compoziția, monologul ca expresie lirică de bază, particularitățile vorbirii poetice, versul etc. Pe bună dreptate Botev ar fi putut spune despre sine că este poet nu numai prin suflet ci și prin artă.

4. Contemporanii ar fi putut, cu multă greutate, să aprecieze această artă atît de deplin cum o apreciem noi astăzi. Probabil că puțini erau pregătiți să înțeleagă înalta cultură artistică a lui Botev. Dar, fără nici un fel de îndoială, un lucru au simțit : curajul ideologic și dimensiunea istorică a poeziei lui. Aceasta este o poezie a sentimentelor mari și puternice, a conflictelor dramatice, a marilor aspirații ale epocii, a tragismului și măreției acesteia. Suferințele poporului sînt împletite în complexa atmosferă emoțională a vremii — în ea se amestecă jale și suferință, revoltă și protest, tragism și luptă, ură și iubire. Experiențele personale se transformă în rezolvări ale problemelor filozofice, patriotismul și elanul revoluționar se contopesc, lupta de eliberare națională se include în mișcarea multiseclară a progresului omenirii — prin distrugerea idolilor mincinoși ai bisericii și monarhiei, prin demascarea obscurantismului, prin afirmarea drumului revoluției. Acestea sînt mari probleme hotărîtoare, comune tuturor oamenilor, care nu pot să nu frămînte pe contemporanii lui Botev. Se înțelege, principalul îl constituie completa negare a robiei tiranice, respingerea exploataării sociale, proslăvirea luptei de eliberare. Formulările pe care le folosim nu reprezintă cea mai bună abordare a poeziei lui Botev. Mă servesc de aceste formulări pentru a sublinia mai puternic caracterul istoric al poeziei lui Botev — caracterul istoric al conținutului ei, dar și caracterul istoric al percepției ei. Caracterul istoric îi sporește caracterul estetic activ nu

numai în vremea în care apare, dar și în viața ei în deceniile următoare, în decursul unui secol, de la moartea lui Botev pînă în zilele noastre.

Caracterul estetic activ al poeziei lui Botev merită o atenție specială. Nu mă refer numai la perceperea de către cercurile largi de cititori, de către întregul popor — o problemă, de asemenea, foarte interesantă. Este vorba de caracterul său estetic activ în istoria literaturii bulgare. Iar aceasta înseamnă, pentru activitatea de creație, să depășească timpul său și să trăiască în general în timp. Poezia lui Botev are acest destin rar. Este insuficient lămurită și problema aprecierii pe care a primit-o din partea contemporanilor ei. Sînt bine știute, pentru a nu mai fi repetate aici, unele trăsături ale atitudinii avute față de aceasta de P. R. Slaveikov, D. Voinikov, Vasil Levski, Bacio Kiro Petrov și alții, referitoare la răspîndirea poeziilor lui Botev devenite cîntece în repertoriul intelectualității și tineretului revoluționar de atunci. Dar este tot atît de cunoscut faptul că volumul *Cîntece și poezii* apărut în 1875 (singura carte de poezii tipărită în timpul vieții), n-a avut nici un fel de recenzie. Cauzele pot fi căutate și în evenimentele politice ce au survenit (răscoala din aprilie 1876 și urmările ei), dar faptul nu poate fi trecut sub tăcere.

Mai important este răsunetul pe care creația poetică a lui Botev l-a avut în dezvoltarea poeziei însăși. Primul fapt important îl constituie poziția lui Vazov. Această poziție trece, după Eliberare, prin faze interesante — în principal ca apreciere a personalității și a creației (în amintiri și articole despre Botev). Dar în anii '70 el se manifestă prin influența directă. Ca poet, Vazov s-a format într-o situație complexă, folosește diferite tradiții ale literaturii noastre și a celor străine. Participant la pregătirea Răscoalei din Aprilie, fiind emigrant politic în România în anii celei mai înalte încordări revoluționare, Vazov își reconsideră pozițiile estetice. În acest caz, influența lui Botev se manifestă ca una din cele mai importante. Aceasta se vede în special în cărțile *Stindard și guzla* și *Dorurile Bulgariei* (Tăghite na Bălgariia), în poezia-program *Guzla din nou acordată* (Novonoglasenata guzla), în *Răsculații de la Panaghiuriște* (Panaghiurskite vâstaniți), *Stindard* (Priaporeț), *Libertate sau moarte* (Svoboda ili smărt) etc. Suferind profunde transformări estetice, această influență ajunge pînă la *Epopeea celor uitați*. Influența lui Botev nu șterge deosebirile dintre ambii poeți — în orientarea ideologică și temperamentele poetice, în recrearea artistică a lumii și din punct de vedere stilistic.

N-ar trebui să căutăm influența lui Botev asupra lui Ștefan Stambolov; dascălul lui Stambolov este Karavelov. Dar Botev are un alt admirator — Bacio Kiro Petrov, care în manuscrisele și caietele sale copiază și prelucrează poeziile lui Botev. Prin aceste copii Botev ajunge mai repede la cititor decît prin textele tipărite. Și aici este meritul principal al lui Bacio Kiro, unul din cei mai simpatici reprezentanți ai intelectualității populare bulgare în ajunul Eliberării, care a murit pentru libertatea poporului său. Bacio Kiro schimbă titlurile date de Botev, ia diferite strofe și le continuă cu textul său, crează variante noi. Copiile și prelucrările lui Bacio Kiro sînt un document important despre farmecul poeziei lui Botev în anii '70 și funcția sa socială și literar-istorică.

Încă nu s-a scris istoria poeziei lui Botev după Eliberare. La poezie trebuiesc adăugate și foiletoanele care creează, de asemenea, o tradiție în literatura bulgară, a cărei valoare o pun în evidență foiletoanele

lui Zahari Stoinov, Aleko Konstantinov, Gheorghe Kirkov, Hristo Smirnenki ș.a. Poezia lui Botev i-a cucerit repede pe cititori, s-a transformat într-o valoare artistică națională, a pătruns adânc în masele largi populare bulgare, a avut o influență însemnată asupra noilor forme ale folclorului, în special asupra folclorului de partizani.

Dar drumul ei spre conștiința scriitorilor nu este deloc ușor — aceasta o arată articolele lui Vazov și Pencio Slaveikov unde entuziasmul general este deseori diminuat prin adnotări injuste. Dar prestigiul lui Botev, ca poet, crește cu o rapiditate uriașă. Nu este nimic de mirare în faptul că însăși esteții din jurul revistei „Misăl”, în frunte cu redactorul ei, dr. K. Krăstev, nu pot să nu se supună farmecului poeziei lui Botev. Căutînd locul tovarășilor săi Pencio Slaveikov, Iavorov și P. I. Todorov în istoria literaturii bulgare, dr. Krăstev se folosește de marele prestigiu al lui Botev și îi consideră moștenitori ai testamentului său poetic (în cartea *Botev, P. R. Slaveikov, P. Todorov, P. K. Iavorov*, 1917).

Sugestiile poetice ale lui Botev pot fi descoperite în multe opere din literatura bulgară — în *Epopoea celor uitați* de Vazov, în *Cîntecul însîngerat* (Kărvava pesen) de Pencio Slaveikov. Omagiul lor în fața personalității, faptei și creației lui Botev l-au exprimat mulți dintre marii noștri poeți (H. Smirnenki, E. Bagriana, L. Stoianov, N. Furnagiev, T. Traianov, H. Radevski, N. Vapțarov ș.a.), în poezii special consacrate acestuia. Acest fapt merită de asemenea a fi cercetat. Dar principala problemă spre care trebuie să-și îndrepte atenția istoricul literar este tradiția lui Botev în dezvoltarea poeziei bulgare. Nu trebuie să ne preocupe asemănările superficiale, paralelele întâmplătoare, imitațiile. Trebuie găsit criteriul fundamental de dezvoltare a acestei tradiții. Cred că aceasta este relația poet-societate, poet-popor, cea mai importantă problemă pe care trebuie s-o rezolve fiecare creator și artist. În renumita sa poezie, din 1941, N. Vapțarov arată decizia lui Botev :

„Mă desbrac.
Mă întind în pat.
Și-adorm.
Dar iată că vine
muncitorul încruntat
și întrebă :
„Cîntecul despre Botev l-ai dat?”

„Despre Botev?
Așteaptă...
Stele răsar,
în urmă pe ceruri,
luna, și ea, se ivește
de după o stîncă,
un lup se strecoară, plîdește
și colți-i sclipesc în bezna adîncă”.

Muncitorul se-ncruntă
și 'ntrebă :
„Acesta e Botev?
Despre secerători, tu să scrii,
despre chinuri,
despre sîngele negru
ce-l suge țărîna,

despre cîntecul robilor,
cîntec de chinuri
ce leagăna țarina 'ntr-una.
De ce să mi-l cauți
în cei codri de beznă,
unde nici fiara nu pune piciorul?
Nu vezi tu? Botev
în ochi ne străluce,
Botev, e aici, cu poporul.

Tu cazi și Botev imi spune:
„Ridică-l
Și pune-i stindardul în mină!”
Eu mina-ți întind
Și tu te ridici
Și iarăși pășim împreună”.

Vapțarov dezvoltă în același timp atât funcția socială cât și cea creatoare, literar-istorică a poeziei lui Botev. Tradiția, care continuă această funcție se realizează pe linia social-cetățenească și revoluționară a poeziei bulgare. Fără îndoială că literatura proletară, revoluționară, realist socialistă — de la D. Polianov pînă la N. Vapțarov și de la Veselin Andreev pînă la poezia bulgară contemporană — întruchiează cel mai puternic tradiția lui Botev. Dar tradiția este mult mai bogată. În primele decenii de după Eliberare putem s-o descoperim la Vazov, ea se manifestă la Iavorov. O vom îngusta dacă o vom identifica doar cu programul social al artistului. În tradiție se includ puternica individualitate poetică, temperamentul creator, imperativul moral care dau imbold omului și creatorului. Tradiția lui Botev nu se exprimă nici în validarea anumitor forme de gen, nici în crearea unui stil dominant. Într-adevăr, Botev dezvoltă impecabil unele forme de gen: elegia, balada, epistola prietenească, monologul liric, politic și filozofic, satira, dar aceasta este doar o cale și un început pentru poezii de după el. Iar despre diversitatea de stil a tradiției lui Botev stau mărturie operele lui Smirnenski și Gheo Milev, N. Furnagiev și N. Hrelkov, H. Radevski și N. Vapțarov, Veselin Andreev și Vaselin Hancev.

Căutarea punctelor de legătură ale lui Botev cu dezvoltarea poeziei bulgare în decursul a mai bine de un secol — de la Rakovski și pînă în zilele noastre — este o sarcină nobilă. Aceasta înseamnă să se descopere rădăcinile adînci ale unei mari tradiții poetice naționale, fapt care nu poate decît să ne umple de bucurie și mîndrie. Unitatea de măsură a măreției poeziei lui Botev nu constă doar în ceea ce poetul a creat concret, în capodoperele sale, de la *Elegie* și *Primele mele iubiri* pînă la *Lupta*, *Hagi Dimităr* și *Spînzurarea lui Vasil Levski*, ci și în puternica influență a acestei poezii asupra dezvoltării literaturii bulgare, în forța tradiției lui Botev. Dar poezia lui Botev are și alte dimensiuni — profunda afinitate interioară cu poeți mari ai literaturii universale ca Petöfi, Mickiewicz, Nekrasov ș. a., poate și cu Pușkin, dacă trebuie să vorbim de farmecul național sau de rolul național pe care-l joacă și personalitatea, și creația, și eroica faptă socială a poetului nostru.

Botev continuă să fie, ca poet și artist, contemporanul nostru. Obișnuiți cu poezia sa încă din copilărie, noi o percepem ca ceva inseparabil de viața noastră, de existența noastră personală și națională,

de cultura noastră. Dar nu aş spune că aceasta este cea mai bună relație, modul cel mai bun de a fi în contact cu poetul. Această relație, transformându-se în cotidian și obișnuit, ne apropie doar imaginar de Botev — câteodată chiar ne îndepărtează de el. Contactul cu poezia lui Botev are nevoie de permanentă înprospătare, de revenire la profundele izvoare ale inspirației sale, la expresivitatea sa luminoasă eliberată de puterea obișnuinței, de o nouă punere în contact cu dimensiunea istorică a ideilor sale, de o cufundare nemijlocită în forța plină de expresie a limbajului său. Botev trebuie să fie nu numai o măreață moștenire în fața căreia să ne plecăm, ci și o contemporaneitate care ne însoțește ca o necesitate fundamentală.

CONTRIBUȚIA UNOR TEXTE GRECEȘTI LA FORMAREA CULTURII MODERNE A ROMÂNILOR ȘI BULGARILOR DIN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Cornelia Papacostea-Danielopolu

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, contribuția emigrației bulgare din Țara Românească la Renașterea Bulgariei este importantă nu numai pe plan politic, ci și cultural¹. Bulgarii din București au dat un sprijin substanțial pentru întemeierea și susținerea școlilor din patria lor, fapt cu atât mai explicabil, cu cât mișcarea culturală din Țara Românească își crease, la data aceea, o școală superioară în limba națională și se afirmase printr-o bogată activitate de creații originale și de traduceri din culturile europene în limba română, atât direct, cât și prin intermediare. Antrenați de burghezia română, în curs de formare, membrii emigrației bulgare sînt influențați de această binefăcătoare atmosferă de redeschitare a conștiinței românești, care le oferă exemple demne de a fi imitate pentru propria lor dezvoltare.

Dintre paralelismele care se creează în această epocă între cele două culturi, ne propunem să ne oprim la un aspect caracteristic: tipărind cărți școlare și literare, românii și bulgarii se inspiră uneori *din aceleași modele grecești*. Unele din aceste cărți, redactate în limba greacă, pentru nevoile culturale bulgare, sînt adesea tipărite pe pămîntul românesc și finanțate, în mare parte, de români. Cît privește traducerea, ele se datoresc adesea unor intelectuali bulgari care își făcuseră studiile superioare la Academia Domnească din București. Petru Beron, Anton Hagi Krimcev, frații Popovici, Nikola Sava Pikkolos sau frații Hristidis — pentru a da doar cîteva exemple — fuseseră elevii lui Lambros Photiades, Vardalah sau Neofit Ducas. Înainte de a veni la București, tinerii bulgari frecventau școlile grecești din orașele bulgărești Anchialos, Sozopolis, Mesembria, Melenic, Tirnovo, Sliven, Plovdiv și chiar pe cele din regiunile grecești: Halki, Andros, Chios, Kydoniae, Smirna, Ambelakia etc. La Andros, de exemplu, ei au urmat cursurile înflăcărare ale lui Theofil Kairis, despre care Stoian Maslev spune că „tot ce preda în legătură cu eliberarea Greciei era aplicat de elevii săi bulgari, în sensul eliberării Bulgariei”². Așa cum au demonstrat studiile lui Boian Penef, Manio Stoyanov, Stoian Maslev, Nadia Danova, Afrodita Alexieva și Fani Angelova, în Bulgaria

¹ C. N. Velichi, *La contribution de l'émigration bulgare de Valachie à la renaissance politique et culturelle du peuple bulgare*, Bucarest, 1970 (Bibliotheca Historica Romaniae, 28), p. 187 și urm.

² Stoian Maslev, *Die Rolle der griechischen Schulen und der griechischen Literatur für die Aufklärung des bulgarischen Volkes zur Zeit seiner Wiedergeburt*, în volumul: „Ο Έλληνομυθός εις τὸ ἔξωπερικόν“ *Über Beziehungen des Griechentums zum Ausland in der neuen Zeit*, herausgegeben von Johannes Irmscher und Marika Mineemi, Berlin, 1968, p. 369.

se citesc și se traduc cărți grecești în această etapă a culturii naționale în care aceasta se îndreaptă către eliberarea sa de influența greacă. La români de asemenea, chiar după înlăturarea domniilor fanariote, găsim traduceri de cărți grecești, sau de cărți franceze și germane prin intermediul limbii grecești, precum și lecturi grecești la toate nivelele societății. Aceste cărți, apărute la Viena, Leipzig, Brașov, Iași, București, Odessa, Atena, Constantinopol sau Smirna, au numeroși „prenumeranți” români și bulgari. Conținutul lor este caracteristic pentru această fază de aplicare practică a „luminilor”, în care școala își face o datorie din predarea patriotismului și tot ce se scrie este „pentru folosul obștesc”³.

Acest fenomen de persistență a formelor culturale grecești, după înlăturarea domniilor fanariote, a fost în general privit, în istoriografie, ca un fenomen de inerție, ca un ecou tot mai slab al unui sistem cultural care caracterizase vechiul regim. De aici decurge, evident, aspectul său retrograd. Dar pentru asemenea ecouri care durează mai bine de trei decenii, trebuie ca fenomenului de inerție, firește, să i se fi adăugat și un factor suplimentar, o nouă sursă de interes pentru literele grecești. Or, acest element nou îl constituie acțiunea irezistibilă a *filelenismului european*, cu tot ceea ce varianta sa culturală sud-est europeană — *coraismul* — putea oferi luptei pentru cauza națională. Într-adevăr, principiile culturale și lingvistice ale lui Coray și ale adepților săi — dintre care Theoklit Pharmakidis și Constantin Assopios, atît de activi printre români și printre bulgari — au fost receptate de români și de bulgari în folosul culturii lor moderne, în plin elan de afirmare națională. Nu era deci *nimic retrograd* în această mișcare de traduceri din greacă, acestea fiind destinate în special nevoilor didactice ale școlilor laice naționale, recent întemeiate de români, pe cale de formare în Bulgaria. Putem deci afirma fără rezerve că mișcarea are un caracter progresist și că, în ciuda aparentei sale lipse de originalitate, ea lasă să se vadă o rapidă capacitate de asimilare a culturii românești și a culturii bulgare, pe care o putem considera de asemenea un factor creator.

Dar să facem o succintă analiză a textelor și a modului în care au fost făcute utile, adaptindu-le la exigențele culturii naționale. Menționăm mai întii Tabelele de învățămînt mutual, abecedarele, caligrafiile, crestomația autorilor greci, pe care frații Hristidis, bulgari de cultură greacă, foști profesori la Stara Zagora, le-au tipărit la București. 'Εκλογάριον γραικικόν de Dimitrie Darvaris este folosit de Petru Beron și tradus de Constantin Negruzzi, Naum Rîmniceanu, Iancu Nicola și Raino Popovici. Importanța acestui text ca izvor pentru manualele pedagogice bulgare a fost dovedită de cercetările bulgare. Din aceeași culegere a lui Darvaris au luat Petru Beron și Neofit Bozveli fabulele lui Esop pe care le traduc în bulgară, deși ar fi putut să le găsească și din alte ediții grecești⁴. La români, apelul la textul lui Darvaris a fost atît de susținut, încît explică chiar unele confuzii la care a dat naștere. Demostene Russo a demonstrat că din cauza reputației „binecunoscutului Darvaris”, a fost greșit atribuită acestuia din urmă Hristoitia adaptată de Naum Rîmniceanu după Vizantios⁵. Manualele *greco-bulgare* și *greco-române* sînt destul de frecvente și,

³ Această mențiune se face la majoritatea cărților românești din această perioadă.

⁴ Afrodita Alexicva, *Les Fables d'Esop traduites du grec pendant la Renaissance bulgare jusqu'à la guerre de Crimée*, in „Études balkaniques”, 1970, 3, p. 110.

⁵ Demostene Russo, *Studii și critice*, București, 1910, p. 28.

în Bulgaria, Christache Pavlovici traduce un asemenea manual, precum și *Copilul pierdut* de Christofor Schmidt, autor care era citit la această dată la București, tot într-o versiune greacă. În 1825, când Grigore Pleșoianu redacta cu Gheorghe Librier un *Abecedar greco-român*, el constata, citeva luni mai târziu, că un anume Manole Vasile publica o a doua ediție — pe care o semna singur — sub forma îmbogățită a unui *Dicționar greco-român și bulgar*. (Nefiind sensibil la semnificația culturală a acestui plagiat, Pleșoianu l-a amenințat pe Manole Vasile cu urmărirea în justiție.)

Elementele de pedagogie (Στοιχεία παιδαγωγίας) de Dimitrie Ghanis, tipărită la București, la tipografia Hristidis, avea și prenumerați din Plovdiv. *Epistolarul* apărut la aceeași tipografie, era finanțat — între alții — de locuitorii din Veliko Tîrnovo, Akerman, Kazanlik, Kotel, Șiștov, Plovdiv și Melnic⁶. *Geografia* lui Balbi, tradusă de Constantin Koumas, apare la Viena, cu contribuția materială a grecilor, bulgarilor, sîrbilor și românilor. Nu am dat aici decît citeva exemple.

Cercetînd literatura școlară din timpul Renașterii bulgare, Afrodita Alexieva a putut înregistra două etape, care pun în lumină evoluția acestor traduceri bulgare din greacă, de la imitațiile servile de la început, la adaptări din ce în ce mai independente către sfîrșitul perioadei. Fenomenul este perceptibil și la români. *Istoria bisericească pe scurt* de Alexandru Geanoglu Lesvioudax, tradusă în limba greacă, în 1845, este completată de traducător cu o interesantă incursiune în istoria românească. *Istoria universală pe scurt* a lui Domairon, căreia Atanasie Stagyrtes îi dăduse o versiune grecească, e tradusă în limba română în 1827, de egumenul Grigore din București, care o destinează școlilor, „pentru folosul obștesc al nației române”, adăugîndu-i *Istoria dacilor, avarilor, bulgarilor și sîrbilor pînă în zilele noastre*. Aceasta ne arată în ce măsură începuse să cîștige teren, la români, interesul pentru istoria vecinilor lor balcanici, dar și — așa cum observa Nicolae Iorga — patriotismul autorului care respinge teoria părăsirii Daciei și prezintă poporul român „în toată unitatea sa”⁷. Trebuie să subliniem importanța procedurii, care adapta modelul grec necesităților politice și culturale ale românilor și ale bulgarilor.

Dar, mai ales, nu trebuie să uităm succesul — de ambele părți ale Dunării — al lui Atanasie Hristopoulos, autorul preferat al lui Negruzzi și Sion și modelul declarat al lui Barbu Paris Mumuleanu, căci acest poet s-a bucurat de un adevărat cult printre intelectualii bulgari. Atanasie Kipilovski, denumit de Sismanov „Patriarhul poezilor noștri moderni”, ilustra termenul „stihovorstvo” (versificare) cu versuri de Hristopoulos și îi traducea poeziile. Dealtfel, *Anacreonul modern* a fost tradus apoi și de Slavejkov și Zafirov.

Correspondența greacă a lui Raino Popovici — publicată de Ivan Snegarov în 1859⁸ — și cartea recentă a prof. Constantin Velichi⁹ ne permit cunoașterea îndeaproape a activității febrile pe care o desfășurau în 1820—1847, la București, Galați, Tulcea, Rusciuc, Odessa, Constantinopol și Paris, Raino Popovici, Ștefan Vogoride, Anastasie Kipilovski,

⁶ Manio Stojanov, *Les „syndromites” bulgares de livres grecs au cours de la première moitié du XIXe siècle*, în „Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher”, Atena, 19, 1966, p. 379—380.

⁷ N. Iorga, *Histoire des Roumains*, vol. VIII, București, 1944, p. 385—386.

⁸ Acad. Ivan Snegarov, *Raino Popovici*, Sofia, 1959, 263 p.

⁹ C. N. Velichi, *op. cit.*

Gavriil Krestidis, Gheorghe Peşacov, Vasil Aprilov, Neofit Rilski, Constantin Fotinov și alți intelectuali bulgari patrioți, membrii ai acestei emigrații care s-a dat — după fericita formulă a prof. C. Velichi — la o veritabilă „ofensivă culturală”. Pentru a-și tipări versiunea sa bulgară a Hristoitiei, Raino Popovici este ajutat de A. Kipilovski, cel mai activ dintre colaboratorii săi, judecînd după scrisorile sale din București. Dar *Hristoitia* avea să ridice nemulțumiri, căci unii „prenumeranți” din București găseau exagerat tonul apologetic al lui Popovici „pentru studiul limbii și literaturii grecești”. Acuzația de „grecomanie” care i se aduce se explică prin temerile firești pe care le inspirau intelectualilor bulgari excesele unor cercuri legate de burghezia greacă și de Patriarhia Ecumenică¹⁰.

Datele pe care ni le oferă cercetările bulgare ne-au dat posibilitatea să ne verificăm unele concluzii formulate pentru Principatele române. Comparîndu-le cu informațiile similare pe care Miodrag Stoianovici ni le oferă pentru cultura sîrbească¹¹, putem lărgi cadrul rezultatelor noastre pentru întreaga zonă sud-est europeană. Aceste traduceri reprezintă deci un aspect al „persistenței tardive a « luminilor » în sud-estul Europei, de care vorbea prof. Mihai Berza la prima reuniune a Comisiei pentru istoria ideilor din cadrul Asociației internaționale de studii sud-est europene¹².

Pentru a sublinia cele de mai sus și a arăta o dată mai mult că, în această zonă, sentimentele patriotice ale fiecăruia din popoarele balcanice trebuiau adesea să se exprime în limba greacă, am vrea să cităm manuscrisul grec 730 de la Biblioteca Academiei R.S. România. Manuscrisul conține 160 de strofe în limba greacă, scrise de „un nefericit descendent din Bulgaria, în al cincilea an al revoluției grecești”, adică în 1826¹³. Critica acerbă împotriva nedreptăților suferite de greci, bulgari, sîrbi și români ne amintește în chip izbitor versurile revoluționare ale lui Rigas Velestinlis și redă tulburător nerăbdarea cu care era așteptată libertatea în sud-estul Europei.

Pentru a caracteriza viața Balcanilor în evul mediu, Nicolae Iorga a găsit odinioară una din formulele sale de neuitat: „Forme bizantine și realități balcanice”. Păstrînd proporțiile, am putea spune aici că, în pragul istoriei lor moderne, popoarele sud-est europene — printre care și românii și bulgarii — au cunoscut o fază a dezvoltării lor culturale, în care bogata lor viață intelectuală a adoptat și adaptat utilajul mental vehiculat de reprezentanții tendințelor progresiste neogrecești.

E de la sine înțeles că nu se rezumă la aceste forme nici evantaiul modelelor culturale, nici mai ales celălalt aspect al acestei evoluții, creația originală propriu-zisă a acestor popoare.

¹⁰ Vera Mulafcieva, Nikolai Todorov, *Le passé de la Bulgarie*, Sofia, 1969, p. 86, explică rolul negativ jucat de această categorie, care caută „să înăbușe conștiința națională a bulgarilor”. Acestor intelectuali, aserviți intereselor grecești, li se opuneau militanții pentru o cultură națională și o școală bulgară, modernă laică, formați în atmosfera creată de democrații greci ostili Patriarhiei. Vezi comunicarea Nadiei Danova la Institutul de studii sud-est europene (nov. 1969).

¹¹ Miodrag Stojanovici, *Adamantios Korais chez les Serbes*, în „Revue des études sud-est européennes”, X, 3, 1973, p. 511–518.

¹² Vezi „Bull. de l'Assoc. Intern. d'Études du Sud-Est Européen”, IV, 1–2, 1966, p. 11.

¹³ Afrodita Alexieva, *Стихове на българи на гръцки език от първата четвърт на XIX ту с.*, în „Literaturna misal”, 3, 1971, p. 114–117.

LITERATURA REVOLUȚIONARĂ RUSĂ ÎN MEDIILE EMIGRAȚIEI BULGARE DIN ROMÂNIA

Ștefana Tarinska

Deși foarte scurtă, perioada 1875 — 1878 este de o importanță excepțională, cuprinzând momentele istorice cele mai decisive din istoria nouă a poporului bulgar. În acești ani, mișcarea de eliberare națională atinge punctul ei culminant și intră într-o nouă fază de organizare revoluționară, regroupându-și puterile în vederea pregătirii nemijlocite a răscoalei înarmate împotriva asupritorilor. Concomitent, în Balcani s-a creat o situație revoluționară, iar în Europa a apărut o nouă criză politică, care a dus la războiul de independență din 1877 — 1878, război legat de interesele vitale ale popoarelor balcanice și decisiv pentru soarta ulterioară a poporului bulgar. În numai câțiva ani, bulgarii au cunoscut avântul primei lor răscoale, înfringerea ei și războiul care le-a adus eliberarea politică. Acest scurt răstimp, care a pus sub tensiune toate forțele sociale treze ale poporului bulgar, nu se caracterizează prin bogăția și varietatea manifestărilor culturale, energia națională fiind canalizată spre rezolvarea altor sarcini. Și totuși, publicistica și literatura vremii, în special cele ale emigrației, nu numai că au reflectat evenimentele, dar au făcut acest lucru cu inspirație și talent. Este suficient să amintim că în 1875 în România apar ziarul „Zname” al lui Hristo Botev și revoluționarele lui versuri *Pesni i stihotvorenia*, iar în anii următori — 1876 și 1877 — văd lumina tiparului primele culegeri de versuri ale lui Ivan Vazov *Preaporeț i gusla* și *Tăghite na Bălgaria*. Arta acestei epoci poartă amprenta avântului spiritual al poporului bulgar.

În această vreme România, care și înainte dăduse adăpost și sprijin revoluționarilor bulgari Sava Rakovski, Liuben Karavelov, Hristo Botev ș. a., era nu numai centrul mișcării bulgare de eliberare națională¹, ci și un adevărat loc internațional de întâlnire a militanților revoluționari, țara în care, găsimu-și azil pentru o vreme mai scurtă sau mai lungă, trăiesc exilații polonezi participanți la răscoala din 1863, militanți ai revoluției bulgare după răscoalele din 1875 și 1876, croați și sirbi — luptători pentru independență națională și dreptate socială, revoluționari ruși refugiați aici pentru a scăpa de prigoana poliției țariste. În acest timp la București se stabilește și emigrantul politic francez Fr. Dammé, istoric și publicist, democrat, prieten bun al României, vechi simpatizant și prieten al revoluționarilor români din 1848 și cunoscut de Herțen. Caracteristic pentru această perioadă este faptul că tendințele naționale

¹ Constantin N. Velichi, *La Roumanie et le mouvement révolutionnaire bulgare de la libération nationale (1850—1878)*, București, 1979.

se întilnesc într-o solidaritate internațională; justețea și noblețea luptei pun pe prim plan năzuința comună de libertate și dreptate, stimă și respect reciproc.

Una din manifestările acestei solidarități o constituie înființarea „Societății slave” la București. La 3 august 1875, Hristo Botev publică în „Zname” următoarea știre: „Societatea slavă a fost deja întemeiată și și-a ales conducerea... Președinte a fost ales domnul Klarici (croat), vicepreședinte d. Dunin (polonez), secretar — d. Pohar (slovac), casier — d. Todorovici (sîrb). Au mai fost aleși doi bulgari, doi sîrbi și doi cehi. Pentru polonezi și pentru ruși au fost lăsate locuri libere. Statutul societății a fost înaintat guvernului, fiind aprobat”. Și adaugă: „Noi urăm mult succes acestei societăți utile în multe privințe”². Modalitatea în care apreciază Botev utilitatea oricărei acțiuni sociale relevă faptul că „Societatea slavă” a fost creată pentru a sluji progresul și revoluția. Slovenul Iovan Pohar, unul dintre membrii conducerii, este o veche cunoștință a lui Botev, redactor al ziarului „Iugoslavia” (București, 1871), despre care se fac referiri pozitive în ziarul „Duma na bălgarskite emigranti”³. Merită să se acorde atenție statutului „Societății slave”⁴, (publicat în ziarul „Balcanul”, la care ne vom referi mai târziu), care oferea posibilitatea unei vaste propagande sub formă de țeluri educativ-culturale⁵.

Paralel cu această organizație legală — care reflectă printre altele și legăturile internaționale ale mișcării bulgare de eliberare națională — în capitala României apare o organizație revoluționară secretă, la care participă și bulgari — un cerc socialist, organizat de N. P. Zubcu-Codreanu și N. K. Sudzilovski-Russel. Din datele existente rezultă că la acest cerc au participat ruși și, în afară de români și bulgari, polonezi. Printre emigranții ruși se află Constantin Dobrogeanu-Gherea, care se afirmă apoi ca un militant de seamă al Partidului social-democrat român și un renumit critic literar. De asemenea, mai puțin cunoscutul Bonifacio (Bonifas), devenit cetățean francez după terminarea războiului, rămânind pînă la sfîrșitul vieții profesor de limba franceză la București. În anii la care ne referim însă, acesta era membru activ al primelor cercuri socialiste române de la Iași și București, avînd strînse legături cu revoluționarii bulgari. Prietenia sa cu bulgarii este certificată și de o scrisoare a soției lui N. K. Sudzilovski-Russel⁶, iar Bonifas însuși face referiri în scrisorile sale la zvonul că Hristo Botev nu a fost ucis, ci doar rănit⁷, la prietenia sa cu Petăr Enceev și la dorința de a trece în Bulgaria⁸, la posibilitatea de a colabora la un ziar pe al cărui redactor prietenul său bulgar îl cunoștea foarte bine⁹. Ulterior, prietenii săi îl evocă ca

² Hristo Botev. Събрани съчинения, vol. III. Sofia, 1977.

³ *Ibidem*, vol. II, p. 33—34, 387—388.

⁴ „Statutele Societății slave din București”, în „Balcanul”. București, nr. 24, din 2.VIII. 1875, p. 7—8; nr. 25, din 9.VIII. 1875, p. 6—8; N. Jesev, *Славянская дружина в Булгаресте (1875—1877)*.

⁵ Ziarul „Nova Bălgaria”. nr. 62, din 28.I.1877, p. 4.

⁶ *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, vol. X. București, 1954, p. 676 (în continuare: DIR, Răzb. ind.).

⁷ *Ibidem*, p. 498.

⁸ *Ibidem*, p. 531.

⁹ *Ibidem*, p. 671. S-ar putea să fie vorba de o colaborare în ziare bulgărești scoase în limba română. În aceeași scrisoare, mai exact fragment de scrisoare (inceputul lipsește), fără să fie datată, se menționează numele lui St. Stambolov, și al lui Viskovski care a sosit împreună cu un ofițer rus și l-a condus la „Slavianska drujina”, unde i-a făcut cunoștință cu Bonifas.

pe un tânăr dispunând de o bogată cultură, cunoscător prefect al limbilor franceză și română, plin de elan și capabil de pasiuni mari, dar instabil¹⁰. Printre polonezi se află Henrik Dembitzki, prieten vechi cu Botev, autor al caricaturilor din ziarele „Tăpan” (1869 — 1870) și „Budilnik” (1873), colaborator activ al presei satirice democratice din România. Românii sînt în principal studenți. C. Stăuceanu, C. I. Istrati, A. Spiroiu urmează medicina și sînt cuceriiți de farmecul personalității lui Zubcu-Codreanu și Sudzilovski-Russel, care în 1875 — 1876 se află și ei la Facultatea de medicină din București pentru a-și continua studiile întrerupte. Lor li se alătură P. Scorțeanu, E. Frunzescu, C. Bacalbașa, arh. Stănescu ș. a. care studiază dreptul, devenind apoi publiciști¹¹. Despre participarea bulgarilor se cunosc puține lucruri. Date certe există cu privire la Hristo Botev, Ștefan Stambolov, Petăr Eneev, care au studiat cu toții în Rusia. Se pare că Zubcu-Codreanu și Sudzilovski-Russel și-au făcut în această perioadă prieteni și în rîndul unor studenți bulgari de la Facultatea de medicină din București¹², cit și în cercurile mai largi ale emigrației revoluționare bulgare. De pildă, ei se cunosc bine cu Ivan Vazov. Semnificative pentru grija pe care o poartă dr. Russel luptei duse de poporul bulgar sînt cele cîteva scrisori pe care el le adresează (în timpul Răscoalei din Aprilie și a formării cetei lui Botev) tovarășilor săi de idei de la Londra și Geneva, cerindu-le unele informații cu caracter militar (conducători, arme)¹³. După patru decenii, dr. Russel reconstituie cu fidelitate vizitele pe care i le făcuse Botev cu tovarășii săi de luptă: „Venea uneori la mine cu cîte 15 — 20 de oameni. Se descălțau de afară, în odaie se așezau pe lavitele improvizate, stînd cu picioarele încrucișate (...). Fiind chirurg, era vorba să trec Dunărea cu ceata lor. Așa îmi propunea Botev, dar ceilalți nu se învoiau, voiau să mă vadă cu pușca în mină, căci «gionțul e un fleac — oricine și-l poate scoate singur cu degetul!...»”¹⁴.

Cercetările istorice consacrate legăturilor revoluționare bulgaro-ruse, bulgaro-române și ruso-române, precum și studierea tot mai aprofundată a mișcării revoluționare ruse din anii '70 ai secolului al XIX-lea ne oferă suficiente date privind strînsa dependență dintre mișcarea de eliberare națională bulgară și luptele revoluționare ruse. Încă în seria de articole *Russkoe progressivnoe obșcestvo i iugoslavijanskaja demokrația*, publicate în „Russkie vedomosti”, Iv. D. Șișmanov subliniază că „imaginea după care Bulgaria ar fi fost creată în exclusivitate de către partidele conservatoare rusești este eronată”¹⁵. În zilele noastre istoricul sovietic Poglubko confirmă și concretizează această concluzie, pe un larg fond istoric, prin temeinicul său studiu monografic consacrat legăturilor revoluționare bul-

¹⁰ *Aminiri literare despre vechea mișcare socialistă (1870—1960)*, ediție, prefață și note de Tiberiu Avramescu, București, 1975, p. 65—69; D. Hurezeanu și C. N. Velichi, *Date noi privind pătrunderea ideilor Internaționalei I în România și în rîndurile emigrației bulgare din țara noastră*, în RS, XI, 1965, p. 15—32.

¹¹ Gh. Haupt, *Din istoricul legăturilor revoluționare româno-ruse*, București, 1955.

¹² Vezi unele considerații în Șt. Tarinska, *Ботев и първи социалистически кръжок в Букурец (1875—1876)*, în „Literaturna Misal”, 1976, nr. 3, p. 63—64.

¹³ K. A. Poglubko, *Очерки истории болгаро-российских революционных связей (60-70 годов XIX ого века)*, Kișinău, 1972, p. 255—256.

¹⁴ Scrisoarea doctorului N. K. Suzdilovski-Russel către G. Bakalov din 8.IX.1911. Vezi Al. Burmov, *Христо Ботев и неговата чета*, Sofia, 1974, p. 627.

¹⁵ Citat după K. A. Poglubko, *Очерки истории болгаро-российских революционных связей*, Kișinev, 1972, p. 13.

garo-ruse din anii '60 și '70 ai secolului al XIX-lea. „Deși Bulgaria și-a primit eliberarea din mâinile Rusiei țariste — conchide el în ultimele pagini ale cărții — nu ideologia cercurilor ei oficiale, ci ideile progresiste ale democrațiilor revoluționari, ale narodnicilor din anii '70 se răspîndesc dincolo de Dunăre”¹⁶. Pe baza a numeroase date culese din literatura și publicistica vremii, din documente și mărturii ale contemporanilor, precum și folosind noi date de arhivă, cercetătorul sovietic demonstrează existența unor largi legături ale intelectualității bulgare cu mișcarea revoluționară rusă, cu gândirea democrată, revoluționară și socialistă rusă, oferind un bogat material istoric pentru descoperirea căilor care au dus la formarea vieții ideologice și spirituale bulgare din ultimele decenii ale secolului trecut.

Una din concluziile de bază pe care istoricul sovietic o formulează, în sprijinul căreia a adus numeroase date, se referă la faptul că legăturile revoluționare bulgaro-ruse contribuie la extinderea orizontului revoluționarilor bulgari, la depășirea cadrului problemelor naționale, lupta împotriva jugului otoman fiind privită ca parte a mișcării revoluționare și democratice europene. Aș dori să atrag atenția asupra acestui aspect al problemei privind legătura dintre mișcările revoluționare rusă și bulgară. Într-adevăr, contactul cu revoluționarii ruși însemna integritatea cu dezvoltarea gândirii sociale europene, acces la ideile moderne de progres și dreptate socială, menținerea unui viu interes pentru soarta și luptele unor popoare apropiate și îndepărtate.

În anii '70 ai sec. al XIX-lea și mai ales în cea de-a doua jumătate a deceniului în România trăiesc pentru o perioadă mai scurtă sau mai lungă un însemnat număr de revoluționari ruși, care se îngrijesc de menținerea legăturii dintre centrele de emigranți din Europa și mișcarea ilegală din Rusia. Aceasta era o problemă de importanță vitală pentru mișcarea revoluționară rusă. Extinderea și intensificarea luptei împotriva țarismului, care devenea din ce în ce mai inversunată, înmulțirea rîndurilor emigrației și creșterea ponderei ei în conducerea luptei necesitau crearea unei legături solide și permanente între centrele din străinătate și cercurile revoluționare risipite în numeroase orașe din Imperiul rusesc. La edificarea și menținerea căii revoluționare, de la Londra și Geneva pînă în Siberia, și-au adus contribuția și revoluționarii ruși aflați în România, fiind ajutați în această activitate deloc ușoară și de militanții revoluționari bulgari.

Se știe că în luna martie sau la începutul lunii aprilie 1875, cu câteva luni înainte de a pleca în România, N. K. Sudzilovski-Russel îi adresează o scrisoare lui Hr. Botev, redactorul organului partidului revoluționar democrat, bulgar propunându-i o colaborare revoluționară. În legătură cu aceasta Botev îi scrie prietenului său Ivan Drasov: „Noutate! Socialiștii ruși de la Londra și Zürich mă cheamă să mă duc la ei sau să mă fac comisionarul lor. Ei vor să intre în legătură cu revoluționarii noștri. Îmi propun să facem schimb de propagandiști, de pașapoarte ș.a.(...). Le-am răspuns că mă învoiesc să le fiu comisionar pentru cărți, dar în rest — aștept să văd ce hotărăște adunarea”¹⁷. De regulă, acest moment din scrisoare este interpretat în sensul că el a acceptat propunerea de a participa la transferul de literatură ilegală prin România, făcîndu-se legătura

¹⁶ *Ibidem*, p. 281.

¹⁷ *Histo Botev, Събрани съчинения в два тома*, Sofia, 1971, vol. I, p. 497.

între spusele lui și amintirile doctorului Russel, Dobrogeanu-Gherea și Z. Arbore Rali privind activitatea lor revoluționară și contactele lor cu conducătorii mișcării bulgare de eliberare din 1875—1876. Aici însă, în ceea ce ne privește, apreciem că nu este vorba de a participa la canalul ilegal prin România (activitate la care, indiscutabil, Botev a fost cooptat ceva mai târziu), ci de a stabili un contact nemijlocit între două publicații revoluționare și două centre revoluționare. Răspunsul pe care i-l dă Botev lui Sudzilovski-Russel se referă la acordul său de a deveni *difuzor* al publicațiilor ruse din străinătate. Scrisoarea lui Botev poartă data de 12 aprilie. La 22 mai Stefan Stambolov, abia sosit din România, trimite la Londra redacției ziarului „Vperiod!” răspunsul redacției ziarului „Zname”, din care rezultă că între ele contactul este deja stabilit și că a început schimbul de literatură. Bulgarii au primit primele șapte numere din „Vperiod!” și roagă să li se trimită și restul precum și cite un exemplar din toate cărțile revoluționare rusești scoase la Londra. „Nouă ne place foarte mult revista dv. — remarcă Stambolov. Continuați, fraților, să explicați publicului dv. cauzele suferinței și mizeriei sale!”. Cercetătorul sovietic K. A. Poglubko, care a descoperit scrisoarea lui Stambolov în arhiva lui P. L. Lavrov, redactor al publicației „Vperiod!”, apreciază că Hristo Botev a folosit publicația rusă editată la Londra inserind din ea știri în „Zname”, în principal materiale informative despre mișcarea revoluționară rusă, precum și unele corespondențe privind luptele muncitorilor din țările capitaliste și activitatea Internaționalei¹⁸.

„Vperiod!” era trimis și redacției ziarului „Balcanul”¹⁹, scos în 1875 în limbile română și bulgară, ultimul număr al versiunii române apărând în noiembrie. Este redactat de Kiriac Tankov, editorul primului ziar satiric al emigrației revoluționare bulgare la București — „Tăpan” (1869—1870, 1875). După caracterizarea făcută de Hristo Botev, ziarul „Balcanul” apare pentru „a apăra interesele poporului bulgar”, „a propovădui răscoală și apropiere între slavii de sud”²⁰.

Este interesant de știut că un contact cu emigrația rusă din Londra stabilește în 1875 și ziarul „Stara planina” al burgheziei liberale bulgare din România, care însă, în condițiile pregătirii războiului din 1877/78, va insinua, procedind incorect, că printre cei tineri există „un partid antirus”, aluzie făcută în mod evident la stările de spirit și contactele dintre cercurile revoluționare²¹.

Scrisoarea lui Stefan Stambolov arată că el și redactorul ziarului „Zname” erau bine informați cu privire la activitatea editorială a centrului de emigranți ruși de la Londra. Este un lucru firesc. Doar cu câteva săptămâni în urmă Stefan Stambolov părăsise definitiv Seminarul teologic de la Odesa, unde interesul lui pentru disciplinele predate fusese treptat înlocuit de interesul pentru știința revoluției, predată în cercurile secrete ale tineretului; membru activ al unui asemenea cerc, el citește cu sete literatura recomandată, își ia notițe, pentru a le folosi mai târziu când, după pilda tovarășilor săi ruși, avea să meargă în mijlocul poporului său înrobît, pentru a semăna răscoală și dragoste față de libertate; tot în acest scop el își pregătește materiale de propagandă și în limba maternă: traduce unele

¹⁸ K. A. Poglubko, *op. cit.*, p. 221—227.

¹⁹ N. Jesev, *Един документ за руско-българските журналистически връзки от 1875 г.*, în „Izvestja na bălg. istoricesko družestvo”. XXVI, Sofia, 1968.

²⁰ Ziarul „Zname”, nr. 6, din 19.I.1875.

²¹ Ziarul „Bălgarski glas”, nr. 48, din 16.V.1877.

cărți pentru popor scoase de „ceaikovți”, cîntece revoluționare și compune el însuși cîntece pentru răscoală²². În 1874, Stambolov rămîne un timp la Constantinopol, unde încearcă să editeze literatură de propagandă. El vine în capitala Turciei cu manuscrisul traducerii nuvelei *Tereza*, de Erkmann și Chatrian. Această lucrare a celor doi scriitori francezi Emil Erkmann și Alexandre Chatrian, autori a o serie de cărți populare cu subiecte luate din istoria Franței, a fost folosită în Rusia în scopuri de propagandă, întrucît povesteau veridic și convingător despre lupta maselor largi populare din timpul revoluției franceze. Deși folosită pentru educarea revoluționară a poporului, lucrarea urma să fie editată legal, acesta fiind probabil motivul pentru care Stambolov intenționa să o scoată în cadrul tipăriturilor bulgărești legale de la Constantinopol. Dar el s-a înșelat, lucrarea nu i-a fost acceptată. Reușește în schimb să publice prin societatea culturală bulgară de la Constantinopol „Promișlenie” traducerea uneia dintre primele broșuri de propagandă ale narodnicilor ruși, menite să răspîndească cunoștințe economico-politice în rîndurile poporului. Broșura se numește *O dengah*, este editată la Petersburg în 1871 și își propune să popularizeze unele idei din *Capitalul* lui K. Marx²³. Ziarul „Zname” publică în numărul său din 16 martie 1875 următoarea scurtă referire la apariția broșurii: „Broșura este scrisă într-o limbă ușoară și accesibilă și prin conținutul ei merită să fie citită de popor. Se vede că traducătorii²⁴ au știut ce să aleagă pentru traducere și cum să procedeze cu obiectul lor”. Este evident că și redactorul ziarului „Zname” a știut foarte bine ce fel de literatură reprezintă cartea pe care el o recomandă cititorilor săi. Curînd organul revoluționar anunță o nouă traducere în limba bulgară a unei cărți din aceeași sferă de idei, de astă dată cu un evident entuziasm față de autorul ei rus: „D. Atanas Iliev din Stara Zagora a tradus din limba rusă cartea *Istorie prescurtată a dezvoltării spirituale a Europei*. Cartea reprezintă o prescurtare a istoriei lui Dreperov făcută de renumitul scriitor-raționalist rus Pisarev și prin conținutul ei merită o atenție deosebită din partea fiecăruia dintre învățătorii și tinerii noștri intelectuali”.

Cu puțin înainte de apariția acestor referiri în presă aflăm dintr-o scrisoare a lui Botev despre o altă carte din biblioteca de propagandă a revoluționarilor ruși: „Îi trimit lui Stambolov pe Chatrian — îl anunță el pe Mihail Grekov, militant revoluționar din Ruse, prin care Stambolov își primește corespondența din România. Îl rog să mă scuze că am întîrziat. Cartea s-a pierdut, abia am găsit-o”. K. A. Poglubko este de părere că aici este vorba de *Istoria unui țaran francez (Istoria odnogo franțuskogo krestianina)*, publicată în traducere autorizată de cercul „ceaikovților”, la Geneva, în 1873, pentru necesitățile activității lor de propagandă din Rusia²⁵.

Conducătorii partidului revoluționar bulgar din București urmăresc în continuare manifestările literare ale „fraților” lor din Rusia, acest

²² Aleksandăr Burmov. *Революционната дейност на Ст. Стамболов през 1873—1875*, in „Rodina”, 1939, nr. 2.

²³ K. A. Poglubko, *op. cit.*, p. 195—199.

²⁴ Traducerea aparține lui St. Stambolov și Filip Simidov. Simidov, militant revoluționar și tovarăș de luptă al lui Stambolov, fuge după răscoală în România și participă la redactarea ziarului „Nova Bălgaria”. Titlul traducerii este: *Народно четение. За нарпите. Превелю от рускии С. и С.*, Țarigrad, 1874.

²⁵ K. A. Poglubko, *op. cit.*, p. 200.

interes intensificându-se însă vizibil în 1875 odată cu menționatele traduceri din sfera lucrărilor folosite pe larg pentru răspîndirea ideilor revoluționare în rindul intelectualității și maselor populare. Din primăvara anului 1875 datează și știrea privind prima traducere a romanului *Ce-i de făcut?* de N. G. Cernișevski. Știrea o publică tot „Zname”, iar traducerea îi aparține din nou lui Stambolov. Din păcate lucrarea nu este publicată, comitetul revoluționar dispunînd de foarte puține mijloace materiale, cunoscut fiind că numai scoaterea singurului lui organ de presă se face cu prețul unor mari eforturi ale redactorului. În afară de aceasta desfășurarea rapidă a evenimentelor nu oferă propagandei o perioadă mai îndelungată, foarte curînd intervenind acțiuni revoluționare nemijlocite.

În scrisoarea lui Hristo Botev la care ne-am referit și în care el informează cu privire la propunerea „socialiștilor ruși de la Londra și Zürich”, este consemnat încă un fapt foarte interesant pentru tema noastră. După cuvintele lui Botev, la București a mai sosit un tînăr de la Odesa ²⁶, trimis de Șt. Stambolov cu propuneri concrete de extindere și intensificare a activității revoluționare. „El este de părere — scrie Botev — să se înființeze aici o tipografie populară, în care să fie publicate diverse broșuri, cărți și proclamații, pentru a se răspîndi literatura revoluționară la noi. În jurul acestei tipografii să se înființeze un cerc de colaboratori cărora să le parvină date exacte și sigure despre suferințele și starea poporului din punct de vedere politic și economic, pentru ca fiecare cuvînt al nostru să se întemeieze pe fapte...”. Nu încapă nici o îndoială că acest „program” este elaborat pe baza experienței cercurilor revoluționare rusești din timpul mișcării „hojdenie v narod”, care dirijează propaganda revoluționară spre masele populare. În continuarea scrisorii, în legătură cu hotărîrea lui Drasov de a traduce lucrarea *Legile Elveției*, Botev se referă la condițiile pe care trebuie să le întrunească literatura tradusă în limba bulgară, enunțînd idei care i-au călăuzit și pe revoluționarii ruși în această activitate: „În traduceri tale fii propovăduitorul revoluției și apărătorul nevoiașilor — își sfătuiește el prietenul. Revoluția noastră trebuie semănată în popor, nu printre ciorbăgii”. Ultimele cuvinte ale poetului, ca și întregul conținut al acestei scrisori arată că el cunoaștea foarte bine cele mai actuale idei ale narodnicismului revoluționar rus. Nu este exclus ca el să fi citit unele din așa-numitele „Zapiski”, în care erau menționate principalele probleme teoretice și practice ale mișcării. Ne-am putea referi la unele momente asemănătoare cu conținutul unui document programatic de bază al „ceaikovților” — expunerea detaliată a lui P. A. Kropotkin sub titlul *Sîntem oare datori să ne ocupăm de idealul viitoarei orînduiri?*, prezentată ca referat la cercul din Petersburg din noiembrie 1873. Ea provoacă dezbateri însuflețite și este răspîndită printre tinerii din cercurile ilegale ale altor orașe, inclusiv Odesa. Pe de altă parte se știe că Stambolov, care în perioada 1874—1875 menține legături strînse cu revoluționarii bulgari din București, a vizitat cercul lui I. Kovalski — nucleul ceiakovților din Odesa ²⁷. „Zapiska” lui Kropotkin ridică o problemă importantă, cea mai actuală acum în ajunul contactului cu poporul — unde să fie aplicate forțele propagandei revoluționare — în rindul tineretului intelectual,

²⁶ Botev folosește pentru el pseudonimul Petkov, fiind vorba de Ivan Semergiev, elev la Seminarul din Odesa și prieten al lui Stambolov.

²⁷ K. A. Poglubko. *op. cit.*, p. 107.

în rîndul țărănilor sau al muncitorilor²⁸. După acest model de lucrări, Ivan Semerdjiev, de acum ca „propagandist” în județul Târnovo, scrie o broșură consacrată luptelor revoluționare bulgărești și o trimite spre publicare în România. Ea poartă titlul rusesc *Zapiska*, uzitat pentru această categorie de literatură revoluționară, și semnătura semnificativă „Opincar”²⁹. A rămas nepublicată, pesemne din cauza evenimentelor intervenite în urma eșecului răscoalei din Stara Zagora.

Ne-am referit la faptul că în scrisoarea adresată de Șt. Stambolov redacției ziarului „Vperiod!”, în afara ziarului și a revistei lavriștilor ruși, se solicită și toate cărțile editate la Londra pentru scopurile propagandei revoluționare în Rusia. Nu dispunem de date din care am putea afla dacă la redacția ziarului „Zname” au fost primite asemenea cărți și care anume. Dintr-un document păstrat însă, în arhiva lui V. N. Smirnov, secretar al redacției „Vperiod!”, rezultă că în luna decembrie 1875 a fost trimis la București un colet conținând numeroase cărți și alte publicații: toate numerele bisăptăminalului și volumul trei al revistei (colecție), opera lui N. G. Cernișevski *Pisma bez adresa* și broșurile *Obșcestvenaia slujba, Samar-skii golod, Pugaciov, Hitraia mehanika, Iznanika, Mudrița*³⁰. Acest colet, conținând cărțile amintite în mai multe exemplare, trebuia să ajungă, după toate probabilitățile, în Rusia, pe canalul de acum asigurat de conducătorii cercului socialist secret din capitala României. Conținutul lui ne ajută să ne facem o idee în ceea ce privește cărțile pe care le-ar fi putut primi revoluționarii bulgari de la Londra. Iar din amintiri, scrisori, materiale publicate privind activitatea emigranților ruși din România în anii aceia, constatăm că o bună parte din literatura rusească de propagandă — ilegală și legală, tradusă și originală, în limba rusă și în alte limbi — circula în cercurile acestora, fiind accesibilă și prietenilor lor bulgari. În ce măsură și cu ce urmări, aceasta-i o întrebare căreia deocamdată nu i se poate răspunde decît parțial.

Revoluționarii ruși din România nu păstrau o legătură neîntreruptă numai cu centrul emigranților de la Londra. Ei mențineau legături și mai strinse cu un alt mare centru al emigrației ruse care acționa la Geneva. Acolo se aflau în principal adepții ai lui Bakunin, „răzvrățiții”, ale căror idei după insuccesul mișcării „hojdenie v narod” devin preponderente în conducerea luptei revoluționare. Publicațiile lor sînt de asemenea transferate prin România cu ajutorul tovarășilor lor de idei aflați aici. Amintin-

²⁸ Iată cîteva fragmente din această parte a programului, la unison cu ideea lui Botev referitoare la paturile în care trebuie „semănată” revoluția bulgară: „În primul rînd, încotro trebuie dirijată activitatea noastră, unde trebuie noi cu precădere să ne răspîndim concepțiile și să ne căutăm tovarăși de idei — în rîndurile tineretului studios sau în rîndurile țărănimii și muncitorilor de la orașe?”

La această întrebare noi răspundem în mod categoric, considerînd acest răspuns principala teză a programului nostru practic: neapărat în rîndurile țărănimii și muncitorilor de la orașe (...).

În primul rînd, răscoala trebuie desfășurată în rîndurile țărănimii și muncitorilor de la orașe. Numai astfel ea poate avea sorți de izbîndă (...). Orice partid care stă în afara poporului — și cu alit mai mult (...) va fi în mod inevitabil destinat pieirii” (*Revoluționnoe narodnicestvo 70-h godov XIX veka. 1870 - 1875*, t. I, Moskva, 1964, p. 88).

²⁹ Publicat de T. Abagiev, *Някои документи из архивния фонд на Иван Драгов*, în „Izvestja na dărž. arhivi”, t. X, 1965; K. A. Poglubok, *op. cit.*, p. 207.

³⁰ Kr. Šarova, *Към историята на руската революционна емиграция и южнославянските революционери през 70-те години на XIX-ти век*, în „Izvestja na dărž. arhivi”, nr. 13, 1967, p. 262.

du-și de acești ani, Z. Arbore-Rali afirmă că peste frontiera româno-rusă el și tovarășii săi au trecut sute de kilograme de literatură ilegală ³¹. Date mai concrete în legătură cu această problemă el dă într-o scrisoare pe care o adresează lui Evgheni Volkov din Sofia în 1914, cînd acesta din urmă stringe materiale pentru biografia lui Hristo Botev. „În anul 1874 — scrie Z. Arbore-Rali — cînd scoteam la Geneva diverse publicații revoluționare („*Skazka o cetîrioh bratiah*”, „*Hitraia mehanika*”, „*Parijskaia kommuna*”, „*Sitie i golodnie*” ș.a.), am primit din România, de la Iași, o scrisoare de la Nicolai Petrovici Zubcu-Codreanu, pe care pe atunci nu-l cunoșteam și căruia adresa mea îi fusese dată de cercul celor 50 de la Moscova, care primeau de la mine publicațiile scoase la Geneva. La rugămîntea acestuia din urmă, eu am început să trimit în România nu numai tipărituri rusești, dar și literatură internațională în limba franceză, întrucît el îmi comunicase că de această literatură nu are numai el nevoie, ci și alții, cu care el formase la Iași un cerc socialist de tip bakunian” ³².

Mai dispunem de o mărturie prețioasă a lui Z. Arbore-Rali. Imediat după moartea prematură a lui N. P. Zubcu-Codreanu, el scrie o scurtă schiță biografică despre acesta, pe care o publică la Geneva la începutul lui 1879. Pe coperta din spate a broșurii găsim o listă a tipăriturilor din străinătate trecute în Rusia cu ajutorul lui Codreanu. În afară de „*Vperiod!*” și publicațiile periodice ale bakuniștilor genezieni (ziarul „*Rabotnik*”, revista „*Obscina*” și „*Gromada*”), aici sînt menționate: *Hitraia mehanika*, *Mujiškaia pravda*, *Rasskazî dlia naroda*, *Parijskaia kommuna*, *Cernișevski. Vîpusk 1, 2, 3*, *Sitie i golodnie*, *Bași-Buzuki Peterburga*, *Sbornik stihotvorenii rus. zakl. 1873—77* ³³.

Toate aceste cărți, reviste și ziare folosite de tineretul rus pentru pregătirea revoluției sociale nu numai că au trecut prin România, dar ele au fost aici așteptate cu nerăbdare, fiind citite și dezbătute cu însuflețire. O mărturie prețioasă privind interesul cu care a fost întîmpinat orice fenomen nou în literatura revoluționară rusă și în gîndirea științifică și socială progresistă din străinătate o găsim în corespondența militanților revoluționari ruși din România. Parțial, această corespondență, căzută în mîinile poliției la arestarea lui N. K. Sudzilovski-Russel și Z. Arbore-Rali în 1881, este publicată de Academia Română într-un volum separat ³⁴. Peste trei sute de scrisori, majoritatea lor fiind adresate doctorului Russel și tovarășilor săi din România, Rusia și alte părți din Europa ne oferă contactul cu atmosfera vieții ideologice și cu interesele literare ale intelectualității revoluționare ruse din acești ani. Tinerii se informau tot timpul reciproc, urmăreau noile apariții, sacrificau din veniturile lor modeste pentru a se abona la ziare și reviste, pe care și le împrumutau apoi unii altora; cărțile de care dispuneau se aflau și ele într-o neîntreruptă circulație.

Foarte curînd după sosirea sa în România, N. K. Sudzilovski-Russel apelează la tovarășii săi de la Geneva pentru a-i trimite unele lucrări ale lui Cernișevski. Răspunsul, datat 13 noiembrie 1876, informează că pentru

³¹ *Amintiri literare despre vechea mișcare socialistă (1870—1900)*, p. 34.

³² Ștefan Karakostov, *Botev в спомените на съвременниците си*, t. I, Sofia, 1977, p. 705.

³³ Nicolai Petrovici Zubcu-Codreanu (*Schiță biografică*), Geneva, 1879.

³⁴ *DIR, Răz.b. ind.* Un mare număr de scrisori nu sînt date sau sînt date parțial. Noi le folosim cu precădere pe cele care prin conținut se referă la perioada 1875—1877.

moment nu se dispune de aceste lucrări, dar că după două săptămâni îi vor fi trimise 50 de exemplare din romanul *Ce-i de făcut?*, iar *Economia politică*³⁵ și *Scrisori fără adresă* pot fi obținute din Iași, unde sînt trimise spre vînzare librăriei Dimitriu Danieli. Scrisoarea se încheie astfel : „Vă urez succes în popularizarea operelor lui Cernișevski”³⁶. Operele lui N. G. Cernișevski mai sînt menționate în cîteva scrisori, solicitîndu-se versiuni rusești și franțuzești³⁷, ceea ce arată că ele erau destinate atît emigrației slave, cît și tineretului român. Sudzilovski nu s-a ocupat numai de răspîndirea literaturii revoluționare rusești, în timpul șederii sale în Europa el ia parte și la crearea unor publicații de propagandă revoluționară, activitate ce este certificată în corespondența ce i se adresează. Un tovarăș necunoscut din Londra îl felicită în septembrie 1875 pentru „noua carte cu versuri”, realizată împreună cu L. Goldenberg, responsabilul tipografiei „ceaikovșilor” din Geneva³⁸. La Londra el traduce din limba franceză broșura socialistului belgian Cezar De Pap *Obșcestvennaia slujba v budușcem obșcestve*, scoasă în tipografia „Vperiod !”³⁹. Despre primirea acestei broșuri în România aflăm dintr-o altă scrisoare purtînd data de 16 mai (1875). Ea era bine cunoscută de prietenii români ai lui Russel, fiind, pe semne, citită și de bulgari. În aceeași scrisoare se face referire la o altă broșură politică, primită de la Londra cu titlul *Tineretul social-revoluționar rus*. De o bună primire se bucură printre noii prieteni ai revoluționarilor ruși „cărțile populare” *Înteleapta Naumova* și *Povestea copeicii*, de S. M. Stepniak-Kravcinski, *Despre sărăcie, Marfa* ș.a.⁴⁰.

Concomitent cu aceste cărți, în cercurile emigranților din România circulă și o serie de cărți scoase în Rusia : ediții noi și vechi, legale și ilegale. Titlurile amintite țin de sfera literaturii narodniciste politice și beletristice (lucrarea lui Bervie-Flerovski *Abecedarul științelor sociale* și romanul lui *Viață și moarte*, nuvelele lui Zlatovratski), dar și de o sferă mai largă (*Însemnările unui nebun*, de N. V. Gogol)⁴¹. Fenomenele noi ce apar în literatura rusă sînt urmărite de tineri în principal prin presa periodică. Ei fac schimb de numere din „Otecestvenie zapiski”, „Vperiod !”, „Rabotnik”, „Nabat”, „Obșcina”, „Slovo”, „Znanie”, „Nedelia” ș.a. De asemenea, face impresie marele număr de titluri din literatura științifică și politică vest-europeană. Sînt citite cărțile lui Spencer, Noel, Schmidt, Büchner, Lassale, publicațiile Internaționalei și o serie de alte manifestări ale gîndirii socialiste occidentale. Merită remarcat că în biblioteca acestor tineri intră cu timpul și lucrări ale unor scriitori români (N. Bălcescu, C. Negruzzi), precum și prestigioasa revistă „Convorbiri literare”⁴². Există o mărturie — din păcate singulară și lipsită de claritate întrucît documentul este deteriorat — că se manifesta interes și pentru literatura revoluționară bulgară. Într-o scrisoare din 12 aprilie 1877, nesemnată, autorul roagă să-i fie trimise cîteva cărți românești și, în afara lor, o carte care reprezintă „memorii ale unui răsculat bulgar din Balcani”⁴³. Se pare că este vorba de una din lucrările lui Anghelaki Savici apărută în limba română.

³⁵ *Очерки из политической экономии [по Миллю]*.

³⁶ *DIR, Răzb. ind.*, p. 486.

³⁷ *Ibidem*, p. 472, 766 ș.a.

³⁸ *Ibidem*, p. 480.

³⁹ K. A. Poglubko, *op. cit.*, p. 234.

⁴⁰ *DIR, Răzb. ind.*, p. 732, 740, 756, 800.

⁴¹ *Ibidem*, p. 740, 800.

⁴² *Ibidem*, p. 648—649, 560—563.

⁴³ *Ibidem*, p. 522.

Referirile revoluționarilor ruși, mai ales la „literatura internațională în limba franceză”, de care vorbește Arbore-Rali, sînt completate de amintirile unui socialist român, participant la cercul secret din București. Ele sînt deosebit de interesante întrucît adaugă noi titluri de literatură beletristică și publicistico-beletristică care se bucură de autoritate în rîndul tinerilor. „Lucrările preferate de noi în anii cînd am început să scriu (1874—1875), lucrări care ne entuziasmau și revoluționarizau, erau: Büchner, *Forță și materie și Cine sîntem noi? De unde venim? Unde mergem?*; Camil Demoulin; Victor Hugo, *Mizerabilii, Anul îngrozitor, Istoria unei crime, Notre-Dame de Paris, Recompensă*; Lamennais, *Catehismul poporului*; Volney, *Ruinele*; Michelet, *Femeia, Istoria revoluției*; Louis Blanc ș.a.m.d.”⁴⁴.

Lista cărților de căpătii ale revoluționarilor ruși din România poate fi, firește, completată cu numeroase alte titluri, dar chiar și numai cele menționate vorbesc cu suficientă elocvență despre largile lor interese, despre dragostea lor pentru gîndirea științifică progresistă, pentru creația literară. Ei aveau concepții ferme și clare cu privire la sarcinile literaturii, iar valoarea operei literare o judecau și în funcție de rolul ei social. Interesul deosebit pe care îl poartă creației literare își găsește oglindirea și în corespondența lor. Unele scrisori analizează probleme teoretice, altele conțin referiri critice la anumite opere. Îi preocupă problema formelor noi pe care trebuie să le caute literatura pentru a corespunde sarcinilor vremii, pentru a se apropia de viața și luptele poporului. De asemenea, într-o perioadă scurtă, dar extrem de importantă, ei creează atmosfera în care au lucrat cei mai mari reprezentanți ai literaturii bulgare din cea de-a doua jumătate a anilor '70 — Hristo Botev și Ivan Vazov.

După Răscoala din Aprilie crește masa emigrației bulgare din România. În marile orașe și în principal în capitală își găsesc adăpost conducătorii (care mai rămăseseră în viață) ai mișcării revoluționare bulgare. Tribuna lor devine ziarul „Nova Bălgaria”. În paginile lui vom descoperi remarcabile urme ale influenței literaturii revoluționare ruse. Redactorul Stefan Stambolov și ajutoarele sale cele mai active Ivan Vazov și Petăr Enceev întrețin strînse legături de prietenie cu emigranții ruși. Petăr Enceev își amintește că, împreună cu Stambolov și Vazov, a vizitat deseori familia lui Sudzilovski, purtînd ore întregi discuții aprinse pe teme politice și sociale⁴⁵. În aceste luni, în ziarul „Nova Bălgaria”, apare, probabil sub pana lui Stambolov, o scurtă lucrare publicistică creată după modelul cărții de propagandă a „ceaikovșilor” *Slovo veruieșego k narodu*. Ea reprezintă traducerea autorizată a lucrării scriitorului francez Hug de Lamennais *Cuvintele unui credincios*, făcută de S. M. Stepniak-Kravcinski. Păstrînd tonul propovăduitor pasionat al originalului și symbolismul religiei creștine, Kravcinski transformă pamfletul lui Lamennais împotriva tiraniei laice și spirituale într-o chemare deschisă la răscoală⁴⁶. Abordînd aceeași modalitate de creație autorul bulgar nu a folosit decît o parte a lucrării, propunîndu-și să proslăvească lupta viteazului pentru eliberare. Libertatea pe care și-o permite față de original este consemnată indirect în titlu: „După modelul lui Lamennais”⁴⁷.

⁴⁴ Constantin Bacalbașa, *Socialismul la București*, apud *Amintiri literare despre vechea mișcare socialistă (1870—1900)*, p. 76.

⁴⁵ K. A. Poglubko, *op. cit.*, p. 272.

⁴⁶ Evgheni Taratuta, *S. M. Степняк-Кравчский — революционер и писатель*, Moskova, 1973, p. 45—48.

⁴⁷ Ziarul „Nova Bălgaria”, nr. 38, din 10.X.1876, p. 150.

Influența publicisticii narodniciste ruse se simte și în unele articole apărute în ziarul „Nova Bălgaria”, dar în modul cel mai concret și mai fertil o descoperim în poezie și în literatura memorialistică revoluționară. Aceste probleme constituie obiectul unei cercetări speciale, aici nu ne vom referi decât la articolul și poezia consacrate lui Hristo Donev, unul dintre cei care au pierit în timpul Răscoalei din Aprilie. Materialul este scris de Stambolov. Creația lui Stefan Stambolov, atât cea poetică, cât și cea publicistică, continuă să constituie în perioada 1876—1877 o manifestare evidentă a legăturilor cu literatura revoluționară rusă. Poezia pleacă de la un fapt biografic real — despărțirea dintre mamă și fiul revoluționar care pleacă să ia parte la răscoală. Titlul poeziei este dat de numele eroului, și ea este mai apropiată de proza publicistică decât de poezie, deși evocă sincer câteva motive din poezia lui Botev *La despărțire*. Dar tocmai această abordare publicistică a temei și tendința de a nu se îndepărta de situații reale de viață demonstrează că autorul este un adept credincios al principiilor de creație ale literaturii narodniciste revoluționare. „Scena descrisă în poezie pare în întregime luată din cuvintele mamei viteazului”, astfel este argumentată valoarea lucrării⁴⁶. Împreună cu poezia, sub titlul *Amintire veșnică — suflet nemuritor* este publicată și o scurtă schiță biografică. Aici eforturile scriitorului dau rezultate concrete pe tărîmul creației. Impresiile nemijlocite desprinse din viață, încălzite de un sincer sentiment de admirație, dau naștere unei convingătoare nuvele. Este evocat chipul plin de abnegație al revoluționarului și al adevăratului luptător pentru popor. Prin conținutul ei, această lucrare nu constituie un fenomen izolat. Încă în lunile imediat următoare tragicului sfârșit al răscoalei, în ziarele emigrației bulgare și chiar în volume, încep să fie publicate amintiri ale unor participanți, materiale ale martorilor oculari. Cu o adevărată pasiune se stringe tot ce este legat de suferințele și eroismul poporului. Filip Simidov, consătean și tovarăș al lui Stefan Stambolov și unul dintre redactorii ziarului „Nova Bălgaria”, desfășoară o intensă activitate în această direcție: el publică materiale despre Răscoala din Aprilie din Tărnovo, despre ceata lui Botev, despre participarea bulgarilor la războiul sirbo-turcesc, stringîndu-le pe toate sub titlul *Însemnări contemporane*. Ele nu prezintă interes doar ca sursă istorică, ci și pentru că deschid tradiția memorialisticii revoluționare; după un deceniu, în spiritul acestei tradiții apar remarcabilele *Însemnări privind răscoalele bulgare* ale lui Zahari Stoianov, epopeea răsculaților din Aprilie.

Este interesant de remarcat că apariția temei „aprilienne” în literatura beletristică și istorică bulgară coincide cu un interes crescînd al tineretului rus pentru o cronică modernă a mișcării revoluționare. În 1875, în cercurile emigrației revoluționare ruse se constată prima încercare de a scrie o istorie a mișcării revoluționare ruse de la răscoala decembriștilor pînă la cele mai recente evenimente, istorie în care un loc de seamă să revină mișcării din anii '70. Inițiativa aparține lui P. N. Tkacev, redactor al ziarului „Nabat”, organul „iacobinilor” ruși din Geneva. Prospectul lucrării a fost tipărit la Geneva pe o filă separată, care includea și un apel adresat tuturor participanților la mișcare de a strînge materiale și informații. N. K. Sudzilovski-Russel știa, firește, de această inițiativă, după cum a știut și de apariția ziarului „Nabat”. (Mai tîrziu, în 1881, el trimite la Geneva note privind activitatea revoluționară pe care a desfășurat-o

⁴⁶ *Ibidem*, nr. 24, din 19.VIII.1876.

în Rusia)⁴⁹. În publicațiile periodice din străinătate „Vperiod !” și „Babotnik”, care după cum am văzut sosesc și în România, încep să apară materiale referitoare la unele evenimente și militanți, se constată chiar trăsături caracteristice comune în ceea ce privește conținutul și prezentarea. În unele din aceste trăsături putem percepe legătura dintre pasiunile istoriografice ale narodnicilor ruși din cea de-a doua jumătate a deceniului al șaptelea și tema național-eroică din literatura bulgară, născută în anii ce au urmat războiului de eliberare, care a cunoscut o amplă și fertilă dezvoltare în ultimele două decenii ale secolului trecut. Această temă are o complicată și bogată istorie, în care se interpătrund diverse influențe literare — proprii și străine, fiind evident că printre ele va trebui să recunoaștem și prezența istoriografiei și literaturii memorialistice revoluționare ruse.

Avântul revoluționar ce cuprinde Balcanii în timpul răscoalelor din 1875 — 1876 și pînă la încheierea războiului de eliberare intensifică contactele dintre revoluționarii ruși și bulgari aflați pe teritoriul României, actualizează schimbul de idei, imprimă un caracter activ și creator acțiunilor lor.

⁴⁹ S. M. Levin, *Очерки по истории русской общественной мысли. Вторая половина XIX — начало XX в.*, Moskova, 1974, p. 120.

TRUPA TEATRALĂ AMBULANTĂ A LUI IORGU CARAGIALE ÎN VIAȚA EMIGRAȚIEI BULGARE DIN ROMÂNIA

Nadejda Dragova

Istoricii de cultură români nu au manifestat un interes deosebit față de Iorgu Caragiale (1825—1894), deși el a fost unul dintre cei mai populari actori ai timpului. A rămas în amintire prin excepționala sa vitalitate și productivitate creatoare, prin abnegația față de activitatea teatrală. Cu toate decepțiile trupelor teatrale românești din a doua jumătate a secolului trecut, Iorgu Caragiale a dedicat scenei peste 40 de ani. El este autorul a zeci de piese, este organizatorul citorva trupe teatrale, în capitală și provincie.

Se păstrează bogata arhivă a trupelor sale teatrale¹. Istoricii literari își amintesc de el în principal datorită împlinirii fericite a numirii, în 1867, ca suflor și caligraf al trupei ambulante a lui Iorgu Caragiale, a tinerului Mihai Eminovici, viitorul mare poet Mihai Eminescu². Iar după acesta, în 1868, în aceeași trupă și cu aceeași funcție, își începe cariera teatrală nepotul lui Iorgu, cel care avea să devină marele dramaturg român, Ion Luca Caragiale.

Astfel că suficientele merite personale ale lui Iorgu Caragiale sînt eclipsate de numele celor doi celebri scriitori români, astăzi de renume internațional, care acum mai bine de 110 ani au îndeplinit mici funcții în trupele sale teatrale.

Îndepărtarea lui Iorgu Caragiale din teatrul capitalei, în 1868, și curajul de a-și continua activitatea consacrandu-se celor mai democra-

¹ B.A.R. — Piese teatrale din repertoriul răposatului actor Caragiale. Valoroasa arhivă a lui Iorgu Caragiale am cercetat-o în anul 1968 și în iarna anului 1973/1974. Acum, am posibilitatea să mulțumesc Academiei R. S. România și colaboratorilor Secției de manuscrise a Bibliotecii, pentru posibilitatea oferită și sprijinul acordat.

O serie de informații desprinse din acest fond le-am utilizat la cel de al II-lea Congres de balcanistică, ținut la Atena, în mai 1970, în Comunicarea *Romantismul în dramaturgia balcanică a Renașterii* (Romantizmăt v balkanskata dramaturgia na vâzrajdaneto), unde am folosit datele despre publicul teatral și am subliniat rolul său în dezvoltarea gustului romantic al teatrului balcanic din secolul trecut.

La întâlnirea științifică bilaterală a istoricilor literari români și bulgari de la Sofia (mai 1975), tot pe baza acestei arhive am susținut studlul *Teme balcanice în repertoriul trupei ambulante a lui Iorgu Caragiale*, în care au fost analizate spectacolele cu piesele *Martirii Candiei*, *Lupta de la Sfakia*, *Luptele lui Filip Totiu la Vârbovka* și *Moartea lui Obrenovici*, realizate de trupa lui Caragiale în anii crizei orientale (1866—1868), create în mod special pentru cei emigrați și strămutați în România — greci, sîrbi și bulgari.

² G. Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*, cap. „Pribeag și suflor”, p. 97—99; Ioan Massoff, *Eminescu și teatrul*, București, 1964, p. 44—56.

tice pături de atunci ale poporului³ explică situația amintită. Astfel, prin poziția adoptată, Iorgu Caragiale se lipsește de recunoașterea criticii teatrale oficiale și, în cele din urmă, a istoriei teatrale.

Dar în afara interesului scăzut manifestat în trecut față de creatorii ce se consacrau plebeimii, pentru aprecierea lui Iorgu Caragiale există și un moment specific care, de asemenea, merită atenția noastră.

Plin de viață, comic optimist, cu un ineputabil simț al autoironiei, Iorgu a trecut de multe ori peste inconvenientele și jignirile nefericitei sale profesii prin zeflema și glumă. Și viața cotidiană a societății teatrale de atunci se umple foarte repede cu atâtea anecdote despre el, încît se impune ca imagine artistică a glumelor teatrale.

La întâmplările umoristice povestite chiar de Iorgu se adaugă și amintirile nepotului său⁴ — Ion Luca Caragiale — percepute cu prospețimea artistică a unui tînăr sensibil, dezvoltate și prelucrate în laboratorul său hiperbolic de către umoristul talentat. Ambii Caragiale, Iorgu și Ion, unchi și nepot, n-au nici un fel de rețineri și scrupule cînd glumesc deoa-rece pe ei îi pasionează burlescul. Dacă nu există, îl scörnesc și mai stră-lucitor. Aceasta îi duce spre sublime emanații spirituale. Și nu le pasă că snobii limitați, setoși de senzații și intrigi vor folosi aceste istorisiri literare în gestul disprețuitor al burghezului față de suferințele creatorilor. Socie-tatea dominantă atunci, care căuta să discrediteze cu orice preț pe mili-tanții democrați, își însușește gluma și anecdota lor și îmbracă pe acest om, nobil în cel mai bun sens al cuvîntului, în costumul măscăriciului. Acest lucru a împiedicat pe critici și teatrologi să-l ia în serios pe Iorgu Caragiale.

Tradiția umoristică, creată odată cu numele lui, continuă și în mediile progresiste deoarece unei societăți artistice îi este foarte necesar să-și aibe eroii săi comici. „Oricit ar fi fost de simpatic, conchide despre el și marele critic român George Călinescu, n-a fost nimic altceva decît un comediant”⁵.

Anecdotele circulă și se repetă și nimeni nu încearcă să le confrunte cu datele istorice. Astfel Costache Antoniu, artist al poporului⁶, explică o expresie preferată din jargonul actorilor prin, chipurile, raporturile dintre Iorgu Caragiale și analfabeta sa soție (? !), actrița Cecilia, deși se știe că soția lui Iorgu a fost Elena Caragiale. Astfel de ficțiuni ne întîmpină la fiecare pas, dar sint atît de expresive din punct de vedere artistic încît sint greu de năruit.

Este cred necesar să se delimiteze frivolitatea și autoironia artistică a actorului însuși de aprecierea științifică serioasă. Aceasta se impune datorită activității sale bogate, a diversității inițiativelor lui, datorită sta-torniceii sale poziții artistice, democratice și patriotice. Această necesitate este înțeleasă și de către Ioan Massoff, istoric român al teatrului. În mono-

³ *Istoria teatrului în România*, vol. II (1848—1918), București, 1971, p. 43, 56—61, 119, 133, 229, 295—296; Ioan Massoff, *Teatrul românesc, privire istorică*, vol. II (1860—1880), 1966, p. 174, 246—247, 259—262, 267, 414—415; M. Apostol, *De la Iorgu Caragiale la Teatrul Național din Ploiești*, în „Revista arhivelor”, IV, nr. 2/1961, p. 128.

⁴ Ion Luca Caragiale, *Din carnetul unui vechi sufleur*.

⁵ În afara biografiei lui Eminescu, Călinescu scrie despre Iorgu Caragiale și într-un studiu separat; vezi *Studii și cercetări...*, 1966, p. 55—65; „I. Caragiale”.

⁶ Costache Antoniu, *Evocări din trecutul teatrului românesc*, București, 1954, p. 23.

grafia sa *Eminescu și teatrul* (1966), chiar și în treacăt, Massoff remarcă : „Figura lui Iorgu este eternizată de nepotul său (Ion Luca Caragiale — N.D.) în renumitele amintiri intitulate *Din caietele unui vechi sufleur*. Nepotul, care-l respectă mult pe unchiul său Costache, se distrează cu pățaniile lui Iorgu pe care-l simpatizează și despre a cărui viață spune că a fost « o mapă colosală cu anecdote ». Trebuie spus însă că nepotul, care a insistat doar asupra unei părți a caracterului lui, într-o anumită măsură l-a diminuat. Când cercetezi cele 14 mari culegeri care conțin repertoriul lui Iorgu Caragiale, care se păstrează la secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, când iei cunoștință de numeroasele lui cereri, majoritatea scrise de Eminescu, după ce privești calculele lui, proiectele lui bugetare, atât de greu de echilibrat, înțelegi că Iorgu Caragiale, sub masca unui poznaș, pus mereu pe glume, a fost un luptător pentru afirmarea teatrului românesc, un luptător pentru formarea publicului teatral”⁷.

Iar Florin Tornea, în monografia despre Costache Caragiale, pe drept atrage atenția asupra aportului specific al lui Iorgu la stilul acelei epoci când se profilează pe de o parte teatrul romantic al Matildei și al lui Mihail Pascaly, iar pe de alta trupa lui Caragiale, „adunind din arta fratelui său (Costache Caragiale) fructele spontaneității satirice, fapt ce-l apropie de pozițiile realiste cultivate atât de strălucit de Matei Millo”⁸.

Legăturile lui Iorgu Caragiale cu bulgarii sînt, pînă în prezent, insuficient studiate.

Ele sînt semnalate pentru prima oară în 1868 de ziarul „Dunavska zora”, scos la Brăila de emigrația bulgară. În cronică din numărul 33 (8 iulie) se vorbește despre spectacolul cu piesa *Lupta de la Verbovka a bulgarilor conduși de Filip Totiu cu turcii*.

Cîteva zile mai tîrziu, tot la începutul lui iulie 1868⁹, la Brăila a fost tipărită în limba română broșura *Masca jos*, de către publicistul bulgar Anghelaki Savici¹⁰ în care, într-un *post scriptum* sînt exprimate mulțumirile bulgarilor față de trupa lui Iorgu Caragiale.

Aceste două referințe contemporane, care reflectă receptivitatea societății bulgare din Brăila încă în ziua spectacolului, pot fi puncte de pornire în aprecierile și observațiile referitoare la piesa lui Iorgu Caragiale despre ceata lui Filip Totiu.

În literatura științifică românească, în măsura în care cunosc, prima dată se amintește despre atenția acordată de Iorgu Caragiale emigrației bulgare în monografia lui Iordan-Lucian Predescu despre familia

⁷ I. Massoff, *Eminescu și teatrul...*, p. 48.

⁸ Florin Tornea, *Costache Caragiale*, București, 1954, p. 155.

⁹ Numărul 33 al gazetei „Dunavska zora” (8 iulie 1868) este redactat de Anghelaki Savici; intrucit nu-și anunță broșura în lista de cărți, însemna că încă nu fusese tipărită. Despre ea se comunică în numărul următor, 34 (din 15 iulie 1868): „Am văzut zilele acestea o broșură intitulată *Masca jos...*”.

¹⁰ Această traducere curioasă a titlului broșurii *Masca jos* — „Buloto dolu” în loc de „Dolu maskata” — ar trebui să fie acceptată în literatura științifică intrucit este o traducere propusă de însuși autorul. Anghelaki Savici. Datorită plecării lui Dobri Voinikov la București, în luna iulie ziarul „Dunavska zora” este redactat de A. Savici. Astfel că și știrea despre broșura *Masca jos* nu trebuie să-i fie atribuită lui Dobri Voinikov, așa cum fac Vasil Mavrodiev („Godišnik na VITIZ”, t. X, CB. 6, 1965, C. 226) și Șt. Karakostov (*Българският възрожденски театър на освободителната борба*, 1971, p. 157).

Caragiale¹¹. Cînd caracterizează activitatea din 1867 a celui mai mic dintre frații Caragiale, autorul amintit conchide: „...Se vede că pe Iorgu l-a urmărit o soartă rea deoarece «Teatrul vodevilului românesc» nu s-a organizat. Atunci autorul amărit s-a gîndit să facă un turneu. La 25 iunie 1867 se află la Brăila unde dă o serie de spectacole cu pie-sele *Lupta bulgarilor sub comanda voievodului Filip Totiu cu turcii*, episod dramatic în trei acte și șase tablouri, scris de Iorgu, în care joacă doar Elena (această piesă se va prezenta și în celelalte turnee), *Lupta de la Sfakiia*, episod în 4 acte și 4 tablouri consacrat «marii răscoale» de «un student grec», piesă în care joacă Iorgu și Elena. În același oraș dunărean, Iorgu Caragiale scrie, la 24 sau 25, melodrama în 4 acte *Bătălia de la Verbovka a bulgarilor cu turcii și spînzurarea bulgarului Konstantin la Rusciuk* sau *Lovitura bulgarilor* sau *Bătălia de la Verbovka a voievodului Filip Totiu*, în care joacă soții Caragiale”.

Titlurile și datele folosite de I. L. Predescu reproduc exact textele din foile cu titluri ale celor două exemplare manuscrise din Repertoriul lui Caragiale aflat la Biblioteca Academiei R. S. România¹². Dar aceste știri nu sînt verificate sau confruntate cu altele. Valoroase, ca primă folosire a datelor de arhivă, ele intră în toate cercetările ulterioare fără a se face o verificare sau precizare și confirmă în versiunea științifică, română sau bulgară, că Iorgu Caragiale a scris două piese despre bulgari.

O încercare de a se confrunța cele prezentate de I. L. Predescu cu informații noi, extrase din broșura *Masca jos*, face cercetătorul român Valentin Chelaru în articolul său, intitulat *Caragiale și bulgarii*¹³, publicat, în limba română, la Sofia în anul 1941. Datorită imposibilității de a se lucra atunci în arhive, acest articol introduce o nouă sursă de informații, dar creează și mai multe confuzii. Mai tirziu, la el se referă și cercetătorii bulgari, inclusiv și lucrarea mea din 1953 despre D. Voinikov.

Repertoriul manuscris al lui Iorgu Caragiale este pe larg menționat în monografia lui Ioan Massoff¹⁴. Dar acest neîntrecut erudit în problemele teatrului românesc nu cunoaște particularitățile temei bulgărești, condițiile emigrației bulgare din România, fapt pentru care are încredere deplină în V. Chelaru și nu aduce corectările atît de necesare versiunilor ce s-au impus.

Toate aceste discordanțe ne obligă să ne reîntoarcem la datele autentice și la manuscrise.

Numeroasele inexactități din literatura științifică referitoare la piesa lui Iorgu Caragiale despre lupta lui Filip Totiu la Vărbovka se datoresc faptului că ea este cunoscută pe baza a două manuscrise greu de descifrat. În plus, cu ocazia prelucrării arhivei în Biblioteca Academiei Române, în 1904, cele două copii s-au legat în volume diferite și au primit

¹¹ Iordan-Lucian Predescu, *Caragiale*, vol. IV, București, 1939, p. 49–52.

¹² St. Karakostov, p. 156, indică greșit locul unde se află arhiva: „Acest manuscris l-am găsit la Arhivele Statului”. Cota indicată de el, 2 968, este de la Secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei R. S. România, în vol. I al culegerii *Teatru. Repertoriul Caragiale*. Al doilea manuscris este indicat de prof. Karakostov „sub același număr, în Arhivele Statului din București”. El are însă cota 2 973, tot la Secția de manuscrise a B.A.R., fiind legat în vol. VI al culegerii cu repertoriul lui Caragiale.

¹³ Valentin Chelaru, *Caragiale și bulgarii*, în „Buletinul Institutului român din Sofia”, vol. I, p. 278–282.

¹⁴ Ioan Massoff, *Istoria teatrului în România*, vol. II (1848–1918), București, 1971.

cote diferite. Astfel s-a creat impresia cu privire la două lucrări diferite, cu temă bulgară. La dezorientarea cercetătorilor a contribuit mult și ezitarea autorului însăși, Iorgu Caragiale, cu privire la alegerea titlului operei sale. La ambele copii se întilnesc patru titluri : la primul exemplar (vol. VI din Repertoriul lui Iorgu Caragiale, cota 2 973) este : *Bătălia de la Verbovka a Bulgarilor cu Turcii și spînzurarea lui Constantin Bulgaru în Rusciuc. Melodrama în 4 Acte. Compusa de I. Caragiali 1868, Iunie 25.*

Pe pagina următoare a aceleiași file, titlul este redactat : *Croidmul Bulgarilor, sau Batalia cu Turcii la Verbovka a lui Filip Totiu Voivod. Compusa de D-nu Iorgu Caragiali la 24 Iunie 1868, Braila.*

La al doilea exemplar (vol. I, cota 2 968), copiat de P. Radulian, sufleurul trupei, la 8 octombrie 1873, în Oltenița, titlul este : *Batalia Bulgarilor cu Turcii sub comanda Voerodului Filip Toti. Epizoda în trei acte și șase Tablouri, compusa de D-nu I. Caragiali la anul 1867, Iunie 25, reprezentata pentru prima ora în orașul Braila și în tota România.*

Pe pagina opusă, Caragiale a scris : *Evenimentele de la Revoluțiune a bulgarilor pentru Patrie și lege. Reprezentata pentru prima ora în Brăila la anne 1866—1867.*

Diferit sînt precizate, în ambele variante, și trăsăturile de gen ale operei. În primul exemplar piesa este definită ca „melodramă în patru acte”, iar în al doilea ca „episod în trei acte și șase tablouri”.

O altă cauză a ezitărilor provocate în caracterizarea piesei și a spectacolelor este datarea diferită a celor două exemplare. La primul exemplar (vol. VI) data scrierii piesei este 24 și 25 iunie 1868, iar al doilea — 25 iunie 1867, sezonul 1866—1867.

Astfel s-a ajuns la acea idee care, prin monografia lui Predescu, s-a impus în istoria teatrului renascentist bulgar și român, cum că există o serie de spectacole în care s-au prezentat două piese despre luptele bulgarilor cu inrobitorii : „La 25 iunie 1867 — arată Valentin Chelaru — trupa lui Iorgu Caragiale, care joacă și propriile sale opere, se oprește la Brăila, vechiul port dunărean unde, în acel timp, erau mulți emigranți bulgari. . . La 25 iunie 1867 Iorgu Caragiale prezintă la Brăila *Bătălia bulgarilor sub comanda voierodului Filip Totiu cu turcii*, episod dramatic în trei acte și 6 tablouri (. . .). Pentru a atrage publicul la spectacolele sale, Iorgu Caragiale găsește că este convenabil să joace la Brăila o piesă din viața bulgarilor. Acest « episod dramatic », lipsit de orice fel de valoare artistică, are meritul că însuflețește pe emigranții bulgari, intrucit pe scenă se prezintă « luptele cu turcii » pe care pe acel timp le poartă unul din conducătorii cetei de haiduci, Filip Totiu. Practic, la 17 mai, ceata lui Filip Totiu este urmărită de către turci pînă la Vărbovka și acolo nimicită în cea mai mare parte a ei”.

Citind pe de-a-ntregul datele prezentate de Iordan-Lucian Predescu pentru 1868, Valentin Chelaru conchide : „La 25 iunie 1868 Iorgu Caragiale prezintă la Brăila o altă piesă scrisă de el : *Bătălia de la Vărbovka a bulgarilor cu turcii și spînzurarea lui Constantin Bulgarul la Rusciuk* sau *Lovitura bulgarilor* sau *Lupta de la Vărbovka a voerodului Filip Totiu*, melodramă în 4 acte, în care joacă soții Iorgu și Elena. Reiese că succesul pe care l-au avut cu un an înainte i-a făcut pe soții Caragiale să se întoarcă la Brăila cu o piesă nouă din viața bulgarilor. . . Rămîne să se stabilească dacă aceste două lucrări dramatice ale lui Iorgu Caragiale, prezentate la Brăila

în 1867 și 1868, nu sînt realizate (sau poate sugerate) în colaborare cu Dobri Voinikov și Dragoi Veliskin”.

Această părere, în diferite variante, se menține pînă astăzi în istoriografia bulgară și română¹⁵. Ea s-a impus și între cercetătorii care cunosc foarte bine arhivele. Astfel, Nikolai Jecev o acceptă de asemenea, în monografia sa *Brăila și renașterea național-culturală bulgară (Braila i bălgarskoto kulturno-naționalno vǎzrajđane)*: „Aceeasi trupă teatrală românească a prezentat în acea vreme « în toată România », piesa *Lupta bulgarilor sub conducerea voevodului Filip Totiu cu turcii*, scrisă de Iorgu Caragiale la scurt timp după evenimentele ce au avut loc în mai 1867 lângă satul Vărbovka. Ea a fost prezentată la Brăila, de către aceeași trupă, la 25 iunie 1867. În anul următor, din aceeași piesă Iorgu Caragiale a compus o melodramă în patru acte, intitulată *Lupta de la Vărbovka a bulgarilor cu turcii și spînzurarea lui Kostadin bulgarul la Rusciuk*. Melodrama a fost prezentată pentru prima dată la Brăila la finele lui iunie 1868”¹⁶.

În opoziție cu aceste păreri, în lucrarea *Teatrul renescentist bulgar al luptei de eliberare (1858—1878) (Bălgarskiiat vǎzrojđenski teatǎr na osvoboditelnata borba. . .)*¹⁷, profesorul S. Karakostov susține ideea corectă că piesa este una, doar că are două redactări. Dar, în delimitarea redactărilor și a spectacolelor prezentate, datorită faptului că majoritatea materialelor sînt în limba română, nici el nu reușește să se orienteze în confuziile complicate de arheografi.

Corectă este opinia lui Vasil Mavrodiev¹⁸, deoarece reflectă doar știrea din ziarul „Dunavska zora”. Dar ea rămîne neargumentată deoarece autorul nu numai că nu cunoaște cercetările românești și nici *post scriptum*-ul la *Masca jos*, dar nici nu intuiește problematica legată de manuscrisele textului: „Probabil că manuscrisul ei — improvizează Mavrodiev — zace uitat în vreo arhivă românească”.

Astfel că problemele care trebuie precizate sînt: 1. Ce spectacole s-au prezentat cu această operă, și unde? 2. Care manuscris reflectă prima variantă a piesei? 3. Cine i-a dat lui Iorgu Caragiale datele despre ceata lui Filip Totiu și lupta de la Vărbovka?

1. Singurul text din arhiva lui Iorgu Caragiale în care se arată că piesa s-a jucat la 25 iunie 1867 se află în copia mai tîrzie a textului, făcută în 1873 de către copistul trupei (B.A.R., cota 2 968, vol. I). La fila 73 a actualei paginării se dă amănunțit titlul ce s-a folosit atunci: „*Lupta bulgarilor sub comanda voievodului Filip Totiu cu turcii*. Episod în trei acte și 6 tablouri, compus de d-n I. Caragiale în anul 1867, 25 iunie, prezentat pentru prima oară în orașul Brăila și în întreaga Românie. Copiată de mine după original, în 1873, 8 octombrie în orașul Oltenița. Sufleur Radulian.” Pe partea cealaltă, fila 73-b, foarte necitită, dar la mijloc cu un scris pe care îl consider că este al lui Iorgu Caragiale (doar prin comparații vizuale, fără a avea posibilitatea unei cercetări paleografice) este scris: „Evenimente din revoluția bulgarilor pentru patrie și credință. Prezentată pentru prima

¹⁵ T. Ionescu-Nișcov, *За отношението на румънската общественост към българското национално-освободително движение през 70 те години на XIX век, in Българо-румънски връзки и отношения през вековете*, t. I, Sofia, 1965, p. 382.

¹⁶ P. 112—113. Izvoarele informației sale, Nicolai Jecev le arată ca fiind studiul citat al lui Traian Ionescu-Nișcov.

¹⁷ P. 155—158.

¹⁸ Vasil Mavrodiev, *Чужди пиеси с български сюжети* („Godišnik na VITIZ”, t. X, 6, 1965, 1966, p. 224—228).

oară la Brăila în sezonul 1866/67. Compusă de — ” (în locul numelui autorului se află semnătura lui Iorgu Caragiale).

Este clar că această singură adnotare, făcută la cinci ani după primul spectacol, reproduce data din amintire. Autorul și-a amintit anul 1867 ca anul evenimentului deoarece anul următor, 1868, este remarcat foarte categoric în presa și viața politică românească prin marea faptă de vitejie a cetașilor bulgari conduși de Hagi Dimităr și Stefan Karagea

De ce considerăm că aceasta este o greșeală :

1. Manuscrisul pe care copistul Radulian îl numește ca „original” este păstrat și legat în volumul VI din Repertoriul lui I. Caragiale (B.A.R., cota 2 973). La f. 241, conform actualei paginării, care este începutul piesei, se arată clar data scrierii : „*Lupta de la Verbovka a bulgarilor cu turcii și spînzurarea lui Kostandin Bulgarul la Rusciuk*. Melodramă în patru acte, alcătuită de I. Caragiale, 1868, 25 iunie”. (Și aici numele autorului este marcat prin semnătura lui).

Exemplarul este foarte deteriorat, dar nu are pagini lipsă. După foaia cu titlu sînt note de lucru privind recuzita, care nu sînt copiate în manuscrisul din 1873. Nu sînt date nici cîteva titluri.

La fila următoare, 242 conform paginării actuale, sînt schițe privind decorul actului III, cu hașură foarte naivă care, probabil, a urmărit doar să desemneze locul detaliilor pregătite — copaci, munte, peșteră. Pe cealaltă pagină a filei, 242-b, după repartizarea rolurilor există o scurtă marcă a diferitelor acte : „Actul întii la Rusciuc, actul doi la Verbovka, actul trei într-un sat din Balcani și actul patru în piața orașului Rusciuc —, 1867”.

Este foarte clar că 1867, ca an al evenimentelor zugrăvite în piesă relevat în aceste adnotări introductive, la noua copie a textului, s-a impus ca dată a spectacolului, mai întii de către copist, iar după el și de către autor. Altfel nu putem înțelege greșeala, intrucit în același exemplar — „original” — există încă o datare pe ultima pagină. Datorită suflatului timp de cinci ani pe baza acestui caiet, paginile de la urmă s-au desfăcut și au fost lipite cu altă hirtie, pentru a se păstra. Acolo, sub lipitură, la fila 266 a actualei paginării, avînd lumină în contre-jour se poate citi : „Alcătuită de dn. Iorgu Caragelu (dacă ultima literă nu este chirilica „u”, sau putem să citim Carageli) la 24 iunie 1868. Brăila”.

Astfel textul prezentat, de pe care Radulian a copiat în 1873, are, în două locuri, data reală : 24 și 25 iunie 1868. Putem admite că încă de la această copie, ultima foaie a rămas sub lipitură, iar prima filă — intrucit nu a servit la suflare — nu s-a aflat în mina copistului, cu atît mai mult cu cît ne reproduce numeroasele ei titluri.

Finalul exemplarului din 1873 se deosebește radical de „original” deoarece la el este scurtat finalul actului IV — spînzurarea lui Kostadin Bulgarul la Ruse.

Se vede că copistul nu reproduce prima și ultimele pagini din manuscrisul prezentat. Și tocmai acolo sînt datele care arată că piesa este „compusă la Brăila la 24 și 25 iunie 1868”.

2. Cînd discutăm asupra datării trebuie să acordăm atenție mențiunii categorice cum că piesa este „prezentată pentru prima oară la Brăila” și apoi „Și în întreaga Romînie”, și nu invers după cum consideră Nikolai Jecev¹⁹.

¹⁹ N. Жеєв; *Браила и българското културно-национално Възраждане*, Sofia, 1970, p. 226.

Aceasta ne dă siguranța să ne bazăm pe trei mărturii bulgare, provenite din Brăila, din iunie 1868 : „Dunavska zora”, ziarul bulgăresc de la Brăila, comunică încă din primul număr ce a apărut după spectacol (22, din 8 iulie 1868) : „Duminica trecută, seara, în teatrul comun a fost dată *pentru prima oară* (subl. n.), N. D.) reprezentația *Lupta de la Vărbovka a bulgarilor sub conducerea lui Vilip Totiu, cu turcii*, în limba română de către trupa teatrală dramatică a d-lui Caragiale care, în același timp, este și autor al piesei. Teatrul a fost plin și entuziasmul mare”.

În broșura *Masca jos* care a apărut tot atunci la Brăila ²⁰, (între 8 și 12 iulie 1868) reflectă de asemenea spectacolul, în *postscriptum* : „Sintem fericiți că putem vorbi deja despre teatrul național. Cu puțin înainte ca revista noastră să iasă la lumină, cind se afla încă la tipar, însuflețit de adevărate sentimente patriotice și frățești (deoarece în acest caz nu este loc pentru nici un fel de intenții materiale, ci doar morale) față de confrății noștri bulgari, d-n Iorgu Caragiale și nobila lui soție, d-na Elena Caragiale — pentru a da publicului bulgar o dovadă vie și palpabilă de simpatia și respectul lor față de Bulgaria nefericită — au prezentat *pentru prima oară* (Subl. n., N. D.) la treizeci iunie a anului în curs, pe scena Teatrului Român, cu excelenta lor trupă, *Întîmplarea cu strălucita luptă de la Vărbovka, sub comanda voievodului Filip Totiu*, operă teatrală, lucrare a d-n Iorgu Caragiale”.

Aceeași știre se comunică și în scrisoarea particulară trimisă, la Belgrad, lui Nediu Jekov de către Ivan Kârsovski, bulgar brăilean : „Am onoarea de a mă lăuda că duminică, 30 iunie, s-a prezentat aici la teatrul românesc *Lupta de la Vărbovka*” ²¹.

În aceste trei cazuri se remarcă faptul că reprezentația din 30 iunie 1868 este pentru prima oară. Această știre corespunde cu data notată în manuscrisul original al lui Caragiale (cota 2 973).

Unde a fost prezentat spectacolul ?

Conform broșurii lui Anghelaki Savici, *Masca jos* — „pe scena teatrului românesc din Brăila”. Așa se numea scena teatrului Rali. „Dunavska zora” denumește acest salon „teatrul comun” deoarece acolo vin în turneu și trupe de alte naționalități, între care și amatori bulgari. Profesorul Karakostov interpretează în mod arbitrar comunicatul din ziarul „Dunavska zora” în sensul că „trupa lui Caragiale vine la Brăila și joacă *Lupta de la Vărbovka* la festivitatea examenelor școlare anuale. Dimineța au fost examenele, seara s-a dat reprezentația” (p. 156). În ziar nu există o asemenea legătură între cele două manifestări. Doar știrea despre ele este aranjată în cronică una după alta, dar nu ca un text legat.

Festivitățile anuale au avut loc la școală, unde lipseau condițiile scenice elementare. Iar teatrul Rali este modern, corespunzător cerințelor de atunci pentru trupă și orchestră, adaptat manifestărilor muzicale și teatrale.

Trebuie corectată și afirmația profesorului S. Karakostov referitoare la faptul că *Lupta de la Vărbovka* s-a jucat la teatrul național din București la 30 iunie 1868. Teatrul din București a lucrat pînă la finele lui martie. Conform aprobării pe care o găsim la Arhivele Statului ²², trupei

²⁰ Considerentele acestei datări le-am prezentat mai sus, n. 9.

²¹ Bibl. Națională Kiril. și Metodiu, Arh. ist. fond 58, 4, f. 5, II B 5 472.

²² Arh. Stat. Buc., dos. 208/1867, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, f. 237.

Caragiale-Dragulici i se acordă 15 zile pentru spectacole la Teatrul Mare, începându-se de la 1 noiembrie și pînă la finele lui martie 1868. În acea vreme teatrul din București nu se numea „Național” ci „Teatrul cel Mare”. Abia în 1877 este confirmată, de frontispiciul clădirii, denumirea de „Teatrul Național”²³. Iar Iorgu Caragiale a avut ambiția să-și prezinte peste tot trupa ca „națională”, în sens de populară. Cițiva ani mai tîrziu el denumește „Teatrul național” trupa sa din Ploiești, stabilită aici pentru mai multe sezoane.

Datele prezentate mai sus conving că primul spectacol cu piesa *Lupta de la Vărbovka a bulgarilor sub conducerea lui Filip Totio cu turcii*, în limba română, pregătit și prezentat de trupa lui Iorgu Caragiale, a avut loc la 30 iunie 1868 la Brăila, în teatrul „Rali”.

După Brăila aflăm de spectacolul de la Turnu Măgurele, în martie 1871. Conform ziarului emigrației bulgare „Svoboda” (București, an. II, nr. 12, din 20 martie 1871); trupa lui Caragiale „prezintă lupta lui Totio Filip la Vărbovka (...). Reprezentația a fost minunată (...) s-ar putea să se dea și a doua oară”.

Pe original (cota 2 973) este o notiță scrisă de mină de Holban (?), cum că la 18 decembrie 1871 a suflat piesa, fără să arate unde. Probabil spectacolul a avut loc la Ploiești unde se instalase, pentru mai mult timp, trupa lui Caragiale²⁴ și unde era o colonie bulgară activă. Fără ca să se fi păstrat vreo amintire, copia făcută de Radulian în 1873 la Oltenița permite să se presupună prezentarea unui spectacol și acolo, cu atît mai mult cu cît repartizarea rolurilor este nouă iar copistul este prevăzut să joace rolul Pașei de la Rusciuk.

Pe această copie este o notiță care arată că în turneul din vara anului 1881 piesa s-a jucat la Siliștea, pe 14 august, în favoarea școlii bulgare.

Este cu totul limpede că aceste date nu reflectă complet spectacolele „în întreaga Românie”, după cum este notat în manuscris. Dar ele, în mod documentar, arată o uimitoare de lungă viață pentru un spectacol teatral, din 1868 pînă în 1881.

2. Textul pe baza căruia a fost realizat primul spectacol îl găsim în manuscrisul cu cota 2 973, vol. VI, din repertoriul trupei, notat cu 24 și 25 iunie 1868 ca dată a scrierii. Acesta este textul pe care copistul Radulian îl denumește ca original.

Dovezile care arată că aceasta este prima variantă a operei sînt numeroase²⁵. Exemplarul este folosit mult; în manuscris sînt folosite litere chirilice, alături de litere latine, iar contemporanii își amintesc, ca pe o particularitate a lui Iorgu, că nu a putut să se obișnuiască cu ortografia latină nou introdusă. Peste schițele de decor este o notă, cum că piesa a fost suflată de Holban la 18 decembrie 1871, precum și de un alt sufleur a cărui semnătură nu ne permite să-l identificăm. Cu cerneala folosită de Holban în text sînt rescrise cuvinte întregi, pentru a fi citețe. Se află și semnătura lui Radulian precum și încercarea de către el a tocului, pentru a scrie anul 1873.

Dar dovada principală o constituie distribuirea rolurilor, care corespunde cu componența din 1868 a trupei. Trebuie subliniat faptul că în ambele manuscrise existente ale piesei *Lupta de la Verbovka* nu există o

²³ Ioan Masoff, *Istoria teatrului în România*, vol. II (1848—1918), București, 1971, p. 514.

²⁴ M. Apostol, *op. cit.*

²⁵ Nu arăt aici autorii care afirmă că aceasta este varianta a doua, sau că este altă piesă pentru a nu încărca studiul cu informații care sînt contrazise de datele prezentate.

distribuție a rolurilor care să reflecte componența din 1867 a trupei lui Iorgu Caragiale.

Și exact componența acesteia din 1867 este cunoscută și din materiale de arhivă ²⁶, și din amintiri. Ea este stabilită de neenumărate ori de către cercetători datorită faptului că în timpul turneului din acea vară trupa primește în rindurile sale pe tânărul Eminovici, viitorul poet M. Eminescu. Manuscrisul din 1868, analizat aici, conține distribuția care reflectă componența trupei în sezonul 1867/1868, când se unește cu trupa lui Daniil Dragulici ²⁷, iar în această componență petrecuseră deja un sezon teatral în capitală ²⁸. Rolul lui Filip Totiu este jucat de Dragulici, al lui Constantin Bulgarul de Iorgu Caragiale, al bătrinei de Elena Caragiale, mătușa lui Costache, al soției lui Filip Totiu de Lina Popescu. Vitali interpretează câteva roluri : polițai, conțopist ș.a.

O altă dovadă, nu mai puțin importantă, este faptul că în această variantă cetașii lui Filip Totiu au adevăratele lor nume și nu puse din amintire, așa cum vom găsi în varianta din 1873. Pe scenă participă în principal luptători care au plecat din Brăila, precum Dediu, Nedelcu, Demitrie Pelivan, Marko etc. Doar în acest text este trecut corect numele cetașului din Sviștov care a murit, Gheorghi hagi Aleko Konstantinov, nepot de soră al publicistului Anghelaki Savici din Brăila, căruia Caragiale îi acordă, în spectacol, un loc însemnat și un rol eroic. Iar în redactarea următoare, în afară de faptul că figura îi este micșorată, dar și numele îi este dat din amintire „Konstadin”.

3. Nu este documentat când și cum a intrat Iorgu Caragiale în legătură cu emigrația bulgară din România. Dar orașele dunărene, unde sînt compacte colonii bulgare, sînt vizitate deseori de trupe teatrale ambulante. Datorită imposibilității de a se studia, încă, materialul arhivistic al prefecturilor municipale românești este greu de stabilit când s-a impus prestigiul trupei lui Caragiale în rindurile publicului brăilean. Dar este foarte limpede că întîlnirea creatoare din 1868 nu este prima. Ea a fost precedată de numeroasele legături avute de trupa teatrală ambulantă cu cei ce se strămutaseră și cu emigranții din diferite orașe românești.

Practica formării de trupe teatrale ambulante s-a impus după unirea celor două Principate Dunărene. Trupele pleacă în turnee vara, când actorii nu sînt plătiți. Materialele arhivistice cunoscute pînă în prezent arată că I. Caragiale a cerut permisiunea Comitetului Teatral de a da „o serie de reprezentații românești la Giurgiu”, încă din 22 iunie 1862 ²⁹. Iar practica este ca același repertoriu să se prezinte și la Brăila și Galați, dacă nu cumva o altă trupă n-a luat-o înainte și n-a epuizat interesul publicului de acolo.

O altă petiție, din 12 aprilie 1864, reinnoește cererea „de a i se permite să călătorească prin țară și să prezinte spectacole românești ca în toți

²⁶ Lista cea mai sigură a membrilor trupei o găsim la Arhivele Statului din București (Comitetul General al Teatrelor din România, nr. 232/1866, f. 70), în cererea din 2.XII.1866 a lui Iorgu Caragiale de a i se permite să prezinte spectacole în fosta sală „Cornescu”. Trupa are 34 de persoane, împreună cu personalul tehnic : mașinist, regizor de scenă, 4 elevi, 2 eleve și o orchestră de 12 persoane.

²⁷ În același dosar, 232/1866, găsim și componența trupei Daniil Dragulici când a călătorit singură în 1866, alăturată cererii lui de a „prezenta o serie de spectacole la Ploiești”, ibidem, f. 21.

²⁸ Copia cererii lui Iorgu Caragiale de a i se acorda zile de reprezentație la Teatrul cel Mare, la care este alăturată și o listă a membrilor trupei, se află la Arh. Stat. Buc., dos. 208/1867, Ministerul Culturii și Instrucțiunii Publice.

²⁹ Ioan Massoff, *op. cit.*, vol. II, p. 174.

anii”³⁰. Reiese că trupa condusă de I. Caragiale a făcut numeroase turnee în orașele dunărene și în centrele animate ale țării, unde afluxul de emigranți bulgari crește neincetat, în special în anii '60.

Iar în vremea sa, Iorgu Caragiale este foarte popular; este unul dintre primii profesioniști teatrali români. Născut în 1826 sau 1828, este cel mai mic frate din renumita familie de artiști Caragiale, care și-a făcut publice pozițiile cetățenești și artistice în broșura propagandistică *Dreptatea poporului judece pe frații Caragiali*.

Costache Caragiale, fratele cel mai mare, este un mare actor român de comedie și autor a numeroase comedii și piese. Fratele mijlociu, Luca, este tatăl lui Ion Luca Caragiale, iar cel mai mic, Iorgu, este un actor strălucitor, cu un glas minunat și un inepuizabil simț al umorului. După ce a terminat „Școala filarmonică”, a debutat în trupa fratelui său Costache, la 7 iunie 1845. O perioadă de timp nu s-a putut impune³¹, dar talentul și perseverența sa înving și se impune ca al treilea actor comic al teatrului din București, primii doi fiind Matei Millo și Costache Caragiale. Iorgu împărtășește toate umilințele și privațiunile prin care treceau atunci actorii români deoarece luptă pentru un teatru național împotriva păturii conducătoare cosmopolite, deoarece recrează pe scenă problematica românească și caută publicul democrat.

În anul în care Iorgu Caragiale pregătește spectacolul pentru bulgari, trupa lui trece prin cele mai grele încercări. În 1866, în una din neincetatele reforme ale teatrului românesc, Iorgu Caragiale rămâne în afara scenei Capitalei, pusă la dispoziția a două trupe conduse de Matei Millo și Mihail Pascaly. Explicația dată este că Teatrul cel Mare din București n-are nevoie de un „al treilea comic”. Amărăciunea actorului în vîrstă de 40 de ani, care a petrecut 20 de ani pe scena Capitalei este foarte profundă. Cu vitalitatea sa caracteristică el formează o nouă trupă cu actori de „categoria sa, adică fără de lucru”, care adresează o cerere Comitetului Teatral pentru a fi confirmați. Așa la 15 decembrie 1866 Iorgu Caragiale poate deschide sezonul cu noul său „Teatru românesc de vodevil”, care joacă în fosta sală Cornescu, proprietatea pantofarului Ioji. În apelul tradițional adresat spectatorilor, Iorgu nu-și ascunde dezolarea față de „mistificarea detestabilă” prin care a fost îndepărtat din Teatrul cel Mare și invită publicul să sprijine noua trupă care trebuie să se întrețină din venituri proprii. Sezonul de trei luni de iarnă, în sala „Cornescu” din Capitală, este foarte chinător. Este urmat de un mare turneu în Muntenia, la Ploiești, Giurgiu, Brăila și Galați, posibil și în alte orașe.

Sezonul următor, 1867—1868, sosește cu speranța că trupa să aibă acces la Teatrul cel Mare. Dar și acum el este oferit trupei Millo—Pascaly. Însă Comitetul Teatral rezervă și un număr de zile pentru artiștii confirmați, rămași în afara acestei trupe. Pentru aceasta își pune candidatura, la 19 august 1867, trupa lui Iorgu Caragiale, la care s-a alipit și o parte a trupei lui Daniil Dragulici. Începînd cu 1 noiembrie ei au dreptul să prezinte citre trei spectacole pe lună în Teatrul cel Mare. Dreptul de a da 15 spectacole pe scena Teatrului cel Mare nu face ca viața lor teatrală să fie mai fericită. După aprecierea teatralogului român I. Masoff, „acesta este sezon nercușit care provoacă multe neplăceri actorilor ambelor trupe (pe de o parte Millo — Pascaly, pe de alta Caragiale — Dragulici — n.n.,

³⁰ *Ibidem*, p. 177.

³¹ „Curierul românesc” (nr. 34, din 20.X.1847), în critica făcută lui Iancu Gănescu II compară cu Anesti Cronibace (Olănescu, *Teatrul în România*, vol. I, p. 123).

N.D.) obligați, datorită numărului extrem de redus al spectacolelor, să rătăcească între București și orașele provinciale. După cum e și de așteptat, între ambele trupe se încinge o adevărată bătălie. Existența lor sub acoperișul aceluiași teatru devine imposibilă. Lupta se dă pe două fronturi — lupta pentru „duminici”, adică pentru ziua în care poate fi cel mai numeros public, și lupta pentru obținerea ajutorului bănesc de 5000 lei, stabilit pentru acea trupă care se va remarca. Forțele sînt inegale, însă Iorgu Caragiale nu șovăie să concureze. Acest tablou trebuie completat și cu lupta actorilor rămași în afara trupelor pentru „a-și cumpăra zile” de spectacole în Teatrul cel Mare”³².

Din repertoriul *Teatrului românesc de vodevil*, aprobat de Comitetul Teatral, reies și eforturile de ridicare a nivelului artistic al spectacolelor. În afara numeroaselor comedii și vodeviluri în portofoliul, din celelalte sezoane, al trupei, acum se prezintă „Rigoletto”, dramă în cinci acte de V. Hugo. Trupa lui Caragiale își va menține în repertoriu dramaturgia lui V. Hugo, figurînd la teatrul din București pentru sezonul 1872—1873 cu *Bugravi*, „dramă de V. Hugo, transpusă în versuri de Iorgu Caragiale”³³.

Dar cu toate amărăciunile profesionale și de viață, Caragiale nu-și pierde sensibilitatea față de cele mai acute probleme sociale și evenimente politice.

Cei doi ani care ne interesează, 1866—1868, sînt anii unor mari efervescente politice care, prin răscoala din Creta, au repus în mod categoric „problema orientală”. Popoarele din sud-estul Europei se agită și ca urmare a înfringerii militare a Imperiului austriac. Începe într-adevăr o nouă epocă în care influența monarhiei habsburgice scade în sud-estul Europei. Lovitura de stat din România, din 1866, și ocuparea tronului de către un monarh legat intim cu cercurile conducătoare din Prusia, în ascensiune în viață internațională, crează noi planuri politice pentru pregătirea declarării independenței României. În provinciile românești care se află încă în granițele Imperiului austriac se amplifică mișcarea națională și culturală, un rol în aceasta revenind și trupelor teatrale românești ale lui Fani Tardini, Matei Millo, Mihail Pascaly ș.a. Turneele acestor trupe sînt reflectate viu, cu entuziasm, de presa de atunci, ele animă și stimulează, unesc cercuri largi pe baza aspirațiilor naționale.

Repertoriul patriotic este consacrat temelor istorice și haiducilor legendari: *Jianu, căpitanul haiducilor*, de Matei Millo (sezonul 1857), *Tunsu haiducul* (1858), *Radu Basarab banul Olteniei*, marele succes al lui M. Pascaly și Șt. Velescu, *Răzvan Vodă de Hasdeu* (1867, 10 februarie), *Moartea lui Constantin Brîncoveanu, Bătălia de la Călugăreni, Mihai Viteazul după Călugăreni*, tablou național de Bolintineanu (sezonul 1873—1874) și multe altele.

Trupa lui Iorgu Caragiale participă în acest marș patriotic avînd în repertoriul ei multe din piesele citate, dar cel mai mult cu piesele ei proprii, opere ale lui Iorgu. Între acestea sînt deosebit de populare *Umbra lui Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul*, creată pentru a sărbători Unirea celor două Principate de la 24 ianuarie 1859, și piesa consacrată lui Tudor Vladimirescu, jucată în capitală în sezonul 1858—1859 sub titlul *Moartea*

³² Ioan Massoff, *op. cit.*, p. 262.

³³ George Franga, *Teatrul Național din București în texte și documente. 1833—1877 (Actori, repertoriul teatrului, directori și directori-antreprenori)*, Schiță monografică, București, 1960, p. 579 (mss.).

lui Tudor Vladimirescu, dramă de Iorgu Caragiale”³⁴, și „Tudor Vladimirescu, dramă istorică în cinci acte de Iorgu Caragiale”³⁵, în sezonul 1867 – 1868.

Aceste două piese, nerecunoscute de critica literară³⁶, au avut parte de o primire călduroasă din partea publicului.

De mare efect sînt și dramele românești, vodevilurile și comediile sociale în care Iorgu Caragiale, cu un uimitor simț al improvizației, nu trece cu vederea nici un rău social al timpului său. Pozițiile sale sînt umane, pline de simpatie față de cei oprimați social, malițioase față de mașinațiile ce duc la barou sau scaunul ministerial, persiflatoare față de pervertismul și incultura îmbrăcate în costume scumpe și animate de mari pretenții: *Eu sînt un corist ghinionist*, *Revizor fără salariu* – șansonetă comică, *Băcanul la bal mascat sau O scenă de carnaval*, *Chirilă băcanul sau mascații în carnaval* – șansonetă comică alcătuită de I. Caragiale la 25 ianuarie 1865 (a se vedea vol. VIII din Repertoriu). *Neagu pescarul la balul din 24 ianuarie*, șansonetă alcătuită de G. I. Caragiale, 11 martie 1864, *Nevoiile unui corist*, *Coriști în provincie*, farsă originală într-un act (a se vedea vol. II din Repertoriu). Cu o mare priză la public au fost prezentate *Republica slugilor sau sculați-vă voi să ne așezăm noi și Cîntec pentru deputați*, care se referă la diferite aspecte ale vieții sociale (a se vedea vol. I din Repertoriu).

Astfel Iorgu Caragiale ni se prezintă ca un creator pe de-a-ntregul aplecat spre problemele publicului său. Cu toată atitudinea ostilă a presei față de activitatea sa, el luptă neabătut pentru repertoriul românesc, manifestă sinceră compasiune față de cei nedreptățiți și asupriți. Pe această bază sînt și simpatiile lui față de popoarele balcanice înrobite.

În anii '60 ai secolului al XIX-lea se intensifică simpatia intelectualității românești față de poporul grec. Dar interesul lui Iorgu își are și impulsuri intime. Din amintirile nepotului său, Ion Luca Caragiale, aflăm că familia trăiește cu sentimentul unei legături de sine cu popoarele balcanice. Bunicul lui Caragiale a fost adus, din Grecia, la începutul sec. al XIX-lea, ca bucătar al lui Vodă Caragea. Ion îi zice ba grec, ba albanez. Această descendență sudică neuitată, alături de sensibilitatea socială a actorului și scriitorului vor menține în permanență contactele lui Iorgu Caragiale cu elementele grecești din România. După detronarea regelui Othon, cercurile grecești din România se frămîntă cu noi planuri politice de unire a patriei lor. Turneul de vară al lui Iorgu Caragiale, început în aprilie 1864, include în repertoriul său renumita piesă *Marco Bociar* și o altă dramă în două acte *Unirea Greciei*³⁷.

³⁴ *Ibidem*, p. 506.

³⁵ *Ibidem*, p. 546.

³⁶ În legătură cu relațiile reciproce și cerințele teatrale față de spectacolele de atunci este deosebit de revelatoare critica făcută de C. D. Aricescu (în „Trompeta Carpaților”, an. VI, nr. 614, 12 martie 1868, p. 2 454 – 2 455) spectacolului „Tudor Vladimirescu”, prezentat în Teatrul cel Mare, joi 7 martie 1868 :piesa a fost prost jucată, costumele au fost rău alese, jocul foarte slab și, în încheiere, istoria falsificată”. Aprecierea tăioasă se datorează exigenței criticului față de adevărul istoric. El însuși a adunat, timp de mulți ani, materiale despre revoluția din 1821 și de aceea și-a propus sarcina „de a face analiza critică a dramei ce se referă la istorie”. Observațiile lui se referă cu precădere la costume, limbaj, detalii istorice, nerecunoscînd dreptul lui Iorgu Caragiale, actor cu valențe de comic, de a scrie și juca roluri dramatice.

³⁷ Arh. Stat. Buc., Fond Teatrul Național, dos. nr. 186/1864, f. 27–28. Cererea din 12 aprilie 1864 a lui Iorgu Caragiale de a merge în Principate pentru a da reprezentații cu Teatrul românesc în timpul verii, cu lista actorilor și a spectacolelor. Din 32 de piese doar 5 sînt drame și, între ele, cele două cu temă grecească : *Marco Bociar* și *Unirea Greciei*.

Dar apogeul temei grecești în repertoriul lui Iorgu Caragiale este atins în 1866, după izbucnirea răscoalei din Creta, în luna iulie. Această răscoală, prin dîrzenia și spiritul de sacrificiu al poporului grec, este înțeleasă de toate popoarele balcanice înrobite ca semnalul mării acțiuni politice împotriva Imperiului otoman. Iorgu Caragiale prezintă din nou piesa *Marco Bociar* în Teatrul românesc de vodevil. Are mare succes iar piesa devine un motiv pentru a se aduna ajutoare materiale pentru răsculați.

Opinia publică europeană este cutremurată de gestul eroic al răsculaților din minăstirea Arcadia, care au preferat să piară cu toții decît să se predea în mîinile înrobitorilor. Acestei fapte de vitejie Caragiale îi consacră una din cele mai apotetice drame ale sale, *Martirii Candiei*, episod în trei părți și prolog care reprezintă revoluția din Candia din 1866—1867. Este scrisă de Iorgu Caragiale și, prin subvenția elinilor din capitala României, prezentată pentru prima oară în folosul populației din Candia, în Teatrul cel Mare, sub direcția lui Dimitriade. În scurt timp se va traduce și în grecește ³⁸.

Această melodramă este prezentată sub titlul *Umbrele eroilor greci, martiri ai libertății sau martirii crucii*, melodramă în trei acte, și pentru ajutorarea artiștilor fără angajament ³⁹. În această piesă, alături de tonul apotetic răsună și apelul la unitatea de acțiune a popoarelor balcanice. Pe același podium autorul adună și reinviații eroi din 1821, și luptătorii greci în viață adunați din regiunile libere ale patriei. Între personaje sînt și cerți tovarăși de idei: românul Ion Olteanu, italianul Iacobeli, munte-negreanul Petre, sîrbul Christ. Actul al treilea reproduce apărarea eroică și hecatomba din minăstirea Arcadia.

La 7 noiembrie 1867, la începutul sezonului din București al trupei, aceasta prezintă, avînd ca sufleur pe Mihai Eminescu, o nouă piesă *Bătălia de la Sfakia* — „episod în patru acte și patru tablouri mari din război, alcătuită de un student grec din Atena” ⁴⁰. Teatrolgul român I. Massoff presupune că în realitate această piesă este făcută de I. Caragiale.

Ne putem imagina atenția cu care au urmărit aceste spectacole bulgarii care trăiau în România. Colaborarea dintre bulgarii și grecii din România există încă de la începutul secolului, se întărește prin luptele revoluționare din 1821 și chiar se manifestă în inițiativa revoluționară comună în timpul răscoalelor de la Brăila din anii '40 ai secolului. Această apropiere este umbrită în anii '60, de lupta pentru independență bisericească începută de bulgari. Răscoala din Creta unește din nou pe grecii și bulgarii aflați în România și dă naștere la planuri noi de colaborare în lupta împotriva robiei otomane.

Ziarul emigranților bulgari, „Dunavska zora”, care apare la Brăila la finele anului 1867 face în permanență propagandă succeselor cretanilor — le zice candioți —, care pentru emigrația bulgară reprezintă dovada că

³⁸ Aceasta e una din puținele piese tipărite ale lui Iorgu Caragiale.

Tipographia națională, Hanu Germani, 1867. *Martirii Candiei*, epizodiu în 3 părți și un prolog tras din Resbelul Candiei din anul 1866—67, compus de Iorgu Caragealli. Represintat pentru prima oara și tipărită cu cheltueala ellcnilor din capitala României în profitul candioților în Theatrul cel Mare de sub direcțiunea d-lui Dimitriade.

Cit de neobișnuit a fost succesul acestei piese putem presupune după notița autorului, scrisă pe pagina interioară, după titlu, în care amenință cu judecata pe oricine, „fie director sau actor”, care „prezintă această piesă în capitală sau provincie fără aprobarea mea”.

³⁹ G. Franga, *op. cit.*, p. 540.

⁴⁰ Vol. I, nr. 2 968, p. 92—108. *Batalia de la Sfachia*, Epizoda an 4 acte și 4 tablouri mari de rezbel... Atena, 1868.

începe o eră nouă pentru popoarele înrobite. „Fie să ne cunoaştem epoca în care trăim. Azi nu mai este timpul [în care] un guvern să vrea să se joace cu soarta unui popor de şapte milioane (se au în vedere bulgarii — n.n., N.D.), deoarece ne aflăm deja în secolul libertăţii popoarelor! Fie ca guvernul turc să vadă situaţia din Creta. Un pumn de răsculaţi se joacă de şaisprezece luni cu o armată de cincizeci de mii de soldaţi. Ghiritli-paşa, apoi Omer-paşa, Ali-paşa şi Fuad-paşa, unul după altul au văzut cum nu dau rezultate încercările lor de a potoli pe răsculaţi. . .” (nr. 7, din 23 decembrie 1867).

Tot în vederea întăririi înţelegerii revoluţionare dintre greci şi bulgari, acest ziar publică citeva articole despre participarea răsculaţilor bulgari la Zavera din 1821. În ele se afirmă cu înfocare că Marco Bociar este bulgar din Voden ⁴¹ şi se povesteşte despre moartea sa eroică.

În primăvara târzie a anului 1868, trupa lui Iorgu Caragiale pleacă din nou în turneu în oraşele dunărene. Trupa aduce din repertoriul stagiunii din capitală piesele: *Martirii Candiei*, *Bătălia de la Sfakia*, *Meşterul Manole sau zidirea mînăstirii Argeş*, *Tudor Vladimirescu*. Iar în timpul şederii la Brăila îşi îmbogăţeşte repertoriul cu două piese: *Moartea lui Mihail Obrenovici* şi *Lupta lui Filip Totiu cu turcii la Vărbovka*, operă a lui Iorgu Caragiale. Apariţia acestor două piese care reflectă cele mai noi evenimente din viaţa politică a bulgarilor şi sîrbilor arată capacitatea lui Iorgu Caragiale de a înţelege problemele mediilor balcanice şi de a crea spectacole în sensul dorit de ele.

Cînd şi cum s-au apropiat intelectualii bulgari de la Brăila de Iorgu Caragiale — nu ştim. Dar e foarte posibil ca legătura dintre ei să dateze din mai 1866, cînd trupa de amatori bulgari, sub conducerea lui Voinikov şi cu ajutorul lui D. Veliksin, repetă la Teatrul cel Mare din Bucureşti şi prezintă, la 18 mai, spectacolul *Raina cneaghina* ⁴². În acest timp trupa lui Iorgu Caragiale aşteaptă aprobarea pentru următorul său turneu de vară, care s-a primit la 16 mai.

Putem să presupunem că fruntaşii bulgari l-au căutat singuri pe Iorgu Caragiale în 1868 la Brăila, imediat ce trupa lui a sosit în oraş. În toamna anului 1867 trupa ambulantă a lui Fáni Tardini a prezentat la Brăila un spectacol în amintirea celor două victime de pe vaporul austriac „Germania” — bulgarul Nikola Voivodov şi sîrbul Ţvetko Pavlovici. După broşura *Masca jos* piesa a fost „alcătuită în limba bulgară tot de remarcabilul dascăl, d-nul Dobri Voinikov şi tradusă în limba română de graţiosul nostru poet, d-nul Veliksin şi apoi interpretată aşa de bine de d-na Fani”. Memoriile Ecaterinei Vasileva adaugă mai multe amănunte despre acest spectacol, la care s-au recitat şi versuri ale ei. În final, Fani Tardini a recitat poemul lui Veliksin *Alianţa bulgarilor, românilor, sîrbilor şi grecilor* (Săiuz na bălgarite, rumănţite, sărbite i gărţite). În studiul, deja citat, al lui Valentin Chelaru despre Iorgu Caragiale şi bulgarii, în mod greşit se leagă acest spectacol de trupa Caragiale. În acea vreme, Fani Tardini avea o trupă independentă, Tardini — Vlădicescu, care are un aport însemnat în viaţa culturală a emigraţiei bulgare. Aceasta reprezintă obiectul unei alte cercetări a noastre.

De ce se naşte la Brăila, şi în ce condiţii, spectacolul românesc consacrat luptei bulgarilor cu turcii?

⁴¹ „Dunavska zora”, I; nr. 7(29.I.1968), II, nr. 3(25.XI.1968), p. 11, nr. 7(24.XII.68), p. 26, nr. 8(7.I.69), p. 30

⁴² D. N. Mincev, *Неизвестни страници за театралната дейност на Добри Войников и Д. Великсин*, în „Teatăr”, X, nr. 11, 1957, p. 69—72.

Colonia bulgară din Brăila este cea mai organizată⁴³, are școală, tipografie, ziar politic propriu, toate în limba bulgară, un activ nucleu revoluționar, scriitori talentați și, ceea ce este mai important, un însuflețit public teatral. Colonia bulgară din Brăila nu numai că urmărește spectacolele trupelor românești și străine, dar în 1865 își formează o asociație teatrală, o trupă de amatori⁴⁴.

Primăvara anului 1868 este cea mai însuflețită perioadă în viața emigrației bulgare din România. Porturile dunărene sînt frămîntate de pregătirea cetelor. Cetașii au crezut în chemarea lor istorică că numai cu forțe proprii pot cuceri libertatea poporului lor.

În 1867 G. S. Rakovski, care se afla pe moarte, organizează, cu eforturi uriașe, mișcarea revoluționară a cetelor înarmate ale bulgarilor, condusă după *Statutul cetelor provizorii bulgare* scris de el. Voievozii Panait Hitov și Filip Totiu conduc răsculații peste Dunăre. Mișcarea cetelor înarmate este supusă unor crude represalii. Tinerii bulgari cei mai activi sînt arestați, condamnați, executați. O mare parte sînt obligați să emigreze. Aici, în emigrație, împreună cu cetașii care au scăpat, pregătesc — în primăvara următoare, 1868 — noi cete, cu credința sinceră că bătăliile ce vor avea loc vor hotărî soarta puterii otomane. Ca voievozi sînt stabiliți Hagi Dimităr, Stefan Karagea, Diado Jeliu și Filip Totiu. Brăila este unul din cele mai active centre ale acestei pregătiri. Se string bani. Se cumpără arme. Se cos uniforme. Ca secretar al lui Diado Jeliu este ales tînărul emigrant bulgar, poetul Hristo Botev.

În ceata lui Stefan Karagea, adunată în mare majoritate la Brăila, se înscrie învățătorul de 20 de ani de la școala bulgară, Aleksandăr Vasilev. Numai soarta lui este suficientă pentru a arăta spiritul revoluționar general al tinerilor : „În anul 1868 — citim în „Dunavska zora” (an. II, nr. 38, din 25 august 1869) —, cînd vitejii noștri adunați în jurul steagului național și a leului cu coama de aur, sub conducerea renumiților voievozi H. Dimităr și Stefan Karagea, pentru a se răscula, Alexandăr Vasilev înhață arma și pleacă să se unească cu răsculații bulgari din Balcani. El n-a dorit altceva decît libertate pentru frații săi, pentru care și-a vărsat singele acolo unde se odihnesc oasele strămoșilor lui (...). El a uitat totul; ochii lui nu mai vedeau nimic în afară de « Libertate sau moarte ! »... După un timp, tatăl lui Aleksandăr a primit următoarea scrisoare : « Tată drag ! Astăzi plec pe pămîntul nostru strămoșesc, unde au trăit strămoșii mei. Acolo, dragul meu tată, voi trăi liber și mă voi bate pentru Bulgaria liberă ! Plec fericit, dragi părinți și vă las cu sănătate. Vă rog să vă iertați fiul și să-l blagosloviți de plecare ! »”.

Toată iarna și primăvara anului 1868, „Dunavska zora” publică articole despre *Dragostea de patrie* (Otecestvo liubov), *Datoriile față de patria și poporul nostru* (Dlăjnostite kăm otecestvoto i naroda ni), *Trăsături militare la bulgarii contemporani* (Certi ot voenen duh u săvremennite bălgari). Cînd trupa lui Iorgu Caragiale sosește la Brăila, în luna iunie, mai rămîn doar cîteva săptămîni pînă la plecarea cetelor spre Bulgaria, fapt ce are loc la 7 iulie 1868. De aceea ideea unui spectacol consacrat luptelor din primăvara trecută este considerată de bulgari drept un eveniment național.

⁴³ N. Jeev, *Браила и българското културно-национално възраждане*, Sofia, 1970.

⁴⁴ Despre activitatea teatrală a emigrației bulgare din Brăila, vezi N. Dragova, *Основоположник на българския театър*, în „Teatăr”, 1958, nr. 11 și 12.

Piesa lui Iorgu Caragiale *Lupta bulgarilor sub conducerea lui Filip Totiu voievodul împotriva turcilor la Vărbovka* unește două evenimente deosebite și le recrează în două realizări foarte diferite ca stil — soarta lui Costachi, secretarul prins al cetii, și luptele cetii însăși. Actul întâi se petrece la Ruse, în fața tribunalului turcesc care născoceste invinuirea adusă lui Costachi. Actele doi și trei prezintă luptele cetii sub comanda lui Filip Totiu, la Vărbovka și în Balkani. Ultimul act, patru, revine la soarta lui Costachi în minutele dinaintea spinzurării. Filip Totiu intră în temniță deghizat în preot venit pentru spovedanie. Organizează răscoala bulgarilor care pun mina pe piața cu spinzurători.

Pentru ca autorul să fi putut scrie piesa în câteva zile trebuia ca informația despre evenimentele zugrăvite să fi fost deja strinsă, sintetizată și interpretată de către intelectualii bulgari din Brăila.

O poveste amănunțită despre lupta de la Vărbovka, legendele despre înflăcăratul Filip Totiu, cuvântările voievodului precum și textul proclamațiilor răspindite de cetași, totul este reprodus foarte inspirat în broșura lui Anghelaki Savici *Masca jos*, într-un capitol special *Vărbovka*. Anghelaki Savici a adunat luni întregi datele despre lupta de la Vărbovka. Ceata lui Filip Totiu dă lupta la 19 mai 1867. Cetașii care scapă caută multe zile ceata lui Panait Hitov și, împreună cu aceasta, trec în luna august în Serbia. Marea lor majoritate rămân acolo, în cea de a doua Legiune bulgară care s-a format și revin în România după desființarea legiunii — în primăvara lui 1868. Cât timp i-a trebuit lui Anghelaki Savici pentru a preciza informațiile se vede din faptul că pe prima pagină a broșurii este pusă data decembrie 1867, iar *post scriptum*-ul este de la începutul lui iulie 1868.

În broșura sa Anghelaki Savici pledează pentru unitatea dintre popoarele balcanice înrobite în lupta lor de eliberare națională și amintește de participarea bulgarilor la toate mișcările revoluționare balcanice. Acest text este însușit integral în piesă, în cuvântarea lui Filip Totiu : „Păgini ne omoară copiii, ne distrug altarele. Și toate acestea le vede civilizata Europă ! Compătimeste . . . însă tace. Ne vede la fel ca și pe frații cretani care se luptă vitejește pentru independența lor. Toți ne aplaudă, toți sînt entuziasmați de noi, chiar marile puteri ne compătimestesc dar nici una nu ia inițiativa să ne ajute”⁴⁵.

Deviza acțiunilor populare apare patetic în replicile lui Filip Totiu : „Creștini ! Creștini ! Pînă cînd nu ne dăm cu toții mina fără ca să așteptăm protecția străină, turcul va triumfa întotdeauna. Este greu pentru acel popor care așteaptă ca cu ajutor străin să primească drepturile bunilor săi, căci străinul întotdeauna este străin. Trăiască unitatea popoarelor împilate. Trăiască Bulgaria ! Trăiască fii ei !”.

Doar în strînsă legătură cu publiciștii bulgari din Brăila a putut Iorgu Caragiale să creeze această figură, exponent al noii etape din mișcarea revoluționară bulgară în care planurile se orientează spre însăși forțele poporului bulgar⁴⁶.

Omul de teatru român nu numai că a folosit pe larg broșura *Masca jos*, dar a fost și în legătură directă cu autorul ei. Cu câteva luni mai înainte,

⁴⁵ Vezi *Дневника на Бачо Киро*, precum și lucrarea lui A. Cernev.

⁴⁶ Prof. St. Karakostov respinge fără temeii ipoteza lui V. Mavrodiev că povestirea emoționantă a lui Anghelaki Savici despre Vărbovka reprezintă baza pe care și-a clădit I. Caragiale opera sa teatrală. Se înțelege, Mavrodiev are dreptate numai în formularea cea mai generală, restul presupunerilor sale, fără cunoașterea textului piesei, fiind arbitrare și, prin urmare, nu ne vom opri la ele.

Anghelaki Savici își pierde slujba de la consulatul austriac, unde era translator, datorită poziției sale intransigente cu privire la rolul trădător al consulului austriac de la Ruse în legătură cu crima de pe vaporul „Germania”. Și s-a consacrat total pledării cauzei bulgare. Pentru el lupta de la Vărbovka are și urmări tragice personale. Acolo a murit nepotul său de soră în vîrstă de 18 ani, Gheorghe Hagi Alekov Konstantinov din Sviștov, al cărui cap este dus la Sviștov pentru a fi recunoscut de mama lui. Despre moartea nepotului său, Anghelaki Savici amintește în broșura sa. Dar în piesă chipul tînărului cetaș este dezvoltat prin mai multă acțiune. Este ajutorul voievodului. Lui îi este incredințată apărarea nevestei lui Filip Totiu. Pierde într-o grea luptă de apărare. Dacă comparăm această scenă cu povestea lui Zahari Stoianov o să ne dăm seama de dragostea îndure-rată a unchiului care a creat în piesă o aureolă artistică tînărului.

În piesă rolul celorlalți cetnici este de servici. Chiar și invocați cu numele lor reale ei n-au apariții individuale. Toți acționează după ordinele voievodului, iau parte la acțiunile comune : lupte, gardă de onoare la înmormîntare, aprobarea planurilor de apărare etc.

Un moment interesant al acestui spectacol, interesant și din punct de vedere cultural-istoric și metodologic este faptul că I. Caragiale introduce pe scenă eroi apropiați publicului. Unii dintre ei sînt chiar în sală. Toate amintirile mărturisesc, de exemplu, că Dimitrie Pelivan, cetaș al lui Filip Totiu, era în acel timp în Brăila și se pregătea să participe la alte cete⁴⁷. Iar în prima variantă a piesei ca interpret al rolului Dimitrie Pelivan era prevăzut Băiatu. Așa îi numește Iorgu pe „stagianți”. Iar în turneul din vara anului 1868 ca stagiant era nepotul său Ion, viitorul mare autor de comedii, Ion Luca Caragiale. Există ceva simbolic în acest botez teatral. Viitorul scriitor Ion Luca Caragiale va recrea întotdeauna viața așa cum se vede din sală.

„Intervenția artistică” a lui Iorgu Caragiale în recrearea evenimentului cunoscut se exprimă prin cele două figuri feminine. În spiritul folclorului, în piesă este adusă și nevasta lui Filip Totiu. Acest moment reprezintă cea mai esențială legendalizare a figurii. Pentru emigrația bulgară nu era un secret că nevasta lui Filip Totiu n-a participat la lupte. Dar sugestionarea din folclorul haiducesc cerea ca și această figură să fie rezolvată în mod eroic. Ea înalță justetea luptei : „Marica ? Așa e frate, dacă nu ne ridicăm acum, cînd e potrivit, cînd toți creștinii vor să se smulgă din mîna păgînilor barbari, vom fi pierduți pe veci !”.

Experimentat om de teatru, Caragiale introduce figurile feminine într-o piesă atît de bărbătească pentru a nuanța emoțiile. Profunda dramă a morții timpurii a lui Kostaki va fi jelită de bătrînă, mătușa lui. Această figură amintește mult de „mătușa” din *Moartea lui Obrenovici*. Ei îi este incredințată compasiunea, rugăciunile, jelirea, atît de necesare pentru aprecierea emoțională a evenimentelor.

⁴⁷ Tipograful brăilean Kiro Tuleșkov scrie în amintirile sale : „Hagi Dimităr Iasenov a chemat cu o depeșă pe Diado Jeliu, Dimităr Pelivan și Hristo Botev cînd a vrut să plece cu ceata sa în Bulgaria (...). Pelivan n-a vrut să plece fără Dia do Jeliu și Boțev (...). Guvernul român i-a închis pe Diado Jeliu, și Dimităr Pelivan”. A se vedea St. Karakostov. *Христо Ботев в спомените на съвременниците си*, t. I, p. 387.

La rezolvările artistice libere putem include și melodrama înmormintării, procedeu iubit de Iorgu Caragiale. Îl găsim realizat cu mult dramatism și tristețe în *Martirii Candiei*. În mormintărea din *Moartea lui Obrenovici* este rezolvată în stilul vechilor bocitoare slave. În piesa bulgară înmormintărea cetașilor lui Filip Totiu are o sarcină dublă : să informeze și să creeze un ritual. „*Marica* : Avem doi uciși care au căzut ieri pe cîmpul de luptă de la Vărbovka, din 35 ciți au fost acolo.

Bătrîna : Dar turcii ciți au fost ?

Marica : De trei ori mai mulți ca noi, în afara tătarilor care le-au venit în ajutor. Și din toți aceștia au rămas în pădure atîtea hoituri că timp de doi ani se vor hrăni pînă la saturație corbii din Balcani”.

I „Melodrama înmormintării”. Cu muzica și ritualul înmormintării se creează o atmosferă solemnă în care publicul are nevoie și de iluzia că dă ultimul salut tovarășilor săi care și-au dat viața pentru libertate.

„*Filip* : Acum fraților să spunem cu toții : Pace sufletelor tuturor morților căzuți pentru patria lor !”

În astfel de scene participarea este deplină, angajată, atingînd verosimilul.

Alcătuirea piesei, în prima variantă, are un număr egal de acte privind luptele din Balcani (actele II și III) și soarta lui Kostantin-Kostake, cetașul prins (actul I și IV).

De ce i s-a acordat atîta atenție lui Kostantin ?

Informația despre spinzurările samavolnice din Ruse, despre fanatismul judecătorilor turci și comportarea bărbătească a secretarului cetei, Konstantin Ghiurghevalia, este posibil să nu fi fost pregătită în mod special pentru piesă de către Dobri Voinikov sau Dragoi Veliksin. Ambii publiciști și scriitori bulgari din Brăila depun multe eforturi pentru a informa opinia publică asupra crudelor represalii ce au loc în Bulgaria, după luna mai 1867. În afara articolelor din presa străină ei tipăresc și broșuri ca *Rănile Bulgariei* (Ranite na Bălgariia).

În primăvara anului 1867 emigrația bulgară din Brăila nu-și are încă propriul ziar. Ea reacționează în principal la presa românească în care articolele lui D. Veliksin, Anghelaki Savici și alții au un puternic ecou. Dar datorită notelor Înaltei Porți adresate României că tolerează cetași bulgari, presa centrală românească n-a putut reprezenta o tribună împotriva ziarului lui Mithad pașa „Dunav”, care apărea la Ruse. Iar materialele din „Dunav” dezinformează și defăimează în permanență mișcarea revoluționară bulgară. Unul din cele mai mari falsuri ale acestui ziar este legat de soarta lui Kostaki Ghiurghevalia. În nr. 176 (20 mai 1867) al ziarului „Dunav”, la rubrica *Treburî particulare*, ceata lui Hitov e prezentată drept „una din cetele de tilhari care de cîtva timp încoace s-au alcătuit în Valahia cu scopul de a face o răscoală în Bulgaria și de a distruge calmul și liniștea generală. . .”. În același număr se anunță că „în noaptea de 14 mai au plecat de la Zimnicea, de sus de Siștov, circa treizeci de tilhari”. În această primă știre despre ceata lui Filip Totiu se spune despre luptele de la Verbovka și de pe muntele Pustiia, despre moartea lui „Gheorghe, fiul lui Aleko ciorbăgiul din Sviștov”, despre prinderea portdrapelului cetei, Ivan Șipkaliia și altele. Informația despre Kostadin încă nu este clară : „O depeșă telegrafică de la Tirnovo ne anunță că din ceata voievodului Tote, ieri a fost prins un alt voievod, un oarecare Kostaki Dimitrov din Rusciuk, care plecase de cîtva timp la Giurgiu. Acest tilhar a fost spinzurat ieri la Tărnovo”.

Redactorii de la „Dunav” înțeleg foarte repede că soarta lui Kostantin poate fi cel mai favorabil prilej pentru propaganda lor și de aceea în nr. 180 (4 iunie 1867) își concentrează întreaga atenție în jurul numelui lui : „Înălțimea Sa, principalul administrator al vilaetului, care de citva timp încoace se afla la Târnovo și pedepsea conform legii pe acei tilhari mai renumiți dintre cei prinși a plecat, acum trei zile, la Sviștov. După ce au prins în acest oraș circa 50 de complici ai tilharilor, Înălțimea Sa a revenit la Ruse azi noapte. . . aducând și complicii de care a fost vorba. . . Kostaki Ghiurghevlia care s-a rănit la genunchi cu un glonț și este secretarul principal al tilharilor. . . a scris cu propria lui mină un testament către acei oameni care s-au adunat la București în numele unui comitet, care se străduiește în această muncă, și au devenit cauza de a se afla în această stare proastă. Noi am văzut această scrisoare-testament, și spre curiozitatea cititorilor o publicăm aici după cum urmează. . .”.

Indignarea emigranților bulgari în fața acestui fals al ziarului „Dunav” n-a putut să-și găsească tribuna, deoarece domnitorul român a trebuit să plece în acel timp la Ruse, din cauza turneului european al sultanului Abdul Aziz. Ziarul „Dunav” anunță că sultanul a sosit duminică la Ruse. „În dimineața următoare principele moldovalah Carol Hohenzollern, care a venit special de la București, a avut onoarea să se prezinte Înălțimii Sale Imperiale, iar după el consulii de la București ai puterilor prietene” (nr. 195, din 26 iunie 1867).

Dar emigrația bulgară tipărește o proclamație prin care își exprimă neîncrederea față de datele publicate în legătură cu cetășii. Uimitor este faptul că însăși ziarul „Dunav” (din 26 iunie 1867) citează proclamația „Comitetului bulgar de la București în care acesta deplinge cunoștii tilhari pedepsiți pe care-i numește frații lor deoarece sint urmașii și adevăratul organism al ideii sale de răzvrătire, spunind în același timp bulgarilor să nu acorde nici un fel de atenție informațiilor și știrilor pe care ziarul nostru le-a dat în legătură cu dispozițiile și acțiunile întreprinse în acest caz. . .”.

Cind redacția ziarului din Ruse înțelege că intelectualitatea bulgară nu are încredere în scrisoarea născocită, chipurile scrisă de Kostaki, ea apelează la metoda extremă de discreditare a eroului, învinovățindu-l că este trădător : „Am anunțat mai înainte că Kostaki, secretarul renumitei cete a lui Totiu, a fost prins la muntele Pustiia și spinzurat la Târnovo, însă că pedepsirea lui a fost aminată un timp pentru a da informații și despre ceilalți tovarăși din ceată care au fost prinși unul cite unul. Prin urmare Kostaki a fost adus la Rusciuk și spinzurat ieri” (nr. 181, din 7 iunie 1867).

Este clar de ce a căutat emigrația bulgară din România o ocazie și o formă de rehabilitare a eroului Kostaki. Arătarea figurii sale în piesa lui Iorgu Caragiale a fost foarte reușită. Rutina autorului, care cunoștea figurile multor eroi-deținuți din dramaturgia universală, rezolvate într-un stil sentimental-romantic, propria lui măiestrie de interpret și profunda atracție a publicului spectator bulgar față de acest erou, conturează chipul lui Kostaki — înălțător, eroic, ferm — ideal de comportare revoluționară și înfringere.

În acest mod scena indeplinește o datorie realizată de publicistică.

Rolul lui Kostantin-Kostaki este rezolvat agitatoric. Majoritatea replicilor lui sint sentenții. Astfel sint adaptate scenic relații reciproce în

care el poate declara călăilor crezul său cetățenesc și moral. Când judecătorii turci vor să-l învinovățească de uciderea unui copil, Kostaki răspunde : „Trebuie să știți că bulgarul nu s-a născut pentru a-i fi frică. Dacă aș fi făcut-o nu mi-ar fi fost frică de nimeni s-o spun”. Apoi o oprește pe mătușa sa, „Bătrina”, care cere îndurare de la călăi : „Martirii libertății nu se umilesc niciodată în fața călăilor. Ei depășesc orice chinuri și torturi și Dumnezeu le întărește sufletele pentru a le suporta cu bărbăție. Ei astăzi îmiucid trupul dar sufletul îmi va zbura în cer alături de sufletele celorlalți martiri ai libertății. Cu steagul în mână sufletul meu va striga : Trăiască Bulgaria ! Trăiască popoarele creștine !”.

Patetismul figurii se bazează pe poziția ideologică a lui Kostaki, proclamată în piesă. În fața judecătorilor el își spune crezul : „Am vrut să vă ucid începând cu tine tilharule, iar apoi, dacă aș fi avut noroc și pe ceilalți unul cite unul. . . Toate semințele care s-au îndesat cîndva într-un pămînt bun nu trebuie să mai rodească ! Greu a fost pînă cînd la bulgari a apărut spiritul de libertate pe care voi l-ați înăbușit secole întregi. Dar acum este deja tirziu. Omoriți un bulgar, dar sufletul lui va naște alte sute. Este greu pentru tirani cînd poporul împilat se trezește la lumina libertății. Dar luminîndu-l odată, este mult mai greu să-l întorci în întuneric. Trăiască Bulgaria, Serbia, România și Grecia ! Cînd ele se vor uni, atunci veți înțelege ce forță are o nație născută să fie liberă și nu să se aple, de ani, în robia unei nații barbare ca a voastră. . .”.

Chinurile la care este supus viteazul rănit pentru a-și trăda tovarășii sînt povestite de mătușa lui la întîlnirea cu nevasta lui Filip Totiu. În dialog cu scrisoarea născocită din ziarul „Dunav”, autorul creează o scenă în care, înainte de moarte, Kostantin îi scrie voievodului : „Filip Voievoade, eu trăiesc încă. În curînd păgîinii îmi vor ucide trupul, dar sufletul meu va fi mereu pentru voi și patria mea. Reușită bună ! Trăiască Bulgaria ! Trăiască fii ei !”.

Actul al IV-lea este creat deosebit de apoteotic. Aici figura lui Kostaki este subordonată unei stilistici noi — contrastul. La suferința romantică a morții sale premature, într-un monolog introductiv, îl contrapune insistențelor pașei de a-l face trădător. „N-ați putut să-mi pătați sufletul. M-am născut bulgar și mor ca bulgar, iar bulgarul adevărat nu-și trădează frațele. V-am mai spus asta, dar văd că nu mi-ați înțeles credința. . . Cînd am depus jurămîntul că voi lupta pentru patria mea, n-am așteptat simbrie și bunuri, și cu atît mai puțin să mi le dai tu. M-am așteptat să mor ca un viteaz, să mor ca un bulgar pentru renașterea patriei mele !”.

Astfel Kostantin se înalță pînă la dreptul de a fi numit, cu literă mare, în piesă, Bulgarul.

Condus de gustul publicului său, Iorgu Caragiale încheie spectacolul cu apariția personificată a patriei.

„La finalul corului se ridică cortina. În fund se vede Bulgaria cu cei patru țari, care o înconjoară ca ingeri. Cînd se deschide cerul, cei de pe scenă se despart în două și-și întorc cu respect ochii spre tabloul care apare.

Bulgaria : Bulgari drept credincioși ! Nu deznădăjduiți ! Dumnezeul bunicilor noștri nu va răbda la infinit ca un popor mare și puternic să dispară în întunericul robiei. Nu, nu fiii mei ! A sosit astăzi clipa în care toate popoarele asuprite de tirani să-și caute drepturile strămoșești. Înainte cu Dumnezeu și întotdeauna deviza voastră să fie « Patria și credința ». Bulgaria va dispărea numai cînd se vor șterge

sentimentele de neam din inimile fiilor ei. Dar pînă atunci, Bulgaria este mare ca întotdeauna. La muncă și iar la muncă! Dumnezeu bunicilor noștri ne va feri!”.

Această punere în scenă, desenată și pe schiță, sugerează că s-a făcut în baza popularei, atunci, litografiile bulgare „Bulgaria cu cei patru țari ai ei”⁴⁸.

Toți autorii care au scris despre piesa lui Iorgu Caragiale *Lupta bulgarilor sub conducerea voievodului Filip Totiu cu turcii* pun accentul pe scene de luptă. Antrenante și vitejești, aceste scene au menținut spectacolul la o temperatură înaltă.

Dar pentru marele sens social al spectacolului, hotărîtoare a fost structura simplă a operei unde, prin eroii teatrali Filip Totiu, Kostantin Bulgarul, patria personificată de înălțimea scenei din Teatrul „Rali”, se proclamă temeiurile emigrației bulgare de a lupta pentru drepturile sale istorice seculare. Este arătată încrederea ei în popoarele balcanice. În mod inspirat este făcută cunoscută noua tactică adoptată după 1866 în mișcarea națională — lupta independentă, fără de compromis, plină de sacrificii.

În acea epocă în care surghiuniții se numeau tilhari, cînd nu-și aveau proprii deputați care să pièdeze cauza lor, cînd nu erau sprijiniți în parlamentele marilor puteri sau la conferințele internaționale, actorul român Iorgu Caragiale crează o tribună pentru cauza lor. El transformă scena într-un mare forum internațional unde, prin jocul plin de talent al lui D. Dragulici, Caragiale și al celorlalți, răsună cuvintele dreptului sfînt al mișcării revoluționare bulgare.

În atmosfera de intense pregătiri întreprinse de emigrația bulgară din Brăila pentru luptă și moarte, piesa românească despre luptele victorioase împotriva inrobitorului răsună ca un semn înainte bătăliei. De aceea nu exagerează ziarul „Dunavska zora” cînd scrie: „teatrul a fost plin, entuziasmul mare”.

Astfel, legătura dintre o trupă teatrală, care este mai mult flămîndă, și bulgarii alungați din patria lor, reprezintă în primul rînd manifestarea *unității de idei și acțiune*. Oamenii marcați de o „injustețe superioară”, dacă folosim expresia lui Iorgu Caragiale și cei „fără de casă și prieteni”, după expresia lui Botev, găsesc în colaborarea culturală o atmosferă de respect reciproc, de aspirație comună spre înțelegerea imboldurilor ample, patriotice, pline de jertfă ale luptei lor.

Spectacolul este înțeles ca un semn al solidarității intelectualității românești cu cauza bulgară: „Nu avem cuvintele necesare — citim în broșura *Masca jos* pentru a putea exprima cît mai bine profunda noastră mulțumire și recunoștință față de d-nul și d-na Caragiale pentru frumoasa și patriotica lor inițiativă și a spune că sentimentul prietenesc și frățesc, care i-a îmboldit atît de generos și care, în cazul dat, l-au manifestat față de nefericita noastră patrie, va continua să aibe în aceasta un uriaș capital moral...”.

Ce ecou a avut acest spectacol asupra lui Hristo Botev, care se afla în rîndurile publicului? Pînă în ultima zi a vieții sale, cu toate motivele

⁴⁸ Activiștii teatrali brăileni îi trimit o scrisoare lui G. S. Rakovski rugîndu-l să trimită această gravură.

reale de dezamăgire, Botev l-a respectat pe voievodul Filip Totiu și a legat de numele lui cele mai ideale planuri ale sale pentru eliberarea patriei. În mai 1876 Botev devine voievod al cetei numai după ce renunță Filip Totiu; pînă atunci el a considerat că trebuie să fie un cetaș obișnuit sub comanda voievodului legendar, și s-a dus de două ori în Rusia pentru a-l aduce.

Exemplul acestui spectacol, întipărit în memorie prin inspirația și exaltarea sa, îl regăsim și în pregătirile cetei lui Botev. Cînd cetașii lui Botev se adună în mai 1876 în porturile dunărene, pentru a aștepta vaporul „Radetki”, pe data de 11 mai (s. v.) — sărbătoarea lui Kiril și Metodieu — în orașul Turnu Măgurele este organizat un spectacol cu piesa *Hagi Dimităr*⁴⁹ și, insuflăit de exemplul său, tinerii patrioți pleacă spre patrie.

S-a spus deja că suflour al piesei și, în același timp, actor, a fost Ion Luca Caragiale. Oare a lăsat urme în dezvoltarea spirituală a marelui dramaturg român contactul trupei cu publicul insuflăit? Nu sînt cunoscute date concrete în acest sens. Anevoie ar diferenția tînărul pe emigranți, după soartă și probleme, de membrii trupei. Și ei trăiau flămînzi și fără de casă. Nu degeaba denuște el pe actorii ambulanz drept „păsări călătore”. Alungații din teatru, inutili pentru București, sînt întimpinați cu mare căldură de către emigranți. În spectacolele consacrate grecilor, bulgarilor, sirbilor, trupa se simte necesară celor asupriți și prigoniiți. Revine credința în marea chemare a activității actoricești. Nu este intimplător faptul că exact după 1868 tînărul suflour își continuă studiile nu în calitate de copist la un notar, ci ca elev al școlii teatrale. Iar aceasta este deja o dovadă a influenței pe care publicul entuziasmat a avut-o asupra lui.

Ultima problemă pe care sîntem datori să o punem este cea a cauzelor care au impus apariția celui de al doilea text intitulat *Bătălia Bulgarilor cu turcii sub comanda voievodului Filip Toti*, „episod în trei acte și 6 tablouri”. S-au făcut multe presupuneri. Însă toate rămin ipoteze. La fel, compararea celor două redacții ne poate sugera considerente mai convingătoare. Deosebirea dintre prima variantă, jucată în 1868 la Brăila, și cea de a doua copie, din 1873 este, în principal, în conținut. A doua variantă renunță la ultimul act, al IV-lea, de la Rusciuk, la scenele în care se arată clipele dinaintea morții lui Konstantin și răscoala bulgarilor. Astfel nu mai este melodramă. Rămin scene din evenimente iar genul se definește ca episod.

De ce s-a redus actul IV? Cei cinci ani care au trecut de la primul spectacol au estompat amintirea secretarului lui Filip Totiu. Cetele următoare, ale lui Hagi Dimităr și Stefan Karagea, au lăsat în conștiința emigrației bulgare mult mai multe imagini despre luptele purtate. Dar, cel mai important considerent s-ar putea să fie de alt ordin. Strălucitorul interpret al rolului lui Filip Totiu, Daniil Dragulici, a părăsit trupa. El moare în 1872. Acum, greutatea interpretării ambelor roluri cade asupra lui Costachi. Dar, exact în actul IV, principalele scene sînt între Konstantin și Filip care pătrunde în închisoare. Aceasta nu-i permite lui Caragiale să interpreteze ambele roluri. Că ultimul act a creat tocmai astfel de greutăți se vede din citeva crochiuri, în care pătrunderea în închisoare este

⁴⁹ A. Вурмов, *Христо Ботев и неговата цета*, Sofia, 1974. *Иа спомените на Атанас Николов Свещароя*, p. 130. ... trecind aprilie, a venit 5 mai, au venit din orașul spus mai șus (București) și au dat de știre să se adune cetele inscise — la 10 mai să vină la reprezentăție în orașul Turnu Măgurele (...). Și la 11, de sfinții Kiril și Metodieu, a avut loc spectacolul cu *Hagi Dimităr*. La 12 [mai] am plecat la schelă să așteptăm vaporul „Radetki”.

incredințată nevestei lui Filip Totiu. Neconvingător, ultimul act a fost redus pentru autenticitatea operei. Aceasta obligă pe director să renunțe la scena din închisoare și să încheie spectacolul cu apoteoza după înmormintarea cetașilor.

Din notele de pe textul manuscris se vede că s-a făcut o încercare de a se juca piesa ca bătălie a cetei lui Hagi Dimităr și Stefan Karagea. Nu avem date care să arate dacă a avut loc un astfel de spectacol sau dacă notele reflectă doar intenții. Dar Iorgu Caragiale a căutat să apropie atmosfera piesei de noile frământări din rîndurile emigrației bulgare. În legătură cu recuzita celei de a doua variante, citim : „Zece costume de răsculați bulgari. Costumul lui Hagi Dimităr . . .” (fila 85 b).

Astfel, cea de a doua variantă este redusă, adaptată la condițiile grele ale trupei. Din punct de vedere artistic este mai puțin pretențioasă. Dar ea menține un spectacol viu și continuă farmecul ei anterior.

Cercetarea prezentată aici corectează următoarele situații din studiile de pînă acum :

1. La 25 iunie 1867 trupa lui Iorgu Caragiale n-a prezentat la Brăila nici un spectacol consacrat luptei de la Vărbovka. Nota scrisă mai tîrziu de I. Caragiale se datorează încercării anilor, evocați din amintire. Anul evenimentului, 1867, s-a impus ca an al spectacolului. Cele trei știri bulgărești scrise, din care două publicate imediat după spectacol, datează prima reprezentare a piesei *Bătălia de la Vărbovka a bulgarilor cu turcii* la 30 iunie 1868, dată ce corespunde celei înscrise pe original — 24/25 iunie 1868 (vol. VI, cota 2 973).

2. Ambele manuscrise din arhiva lui Iorgu Caragiale reprezintă două variante ale uneia și aceleiași piese. Dintre acestea, manuscrisul cu data de 24/25 iunie 1868 este *originalul* și textul pe baza căruia s-a realizat primul spectacol în Brăila. El a avut un afiș cu titlul *Lupta bulgarilor de sub comanda lui Filip Totiu cu turcii la Vărbovka*, în limba bulgară, conform ziarului „Dunavsko zora”. Dar există încă cîteva titluri care, probabil, s-au afișat la alte spectacole.

Părăsirea trupei de către Daniil Dragulici îl obligă pe Iorgu Caragiale să-și asume rolul lui Filip Totiu. În același timp și amintirea despre Konstantin, secretarul cetei lui Filip Totiu, începe să se estompeze datorită marelui farmec al eroilor următori, din 1868, de sub comanda lui Hagi Dimităr și Stefan Karagea, despre care s-a comentat mult în viața politică română. Se impune ca Iorgu Caragiale să reducă unele conflicte și apariții de chipuri. Aceasta îl duce la noua variantă, existentă în vol. I din arhivă, la cota 2 968. Această variantă, adaptată unui public mai larg, arată capacitatea directorului unei trupe ambulante de a menține un puls viu în repertoriu, de a îl împropăta cu noul care frămintă publicul său chiar în limitele unei scurte perioade de cinci ani (1868—1873).

3. În monografia lui Lucian Predescu se comunică, pentru prima dată, că spectacolul bazat pe textul cu cota 2 968 este realizat fără participarea lui Iorgu Caragiale. Această idee se impune și mai tîrziu. Ea se datorează neatenției deoarece pe prima filă nu este arătată participarea lui Iorgu Caragiale. Iar în realitate Caragiale interpretează rolul lui Filip Totiu, dar aceasta se arată la fila 78 de unde începe actul II, cu scena din pădurea de lângă Vărbovka. Conform practicii existente atunci, numele actorilor care interpretează se scriu la începutul actului în care joacă. Această nouă repartizare a rolurilor mărturisește, de asemenea, că atunci

cînd se joacă acest text Daniil Dragulici (1825 – 1872) nu mai este în trupă.

4. Fani Tardini n-a participat la spectacolul de la Brăila al lui Iorgu Caragiale, cum afirmă Valentin Chelaru, dar nici trupa lui Iorgu Caragiale nu are nici un rol în interpretarea, în toamna anului 1867, a „episodului dramatic” despre crima de pe vaporul „Germania”. În anii '60 ai sec. al XIX-lea Fani Tardini continuă să-și conducă trupa în turnee de vară.

5. Mihai Eminescu n-a fost suflour la spectacolul de la Brăila, după cum presupun biografia lui, bazîndu-se pe versiunea că piesa s-a jucat în turneul din vara anului 1867.

Dar și noul suflour face cinste spectacolului. Suflour și actor în spectacolul de la Brăila, din 30 iunie 1868, a fost Ion Luca Caragiale.

6. Personalităților care au intrat în contact cu trupa ambulantă a lui Iorgu Caragiale trebuie să adăugăm și pe Hristo Botev, pe atunci tipograf în Brăila. În acel timp el se pregătește să treacă în Bulgaria, ca secretar al legendarului voievod Diado Jeliu. În timpul spectacolului, el și tovarășii săi s-au aflat între cei mai entuziaști spectatori. Botev scrie, în aceleași zile, poezia-sposedanie a haiducului răsculat, gata de luptă și moarte, *Epistola* (Na proștavane).

7. Ca o concluzie a cercetării din arhiva lui Caragiale și ca rezultat al analizării repertoriului lui, consacrat luptelor revoluționare ale popoarelor balcanice înrobite, se impune să corectăm și aprecierea cu privire la creația lui, ferm internaționalistă. Trupa ambulantă a lui Iorgu Caragiale își asumă rolul, deloc ușor, de a deveni teatru democrat, de a încuraja forțele revoluționare, iubitoare de libertate, de la finele anilor '60 ai secolului trecut. Prin întregul său repertoriu trupa se află, deschis, de partea acelor care în societatea românească a timpului sint „fără de casă și prieteni”, conform imaginii poetice a lui H. Botev. Creatorii trupei, în mod cu totul conștient și curajos, se dedică creării unei vieți teatrale pentru păturile sociale lipsite de drepturi. Aceasta reduce, inevitabil, ambițiile artistice ale teatrului precum și nivelul literar al repertoriului (piesele se scriu într-o săptămînă), fapt care servește atunci criticii oficiale, iar mai tîrziu și istoriei culturale, pentru a diminua rolul acestei activități sau a o subaprecia. Astăzi însă, de pe pozițiile marxismului, sintem datori să vedem activitatea acestei trupe ambulante, să vedem aportul ei din perspectiva sa istorică.

Iorgu Caragiale și actorii săi au fost între puținii oameni de teatru balcanici care au realizat fuzionarea căutărilor artistico-ideologice dintre teatrul profesionist și trupele de amatori, care au luptat pentru reciproca lor îmbogățire.

Arhiva realizată prin activitatea lui I. Caragiale este una din puținele posibilități existente pentru a se cerceta procesele din arta democratică. Trupa lui I. Caragiale a contribuit la pătrunderea artei teatrale în toate straturile sociale. Prin idei democratice, social-politice, ea a educat gustul artistic în spiritul unei ascuțite critici sociale. Din plebeime a creat publicul pentru care teatrul devenise deja un necesar bun spiritual.

Această trupă a realizat colaborarea culturală nemijlocită între popoarele balcanice în epoca mișcărilor de eliberare națională.

AȘEZĂRI DE BULGARI ȘI ALȚI SUD-DUNĂRENI ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ (1740—1834)

Louis Roman

În anii din urmă, s-au elaborat de către cercetători români, bulgari și sovietici importante lucrări asupra imigrărilor balcanice pe teritoriul Țării Românești, în primele decenii ale secolului al XIX-lea, precum și în veacurile XII—XVI. Au rămas încă în afara unei analize multilaterale valurile de pibegi din secolele XVII—XVIII, atrăgându-se chiar atenția asupra greutății stabilirii numărului aproximativ al refugiaților vremii¹.

În cele ce urmează se prezintă lista localităților Țării Românești în care — în perioada 1740—1834 — se documentează sud-dunăreni. În majoritate sînt bulgari. Printre ei se află și un număr însemnat de români, precum și puțini greci, sîrbi etc. Sinteza *Anexei* este *Tabelul 1*.

Specificul pibegirii rezidă și în faptul că ea se desfășoară în citeva valuri masive: 1769—1774, 1793—1806, 1806—1814, 1828—1834. În perioadele dintre ele are loc trecerea intermitentă de grupuri restrinse și persoane izolate. Apare deci posibilitatea de a se urmări nu numai localitățile în care se concentrează refugiații, ci și — în fiecare așezare în parte — tranșele din care ei provin, ceea ce impune introducerea în demografia istorică a unei noi unități de măsurare a migrației externe (*așezarea-val*): în Pitești, jud. Argeș² se constată două (în timpul războiului din 1806—1812 și în legătură cu cel din 1828—1829); la Catana, jud. Ilfov este una (în 1828—1834) etc.

În multe cazuri, datarea valului de proveniență se face pe baza unor informații sigure. În lipsa acestora, în unele situații³ se aplică procedee diverse:

1. Citeva localități „Sirbești”, „Sîrbicești” apar atestate pentru prima oară abia în perioada studiată aici (Sirbești, plasa Jiului de Jos, jud. Gorj: 1818; Sîrbicești, jud. Teleorman: 1815 etc.). Forma oiconimului (cu sufixul „-ești”, caracteristic atitor obști moșnenești)⁴ arată însă o îndelungată evoluție locală, ceea ce impune concluzia că avem de-a face cu localități create cu mult înainte de 1739. Nu același lucru se poate spune

¹ D. Kosev, V. Diculescu, V. Paskaleva, *Za položenieto i stopanskata dejnost na bălgarskata emigracija vav Vlaško prez XIX v. . .*, în *Bălgaro-rumânski vrăzki i otnošenija prez vekovete. Izsledvanija*, I, Sofija, Izd. na B.A.N., 1965, p. 303.

² Peste tot se folosește diviziunea administrativ-teritorială a epocii studiate.

³ Pentru facilitarea acțiunii, grupurile restrinse — stabilite în intervalul dintre două valuri, cu o pondere neînsemnată în totalul refugiaților — sînt adăugate la valul anterior.

⁴ I. Donat, *Considerații istorice asupra toponimiei românești*, II, în „Limba română” XIV, 2, 1965, p. 281—284.

Tabela 1

Numărul localităților fără Românești în care se documentează sud-dunărenii în anii 1740—1834

Localități	Județe		Total
	„Sırbi”, „Sırbești”, „Sırboeni” etc.	Altele	
Argeș	1	—	1
Brăila (fosta raia)	10	—	10
Buzău	6	—	6
Dimbovița	4	—	4
Dolj	41	—	41
Gorj	3	—	3
Ialomița	35	3	38
Ilfov	87	13	100
Mehedinți	28	—	28
Mușcel	2	—	2
Olt (și fosta raia Turnu)	19	—	19
Prahova	5	3	8
Romanați	32	1	33
Săcuieni	3	—	3
Slămirnic	6	—	6
Teleorman	36	3	39
Vâlcea	4	—	4
Vlașca	18	1	19
Raiua Giurgiu (ulterior în jud. Vlașca)	8	—	8
Total	348	24	372

Cele cu denumiri specifice și cele despre care există dovezi a fi fost create sau repopulate de refugiați (cu prima mențiune în perioada 1740—1834)

despre denominații ca Sirbeni, Sirboeni etc., care pot reprezenta oiconime create cu puțin timp înaintea înregistrării lor în izvoare.

2. S-a observat că unii locuitori din Tirgoviște și Bălenii Sirbi, jud. Dimbovița, precum și din Brebenii Sirbi și Coteana, jud. Olt sînt vorbitori de grai bulgar de tip nord-vestic, subtipul Beala Slatina—Pleven, desprinși din masa principală bulgarofonă acum cîteva sute de ani ⁵. Cea mai veche atestare a unui grup masiv de sud-slavi în aceste localități este la Tirgoviște (mah. Sirbilor la 1810 ; nu intră în discuție mărturii anterioare, referitoare însă la sălășluirea unor „sirbi” răzleți, dintre cei băjenii înainte de 1739). Întrucît este de presupus că în toate cele patru puncte enumerate băjenarii au venit odată, așezarea lor este raportată la valul precedent primei atestări (1793—1806).

3. În cîteva împrejurări se folosește și tradiția orală, dar numai atunci cînd ea a putut fi confruntată cu informații contemporane (Pirlita, jud. Ilfov ; Stoenesti, jud. Romanați etc.).

4. Compararea tabelului de localități, în care sînt atestați la 1834 „sirbii” — denumire sub care, de cele mai multe ori, în epocă, se înțeleg bulgarii — pribegiți în 1828—1834, cu lista de așezări urbane și rurale, în care sînt notați sud-slavii existenți în Țara Românească la 1838 ⁶, convinge de posibilitatea datării așezărilor-valuri, în localitățile conținute, după următoarele criterii :

— la 1806—1812 : dacă sud-slavii sînt menționați la 1838, dar nu sînt la 1834 ; dacă figurează un număr mare de familii într-o anumită așezare în primul caz și un număr mic în al doilea ;

— la 1806—1812 și 1828—1834 (două așezări-valuri) : dacă într-o localitate dată, în catagrafia din 1838 este o sumă mult mai mare de familii decît în cealaltă listă, iar în 1834 se înscriu peste 20 de familii ;

— la 1828—1834 : dacă pentru o anumită așezare, diferența între cele două înregistrări este neînsemnată ; dacă „sirbii” acolo nu se înscriu la 1834, iar la 1838 se arată o cifră redusă (se poate presupune o recentă migrație internă).

Controlul — efectuat, cu utilizarea unor surse suplimentare, asupra unui mare număr de localități — demonstrează că, în cele mai multe situații, compararea statisticilor din 1834 și 1838 duce la aprecieri corecte. Infirmarea criteriilor stabilite constituie o raritate ; inexactitățile, detectate prin alte mijloace, au fost corectate.

Prin urmare, întrucît în multe cazuri stabilirea se face printr-o informație sigură, iar aplicarea procedeeilor descrise dă o masă de rezultate corecte, se poate deduce că așezările-valuri sînt, în covârșitoare majoritate, corespunzătoare situației obiective. Sinteza lor este *Tabelul 2*.

Luarea în considerare a *Anexei*, ca și a *Tabelelor 1 și 2* deschide — cu aproximațiile admise de cercetările demoistorice ale perioadelor anterioare primelor statistici mai apropiate de realitate — posibilitatea calculării numărului refugiaților sud-dunăreni, stabiliți pe teritoriul Țării

⁵ E. Vrabie, *Mesto slav janskih govorov na teritorii R.N.R. v sisteme slav janskih jazykov...*, în RS, IX, 1963, p. 199.

⁶ D. Kosev, V. Diculescu, V. Paskaleva, *op. cit.*, p. 365—370 (la 1834); C. N. Velichi, *Emigrări la nord și la sud de Dunăre în perioada 1828—1834*, în RS, XI, 1965, p. 111—114 (la 1838).

Tabelul 2

Numărul așezărilor-valuri de sud-dunăreni în Țara Românească (ante 1739 – 1834)

Nr. crt.	Etopa	Județe																			Total
		Argeș	Brăila (fosta raia)	Buzău	Dimbovița	Dolj	Gorj	Ialomița	Ifov	Mehedinți	Muscel	Olt (și fosta raia Turnu)	Prahova	Romanati	Săcuieni	Slămirnic	Teleorman	Vilcea	Vlașca	Raiua Giurgiu (ulterior în jud. Vlașca)	
—	ante 1739	—	—	1	—	—	1	—	3	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	6	
I	1769–1774	—	—	—	—	5	—	2	13	3	1	2	3	1	—	1	1	—	1	—	32
II	1793–1806	—	—	1	2	—	—	1	2	1	—	3	1	—	—	1	—	1	1	—	14
III	1806–1814	1	—	1	1	11	2	10	52	25	1	14	2	9	—	2	23	3	15	2	174
IV	1828–1834	1	10	5	1	28	—	27	52	—	1	6	3	26	3	6	19	1	2	7	198
Total		2	10	8	4	44	3	40	122	29	2	25	9	36	3	9	45	4	19	10	424

Românești în secolul al XVIII-lea și la începutul celui de-al XIX-lea. Problema, care va fi tratată cu alt prilej, prezintă o importanță aprecia-bilă : și pentru că anii 1769—1834 au constituit, în valori absolute, etapa celei mai intense așezări pe teritoriul Țării Românești a băjenarilor din Bulgaria, precum și din alte zone sud-dunărene, în întreaga perioadă cuprinsă între secolul al XV-lea și mijlocul celui de-al XIX-lea ; dar mai ales pentru că și aceasta evidențiază cu pregnanță faptul că țările române au jucat rolul important de factor al dezvoltării progresiste a Peninsulei Balcanice și că întotdeauna au oferit un sprijin omenesc celor ce erau nevoiți a-și căuta salvarea, în grelele condiții ale dominației străine.

A N E X A

LOCALITĂȚILE ȚĂRII ROMÂNEȘTI ÎN CARE SE DOCUMEN-TEAZĂ SUD-DUNĂRENI ÎN PERIOADA 1740—1834

Așezările sînt dispuse pe județe, în cadrul fiecăruia dîndu-se două liste, ambele în ordine alfabetică (după numele aflat în prima mențiune documentară).

În cea dintîi înșiruire, se enumeră : localitățile cu denumiri specifice (Sirbi, Bulgaru, Străini etc.), formate în acei ani ; cîteva așezări rurale fără denominații caracteristice, dar semnalate în informația existentă a fi fost create (sau repopulate) de coloniști în acea vreme ; localitățile care au avut situația de așezare urbană fie în întreaga perioadă 1740 — 1834, fie numai într-o anumită parte a ei. În vederea precizării dispunerii așezărilor respective, ele se raportează la o altă localitate în cazul în care poartă nume alcătuite dintr-un apelativ specific, neînsoțit de un alt toponim (de exemplu, așezarea „Sirbești”) și fără trimiterea la o hartă. Se notează prima apariție în izvoare a așezării (sau a sud-dunărenilor în cuprinsul ei, ori pe moșia dată), precum și schimbările de denumiri, cele mai recente surse luate în considerare fiind cataografiile din 1834 și 1838 (excluzîndu-se însă așezările în care strămutările pribegilor au avut loc în anii 1835 — 1838). În paranteze, se indică anul inițial al valului de imigrație (ante 1739 ; 1769 ; 1793 ; 1806 ; 1828), în care s-a petrecut stabilirea sud-dunărenilor.

A doua listă cuprinde celelalte așezări, în care băjenarii sînt semnați în perioada amintită, specificîndu-se — în scopul evitării încărcării exagerate a *Anexei* — doar anii menționați și la prima enumerare. Izvoarele folosite sînt următoarele : V. Brătulescu, *Inscripții și însemnări din biserică*, în GB, XXV, 7—8, 1966, p. 622—668 ; *Catagrafie a bisericilor din eparhia Ungrovlahiei. 1810*, BA, CMXVII/I—IV, CMXXII/32, ms. rom. 4 036 ; R. Crețeanu, *Bisericile de lemn din regiunea București*, în GB, XXIII, 1—2, 1964, p. 52—104 ; N. Gh. Dinculescu, *Contribuțiuni la mișcările de populație*, în AGA, <IV>, 1914—1915, p. 44—82 ; Hurmuzaki, XIV/3, ed. N. Iorga, București, 1936 ; D. G. Ionescu, *Așezarea coloniștilor bulgari în orașul Buzău și în împrejurimi între 1792 și 1838*, în RS, XI, 1965, p. 137—153 ; N. Iorga, *Situația agrară, economică și socială a Olteniei în epoca lui Tudor Vladimirescu. Documente contemporane*, București, Edit. Ministerului Agriculturii, 1915 ; Z. Iuffu, *În legătură cu sistemul fonetic al graiului bulgar din comuna Chiajna (regiunea București)*, în

RS, VII, 1963, p. 147—158; D. Kosev, Vl. Diculescu, V. Paskaleva, *Za položenieto i stopanskata dejnost na bŭlgarskata emigracija vŭv Vlaško prez XIX v. (do rusko-turskata vojna 1877—1878 g.)*, în *Bŭlgaro-romŭnŭski vrŭzki i otnoŭenija prez vekovete. Izsledvanija*, I, Sofija, Izd. na B.A.N., 1965, p. 285—371; V. Mihordea, Ő. Papacostea, Fl. Constantiniu, *Documente privind relaŭiile agrare în veacul al XVIII-lea*, I, Edit. Academiei, 1961; V. Papacostea, *Passioniŭtii în Bulgaria ŭi Muntenia. Episcopul Francisc Ferreri (1740—1813)*, în „Balkanica”, II—III, 1939—1940, p. 381—401; St. Romanski, *Bŭlgarite vŭ Vlaško i Moldova. Dokumenti*, Sofija, 1930; idem, *Bŭlgarsko naselenie okolo grada Karakal, Romŭnija*, în „Makedonski pregled”, Sofija, IX, 3—4, 1935, p. 77—92; C. N. Velichi, *Emigrarea bulgarilor în Ţara Romŭneascŭ în timpul rŭzboiului ruso-ture din 1806—1812*, în RS, VIII, 1963, p. 27—58; idem, *Emigrŭri la nord ŭi la sud de Dunŭre în perioada 1828—1834*, în RS, XI, 1965, p. 67—116; E. Vrabie, *Mesto slavjanskiih govorov na territorii R.N.R. v sisteme slavjanskiih jazykov i ih znaŭenie dlja slavjanskoj dialektologii*, în RS, IX, 1963, p. 195—217; V. A. Urechiŭ, *Istoria romŭnilor*, XI, Bucureŭti, 1900.

Aŭezŭrile se prezintŭ prin oiconime corecte, chiar dacŭ în izvoare apar corupte; acolo unde restabilirea nu este absolut sigurŭ, se dŭ ŭi corupta. Pentru localizarea ŭi restabilirea denumirilor s-au folosit liste de aŭezŭri, catagrafii, dicŭionare geografice ŭi diferite documente editate, precum ŭi inedite din fondurile Arhivelor Statului din Bucureŭti ŭi Biblioteca Academiei R. S. Romŭnia. Menŭionarea unui lŭcaŭ religios are în vedere aŭezŭrea din jurul sŭu. Se exclud toate localitŭtile: în care nu se probeazŭ existenŭa a cel puŭin 5 familii de refugiaŭi; deŭi au la sfirŭitul secolului al XIX-lea ŭi în secolul al XX-lea locuitori bulgari, nu sŭnt atestate documentar în acest sens pinŭ la 1838; sŭnt amintite de tradiŭia oralŭ, dar nu sŭnt confirmate prin informaŭii din perioada 1740—1838; nu li se poate stabili judeŭul, deoarece nu se dau indicaŭii asupra dispunerii, iar omonime se gŭsesc în mai multe districte; apar ca oiconime de forme imprecise (corupte imposibil de restabilit sau referiri vagi de tipul „sirbi se gŭsesc prin cutare pŭrŭi”).

În cuprinsul listei subsecvente, precum ŭi în cea bibliograficŭ de mai sus, se utilizeazŭ aceste prescurtŭri:

AGA	„Anuar de geografie ŭi antropogeografie”, 1909—1915; seria a II-a, 1937/1938.
ASB	Arhivele Statului Bucureŭti.
BA, Cab. hŭrŭi	Biblioteca Academiei R. S. Romŭnia, Cabinetul de hŭrŭi.
BA, ms. rom.	Biblioteca Academiei R. S. Romŭnia, manuscrise romŭneŭti (germane).
(germ.)	
Bauer	<F.-W. von Bauer>, <i>Mŕmoires historiques et gŕographiques sur la Valachie</i> , Francfort et Leipsic, H.-L. Broenner, 1778*.
BSRG	„Buletin. Societatea geograficŭ romŭnŭ”, 1876—1877, 1882—1911; „Buletinul Societŭii regale romŭne de geografie”, 1912—1942.

* Pe baza acestei surse, localitŭtile se dateazŭ — cu prudenŭa cuvenitŭ — 1774. Listele de aŭezŭri care au stat la baza tabelului final din lucrarea lui Bauer au fost însă alcŭtuite în 1760, dar completate în timpul rŭzboiului din 1768—1774 (L. Roman, *Izvoare din perioada 1750—1790 referitoare la localitŭtile ŭi populaŭia Ţării Romŭneŭti*, în SAI, XIV, 1969, p. 104—105, 107; idem, *Implicaŭii istoriografice ale cercetŭrii demoistorice*, în „Revista de istorie”, 37, 5, 1984, p. 449—450, n. 5).

- CAdm* *Catagrafia administrativă din 1810–1811*, în Arh. ist. – milit. de stat din Moscova, fond 438, dos. 58–59 (în fotocopie la Institutul de istorie „N. Iorga”).
- CBis* *Catagrafie a bisericilor din eparhia Ungrovlahiei. 1810*, BA, CMXVII/I–IV, CMXXII/32, ms. rom. 4 036 *.
- DIR. B* *Documente privind istoria României. B. Țara Românească*, veac XIII–XV, București, Edit. Academiei, 1953; veac XVI/1–6, 1951–1953; veac XVII/1–4, 1951–1953.
- Donat* I. Donat, *Cîteva aspecte geografice ale toponimiei din Țara Românească*, în „Fonetică și dialectologie”, IV, 1962, p. 101–133.
- DRA* *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, sub red. V. Mihordea, Ș. Papacostea, Fl. Constantiniu, I, București, Edit. Academiei, 1961.
- Extract* *Extract de suma plugarilor și muncitorilor, lăcuitori prin satele acestui Prințipat... (iulie 1831)*, în *Analele parlamentare ale României*, II, București, 1892, p. 475–538.
- Fotino* D. Fotino, *Historia tis palai Dakias...*, III, Viena, 1819, p. 188–309.
- Ghidul* *Ghidul drumurilor din România*, sub dir. I. Cămărășescu, București, 1928.
- Giurescu* C. C. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului XIX...*, București, Edit. științifică, 1957, p. 207–288 (lista așezărilor din Ditmars et al., *Karta teatra vojny v Evriope 1828 i 1829 godov...*, 1835).
- GB* „Glasul bisericii”, 1942–...
- Hurmuzaki* E. de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, I–XXI, București, 1876–1942.
- Ionașcu* I. Ionașcu, *Despre județele Olt și Argeș în catagrafia din anii 1773–1774 de la Moscova*, București, 1958 (extras din „Mitropolia Olteniei”, Craiova, X, 3–4, 1958).
- Iorga (N.) Studii și documente...* N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, I–XXXI, București – Văleni de Munte, 1901–1916.
- Koser* D. Kosev, Vl. Diculescu, V. Paskaleva, *Za položenieto i stopanskata dejnost na bălgarskata emigracija văv Vlaško prez XIX v. (do rusko-turskata vojna 1877–1878 g.)*, în *Bălgaro-rumănski vrăzki i otnošenija prez vekovete. Izsledvanija*, I, Sofija, Izd. na B.A.N., 1965, p. 285–371.
- Lazaru (N.)* <F.-W. von Bauer>, *Perigraphi tis Vlachias...*, ed. N. Lazaru, București, 1789.
- Militairische Beschreibung...* *Militairische Beschreibung...*, I–III, BA, ms. germ. 1 și 3 (Anexă la *Specht* – v. infra).
- RIR* „Revista istorică română”, 1931–1947.
- Romanski* St. Romanski, *Bălgarite vă Vlaško i Moldova. Dokumenti*, Sofija, 1930.
- RS* „Romanoslavica”, 1958–...
- SAI* „Studii și articole de istorie”, 1956–...

* Pentru simplificare, trimiterea nu se face și la textul edit al unor fragmente ale lucrării.

Specht

M. Specht et al., *Militairische Carte der Kleinen oder Oesterreichischen und Grossen Walachei...*, 1790 — 1791 (BA, Cab. hărți — D. XXVII. 6).

Velichi, *Emigrarea bulgarilor*

C. N. Velichi, *Emigrarea bulgarilor în Țara Românească în timpul războiului ruso-turc din 1806—1812*, în RS, VIII, 1963, p. 27—58.

Velichi, *Emigrări la Dunăre*

C. N. Velichi, *Emigrări la nord și la sud de Dunăre în perioada 1828—1834*, în RS, XI, 1965, p. 67—116.

Velichi, *Mișcările*

C. N. Velichi, *Mișcările revoluționare de la Brăila din 1841—1843*, București, 1958.

Urechiă

V. A. Urechiă, *Istoria românilor*, I—XIII, București, 1891—1902.

Jud. ARGÈȘ

Pitești (1806¹; 1828²).

Jud. BRĂILA (fosta raia)

Brăila (1828³).

Baldovinești (1828); Baldovineștii Greci (1828); Barbă Roșie (*Barba Roșița* — 1828); Cîmbești (1828); Mola (1828); Odaia Pașii (1828); Scorțaru (1828); Tătaru Nou (1828); Vărsătura (1828).

Jud. BUZĂU

Buzău (1793⁴ — alții decît cei documentați aici anterior, din rîndul pribegilor dinaintea de 1739; 1806⁵; 1828⁶).

Sîrbești — 1832⁷ (ante 1739).

Bănceasca (1828); Cîndești (1828); Făurei (1828); Simileasca (1828).

Jud. DÎMBOVIȚA

Sirbi — 1832⁸ (1793 — ca la Tirgoviște⁹); Bălenii Sirbi — ulterior. Tirgoviște — 1810 (mahalaua Sirbilor¹⁰ — alții decît cei sălășluiți ante-

¹ Urechiă, XI, 1900, p. 740; BA. ms. rom. 245, f. 20 v. — 21 r.

² Kosev, p. 365.

³ *Romanski*, nr. 98, 102, 107, 108, 112, 163 (v. și nr. 190); Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 73 (n. 13), 84, 86 (n. 6), 91 (și n. 7), 95, 110.

⁴ *Romanski*, p. 2, nr. 2; Urechiă, VI, 1893, p. 292—293; D. G. Ionescu, *Așezarea coloniștilor bulgari în orașul Buzău și în împrejurimi între 1792 și 1838*, în RS, XI, 1965, p. 139.

⁵ Velichi, *Mișcările*, p. 21; idem, *Emigrarea bulgarilor*, p. 35; D. G. Ionescu, *op. cit.*, p. 139, 148.

⁶ *Ibidem*, p. 143—144 (v. și p. 145, n. 8; p. 148); Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 84, 87 (n. 8), 102, 110, 111, V. și Kosev, p. 365.

⁷ Giurescu, p. 219.

⁸ *Ibidem*, p. 224. În 1831—1832, în satul Bălenii sînt 102 familii (Gh. Trifonescu, T. Svințiu, *Contribuții la istoricul așezării unor refugiați bulgari în județul Dimbovița, în secolul al XIX-lea*, în „Scripta Valachica”, Tirgoviște, 4, 1973, p. 219—229, nr. 1—3).

⁹ E. Vrabie, *Mesto slavjanskîh govorov na territorii R.N.R. v sisteme slavjanskîh jazikov i ih značenie dlja slavjanskoj dialektologii*, în RS, IX, 1963, p. 199. Comp. și Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 112 cu Kosev, p. 365.

¹⁰ *C Bis*, II, f. 139.

rior, dintre băjenarii dinainte de 1739); (1793 — vorbitori de grai bulgar de tip nord-vestic, subtipul Beala Slatina — Pleven, desprinși de masa principală bulgarofonă acum câteva sute de ani¹¹).

Comișani (1806); Poiana Lungă (1828).

Jud. DOLJ

Băileștii Sirbi — 1832¹² (1806¹³).

Belcinu Sirbi — 1791¹⁴ (1769¹⁵).

„Ciuturița i sîrbii i rumâanii ot Drosăști — 1786¹⁶; Sîrbii ot Ciuturița — 1789¹⁷; Sîrbi — 1791¹⁸ (1769).

Craiova (1806¹⁹) — alții decît mai vechii „sîrbi”, ce-au dat numele lor unei mahalale a orașului).

Livezi Sîrbi — 1791²⁰ (1769).

Măceșul Sîrbesc — 1815²¹ (1806); (1828²²); Măceșu Sîrbi — 1832²³.

Sîrbii ot Dilga — 1789²⁴; Sîrbi i Dilga — 1815²⁵ (1769); (1828²⁶).

Tunarii Sîrbi — 1831²⁷ (1828).

Bechet (1828); Biserica Arsă (1828); Bistrețu (1828); Birca (1828); Călărași (1828); Cirna (1828); Comoșteni (1828); Damianu (1828); Desa (1828); Gabru de Jos (1806); Gighera (1828); Grindeni (*Ghighen* — 1828); Hurezu (1806); Nedeia (1828); Negoiul (1828); Nițuiești (1806); Orășani (*Rușeni, Foșani* — 1828); Ostroveni (1828); Pămîntu Umflat (1828); Perișoru (1769); Piscu Sădovii (1828); Plosca (1828); Podu Zăvalului (1828); Poiana (1806; 1828); Polilula (1806); Portărești (1806); Rastu (1828); Răcari (1806); Sadova (1828); Săpata (1828); Șegarcea (1828); Urzicuța de Jos (1806); Zavalu (1828).

¹¹ E. Vrabie, *loc. cit.*

¹² Giurescu, p. 225.

¹³ Comp. Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 111 cu Kosev, p. 365—366.

¹⁴ Specht, pl. XXIII.

¹⁵ Comp. Velichi, *op. cit.*, p. 112 cu Kosev, p. 365—366.

¹⁶ DRA, p. 745, nr. 591.

¹⁷ N. Lazaru, p. 133.

¹⁸ Specht, pl. XXII. Comp. și Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 112 (sub Ciutura) cu Kosev, p. 365—366.

¹⁹ N. Iorga, *Situația agrară, economică și socială a Olteniei în epoca lui Tudor Vladimirescu. Documente contemporane*, București, Edit. Min. Agriculturii, 1915, p. 112, nr. CXLII. Comp. și Velichi, *op. cit.*, p. 111 cu Kosev, p. 365—366.

²⁰ Specht, pl. XXIII.

²¹ Fotino, p. 294.

²² Romanski, p. 100, nr. 93. V. și Kosev, p. 365; Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 111.

²³ Giurescu, p. 226.

²⁴ N. Lazaru, p. 133.

²⁵ Fotino, p. 295.

²⁶ Comp. Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 112 cu Kosev, p. 366.

²⁷ *Extract*, p. 523 (nr. 14).

Jud. GORJ

Sirbești, pl. Jiului de Jos (altul decît Sirbeștii de Săcelu, de mai veche atestare, din pl. Gilortului de Sus) — 1811²⁸ (ante 1739).

Tg. Jiu (1806)²⁹.

Petrești de Sus (1806).

Jud. IALOMIȚA

Andrășești (1828³⁰); Sirbii ot Cheleşoae — 1831³¹.

Carabanu (1828³²); Sirbii ot Carabanu — 1831³³.

Călărași (moșia Lichirești — 1793³⁴; 1806³⁵; 1828³⁶).

Ceacu (1828)³⁷.

Coslogeni (Coslugeni) — 1791³⁸ (oameni veniți din satul Coslugea, aflat în imediata apropiere, dincolo de Baltă, în Dobrogea)³⁹ (1769).

Mirleanu (și Mirleanu Siliște — două așezări — 1828)⁴⁰.

Sirbi — 1831 (lingă Bărbătescu⁴¹ — 1828).

Sirbi — 1789 (lingă Moldoveni⁴² — 1769).

Urziceni (1806⁴³; 1828⁴⁴).

Beilicu (1828); Burdușanii (Bordușanii) Mari (1828); Cadina (1828); Ciochina (1806); Cocorgeaua (1828); Cochirleni (1828); Dilga (1828); Dudești (1828); Fundul Crăsanilor (1806); Hindău (1806); Jegălia (1806; 1828); Luciu (1828); Mărculești (1828); Mosaitul (Musait, ostrovul — 1828); Mosdii (ostrovul — 1828); Oltina (1828); Păpurenii (ostrovul Nicolii — 1828); Piatra (1806); Pisculești (1806; 1828); Slobozia lui Enache (1806 — alții decît băjenarii sud-dunăreni așezați aici în secolul al XVII-lea); Stelnica (1828); Șocariciu (1806); Tonea (1828); Țândărei (1828); Valea Seacă (1828).

²⁸ C Adm. dos. 59. f. 184 v.

²⁹ Comp. Velichi, *op. cit.*, p. 111 cu Kosev, p. 366.

³⁰ Romanski, p. 201, nr. 158 (v. și nr. 157, 159); Velichi, *op. cit.*, p. 102.

³¹ Donat, p. 108.

³² Romanski, nr. 157, 159; Velichi, *loc. cit.*

³³ Donat, p. 108.

³⁴ Hurmuzaki, XIX/1, 1922, p. 791, nr. DCCXIX (București, 8 august 1796 : negustori de la Siliștra, creștini și mahomedani, caută adăpost la Călărași).

³⁵ *Urchiă*, XI, 1900, p. 714; Romanski, nr. 8, 9; Velichi, *Emigrarea bulgarilor*, p. 40-

³⁶ Romanski, nr. 163, 230; v. și Kosev, p. 366.

³⁷ Romanski, p. 48, nr. 41; Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 70, 102 (p. 93 : creat de băjenari). V. și Kosev, p. 366.

³⁸ Specht, pl. C.

³⁹ Proveniența băjenarilor de la Coslogeni este demonstrată nu numai de vecinătatea celor două localități omonime (*Ghidul*, pl. 44 - 2 a), ci și de faptul că forma primitivă a denumirii este în Dobrogea, iar cea derivată — în Țara Românească (C. Brătescu, *Contributions à la question de la Dobrogea*, în *La Dobrogea roumaine*, Bucarest, 1919, p. 83; apud V. Morfeș, *Infiltrări românești dintr-o parte în alta a Dunării, peste Balta Ialomiței* . . . în BSRG, XLVI, 1927, p. 131)

⁴⁰ Kosev, p. 367; Velichi, *op. cit.*, p. 88, 93, 102. Din datele cunoscute, se poate conchide că Mirleanu Siliște a fost repopulat de refugiați.

⁴¹ Donat, p. 108.

⁴² N. Lazaru, p. 120.

⁴³ C Bis, III, f. 27 : „rumâni băjenari”.

⁴⁴ Kosev, p. 366; Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 73, 102.

Boșneagul Străini — 1789⁴⁵; Boșneag — 1792⁴⁶, 1810 („sărbi”)⁴⁷ (1769).
 București (în afară de mult mai vechea mahala a Sirbilor) — pribegi așezați între 1778—1810⁴⁸ (1793); (1806⁴⁹; 1828⁵⁰).
 Bulgaru — 1774⁵¹; Bragadiru de Sus — 1810 („sirbi”)⁵²; Bulgari-Cornetu — 1826⁵³; Bulgari — 1832⁵⁴ (ante 1739)⁵⁵.
 Cășcioarele (1828)⁵⁶; Călimocenii Străini (cătun al satului Cășcioarele) — 1831⁵⁷ (oameni veniți din satul Kolimok sau Kalimok, de pe malul drept al Dunării, la vest de Turtucaia)⁵⁸.
 Ciocănești (1806⁵⁹; 1828⁶⁰); Ciocăneștii Sirbi — 1838⁶¹.
 Cioplea (pe moșia Dudești — 1806⁶²; 1828⁶³).
 Ciorogirla Străini (Ciorogirla Haitin) — 1789⁶⁴; Ciorogirla — 1810 („sirbi”)⁶⁵, 1831⁶⁶; Ciorogirla Samureășești — 1838⁶⁷ (1769, 1828).
 Cula — 1774⁶⁸; ulterior se strămută de aici și creează așezarea Leordeni (Leurdeni) Sirbi (ante 1739)⁶⁹.
 Domnești de Jos (1806)⁷⁰; Sirbii Domnești de Jos — 1831⁷¹.
 Gherghiță (1806)⁷².

⁴⁵ N. Lazaru, p. 120.

⁴⁶ *Romanski*, p. 2, nr. 1.

⁴⁷ *C. Bis.*, I, f. 332.

⁴⁸ A. Constantinescu, C. N. Coman, *Date noi privind participarea unor bulgari la răscoala din 1821 în Țara Românească*, în RS, IV, 1960, p. 245.

⁴⁹ *Urechii*, XI, 1900, p. 712; *Romanski*, p. 4, nr. 4, V, și *C. Bis.*, I, f. 25 v — 63 r. Comp. și Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 113 cu *Kosev*, p. 367.

⁵⁰ *Romanski*, nr. 31, 32, 98, 102, 112, 113, 116, 163, 180—183, 190, 192 (v. și nr. 385); *Velichi, op. cit.*, p. 84, 86 (n. 6), 100 (și n. 5, 6), 101 (și n. 7), 109, 110, 111.

⁵¹ *Bauer*, p. 153.

⁵² *C. Bis.*, I, f. 134.

⁵³ N. Iorga, *Situația agrară, economică și socială a Olteniei...*, p. 298—300, nr. CCCXLIX.

⁵⁴ *Giurescu*, p. 242.

⁵⁵ Comp. Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 113 (sub Bragadiru) cu *Kosev*, p. 367. Discuția asupra localității se va face în alt loc.

⁵⁶ *Romanski*, p. 438—439, nr. 323; *Velichi, op. cit.*, p. 102; *Kosev*, p. 367.

⁵⁷ *Extract*, p. 496 (nr. 321).

⁵⁸ Ditmars et al., *Karta letravojny v Evrope 1828 i 1829 godov...*, 1835 (Bă. Cab. hărți II, III, 461), pl. VIII; *Ghidul*, pl. 43—43 a. Argumentele sint similare cu cele de la Coslogeni — jud. Ialomița.

⁵⁹ *Velichi, Emigrarea bulgarilor*, p. 40; v. și *Kosev*, p. 293.

⁶⁰ *Romanski*, nr. 28, 230, 323; *Kosev*, p. 367.

⁶¹ *Velichi, Emigrări la Dunăre*, p. 113.

⁶² *Romanski*, p. 346—350, nr. 277; V. Papacostea, *Passioniștii în Bulgaria și Muntenia. Episcopul Francisc Ferreri (1740—1813)*, în „Balcania”, II—III, 1939—1940, p. 394—396 (p. 395: în timpul războiului din 1806—1812, misionarii pasionași concentrează un grup de refugiați catolici, care întemeiază satul Cioplea); N. Iorga, *Studii și documente...*, I—II, 1901, nr. XXVI, LXII; *Velichi, Emigrări la Dunăre*, p. 93 (și n. 5).

⁶³ *Romanski*, nr. 275, 277, 290, 292, 323; *Kosev*, p. 367; *Velichi, op. cit.*, p. 79 (n. 8), 92, 94, 101, 113.

⁶⁴ N. Lazaru, p. 121.

⁶⁵ *C. Bis.*, I, f. 130.

⁶⁶ *Velichi, Emigrări la Dunăre*, p. 102.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 113 (comp. cu *Kosev*, p. 367); v. și Z. Iuffu, *În legătură cu sistemul fonetic al graiului bulgar din comuna Chiajna (regiunea București)*, în RS, VII, 1963, p. 149.

⁶⁸ *Bauer*, p. 151.

⁶⁹ Discuția asupra localității va fi dată altundeva.

⁷⁰ *Velichi, Emigrări la Dunăre*, p. 93 (și n. 5); comp. și *ibidem*, p. 113 cu *Kosev*, p. 367.

⁷¹ *Extract*, p. 494 (nr. 215).

⁷² BA, ms. rom. 245, f. 11 v; ms. rom. 248, f. 11 v. Comp. și *Velichi, loc. cit.* cu *Kosev*, p. 367.

Jilava (1806 ⁷³; 1828 ⁷⁴); Sirbii (cătun al satului Jilava) — 1831 ⁷⁵.
 Pirlita (1806 — la sud de actualul sat, pe moșia lui Nicolae Trăsnea, s-a creat așezarea Băjenari ⁷⁶; tradiția orală s-a confruntat cu atestarea documentară a lui N. Trăsnea ⁷⁷); (1828) ⁷⁸.
 Popești Pavlicheni (Conduratu) — 1838 ⁷⁹ (ante 1739) ⁸⁰.
 Sirbeni (lingă Afumați) — 1789 ⁸¹ (1769).
 Sirbii ot Brănești — 1789 ⁸²; Brăneștii Noi (*Neu Braneschty*) — 1791 („sat sirbesc”) ⁸³; Brănești — 1810 („sirbi”) ⁸⁴ (1769); (1828) ⁸⁵.
 Sirbii ot Crețești (*Sirbi ot Cristeți*) — 1789 ⁸⁶ (1769).
 Sirbii Domnești de Sus — 1831 ⁸⁷ (1806) ⁸⁸.
 Sirbii ot Fundulea — 1789 ⁸⁹; Fundulea — 1810 („sirbi”) ⁹⁰ (1769); Fundulea de Jos și Fundulea de Sus (1828 — două așezări) ⁹¹.
 Sirbi — 1791 ⁹² (1769); Giulești ⁹³ (1828); ulterior — Giuleștii Sirbi.
 Sirbi — 1789 ⁹⁴; Mănăstirea — 1810 („sirbi”) ⁹⁵ (1769); Mănăstirea (Cornățelu ⁹⁶ — 1828).
 Sirbii ot Shircea — 1789 ⁹⁷ (1769).
 Străini — 1789 ⁹⁸; Chirnologi — 1810 („sirbi”) ⁹⁹; Chirnogii Străini — 1811 ¹⁰⁰ (1769); Străinii Chirnologi — 1831 ¹⁰¹ (1828).

⁷³ Velichi, *op. cit.*, p. 93 (și n. 5); comp. și *ibidem*, p. 113 cu *Kosev*, p. 367.

⁷⁴ *Romanski*, p. 173–174, nr. 133 (v. și nr. 140, 144); Velichi, *op. cit.*, p. 102.

⁷⁵ *Extract*, p. 495 (nr. 240).

⁷⁶ E. Mănescu, *Monografia satului Pirlita, com. Pirlita, jud. Ilfov*, ms., 1942 (în posesia autoarei); P.-M. Tudor, *Istoricul satului Pirlita, com. Pirlita, r. Lehliu*, ms., 1963, f. 1 v–2 r. (În posesia L.R.). Pe baza elementelor existente în tradiția orală, se poate calcula că stabilirea sud-dunărenilor a avut loc în anii 1806–1812.

⁷⁷ ASB, ms. 156, f. 143 r. (logofăt la 1804); ms. 157, f. 113 r (la 1820); ms. 142, f. 62 v, 123 v (clucer la 1826–1827); I. Ionașcu, *Un plan inedit al Curții Vechi din 1799*, în RIR, XIII, 1, 1942, p. 74 (nota), 76 (*cursus honorum*, cu începere din anul 1815). V. și inf.: Gostilele Trăsniî, Ileana Trăsniî.

⁷⁸ *Romanski*, nr. 74, 323; comp. și Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 113 cu *Kosev*, p. 367.

⁷⁹ Velichi, *loc. cit.*

⁸⁰ Discuția asupra localității va fi prezentată cu alt prilej.

⁸¹ N. Lazaru, p. 122.

⁸² *Idem*.

⁸³ *Specht*, pl. LXXXII; *Militarische Beschreibung...*, III, f. 137 v (BA, ms. germ. 1).

⁸⁴ *C Bis*, I, f. 248; Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 93 (și n. 5).

⁸⁵ Velichi, *op. cit.*, p. 71, 91; *Romanski*, nr. 74, 323. Comp. și Velichi, *op. cit.*, p. 113 cu *Kosev*, p. 367.

⁸⁶ N. Lazaru, p. 122; comp. și Velichi, *loc. cit.* (sub Crețești) cu *Kosev*, p. 367.

⁸⁷ *Extract*, p. 494 (nr. 213).

⁸⁸ Comp. Velichi, *loc. cit.* cu *Kosev*, p. 367.

⁸⁹ N. Lazaru, p. 121.

⁹⁰ *C Bis*, I, f. 286.

⁹¹ *Romanski*, nr. 25, 74, 323; *Kosev*, p. 367; Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 70, 91, 113. ⁹² *Specht*, pl. LXX.

⁹³ *Romanski*, p. 208–210, nr. 163. V. și Z. Iuffu, *op. cit.*, p. 147 (și n. 6), 148.

⁹⁴ N. Lazaru, p. 120.

⁹⁵ *C Bis*, I, f. 340.

⁹⁶ *Romanski*, nr. 28, 77, 230, 323; Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 91, 102. Comp. și *ibidem*, p. 113 cu *Kosev*, p. 367.

⁹⁷ N. Lazaru, p. 122.

⁹⁸ *Idem*.

⁹⁹ *C Bis*, I, f. 97. V. și Urechii, XI, 1900, p. 696–697, 714, 716–717; *Romanski*, p. 19–20, nr. 12.

¹⁰⁰ Velichi, *Emigrarea bulgarilor*, p. 40.

¹⁰¹ *Extract*, p. 496 (nr. 318).

Străinii ot Chisilet (Cheselet) — 1789 ¹⁰² (1769); (1828) ¹⁰³; ulterior Chiseletul Sirbi.

Străinii Dobreni — 1815 ¹⁰⁴ (1806).

Străinii ot Ținganu (*Hatin ot Tingan*) — 1789 ¹⁰⁵ (1769); (1828) ¹⁰⁶.

Tunari (1806 ¹⁰⁷; 1828 ¹⁰⁸); Tunarii Sirbi — 1838 ¹⁰⁹.

Ulmeni Sirbi — 1831 ¹¹⁰ (1828) ¹¹¹.

Vărăști (1806 ¹¹²; 1828 ¹¹³); Vărăștii Sirbi — 1831 ¹¹⁴; Vărăștii Sirbi și Vărăștii Băjenari (două așezări) — 1838 ¹¹⁵; străini chemați pe moșie — 1744 ¹¹⁶.

Afumați (1806; 1828); Bălean (1806); Băneasa (1806); Bogata (1806); Boteni (1828); Butimanu (1769); Bragadiru de Jos (1806); Caraasan (Surlari — 1806; 1828); Catana (1828); Căldărar (1806); Cățel (1806; 1828); Cernica (1806); Chiajna (1806; 1828); Ciorani (1828); Cîlnău (1806; 1828); Codreni (1828); Dirvari (1806); Dobroești (1806); Dragomirești (1806; 1828); Dudu (1806; 1828); Frumușani (1806; 1828); Fundeni (1806; 1828); Fundu (1806; 1828); Găneasa (1828); Găunoși (1806); Ghiormănești (sau Cioflăceni-*Giormănești* — 1806); Giuleștii Domnești (1806); Glina (1806); Gostilele Trăsni (1828); Gruiful (*Grisu* — 1806; 1828); Herăști (1806; 1828); Ileana Trăsni (1828); Luica (1806; 1828); Lupșani (Lupșanu — 1806; 1828); Manolache (1806); Măgurele (1793; 1828); Măineasca (1806); Militari (1806); Negoești (1806); Odăile (1806; 1828); Oltenița (1828); Orăști (1828); Pasărea (1806); Piteasca (1828); Plătărești (1806; 1828); Rasa (1828); Roșu (1806); Simindreni (1806); Slobozia (1806); Spantovu (1806; 1828); Șindrilita (1806); Țigănești (1806); Ulmeni Pămînteni (1828); Ulmeni Ungureni (1828); Valea Dragului (1806; 1828); Valea lui Soare (1806).

Jud. MEHEDIȚI

Baia de Aramă (1806) ¹¹⁷.

Cerneți (1806) ¹¹⁸.

Sirba (lingă Oravița; alta decît Sirbsca sau Sîrscă, de mult mai veche

¹⁰² N. Lazaru, p. 120.

¹⁰³ *Romanski*, p. 406—408, nr. 323. V. și Kosev, p. 367; Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 91, 113.

¹⁰⁴ *Folino*, p. 248.

¹⁰⁵ N. Lazaru, p. 122.

¹⁰⁶ Velichi, *op. cit.*, p. 91 (n. 7).

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 93 (și n. 5).

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 93, 102.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 113; comp. cu Kosev, p. 367.

¹¹⁰ *Extract*, p. 496 (nr. 329).

¹¹¹ *Romanski*, nr. 163, 323; Kosev, p. 368; Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 71 (și n. 6), 113.

¹¹² Velichi, *op. cit.*, p. 93 (și n. 5).

¹¹³ *Romanski*, p. 220—221, nr. 172; Velichi, *op. cit.*, p. 102, 109.

¹¹⁴ *Extract*, p. 495 (nr. 245).

¹¹⁵ Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 113 Comp. și cu Kosev, p. 367.

¹¹⁶ N. Iorga, *Studii și documente...*, V, 1903, p. 493, nr. 58.

¹¹⁷ Comp. Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 112 cu Kosev, p. 368.

¹¹⁸ *Idem*.

atestare, aflată mai spre S.-E.) — 1789¹¹⁹ (1769).
Sirbeni — 1789¹²⁰; Străinii ot Deveselu — 1811¹²¹ (1769).
Sirbii ot Corlatele și Sirbii ot Cornu — 1789¹²² (una dintre aceste așezări este, probabil, continuatoarea mai vechii localități Sirbii, de lângă Cleanovu) (1769).
Sirbii ot Răcari — 1815¹²³ (1806).
Arvătești (1806); Balta Verde (1806); Banovița (1806); Batoți (1806); Bistrița (1806); Bucura (1806); Caraula (1806); Căciulați (1806); Dănceul (Dăncei — 1806); Gîrla (1793; 1806); Gogoși (1806); Gruia (1806); Hinova (1806); Hotărani (1806); Izemșea, Izemcea (*Izănușa* — 1806); Izvoarele (1806); Orodelu (1806); Pătulele (1806); Peria (*Pienia* — 1806); Pristolu (1806); Rogova (1806); Vinju (1806).

Jud. MUȘCEL

Cîmpulung (1806)¹²⁴.
Golești (1828).

Jud. Olt (inclusiv fosta raia a Turnului)

Brebeni — 1825¹²⁵; (1793 — ea la Tirgoviște, jud. Dimbovița¹²⁶); (1828)¹²⁷; ulterior — Brebenii Sirbi.
Pleașovu Sirbi — 1815¹²⁸ (1806).
Slatina (1806)¹²⁹.
Străinii Sirbi (lingă Timpeni) — 1789¹³⁰ (1769).
Străinii Sirbi — 1789¹³¹; Sirbu — 1791¹³² (1769); Ipotești — 1803¹³³; Ipoteștii Sirbi — 1832¹³⁴ (1793).
Adunații ot Băsești (1806); Bălănești (1806); Băneasa (1828); Caravaneti (1806; 1828); Comani (1806); Coteana (1793); Crîngeni (*Crăceni* — 1806; 1828); Dumitrești (1806); Flămînda (1806); Măgurele (1806; 1828); Mihăeștii de Mijloc (1806); Mihăeștii de Sus (1806); Odaia (1806; 1828); Uda Comăneanului (1806).

¹¹⁹ N. Lazaru, p. 136.

¹²⁰ *Idem*.

¹²¹ C. Adm, dos. 58, f. 53.

¹²² N. Lazaru, p. 136.

¹²³ *Folino*, p. 304.

¹²⁴ Comp. Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 113 cu *Kosev*, p. 368.

¹²⁵ Velichi, *op. cit.*, p. 93, 107. Comp. și *ibidem*, p. 113 cu *Kosev*, p. 368.

¹²⁶ E. Vrabie, *loc. cit.*

¹²⁷ Velichi, *op. cit.*, p. 71, 93; *Romanski*, p. 321—322, nr. 252.

¹²⁸ *Folino*, p. 271.

¹²⁹ BA, ms. rom. 245, f. 21 v; comp. și Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 113 cu *Kosev* p. 368.

¹³⁰ N. Lazaru, p. 130.

¹³¹ *Idem*.

¹³² *Specht*, pl. XXXII.

¹³³ Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 71, 93; comp. și *ibidem*, p. 113 cu *Kosev*, p. 368.

¹³⁴ *Giurescu*, p. 256.

Jud. PRAHIOVA

Bereasca (Slivna Nouă) — 1830¹³⁵ (1828).

Cîmpina (1769)¹³⁶.

Ploiești — 1774 (băjenarii creează pe moșie așezarea Tutracan)¹³⁷ (1769); 1800, 1804, 1810 — „sirbii”¹³⁸ (1793); (1828)¹³⁹.

Tîrșor (Tîrșor) — 1774¹⁴⁰ (1769); Tîrșoru Nou — 1810 („sirbi”) ¹⁴¹; Arnăuțchioilii ot Tîrșor — 1811¹⁴² (1806); (1828)¹⁴³.

Zalhanaua (1806).

Jud. ROMANAȚI

Boanta — 1831 („siliște”) ¹⁴⁴; 1832 („slobozie”) ¹⁴⁵; tradiția orală : nu era sat înaintea așezării bulgarilor aici ¹⁴⁶ (1806).

Caracal (1806; 1828)¹⁴⁷.

Corlătești (1806)¹⁴⁸; Corlăteștii Sirbi — 1832¹⁴⁹; ulterior și Cezienii Sirbi.

Piatra de Sus¹⁵⁰ (1806); Sirbii (lingă Piatra de Sus) — 1832¹⁵¹.

Siliștioara Sirbească — 1791¹⁵² (1769); (1828)¹⁵³.

Ascunsa (1828); Bostanele (1828); Boșoteni Dobruneanului (Rumâni — 1828); Ciungul (1828); Corabia (1828); Dăbuleni (1828); Deveselu (1806); Enoșești (1806); Frăsinetu (1828); Gîrcovu (*Gîrboru* — 1828); Gostavățu (1828); Grădinile (1828); Grojdibodu (1828); Hotaru (1828); Ianca (1828); Islaz (1828); Moldoveni (1828); Orlea (1828); Potelu (1828); Racovicioara (1828); Radomiru (1828); Reșca (1828); Stoenști (1806; 1828); Strimba (1828); Tîia (1806); Vădastra (1828); Vlădila (1806, 1828).

¹³⁵ C. N. Velichi, *Emigrarea bulgarilor din Sliven în Țara Românească în anul 1830*, în RS, X, 1964, p. 289—314. V. și *Romanski*, nr. 202, 326, 335; *Kosev*, p. 368; D. G. Ionescu, *op. cit.*, p. 143—144.

¹³⁶ *Romanski*, p. 27 (nola).

¹³⁷ *Ionașcu*, p. 6 (n. 10). V. și M. Sevastos, *Monografia orașului Ploiești*, București, Edit. Cartea românească, (1937), p. 837 („sirbi” la 1782—1783).

¹³⁸ M. Sevastos, *op. cit.*, p. 859—860, 863—864 (v. și Velichi, *Mișcările*, p. 21, n. 13); *C. Bis*, II, f. 7. Comp. și Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 114 cu *Kosev*, p. 368.

¹³⁹ *Romanski*, nr. 202, 335; M. Sevastos, *op. cit.*, p. 373—378; Velichi, *op. cit.*, p. 87 (n. 8), 100 (n. 4), 109.

¹⁴⁰ *Ionașcu*, p. 6.

¹⁴¹ *C. Bis*, II, f. 108.

¹⁴² *C. Adm*, dos. 59, f. 79 r- 80 r, 121 v, 134 v- 135 r.

¹⁴³ *Romanski*, p. 470—472, nr. 335 (A); p. 476, nr. 335 (B); *Kosev*, p. 368.

¹⁴⁴ *Extract*, p. 519 (nr. 140 : 34 familii).

¹⁴⁵ *Giurescu*, p. 266.

¹⁴⁶ St. Romanski, *Bălgarsko naselenie okolo grada Karakal, Românija*, în „Makedonski pregled”, Sofija, IX, 3—4, 1935, p. 89—90. (pe baza elementelor existente în tradiția orală, se poate calcula că stabilirea bulgarilor a avut loc în timpul războiului din 1806—1812; calculul se confirmă prin comp. Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 112 cu *Kosev*, p. 369).

¹⁴⁷ BA, ms. rom. 245, f. 24 r; comp. și Velichi, *loc. cit.* cu *Kosev*, p. 368.

¹⁴⁸ Comp. Velichi, *loc. cit.* cu *Kosev*, p. 369.

¹⁴⁹ *Giurescu*, p. 267.

¹⁵⁰ Comp. Velichi, *loc. cit.* cu *Kosev*, p. 369.

¹⁵¹ *Giurescu*, p. 268 (*Peatra Serbiei de sus*).

¹⁵² *Specht*, pl. XXXIV.

¹⁵³ *Romanski*, nr. 93, 262, 263; comp. și Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 112 cu *Kosev*, p. 369.

Jud. SĂCUIENI

Mizil ¹⁵⁴ (1828).

Izvoarele (la schitul de aici, numit Izvoarele, Izvoranu sau Crasna — 1828); Tisău (1828).

Jud. SLAMRÎNIC

Focșani (1806 ¹⁵⁵; 1828 ¹⁵⁶).

Rîmnic (1769 ¹⁵⁷; 1806; 1828) ¹⁵⁸.

Adunații ot Olteni (1828); Bahnile (*Bagna* — 1828); Cotești (1828); Voetinu (1828).

Jud. TELEORMAN

Băcăianca (moșie) — 1801 (locuitori veniți „din ținutul Diului, de peste Dunăre”) ¹⁵⁹ (1793); 1829 (jalbă redactată de „lăcuitorii sirbi, birnici de streini, veniți împrejur satului Mitropolia”; au plătit dările — pină la începerea războiului aflat în curs — la „zapciu de streini” ¹⁶⁰ — 1806); Sirbii pe moșia Mitropoliei — 1815 ¹⁶¹; Sirbii ot Mitropolie — 1831 ¹⁶²; Mitropolia — 1832 ¹⁶³; (1828) ¹⁶⁴.

Mavrodinu ¹⁶⁵ (1806); Străinii — 1815 ¹⁶⁶; (1828) ¹⁶⁷.

Nanovul Sirbii — 1815 ¹⁶⁸ (1806).

Rușii de Vede (1806) ¹⁶⁹.

¹⁵⁴ Comp. Velichi, *op. cit.*, p. 113 cu *Kosev*, p. 369.

¹⁵⁵ BA. ms. rom. 245, f. 13 r—15 r; ms. rom. 248, f. 13 v—16 r. Comp. și Velichi, *op. cit.*, p. 114 cu *Kosev*, p. 369.

¹⁵⁶ Velichi, *op. cit.*, p. 80 (n. 3), 84, 87 (n. 8), 93, 110, 111.

¹⁵⁷ D. G. Ionescu, *Așezarea coloniștilor...*, p. 138 („cinci case” trecute în „pământul țării” în 1781; conform normelor stabilite, cei ce se așează pe teritoriul muntean după un anumit val sînt adăugați la acesta).

¹⁵⁸ BA, ms. rom. 245, f. 13 r—15 r; ms. rom. 248, f. 13 v—16 r; Velichi, *op. cit.*, p. 80 (n. 3). Comp. și *ibidem*, p. 114 cu *Kosev*, p. 369.

¹⁵⁹ ASB, ms. 156, f. 57 v.

¹⁶⁰ *Romanski*, p. 89—90, nr. 83.

¹⁶¹ *Folino*, p. 265.

¹⁶² *Extract*, p. 507 (nr. 184).

¹⁶³ *Giurescu*, p. 278.

¹⁶⁴ Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 71, 93; *Kosev*, p. 369. Cea mai veche mențiune s-a arătat (*Donat*, p. 108) a fi la *Bauer* (p. 171: „Sirbi”), dar reluarea cercetării duce la altă concluzie. Din mai sus-amintitul document de la 1801, se înțelege că pribegii de pe moșia Băcăianca (ulterior Sirbii ot Mitropolie) nu sînt veniți de multă vreme, motiv pentru care — în lista de față — așezarea se stabilește a se fi creat în timpul valului început la 1793. Analiza grupului de localități, în care sînt dispuși sirbii în lucrarea lui *Bauer*, trimite fie la așezarea de pe moșia Băcăianca, fie la Sirbii din împrejurimile Rușilor de Vede (prima atestare la <1512—1513>; *DIR.B.*, XVI/1, 1951, p. 80, nr. 79). Or, cum la baza catalogului lui F. W. von *Bauer* a stat un tabel din 1760 (*L. Roman*, *Implicații istoriografice ale cercetării demoistoreice*, în „*Revista de istorie*”, 37, 5, 1984, p. 449—450, n. 5), rezultă că localitatea cuprinsă este cea de lângă Rușii de Vede.

¹⁶⁵ *Urechîă*, XI, 1900, p. 791; A. <Marinescu-> *Nour*, *Istoricul orașului Alexandria. 1832—1865*, <Turnu Măgurele>, 1927, p. 14—15.

¹⁶⁶ *Folino*, p. 265.

¹⁶⁷ *Kosev*, p. 369; Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 102.

¹⁶⁸ *Folino*, p. 265.

¹⁶⁹ Comp. Velichi, *op. cit.*, p. 114, cu *Kosev*, p. 369.

Sirbicești (între Mîndra și Slobozia) — 1815 ¹⁷⁰ (ante 1739).
Sirbii ot Măgura (Sirbii Măgurii) — 1831 ¹⁷¹ (1806) ¹⁷².
Sirbii ot Sfîntești — 1831 ¹⁷³ (1806) ¹⁷⁴.
Sirboeni (lingă Recea) — 1815 ¹⁷⁵ (1806).
Străinii — 1789 ¹⁷⁶; Satul Nou — 1791 ¹⁷⁷; Fîntînelele — 1810 („sirbi”) ¹⁷⁸ (1769).

Zimnicea (moșie) — 1810 (locuitori din Sviștov creează pe moșie Noul Șiștov) ¹⁷⁹; temporar, se așează și oameni din alte părți ale Bulgariei ¹⁸⁰ (1806); (1828) ¹⁸¹.

Atîrnați (1806); Bivolîța (1828); Brînceni (1806); Broșteanca (1828); Butculești (1806); Calofirești (Calomfirești — 1806; 1828); Conțeasca (1806); Didești (schitul — 1806); Frumoasa (1806); Găuriciu (1806; 1828); Hagi Hristii (odaia — 1806); Icoana (1828); Licuriciu (1806; 1828); Măgureni (1806); Mirzănești (1806; 1828); Părul Rătund (1806); Pietrișu (1828); Pietroșani (1806); Rădoești (1828); Seaca (1828); Slăvești (1828); Spătărei (1806; 1828); Țigănești (1828); Țintăreni (1828); Vișoara (1828); Zimnicelele (1828).

Jud. VÎLCEA

Drăgășani (1806) ¹⁸².

Rîmnic (1806) ¹⁸³.

Runcu (1806); Stănești (1828).

Jud. VLAȘCA

Bănești (1806) ¹⁸⁴; Băneștii de Străini — 1832 ¹⁸⁵.

Bila Ciolanu (1806) ¹⁸⁶; Sirbii ot Ciolanu — 1831 ¹⁸⁷; Sirbii (Ciolanu) — 1832 ¹⁸⁸; ulterior — Bila Ciolanu, apoi Bila.

¹⁷⁰ Fotino, p. 263.

¹⁷¹ Extract, p. 504 (nr. 15).

¹⁷² Comp. Velichi, loc. cit., cu Kosev, p. 369.

¹⁷³ Extract, p. 506 (nr. 124).

¹⁷⁴ Comp. Velichi, loc. cit., cu Kosev, p. 369. Cea mai veche mențiune a bisericii de aici s-a arătat (N. Stoicescu, *Bibliografia monumentelor feudale din Țara Românească, Craiova, 1967*, p. 319) a fi la Bauer (p. 171 : „Sirbi”). Avînd însă în vedere că, în lista acestuia, localitățile sînt grupate pe cursuri de ape, se poate observa că așezarea menționată este inclusă printre acelea ce sînt dispuse pe Vedeș sau în imediata apropiere a mîcii acesteia. Or, Sirbii ot Sfîntești se găsesc pe Tinoasa, la o depărtare apreciabilă de cursul Vezii (comp. : Bauer, p. 171 ; Specht pl. XLII, XLIII, LIII, LIV ; Ghidul, pl. 36—1 c, 42—2 a/3 b), ceea ce arată că Sirbii din jud. Teleorman de la Bauer sînt o altă așezare (v. supra : Băcăianca, jud. Teleorman).

¹⁷⁵ Fotino, p. 264.

¹⁷⁶ N. Lazaru, p. 127.

¹⁷⁷ Specht, pl. LV.

¹⁷⁸ C Bis, IV, f. 189.

¹⁷⁹ BA, ms. rom. 245, f. 17 v—18 r; ms. rom. 248, f. 19 r—20 r; Urechii, IX, 1896, p. 629 (n. 3); XI, 1900, p. 712—713, 743; Romanski, nr. 6, 7.

¹⁸⁰ V. D. Konobeev, *Russko-bolgarskie otnošenija v 1806—1812 gg.*, în *Iz istorii rusko-bolgarskih otnošenij. Sbornik statej*, Moskva, Izd. A.N., 1958, p. 258.

¹⁸¹ Kosev, p. 369; Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 114.

¹⁸² BA, ms. rom. 245, f. 26 r—29 r; comp. și Velichi, *op. cit.*, p. 112 cu Kosev, p. 369—370.

¹⁸³ BA, ms. rom. 245, f. 26 r—29 r.

¹⁸⁴ Comp. Velichi, *op. cit.*, p. 114, cu Kosev, p. 370.

¹⁸⁵ Giurescu, p. 286.

¹⁸⁶ Comp. Velichi, loc. cit., cu Kosev, p. 370.

¹⁸⁷ Extract, p. 503 (nr. 142).

¹⁸⁸ Giurescu, p. 288.

Epureștii <Sirbi> (lingă Epureștii Rumâni) — 1831¹⁸⁹; (1806)¹⁹⁰.
 Giștești — 1794 („...viind noi, oameni străini din alte părți” la această moșie)¹⁹¹; 1810 („sirbi”)¹⁹²; Sirbii ot Giștești (*ot Găgești*) — 1828¹⁹³; Sirbii Giștești — 1831¹⁹⁴; Gișteștii de Jos (Sirbii Giștești) — 1832¹⁹⁵ (1793).
 Gratia — 1810 („sirbi”)¹⁹⁶; Sirbii ot Gratia — 1831¹⁹⁷ (1806).
 Sirbii (odaia) — 1832¹⁹⁸ (1828).
 Sirbii ot Puntea de Greci (1806)¹⁹⁹.
 Sirbii ot Udeni (1806)²⁰⁰.
 Beiu de Jos (1806); Coeni (1806); Copaciu (1806); Daia (1806); Flămînda (1769; 1806); Frasinu (1828); Gorneni (1806); Grosu (1806); Pielea (1806); Vida (1806).

RAIAUA GIURGIULUI (apoi în cuprinsul jud. Vlașea)

Giurgiu — ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea²⁰¹ (1793); (1806²⁰²; 1828²⁰³).
 Malu Sirbi (1828)²⁰⁴.
 Fincota i Pirjolea (1828); Malu de Jos (1828); Malu de Sus (Malu Suseni — 1828); Oinacu (1828); Paraipani (1806); Slobozia (1828).

¹⁸⁹ *Extract*, p. 503 (nr. 149).

¹⁹⁰ Comp. Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 114, cu Kosev, p. 370; v. și Velichi, *Emigrarea bulgarilor*, p. 40.

¹⁹¹ *DRA*, p. 828–830, nr. 669.

¹⁹² *C Bis*, IV, f. 73.

¹⁹³ I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Țării Românești. 1800–1850*, I, București, Edit. științifică, 1958, p. 420, nr. 294.

¹⁹⁴ *Extract*, p. 501 (nr. 16).

¹⁹⁵ *Giurescu*, p. 287.

¹⁹⁶ *C Bis*, IV, f. 32.

¹⁹⁷ *Extract*, p. 501 (nr. 43).

¹⁹⁸ *Giurescu*, p. 287.

¹⁹⁹ Comp. Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 114 cu Kosev, p. 370; v. și Velichi, *Emigrarea bulgarilor*, p. 41.

²⁰⁰ Comp. Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 114 cu Kosev, p. 370.

²⁰¹ *Kosev*, p. 331.

²⁰² Velichi, *Emigrarea bulgarilor*, p. 40.

²⁰³ *Romanski*, nr. 93, 102, 140, 142, 163; Velichi, *Emigrări la Dunăre*, p. 91 (n. 7).

²⁰⁴ Comp. Velichi, *op. cit.*, p. 114, cu Kosev, p. 370.

În istoriografia română și în cea bulgară problema chiprovicenilor, mai precis a meșteșugarilor și negustorilor chiproviceni, a fost abordată întotdeauna în legătură cu emigrația populației bulgare în nordul Dunării, în secolele XVII—XIX. Și în acest sens lucrările consacrate acestei probleme au căutat să stabilească atit momentul cind aceștia s-au stabilit în Banat și în Țara Românească, unde și în ce număr, cît și care a fost activitatea lor comercială în ansamblul economiei țărilor române, ce regim juridic li s-a acordat de către autoritatea centrală, ce obligații fiscale aveau etc¹.

Pe baza acestor lucrări rezultă că de-a lungul citorva secole de coexistență a chiprovicenilor cu populația românească din nordul Dunării, în masa căreia avea ulterior să se integreze, aceștia au contribuit, alături de negustorii autohtoni, la dezvoltarea economiei Țării Românești atit în mediul urban, cît și în cel rural. Ceea ce trebuie remarcat este faptul că de la început emigranții bulgari s-au bucurat de protecția puterii centrale, care le-a acordat hrisoave cu privilegii și scutiri, că în noua lor patrie aceștia și-au refăcut situația materială distrusă în țara lor de origină de către turci², că de la început s-au constituit în asociații profesionale menite să le permită desfășurarea activității lor economice alături fie de marea masă a autohtonilor, fie de alți emigranți (greci, armeni, evrei), care de asemenea găsiseră în Țara Românească o nouă patrie.

¹ Vl. Diculescu, *Privilegiile davani na bălgarite zaselniții vi Vlașco prez 1803—1834*, în vol. *Studia honorem M. S. Drinov*, Sofia, 1960, p. 399—415; Dinu C. Giurescu, *Maitre orfevre de Kiprovac en Valachie au XVIIe siècle*, în „Revue des etudes sud-est européennes”, II, 3—4, 1964, p. 467—510; Constantin Șerban, *Știri despre activitatea unor meșteșugari și negustori bulgari în Țara Românească în secolul al XVIII-lea*, în vol. *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași* București, 1965, p. 357—362; D. Gh. Ionescu, *Așezarea coloniștilor bulgari în orașul Buzău și împrejurimi între 1792—1838*, în „Romanoslavica”, 1965, p. 137—153; C. Papacostea-Danielopolu, *Le regime privilégié des marchands bulgares et grecs en Olténie pendant l'occupation autrichienne*, în „Revue des etudes sud-est européennes”, 3—4, 1966, p. 475—490; C. Velichi, *La contribution de l'emigrati on bulgare de Valachie à la renaissance politique et culturelle du peuple bulgare (1782—1850)*, București, 1970, p. 19—76; de văzut și unele lucrări generale consacrate acestei probleme: P. Constantinescu-Iași, *Studii istorice româno-bulgare*, București, 1956, p. 9—30, cap. *Emigrația bulgară la nordul Dunării*; Ș. Papacostea, *Olténia sub stăpînirea austriacă. 1718—1739*, București, 1971, p. 118; C. C. Giurescu, *Contribuții la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române pină la 1848*, București, 1972, p. 139, 149.

² Se știe că bulgarii chiproviceni au venit în Țara Românească în număr mai mare după 1688, după răscoala lor împotriva turcilor care s-a încheiat cu represiunea sîngeroasă a ocupanților. Răscoala izbucnise în timpul războiului Ligii sfinte împotriva Imperiului otoman, cînd trupele austriece se apropiau de Dunăre și cînd chiproviceni credeau că sosise ceasul eliberării lor de sub turci; vezi J. Dujcev, *Чипровци и въстанмето през 1688 г.*, Sofia, 1938, p. 38—40; *История Болгарии в двух томах*, Moscova, 1954, vol. I, p. 201; *Чипровци 1688 — 1968. Материяли от научната сесия по случая 280 годишнината на чипровското въстание*, Sofia, 1971, 283 p.

O vreme s-a afirmat că bulgarii chiprovoceni au avut ca loc de reședință orașele și în acest sens se amintesc câteva hrisoave domnești și diplome imperiale austriece, care precizează așezările urbane din Oltenia, unde aceștia trebuiau, în mod obligatoriu, să-și desfășoare activitatea. Dar dacă acest lucru era posibil la începutul secolului al XVIII-lea, fie pe vremea lui Constantin Brîncoveanu, fie pe vremea ocupației vremelnice austriece în Oltenia (1718—1739), în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, dar mai ales în prima jumătate a secolului al XIX-lea se constată prezența bulgarilor chiproviceni și în mediul rural, în număr destul de mare. Aceasta este o dovadă că măsurile luate de puterea centrală de a limita teritorial și demografic orașele spre sfârșitul secolului al XVIII-lea obligaseră pe mulți din negustorii și meșteșugarii chiproviceni, poate și de alt neam, să-și stabilească atelierele și prăvăliile, ca și cîmpul de activitate, la sate, mai aproape sau mai departe de oraș. De fapt acest lucru îl oglindește o parcurgere sumară a catagrafiei bulgarilor chiproviceni din județul Vilcea în ajunul revoluției din 1821 conduse de Tudor Vladimirescu ³.

Acest izvor foarte important pentru cunoașterea istoriei emigranților bulgari în Țara Românească la începutul secolului al XIX-lea a intrat de mult în circuitul științific, dar n-a fost decît semnalat sau, în cel mai fericit caz, comentat destul de sumar de cei mai mulți cercetători ai problemei. El face parte din acele materiale documentare care întregesc catagrafia alcătuită în anii 1819—1820 de autoritățile centrale din Țara Românească, menită să pună bazele unui nou sistem de impunere fiscală ⁴. O dovadă este faptul că în afara înregistrării nominale a companiștilor, persoanele care au făcut înregistrarea menționează și suma de bani pe care aceștia trebuiau s-o plătească de acum înainte la Visterie.

Pînă în prezent cei care au folosit acest izvor istoric au arătat printre altele că bulgarii chiproviceni se aflau nu numai în orașul Rîmnicu Vilcea, dar și în unele sate din cuprinsul județului Vilcea, ceea ce este perfect adevărat. Totuși credem că ar trebui precizat și faptul că aproape 50% din totalul celor înregistrați se aflau stabiliți în orașul Rîmnicu Vilcea iar restul în mediul rural, amănunt care este foarte important. În ceea ce privește așezările rurale, acestea, în număr de 43, sînt destul de multe pe de o parte iar pe de alta răspîndite aproape pe toată suprafața județului Vilcea ca o dovadă că acești meșteșugari și negustori se integraseră armonios, în marea lor majoritate, în economia acestui județ al Țării Românești.

Un studiu mai atent efectuat asupra limitelor ariei geografice ocupată de chiproviceni în județul Vilcea ne duce la constatarea că peste 75% din așezările lor se aflau în zona subcarpatică avînd ca limită de sud satul Slăvitești, de nord satul Călinești iar de vest satul Polovraci, ceea ce înseamnă că se aflau la o depărtare de 60 km vest de Rîmnicu Vilcea, de 24 km și respectiv de 33 km sud și nord de capitala județului. Restul satelor unde aceștia își aveau gospodăriile stabile cu ateliere și prăvălii, se aflau în partea de sud și de sud-vest a județului, satul Sutești (la aproape 80 km de Rîmnicu Vilcea) fiind cea mai depărtată așezare a lor de sediul companiei, care trebuie să se fi aflat în centrul comercial al orașului Rîmnicu Vilcea, adică în Ulița mare ⁵.

³ Bibl. Acad. R. S. România, ms. rom. 245, f. 26—29.

⁴ V. A. Urechia, *O statistică a Țării Românești din 1820*, în „Anal. Acad. Rom., Mem. secț. ist., s. II, tom. IX, p. 41—45; *Documente privind istoria României, Rîscoala din 1821*, vol. I., *Documente interne*, București, 1962, p. 125—133.

⁵ Vezi Constantin Șerban, *Orașul Rîmnic și împrejurimile sale într-o descriere germană din secolul al XVIII-lea* (mss.).

Dar prezența chiprovicenilor în mediul rural al județului Vilcea este atestată în mod neuniform în ceea ce privește numărul. Astfel, cei mai mulți se aflau la Călimănești (11), apoi la Cacova (9), Stoenеști și Drăgășani (cite 7), Polovraci și Ciuperceи (cite 6), Alunu, Mitrofani și Ocița (cite 5) etc. În rest erau cite 3 la Bodești, Mihăești și Păușești, cite 2 la Birlogu, Bogdănești, Cireșu, Pietrarii de sus, Zăvideni, cite unu la Bunești, Mateești, Nucești, Slăvitești, Valea Răii etc.

Și la Rîmnicu Vilcea bulgarii chiproviceni erau risipiți pe aproape toată suprafața orașului. Din cei 225 ciți au fost înregistrați în catagrafie, numai 72 au indicația ca fiind din Rîmnic (ot Rîmnic). Restul erau stabiliți prin mahalale, ca de exemplu mahalaua Tîrgului (32), mahalaua Teiuș (3), mahalaua Copăcel (2), mahalaua Suhăreți (1). În fine, un bulgar chiprovicean se afla stabilit la Cetățuia Rîmnicului, adică în partea de nord a orașului, pe drumul ce ducea spre Sibiu, pe locul unde se află și astăzi o bisericuță existentă și la începutul secolului al XVI-lea ⁶.

O analiză mai atentă a celor 225 nume ale bulgarilor chiproviceni ne duce la alte constatări tot atît de interesante. Mai întii că pe unii din ei îi aflăm într-o catagrafie mai veche, cum ar fi aceia din 1810—1811 ⁷. Astfel unul din ei este negustorul Temeli, pe numele său complet Dincă Temeli, grec de origine, dar aflat înscris în catagrafia bulgarilor chiproviceni ⁸. Acesta avea în 1820 trei fii cu care făcea negustorie și anume Constantin, Stoian și Luță. În catagrafia din 1810—1811 este menționat numai Constantin. Cit privește mărfurile pe care acesta le vindea erau „de mătăsărie”; de aceea catagrafia din 1810—1811 l-a înregistrat ca „mătăsar”, care făcea parte din a II-a categorie de negustori. Un altul este Petrache Teișan, din mahalaua Tîrgului în Rîmnicu Vilcea. În 1810—1811 acesta avea o gospodărie la Ocna Mare, ca negustor de categoria a II-a; și el făcea negoț cu mătăsărie. Merită să mai fie menționat și Milea abagiul care în 1810—1811 se afla tot la Ocna Mare ca negustor de categoria a II-a. De asemenea, pe baza unui hrisov din 1824, mai rezultă că în 1820 conducerea companiei bulgarilor chiproviceni din județul Vilcea era formată din: Constantin Neculantin, ca staroste, și din Băluță sin Petrică, David Păun, Petrache Teișan și Dincă Temeli ca epitropi ⁹.

Această catagrafie ne oferă și un amănunt puțin cunoscut și anume prezența negustorilor greci, care pînă atunci avuseseră o companie separată în cadrul companiei bulgarilor chiproviceni. Numărul acestora se ridică la 12 și poate chiar mai mult, parte din ei aflîndu-se în oraș, parte în mediul rural ¹⁰. De asemenea catagrafia de față mai atestă existența unor familii de negustori, a acelor negustori care practicau negoțul în asociații de familie, adică tatăl împreună cu fiii săi, sau unii frați asociați într-o tovărășie comercială, ca de exemplu susnumiții negustori din familia Temeli sau Gheorghe Miscuri (tot grec), cu fiul său Tudor din Călimănești,

⁶ Din acest punct de vedere catagrafia de față ne oferă și unele elemente de topografie urbană medievală, și anume ne indică faptul că în 1820 existau la Rîmnicu Vilcea mai multe mahalale.

⁷ Arh. St. Buc., Administrative vechi, Țara Românească, 2 360/1811.

⁸ În catagrafia de față a fost trecut la Temeli grecul, vezi Bibl. Acad. R. S. România ms. rom. 245, f. 26.

⁹ Ibidem, ms. rom. 261, f. 43.

¹⁰ Iată numele lor: Temeli cu cei trei fii ai săi, Iorga Grecul, Constantin Nicolaiti, Andrei Grecul, Anăstase Grecul, Iamandi brat Constantin Grecul, din Rîmnicul Vilcea; în mediul rural erau: Ioniță sin Gheorghe Grecul din Drăgășani, Gheorghe Grecul și Dumitru Grecul din Călimănești, Petre sin Grecul din Ocița, Petre Elineșc din Bodești, Gheorghe Grecul sin Ion din Recea.

sau Ion Predicioiu din Stoenesti. Tot așa mai erau : Anastase sin Dumitru Spiici din Rimnicu Vilcea cu frații săi : Nicolae și Gheorghe din același oraș, sau Ion al Manasii din Polovraci cu fratele său Dinul din același loc. În fine mai erau și Toma sin Petre Burlan din Ciupercești cu fratele său Radu, precum și Nicola sin Sima Neghină din Cacova împreună cu fratele său Constantin.

Din aceeași catagrafie se mai pot stabili și unele date privind specializarea negustorilor și meșteșugarilor la Rimnicu Vilcea și pe teritoriul județului Vilcea. Astfel, la Rimnicu Vilcea erau : jocari (Lazăr zet Cirstea, Avram Dumitru sin Cirstea), croitori (Ion zet Stancul, Mihai sin Stancul), pöstăvari (Ion), bărbieri (Ioniță), bogasieri (Costanda), argintari (Pandele sirbul, Ghiță), mătăsari (Ghiță sin Dumitru, Iane), brutari (Petre), mămulari (Dincă sin Dica), fintinari (Ion), abagii (Lilea, Milea), zugravi (Ilie). În mediul rural pe teritoriul județului Vilcea mai erau : mătăsari (Ion din Mitrofani, Vasile sin Neamțul din Gura Sadului), zugravi (Ivan sin Popa Ion), hangii (Vlad sin Dumitru din Pirlogu).

Important ni se pare și faptul că printre negustorii și meșteșugarii bulgari chiproviceni sînt unii care făceau încă negoț cu Brașovul, cu Craiova și cu orașul Giurgiu (aflat atunci sub ocupație otomană), de unde de fapt se trage și numele lor : Constantin Brașoveanu, Nițul Brașoveanu, Badea Brașoveanu, toți din Rimnicu Vilcea, Dumitru sin Chiriță Craioveanu din Rimnic, Nițul Giurgiuveanu din Polovraci etc.

Analiza catagrafiei pune, deci, în evidență următoarele : în anul revoluției din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu bulgarii chiproviceni din Oltenia erau concentrați în județul Vilcea ; numărul lor sporise în ultimul deceniu ; în compania lor, condusă de un staroste și patru epitropi, erau cuprinși și unii negustori greci ; membri companiei își desfășurau activitatea economică nu numai în mediul urban, dar și în cel rural ; chiproviceni aveau o specializare îngustă, ei ocupînd un loc de seamă în economia părților de vest ale Țării Românești, dincolo de Olt.

În anexă dăm *in extenso* catagrafia din 1820 a companiei bulgarilor chiproviceni din județul Vilcea.

A N E X Ă

COMPANIA CHIPROVICENILOR VÎLCEA

(Bibl. Acad. R. S. România. ms. rom. 245. f. 26—29)

Cruci Nume (f. 26 r)

1	2	— Constantin brat Nicolae Cacoveanu ot Cacova i
		— Nicolae sin Gheorghe Nisipeanu ot mahalaua Tirgului
1	2	— Pătru sin Predicioiu ot Cacova i
		— Constantin brat ego et Stoenesti
1	2	— Gheorghe sin Pătru Andreescu ot Bărzești i
		— Anastase sin Dumitru Spiici ot mahalaua Tirgului
1	2	— Tudorică sin Ianache tam i
		— Tudorică sin Pirvul ot Rimnic

Cruci Nume

1	2	— Nicolae sin Dumitru Spiici ot mahalaua Tirgului i
		— Radu Drojdii tam

1	2	– Băluță sin Petrică tam
		– Mihaie sin Popa ot Greci
1	2	– Zamfir sin vătaf Panait ot mahalaua Tîrgului
		– Lazăr zet Cîrstea cojocarul tam
3	1	– Ilie sin Popa Hristea ot Păușești
1	2	– Casa lui Temeli Grecul ot Rîmnic
		– Stanciul Govoreanu ot Urși
1	2	– Ion zet Stancul croitor ot Rîmnic
		– Matei Popovici tam
1	2	– Tudor zet Pancea tam
		– Dincă sin Radu popii Pană ot mahalaua Teiușul
1	2	– Constandin sin Temeli ot Rîmnic
		– Constandin sin Grigorie tam
1	2	– Stoian sin Temeli Grecul tam
		– Nicolae Sirbul vătaf tam
1	2	– Ion postavarul tam
		– Stoica sin Popa Mihăilă ot Călinești
1	2	– Grigorie zet popa Dumitrică ot Rîmnic
		– Ivan Sirbul brat Mladin ot Bogdănești
1	2	– Păun Popovici ot Rîmnic i
		– Ioniță bărbierul tam
1	2	– Manca Dumitriu tam
		– Ion sin popa Radu Zăvideanu ot Zăvideni
1	2	– David Păun ot Rîmnic i
		– Mani zet Gheorghe Sirbul ot Drăgășani

17:3 35

Cruci Nume tot Chipovești (f. 26 v)

17:3	35	suma dinapoi
1	2	– Vlăduță Mandanovici ot Rîmnic
		– Nicolae Iordan tam
1	2	– Toma Naniță tam
		– Ștefan brat ego tam
3	1	– Ghiță sin Stan Covrea tam
1	2	– Drăghici sin Popa Stan ot Mitrofani
		– Preda sin popa Dumitru ot Surpați
1	2	– Pătru sin diacon Dinul ot Valea Râii
		– Gheorghe sin Ștefan Voinea ot Păușești
1	2	– Gheorghe popa Ion ot Nucești
		– Tănase Sirbul ot mahalaua Tîrgului
1	2	– Nicolae Drojdan sin Pavel ot Rîmnic
		– Constandin bogasierul tam
3	1	– Stan sin Costandin tam
1	2	– Hristea Iovipale tam
		– Pandeli Sirbul argintar tam
1	2	– Ghiță sin Dumitru mătăsar tam
		– Sărban sin Barbul Vișelean ot Lăpușata
2	1	– Nanul Sirbul ot Drăgășani
1	2	– Dincă sin Nițu Rega ot Rîmnic i
		– Gheorghe Dărvese ot Păușești
1	2	– Nițul Rom(ni)cean ot Rîmnic i
		– Drăgoiu zet Vlad ot Cetățuia Rîmnicului
1	2	– Lilea abagiul ot Rîmnic i
		– Nicolae Sirbul brat ego tam
1	2	– Nicolae sin Nițul Marinoiu tam i
		– Sima sin diacon Ion ot Pietrari dă jos
1	2	– Mihaie sin Andrei Sirbul ot Rîmnic i
		– Ghiță argintarul tam

Cruci Nume

1	2	– Petre brutarul i
		– Diamandi sin Constandin ot mahalaua Teiuș

1	2	— Casa lui Avram cojocar ot Rîmnic
— Matei arvatul tam
1	2	— Milea brat Avram tam i
— Iorga Grecul tam i
1	2	— Dima Sirbul tam i
— Cosma Stoenescu sin popa Popa ot Stoenestî

36 72

Cruci Nume tot Chiproveți (f. 27 r)

36	72	suma dinapoi
1	2	— Ion sin Tudosie ot Căli(mă)nești i
— Ion sin popa Nicolae ot Cacova
1	2	— Stan sin popa Ion Ardelean ot Căli(mă)nești i
— Gheorghe sin popa Constandin ot Rîmnic
1	2	— Tudosie sin Miscurici ot Călimănești i
— Ștefan sin Aron ot Rîmnic
1	2	— Dumitru sin Cirstea cojocar tam
— Ștefan holtei ot Mihăești
3	1	— Lazăr Drăgănescu Cacoveanu ot Cacova
1	2	— Dincă sin Dincă mămular ot Rîmnic
— Duță sin Grigorie ot Stoenestî
1	2	— Ion mătăsarul ot Mitrofani
— Ilie Dobrișoiu ot Sutești
1	2	— Ion sin popa Voicul ot Bîrlogu
— Pătru sin Bondoc ot Cacova
1	2	— Gheorghe sin Dumitru Pinlează ot Rîmnic
— Dumitru sin Predicioiu ot Cheia
1	2	— Constandin Nicolantin ot Rîmnic
— Ion Popa tam

Cruci Nume

1	2	— Mihaiu sin Stancul croitorul tam
— Ștefan zet Ion Bulea tam
1	2	— Antonie Costandin tam
— Andrei Grecul tam
1	2	— Dumitru Ion zet Dumitru Iordan tam
— Nicolae sin Pătru ot Bodești
3	1	— Ghiță Purincă ot Rîmnic
1	2	— Mihani Peșcean tam
— Gheorghe Miscurici ot Călimănești
1	2	— Mihai sin Gheorghe Răsul ot Mihăești
— Tudor sin Maria Mogoșescu ot Drăgășani
1	2	— Zamfir sin Marin Predec ot Ceșmegești
— Dumitru sin Gheorghic Uscatu ot Pietrari dă sus
1	2	— Ioniță sin Antonică Ghinoiu ot Rîmnic
— Petrache Teișanu ot mahalaua Tîrgului
1	2	— Iosif Constandin ot Rîmnic
— Toma sin Ștefan Bengean ot mahalaua Suhăratului
1	2	— Badea Cherbane ot Mitrofani
— Bădoi brat ego tam

55 110

Cruci Nume tot Chiproveți (f. 27 v)

55	110	suma dinapoi
3	1	— Ivan sin popa Ion zugravu ot Crăpături
1	2	— Vasile sin Neamțul mătăsar ot Gura Scudilui
— Velcea Sirbul ot Drăgășani
1	2	— Iene sin Radu Diții ot mahalaua Tîrgului
— Ion brat fntlnarul tam
1	2	— Nicolae sin Ștefan Bengean ot Ocnită
— Ion brat Cirstea ot mahalaua Tîrgului

1	2	– Stan sin Dinul al Vladului ot mahalaua Copăcel – Tănase sin diacon Negoiață ot Zmiorăt
1	2	– Iene sin Dinul Albăstroiu ot mahalaua Copăcel – Nicolae sin Tănase ot Bodești
1	2	– Petru sin Gheorghe ot Bulete – Ion Budulache ot Mateești
1	2	– Grigorie sin Petrache diacul ot Stoenesti – Anastasie Grecul ot mahalaua Tirgului
1	2	– Luță sin Temeli Grecul ot Rîmnic – Greceanul ot Greci
1	2	– Ghiță sin Andrei Sirbul ot Rîmnic – Casa lui Gheorghe Sirbul ot Sutești
1	2	– Grigorie Nedeloc ot mahalaua Tirgului – Constandin Brasoveanul tam
1	2	– Barbul sin Stanciul Bu(t)culescu ot Băresești – Ștefan sin Boba ot Mihăoști
1	2	– Pătru sin popa Hristea ot Sărăcinești – Ion sin popa Mihăilă ot Călimănești
1	2	– Stoica sin David ot mahalaua Tirgului – Gheorghe al Despi ot Ocnită
1	2	– Ilie Botoaică ot mahalaua Tirgului – Gheorghe sin Radu săpunar ot Ocnită
1	2	– Radul Tați tam – Nicolae sin Sima Neghină ot Cacova
1	2	– Dumitru sin Radu Dilii ot mahalaua Tirgului – Dumitru sin popa Ion ot Oltenii Cetățuii
1	2	– Mihăilă Marcoci ot mahalaua Tirgului – Constandin Popa ocnarul tam

723 145

Cruci Nume tot Chiprovești (f. 28 r)

723	145	suma dinapoi
1	2	– Nilul Brașovean i – Dumitru Tudor ot Rimnic
1	2	– Nicolae sin Grigore ot mahalaua Tirgului – Grigorie Diacul ot Stoenesti
1	2	– Gheorghe sin Dumitru Spiiciul ot mahalaua Tirgului – Milea abagiu tam
1	2	– Ioniță Pițigoiu tam – Cîrstea sin popa Dumitru ot Rimnic
1	2	– Constandin sin Preda Cheianul ot Cheia – Dumitru Stoenescu sin Ion Dănecu ot Stoenesti
1	2	– Iene mătăsarul ot Rimnic – Dumitru sin Chiriță Craioveanul tam
1	2	– Drăghici sin Pană ot Drăgășani – Constandin sin Radul ot Pietrari dă jos
1	2	– Cozma sin Sima Neghină ot Cacova – Nicolae Stoichină ot Zăvideni
1	2	– Zamfir sin Stoica Pițigoi ot mahalaua Tirgului – Dumitru Grecul brat Mihai ot Pietrari de sus
1	2	– Radu sin popa Pană ot mahalaua Tirgului – Ion sin Stan Craioveanul ot Ulmet
1	2	– Hristea brat Stoica ot Călimănești – Radu brat Ion Craioveanul ot Oțeșani
1	2	– Mihai sin popa Gheorghe Baldovin – Constandin sin Teohari Dada ot Rîmnic
1	2	– Gheorghe sin Ion ocnarul ot Călimănești – Petru brat ego tam
1	2	– Iamandi brat Constandin Grecul ot Rîmnic – Badea Brașoveanul tam

Cruci Nume

1	2	– Ilie Puicea tam
– Sandul Sirbul tam
1	2	– Pană sin popa Gheorghe ot Cacova
– Grigorie sin diaconul Dinul tam
1	2	– Iene Slăviteșcu ot Slăvitești
– Gheorghe Grecul ot Călimănești

89 :3 179

Cruci Nume tot Chiproveli

89 :3	179	suma dinapoi
1	2	– Ioniță sin Gheorghe Grecul ot Drăgășani
– Petre sin Gheorghe Grecul ot Ocnită
1	2	– Ion sin Drăghici ot Bunești
– Gheorghe băcan sin Vancea ot Drăgășani
1	2	– Vlad sin Dumitru hanșiu ot Birlogu
– Sima sin Nicolae varneș ot Roești
1	2	– Petre ot Rimnic
– Nicolae Theodor ot Bogdănești
1	2	– Dumitru Grecul ot Călimănești i
– Ion sin popa Andrei Vlădescu ot Vlădești
1	2	– Ion Predicioiu vărul lui Dumitru Măldărășcu ot Stoenști
– Pătru Elinesc ot Bodești
1	2	– Constandin sin Ilie ot Cireșu
– Matei brat Ion Craioveanul tam
3	1	– Ion Tudor ot Rimnic
1	2	– Gheorghe sin Ion Ispir ot Racoviță
– Radu brat ego tam
3	1	– Filip sin popa Avram ot Recea

Cruci Nume

1	2	– Dinul sin popa Marin ot Rimnic
– Negoită sin Pătru Ienuș ot Mitrofani
1	2	– Ghiță sin Ghiță Marinoiu ot Rimnic
– Mihăilă sin Dinul Lupul ot mahalaua Tirgului
3	1	– Ioniță sin Nicolae Diță tam
3	1	– Costandin sin Mihăilă zet Dicul Bogomolea tam
3	1	– Zamfir sin Dinul Boțoiacă tam
3	1	– Constandin sin Anastase Ghegul ot Rimnic
1	2	– Ion al Manasii ot Polovragi
– Dinul al Manasii tam
1	2	– Nițul Giurgiuveanul tam
– Dumitru Gagelea tam
1	2	– Nicolae sin Iovan tam
– Petre sin Diaconul tam
1	2	– Dumitru Diaconescu ot Alunu
– Dumitru sin Ion Pasăre tam

106 :3 213

Cruci Nume tot Chiproveli (f. 29 r)

106 :3	213	suma dinapoi
1	2	– Ion sin Prodan ot Alunu i
– Bușă sin Mihai cizmarul tam

- 3 1 – Vlăduț Diaconescu
 1 2 – Toma sin Pătru Burlan ot Ciuperceni
 – Radu sin Pătru Burlan tam
 1 2 – Petre brat Radu tam
 – Dumitru sin Dan tam
 1 2 – Ion Rufan tam
 – Dumitru Irime(s)cu tam
 3 1 – Gheorghe Grecul sin Ion ot Recea
 1 2 – Dumitru sin Dumitru Solomon ot Crăpături
 – Ilie zugrav ot Teiuș

112 :7 225 de cruce po tal. 19, bani 96 fac tal. 222 7 : 60

PRESA STRĂINĂ DESPRE ARMATA ROMÂNĂ ÎN RĂZBOIUL DIN 1877—1878

Robert Păiușan

Războiul pentru cucerirea independenței de stat a României constituie un moment de o deosebită însemnătate al istoriei moderne a poporului român. „Rezultat al luptei eroice a armatei române împotriva Imperiului otoman, al voinței ferme de libertate și neatîrnare a poporului nostru, care și-a dovedit încă odată marea capacitate de luptă — dobîndirea independenței naționale a dat un nou și puternic imbold dezvoltării economice și sociale a țării, a exercitat o profundă înrîurire asupra întregii evoluții istorice a României pe drumul progresului social, a permis afirmarea tot mai viguroasă a poporului nostru ca națiune de sine stătătoare”¹.

Războiul de independență al României a trezit un viu interes în opinia publică europeană. Presa străină s-a făcut ecoul acestui interes, inserînd știri și reportaje despre desfășurarea luptelor, înzestrarea armatei, eroismul ostașilor, starea de spirit a populației din București și din provincie, calitatea serviciului sanitar, a transporturilor și a aprovizionării. O cercetare a presei din acea perioadă pune în lumină bogăția și varietatea referirilor la participarea românească în războiul din 1877—1878. Dealtfel, pentru a fi mai bine informate, numeroase ziare și reviste europene trimiseseră la fața locului corespondenți speciali, experți militari etc.; unele din materialele acestora erau apoi reproduse și de alte jurnale, din România sau din străinătate.

La 1 martie 1877, oficiosul britanic „The Times” mai credea că „problema financiară este cea care a hotărît în România”² și pentru soluționarea ei socotea necesară promovarea unei severe politici de austeritate. Și alte ziare care analizau deteriorarea rapidă a relațiilor ruso—turce excludeau eventualitatea antrenării directe a României în disputa dintre aceste două puteri. La unii trimiși de presă prevala impresia că în condițiile acestei crize financiare care se prelungea de mai bine de trei ani și a unor frământări sociale în diverse părți ale țării, efortul participării la o campanie sud-dunăreană nu ar fi bine primit de opinia publică românească.

Alți observatori apreciau că, în lipsa unui tratat militar negociat cu Rusia, guvernul român se va limita, cel mult, să sprijine armata țaristă cu furnituri și cărăușie. În fine, nu lipsea găsirea de similitudini cu situația din anul precedent a Serbiei care, declanșînd ostilitățile contra Porții înainte de a se pregăti corespunzător, a suferit un eșec.

¹ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Edit. politică, 1975, p. 34.

² „The Times”, din 1 martie, apud R. Rosetti, *Cîteva extrase din presa engleză 1877—1878*, p. 366.

Vești interesante despre dotarea cu armament și starea de spirit a trupelor române, în primăvara și la începutul verii anului 1877, conțin multe din articolele publicate de zierele străine. Pe la sfârșitul lunii mai, artileria lăsa corespondenților o impresie remarcabilă: „Tunurile sînt înfășurate într-un toc de piele. Chesoanele, bine suspendate, par a fi mai bine înzestrate decît ale celor mai bune armate europene...”³. Un alt corespondent știa că „bateriile călărețe românești sînt înarmate cu tunuri Krupp și au cai de toată frumusețea”⁴. „L'Ilustrazione Italiana” surprinde „două regimente în ținută de marș plecînd spre Dunăre; deși încărcăți și suprîncărcați cu saci, coperte de lagăr, bidoane pentru apă și saci pentru pîine, mi-au părut buni soldați”⁵. O bună părere privitoare la ostașii români își formase și „L'Independence Belge” care nota că „înzdrăveneala milițienilor improvizați e solidă; au aerul robust și viguros”⁶.

Întîlnind pe străzile Capitalei cîteva trăsuri de ambulanță ale serviciului sanitar, corespondentul lui „The Times” este mulțumit de aspectul lor⁷; peste cîteva zile, asistînd la o paradă militară, același ziarist se recunoaște „foarte surprins de înfățișarea acelor trupe. Sînt excelent echipate, din toate privințele; caii sînt de prima calitate, iar instrucția diferitelor unități bună și arătînd o pregătire îngrijită”⁸. Ecouri ale unei defilări apar, cu oarecare întîrziere, și într-o gazetă spaniolă, care cuprinde o descriere plină de pitoresc: „Trec vinătorii în costume de bersalieri sau de trăgători din Alpi, roșiorii care seamănă cu husarii roșii prusaci, călărași tipici pe cai mici și nervoși...dorobanții... Acea armată e bine îmbrăcată și încă mai bine echipată”⁹.

Totuși, o anumită neîncredere în potențialul ofensiv persistă în coloanele unor organe de presă, care se făceau cel mai adesea ecoul unor cercuri politice interesate și, uneori în contradicție cu propriile aserțiuni, opinau că militarii români „nu se bucură de reputația unei dorinți aprige de luptă”¹⁰. Alte publicații, mai ales germane și austro-ungare, reluate cîteodată de presa pariziană, îi subestimau „într-un mod laș și copilăresc” și desigur cu totul nejustificat, cum avea să constate, mai tîrziu, un ziar din Praga¹¹.

O imagine superficială prezintă capitala: „...foarte veselă...lumea trăiește mai mult pe străzi și trásurile aleargă iute...”¹² și, sub impresia acestei animații, un ziarist italian găsește chiar o etimologie originală pentru numele orașului („cetate a bucuriei”)¹³; tot el va scrie însă, peste cîteva zile, că „semnele războiului începător se văd acum în fizionomia”¹⁴ Bucureștiului.

Bombardarea Nicopolului de către unitățile române, desfășurate pe linia Dunării, ca răspuns la provocările turcești și în scopul ușurării misiunii de ocupare a acestei cetăți de armatele ruse, a fost comentată

³ „La France”, din 31 mai 1877, apud N. Iorga, *Răsboiul de Independență. Acțiuni diplomatice și stări de spirit*. București. 1927, p. 95.

⁴ „The Times”, din 12 mai, apud R. Rosetti, *op. cit.*, p. 367.

⁵ N. Iorga, *op. cit.*, p. 103.

⁶ „L'Independence Belge”, din 1 iunie, apud N. Iorga, *op. cit.*, p. 103.

⁷ „The Times”, din 1 mai, apud R. Rosetti, *op. cit.*, p. 366.

⁸ *Ibidem*, p. 367.

⁹ „L'Imparcial”, din 5—6 sept, apud N. Iorga, *Informații spaniole despre răsboiul nostru de independență*, București, 1928, p. 6 (380).

¹⁰ „The Times”, din 3 mai, apud R. Rosetti, *op. cit.*, p. 368.

¹¹ Reproduș și de „Românul” din 21 septembrie 1877.

¹² „The Times”, din 3 mai, apud R. Rosetti, *op. cit.*, p. 367.

¹³ „Fanfulla”, din 18 mai, apud N. Iorga, *Răsboiul de Independență*, p. 94.

¹⁴ *Ibidem* (22 mai).

favorabil de specialiștii militari și ziaristii care asistaseră la duelul de artilerie. Astfel, dintr-o corespondență publicată în „L'Estafette” aflăm : „Seara, bombardamentul Nicopolei începe. Bateriile românești întetesc focul . . . spre ora 11 seara se aud tunurile, se zărește o mișcare a trupelor turce pe coline. Deodată, bateriile românești deschid focul din ce în ce mai violent asupra trupelor care fug”¹⁵.

Un comentariu al agenției Havas menționa la rindul său că „focul susținut pe toată linia a ținut pe turci în respect . . . Prin justetea tirului artileriei sale, mulțumită dibaciului și energicului concurs al tiraliorilor săi, armata română a contribuit în mod simțitor la împresurarea Nicopolei și a hotărât astfel capitularea acestei cetăți . . .”¹⁶. Ziarul „Daily News”, referindu-se și la eventualitatea unei cooperări mai strinse româno—ruse, scria că „autoritățile ruse sînt foarte mulțumite de aspectul și capacitatea artileriei române”¹⁷. Aprecieri similare întîlnim și în jurnalele vieneze „Fremdenblatt” și „Die Presse”, precum și în presa italiană¹⁸. La rindul său, „The Times” observa că „trupele românești care au fost în acțiune în lungul Dunării sînt laudate pentru singele lor rece atit de ofițerii lor, cit și de străinii care au avut ocazia să le vadă purtarea”¹⁹.

Posibilitatea participării românești efective la campania sud-dunăreană a armatelor ruse continua să fie pusă sub semnul întrebării de unele organe de presă străine. Altminteri se recunoaște că prezența trupelor române lingă Plevna „trebuie să fie foarte neplăcută pentru turci”²⁰. Oficiosul „Fremdenblatt”, reluat și de „Timpul”, credea că „momentul nu ar fi inoportun” pentru a avertiza guvernul român asupra riscurilor unei campanii de durată²¹, iar un ziar otoman prezicea că România se află în fața unei situații extrem de dificile, fiind pîndită „de dușmănia, poate chiar de răzbuarea suzeranului a cărui autoritate, deși mai mult nominală, a disprețuit-o”²².

Alte ziare străine au oglindit însă mai veridic conjunctura politică și militară externă, evidențiînd rostul participării românești nemijlocite la conflictul ruso—turc. Astfel, s-au reprodus toate telegramele adresate de comandamentul țarist domnitorului Carol, prin care se solicita ajutorul pînă la completarea efectivelor armatei ruse. Citeva ziare germane și italiene au reliefat, încă în acel moment, avantajele pe care atit rușii, cit și românii le pot obține în urma ofensivei comune²³. Și gazete rusești ca „Petersburgskie Vedomosti”, „Moskovski Vestnic” și altele sprijineau acum ideea unei cooperări ruso—române eficiente²⁴. Chiar un periodic turcofil, „Journal des Débats”, nota : „Nu credem că se va găsi chiar în Turcia

¹⁵ Vezi și N. Z. Munteanu, *Mărturii ale unor corespondențe de presă și observatori militari străini despre eroismul armatei române în războiul de Independență*, în „Analele Institutului de Științe istorice și social-politice de pe lingă C.C. al P.C.R.”, 1967, 2, p. 48.

¹⁶ Reprodus din „Românul”, din 17 iulie 1877.

¹⁷ „The Daily News”, din 28 iulie, apud R. Rosetti, *op. cit.*, p. 388.

¹⁸ Vezi „Resboiul”, din 13 iulie, și „Românul”, din 3 august 1877.

¹⁹ „The Times”, din 31 mai, apud R. Rosetti, *op. cit.*, p. 369.

²⁰ *Ibidem* (30 august), p. 375.

²¹ Reprodus de „Timpul”, din 26 iulie 1877.

²² Ziarul turcesc „Itihat”, reprodus de „Pressa”; vezi și C.N. Velichi, *Spicuri din presa străină asupra luptelor de la Rahova și Plevna*, în „Analele Univ. Buc., seria Științe sociale-istorice”, an. XVI (1967), p. 5(69).

²³ „Augsburger Allgemeine Zeitung”, „Norddeutsche Zeitung”, „Caffaro” „I. Italia”, ș.a., articole reluate de „Românul”, „Resboiul” și „Timpul”.

²⁴ Reproduse de „România liberă” (27 august), „Resboiul” (19 august).

un singur om de stat care să nu privească neutralitatea și prin urmare independența României ca o trebuință europeană”²⁵. „Fremdenblatt” recunoaște, de asemenea, că „din punct de vedere al dreptului internațional... excepționala poziție a României, aflându-se la mijloc între cei doi beligeranți înverșunați, nu-i lasă o altă alegere decât aceea pe care a făcut-o”²⁶.

Unitățile române au trecut Dunărea eșalonat, în iulie și august, ocupând pozițiile de luptă incredințate, fiind bine primite și sprijinite de bulgari. După cum arată un participant la aceste lupte, sergentul român Șt. Georgescu : „pretutindeni eram întâmpinați cu bucurie, privindu-ne ca pe eliberatorii lor, bine primiți prin case și ospătați cu de toate”²⁷. Mulți ziariști străini erau curioși să cunoască modul de viață și, desigur, nivelul de pregătire al tinerelor unități române. O relatare mai amplă a lăsat un corespondent german, care a consemnat : „Soldatului român, ca și conșingenilor lui francezi și italieni, îi place mișcarea necurmată... Muzica regimentelor invită în toate serile pe soldații care nu se află în serviciu, la un foc vesel și când vezi batalioane întregi jucând patru ore la lumina lunii ți se prezintă cel mai admirabil tablou ; când apoi mai intră în horă și câte un ofițer, aceasta face pe soldați să fie și mai veseli. Trupele române sînt însuflețite de cel mai bun spirit și cutez să afirm că armata română, condusă cu singe rece, își va face datoria în momentul când situația va deveni serioasă. Îmbrăcămintea este conformă cu cerințele moderne”²⁸.

„The Daily News” știa că „românii... au moralul ridicat și sînt bine antrenați prin lungile marșuri și prin starea în bivouac”²⁹, iar alt jurnalist, prezentînd o manifestare la care participase și domnitorul, arată că „...unele batalioane românești au strigat : Asaltul ! Asaltul !”³⁰.

Un observator minuțios s-a dovedit și corespondentul lui „Die Presse”, care descrie astfel soldatul român : „La împușcat e foarte precaut, ochește încet, însă sigur, cu muniția este foarte parcimonios, ține la marșuri îndelungate și suferă foarte ușor schimbările climatice. Soldații se atașează cu mare căldură de ofițerii care le dau exemple de eroism. Lagărul și toate cele din el sînt în ordinea cea mai mare. S-ar părea că sînt așezate și regulate ca și cu compasul”³¹. Într-un alt articol, același comentator scria : „M-am dus ieri la aripa dreaptă care se compune din armata română. Ordinea cea mai exemplară din lagăr care domnește aici este în orice caz un semn bun și via atențiune cu care soldații urmăresc lupta îmi probează că sînt animați de un bun spirit. Văzui mai tîrziu pe soldații români chiar în luptă și trebuie să vă mărturisesc că ei înaintară nesperiați, curajoși, ba încă îndrăzneți peste măsură, că stăteau înclinați sub ploaia de gloanțe și că atît în atac cît și la tragere se mențineau cu aceeași rezoluțiune”³².

Înfruntarea la care se face referire este a treia bătălie de la Plevna, la care au luat parte și trupele române. Conform planului operațional, împreună cu puternice unități ruse ele urmau să atace, în după-amiaza

²⁵ „Românul”, din 4 septembrie 1877.

²⁶ „România liberă”, din 27 septembrie 1877.

²⁷ Șt. Georgescu-Sergent, 1877. *Din carnetul unui veteran*, ed. a II-a, București, 1962, p. 30.

²⁸ „Augsburger Allgemeine Zeitung”, din 26 august, reprodus în „Românul”, din 13 august 1877.

²⁹ „The Daily News”, din 6 septembrie, apud R. Rosetti, *op. cit.*, p. 387.

³⁰ N. Iorgă, *Informații spaniole...*, p. 7 (381).

³¹ „România liberă”, din 13 septembrie 1877.

³² „Die Presse”, reluat de „Telegraful” (8 septembrie).

zilei de 30 august, reduta Grivița, care dispunea de o poziție strategică foarte importantă. Dovedind o deosebită abnegație în luptă și animați de un cald patriotism, ostașii români au reușit, în ciuda unei rezistențe înverșunate, să ocupe și să păstreze reduta Grivița 1, obținând singurul succes însemnat al acestei zile, cum releva comentariul lui „The Morning Post”³³.

Un tablou sugestiv al înfruntării ne-a lăsat un periodic belgian, care scria: „Cu o îndârjire de necrezut, românii s-au aruncat în această vale a morții; respinși, zdrobiți, decimați de focul omoritor al unui inamic acoperit, neezitând nici un moment, avansând mereu... lăsând în urma lor un lung șir de morți și muribunzi. Au fost acte de eroism ce nu se pot povesti”³⁴. Un alt corespondent sublinia că „infanteria a mers cu hotărâre în foc și a arătat o energie rară în niște împrejurări cu adevărat extraordinare pentru o armată tânără”³⁵. „În ce privește artileria, rușii fac elogiul nelimitate”, nota alt corespondent³⁶. Aruncând o privire de ansamblu asupra înclăștării de forțe, „The Daily Telegraph” observa că „soldații români s-au condus cu o bravură demnă de cele mai bune elogiul mergând de mai multe ori la asalt, deși respinși, sub focul omoritor (...). Mai mulți fură uciși chiar pe parapetul redutei pe care o escaladaseră cu atita curaj și tenacitate”³⁷.

Comentariile interesante au lăsat și martori oculari ai luptelor. Un atașat militar danez consemna că „românii au fost singurii care la ziua hotărâtă atacară reduta” și anume o făcură „cu mare bravură”³⁸. Tot ei au respins energic contraatacurile turcești, inițiate în aceeași noapte, împotriva redutei pe care aceștia o pierduseră. Un ziarist inimic, Lachman, care trimite articole mai multor ziare vest-europene și americane, dar și la „Românul”, menționa că „armata română merită să fie pusă lângă orice armată a Europei și oricine poate fi mindru de soldații și ofițerii ei, care au dat probe atât de strălucite de vitejie”³⁹.

O revelație era pentru alt observator faptul că „...spre surprinderea mea, cînd eu am sosit azi dimineață în valea Plevnei, am văzut fluturînd, în chip desfidător, steagul românesc, deasupra temutei redute Grivița”⁴⁰. Și „Le Nord”, oficiosul marelui stat major rus, aprecia că armata română „e tânără, dar își face datoria”⁴¹.

Considerații laudative la adresa curajului și perseverenței soldaților români în timpul acestor memorabile atacuri se întilnesc și în alte ziare: italiene, germane, engleze etc.⁴². În aceleași zile, trimisul ziarului „Die Presse” a vizitat ambulanța română de la Plevna. Vorbind despre contribuția corpului sanitar la transportarea răniților și alinarea suferințelor acestora, el arăta: „Dorobanții înaintară... sanitarii îi urmară și aduseră îndată cei dintii răniți (...). După ce numărul răniților se făcuse atât de mare încît se putea trimite un întreg transport, răniții fură puși în căruțe și transportați la spitalul ambulanței. Aici medicii așteptau cu

³³ „The Morning Post”, reluat de „România liberă” (14 septembrie).

³⁴ Vezi și N. Z. Munteanu, *op. cit.*, p. 50.

³⁵ „The Daily Telegraph”, din 25 septembrie, reluat de „Românul” (24 septembrie).

³⁶ „The Daily News”, din 8 noiembrie 1877.

³⁷ „The Daily Telegraph”, din 25 septembrie, Reluat de „Românul” (24 septembrie).

³⁸ R. Rosetti, *Rapoarte daneze asupra războiului din 1877—1878*, București, 1929, p. 325.

³⁹ „Românul”, din 7 septembrie 1877.

⁴⁰ „The Daily News”, din 14 septembrie, apud R. Rosetti, *op. cit.*, p. 389.

⁴¹ „Le Nord”, reprodus de „Timpul” (4 septembrie).

⁴² „Il Dover”, „La Stampa”, „Kölnische Zeitung”, „The Daily Telegraph”.

nerăbdare spre a-și împlini datoria”⁴³. Evidențiind comportarea remarcabilă a armatei române, „The Daily News” preciza că „acum se vedea că trebuie să se țină seama de ea atunci cind se vor face schimbări pe harta Europei relative la România”⁴⁴, iar „L’Imparcial” arăta că : „Toată lumea e martoră că armata română știe să se bată. Singele vărsat n-a fost deci neroditor”⁴⁵.

Vigoarea asalturilor de la 30 august, ca și reușita înregistrată nu au putut totuși ascunde lipsa de perspectivă a luptei în cîmp deschis împotriva unor fortificații apărate. De aceea, trupele române au început să construiască o rețea de tranșee. Trimisului lui „The Times”, care le-a inspectat cu atenție, i-au făcut o bună impresie : „Redutele care formează o a doua linie sînt modele în arta de fortificații”⁴⁶. Jurnalul vienez „Neue Freie Presse” constata că „se lucrează la șanțuri zi și noapte. Întocmai ca albinele, românii sapă mereu înainte”⁴⁷, iar „Die Presse” anticipa „luarea redutei celei mari Grivița de către români pentru a proceda la lucrările de blocare”⁴⁸.

Totodată, trupele române s-au angajat în mai multe confruntări directe cu unități turcești. Astfel, în septembrie și octombrie au fost lansate atacuri asupra redutei Grivița 2. Deși nu au izbutit, ele au impresionat pe corespondenții de presă și ofițerii prezenți pentru dîrzenia și hotărîrea ostașilor români. Astfel, „The Daily News” scria că „se zice că atacurile vor fi reînnoite și desigur că este mult dor de luptă în brava tinăra armată a domnitorului Carol”⁴⁹. „Românii înaintează cu hotărîre prin mijlocul tranșeelelor asupra celei de-a doua redute de la Grivița. Asaltul va fi probabil dat în două-trei zile”, credea a ști același corespondent⁵⁰.

Explicînd insuccesul vremelnice, un alt ziar britanic preciza : „Dacă se va ține seama că acești soldați erau la începutul carierei lor și că se luptau în contra unor lucrări puternice, apărate de o armată redutabilă, trebuie să recunoaștem că s-au bătut în mod remarcabil”⁵¹. Ziarul italian „Stampa” nota că „în mijlocul unor lupte înverșunate, românii s-au făcut remarcați prin curajul și bărbăția lor, pe care le-au arătat și în singeroasele lupte pentru redutele ce înconjoară cetatea Plevna”⁵². „The Morning Post” arăta că „despre vitejia și îndemînarea soldaților principalității nici nu poate fi discuție”⁵³. Aprecieri asemănătoare se întîlnesc și în „L’Estafete”, „Le Temps”, „The Times” și alte periodice.

Trimișii ziarelor străine de informații erau interesați și de aspecte privind situația generală a țării, precum și de ecoul pe care desfășurarea războiului l-a avut în rîndul maselor largi. Astfel, a fost apreciată calitatea serviciului sanitar, eforturile întreprinse de mulți medici patrioți pentru

⁴³ „Die Presse”, reprodus de „Românul” (16 septembrie).

⁴⁴ „The Daily News”, din 3 noiembrie 1877.

⁴⁵ „L’Imparcial”, din 23 septembrie 1877. apud N. Iorga, *op. cit.*, p. 7 (381).

⁴⁶ „The Times”, din 3 octombrie și 8 octombrie, apud R. Rosetti, *op. cit.*, p. 375.

⁴⁷ „Neue Freie Presse”. reluat de „Telegraful”, din 5 octombrie 1877.

⁴⁸ „Die Presse”, din 17 octombrie 1877.

⁴⁹ „The Daily News”, din 19 septembrie, apud R. Rosetti, *op. cit.*, p. 389.

⁵⁰ „The Daily News”, din 26 septembrie, reluat de „Românul”, din 23 septembrie 1877.

⁵¹ „Românul”, din 29 septembrie; vezi și C. N. Velichi, *Presa românească despre războiul de Independență*, în RS, XVII, București, 1970, p. 581.

⁵² „Resboiul”, din 7 octombrie 1877.

⁵³ „The Morning Post”, din 22 octombrie, apud R. Rosetti, *op. cit.*, p. 385.

limitarea suferințelor și însănătoșirea răniților⁵⁴. „Nimic nu m-a frapat mai mult la Corabia decât organizarea ambulanțelor române. Ar fi poate dificil de a vedea undeva altele mai complete și mai bune”⁵⁵. Corespondentul ziarului „Daily Telegraph” consemna, la rîndul său, calitatea serviciului medical la spitalele bucureștene⁵⁶.

Soarta prizonierilor otomani aflați în cazarma Malmaison a fost zugrăvită în culori vii de ziaristii străini care i-au văzut. „Acești prizonieri sînt așa de bine tratați, încît nu li se impune nici a-și mătura odăile. Singura lor dorință este de a minca mai des pilaf”⁵⁷. O părere similară exprimă și corespondentul ziarului „La France”: „Prizonierii turci ai românilor sînt foarte bine tratați de populație și guvern. Ei se bucură de toată libertatea cu puțință”⁵⁸.

Eroismul fără seamăn al militarilor pe cîmpul de luptă a constituit un imbold remarcabil pentru afirmarea voinței de independență a popoului. „Un sentiment războinic se vede în toate clasele populației”, scria „The Times”⁵⁹. Unitatea dintre militari și populația civilă este sesizată corect de alt observator care nota că „armata românească... e o armată națională, compusă din toate elementele sociale”⁶⁰.

Presa străină a reliefat și consecințele politice care decurgeau din participarea cu succes a trupelor române, alături de cele ruse, la războiul antiotoman. Ziarul vienez „Der Osten” aprecia că, în urma strălucitelor fapte de arme săvîrșite de ostașii ei, „România liberă și independentă va ocupa cu mîndrie un loc în concertul european și măreața ei faptă, împreună cu numele ei vor fi imprimate în inimile generațiilor viitoare”⁶¹.

Un ziar italian afirma apăsător că independența României, oricare ar fi sortii războiului, „nu va mai putea să-i fie răpită”⁶². În cuvinte mișcătoare, marele revoluționar Garibaldi și-a exprimat simpatia cu cauza dreaptă pentru care luptau trupele române⁶³. „Descendenții vechilor noastre legiuni, românii — scria Garibaldi — se luptă cu eroism pe țărmurile Dunării pentru independența lor; mi se pare că este bine a face să se audă o aplaudare din partea capitalei vechii lumi și a Italiei întregi, îndreptată valoroasei noastre rude”⁶⁴.

Totodată, sînt de observat în paginile unor publicații străine, citeo-dată inspirate și după ziarele conservatoare din țară, accente critice la adresa participării militare la războiul antiotoman. „Morning Post”, de pildă, nu credea că victoriile eucerite pe front vor ajuta „cauzei românești”⁶⁵, iar „Daily Telegraph” se arăta contrariat de pierderile românești înregistrate⁶⁶. Unele din aceste aserțiuni se întilnesc în presa austro-

⁵⁴ Relatări au apărut în „Românul”, „Resboiul” și „Telegraful”.

⁵⁵ *Le Danube*, în „Pressa” din 8 septembrie 1877.

⁵⁶ „The Daily Telegraph”, din 8 octombrie 1877, apud R. Rosetti, *op. cit.*, p. 382.

⁵⁷ „Resboiul”, din 13 decembrie 1877.

⁵⁸ „La France”, reluat de „Românul”, din 1 ianuarie 1878.

⁵⁹ „The Times”, din 19 septembrie, apud R. Rosetti, *op. cit.*, p. 375.

⁶⁰ „La France”, din 20 septembrie, apud N. Iorga, *Războiul de Independență...*, p. 137.

⁶¹ „Der Osten”, din 21 octombrie, apud N. Z. Munteanu, *op. cit.*, p. 51.

⁶² „Caffaro”, reproduc de „Românul”, din 12 octombrie 1877.

⁶³ Scrisoare a lui Garibaldi din 8 octombrie, reproducă de „Românul”. „Tîmpul” etc.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ „The Morning Post”, din 17 noiembrie, apud R. Rosetti, *op. cit.*, p. 386.

⁶⁶ „The Daily Telegraph”, din 3 octombrie apud R. Rosetti, *op. cit.*, p. 386.

ungară și, desigur, otomană. Ziarul „Itihat” avertiza că, în situația dată (pe care o aprecia greșit), nu ar fi exclus „de a se auzi strigătele cerchezilor și ale bașibuzucilor pe străzile Bucureștiului”⁶⁷. Unele periodice din Budapesta transmiteau o imagine deformată despre scopurile României în războiul antiotoman. Presa șovinistă de aici era indignată de punerea sub acuzare a unui moșier secui, inițiatorul unei diversiuni menite să submineze efortul militar românesc⁶⁸.

O reușită participare a avut armata română la cucerirea localității Rahova, unde s-au purtat lupte între 7 și 9 noiembrie 1877. Presa rusească, oficială sau independentă, a inserat materiale cuprinzând aprecieri măgulitoare la adresa trupelor române. „Moskovski Vestnic” scria că „românii se luptară înverșunat în toate aceste zile . . . prin aceasta ei au îndepărtat pericolul ca turcii să se mai apropie de Dunăre . . .”⁶⁹, iar „Petersburgskie Vedomosti” reliefa dârzenia dorobanților și precizia tiraliorilor români⁷⁰. Ziarul „Politik” din Praga considera că „multe avantaje oferă ocuparea acestei localități, că, de asemenea, este incontestabil că armata română a dat o nouă dovadă despre vitejie”⁷¹. Referiri la aceeași confruntare cuprind și „L’Estaffette”, „Le Temps”, „Il Diritto”, „Le Nord”, „Die Presse” și altele.

Un eveniment cu o deosebită greutate specifică pentru ruperea echilibrului dintre beligeranți l-a constituit căderea Plevnei. Trupele aliate române și ruse rămase în această zonă anihilaseră treptat eficacitatea sistemului de apărare prin redute folosit de turci și încercuseră trupele otomane conduse de Ghazi Osman pașa. Acesta a încercat la 28 noiembrie, profitând de o ceață deasă, să se retragă spre nord, rupind încercuirea, dar împetuoșitatea șarjelor ruse și române l-au silit să capituleze. Și de această dată, soldații români au făcut dovada unor alese calități ostășești. „Românii au fost cei dintii care au zărit mișcările turcilor. Ei au luat cele trei redute aproape încă de la începutul luptei”, transmite o corespondență a agenției Havas. Înfățișând desfășurarea operațiunilor din acea zi, se menționează că „românii avură foarte puțini răniți, mulțumită rezeziunii și avântului atacurilor lor”⁷².

Periodicul vienez „Politische Korespondenz” remarca faptul că „primele trupe care au intrat în Plevna au fost divizia a doua română și tot românii au fost acei care avură să reziste primului asalt furios și disperat al turcilor”⁷³. „Mémorial Diplomatique” scrie, la rîndul său, că „Osman pașa reușise să străbată pînă la redutele ruse, care dominau drumul de la Plevna la Sofia și poate ar fi izbutit a trece în acest punct peste liniile inamice dacă bateriile române de la Dolni, de la Etropol, de la Sanola și de la Opanez n-ar fi deschis asupra lor un foc ucigător, pe cînd, în același timp, a doua divizie română care ocupa Grivița i se repezea în spatele său . . . Osman, apucat între două focuri, fu nevoit a depune armele”⁷⁴. Bine informat, ziaristul știa că „românii au luat cu asalt cele trei redute de la Opanez, unde turcii stabiliseră un depozit de arme și au capturat multe

⁶⁷ Vezi și C. N. Velichi, *Presa străină...*, p. 5 (69).

⁶⁸ „Resboiul”, din 19 noiembrie și 13 decembrie 1877.

⁶⁹ Ibidem, din 2 decembrie 1877.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ „Românul”, din 16 noiembrie 1877.

⁷² Ibidem, din 6 decembrie 1877.

⁷³ „Resboiul”, din 7 decembrie 1877.

⁷⁴ „Românul”, din 10 decembrie 1877.

tunuri și șapte mii de prizonieri”⁷⁵. Alte amănunte cuprind și comentariile unui martor ocular, ofițerul norvegian Flood⁷⁶.

Momentul încercuirii trupelor turcești în retragere a fost descris și de un corespondent britanic. El continuă astfel: „Atunci românii se reped în dreapta turcilor, pe cînd garda însă opera la stînga lor. Nu mai era nici o speranță de scăpare. Imprejurul lui Osman pașa nu era decît nimicire generală. Cînd cele două forțe ajunseseră la o depărtare ca de bătaia puștii, Osman pașa se văzu nevoit, la amiază, să depună armele, pentru a înlătura jertfirea fără folos a bravelor sale trupe”⁷⁷. După capitulare, generalul turc s-a predat colonelului român Cerchez. Relatînd acest episod, „The Morning Post” îl interpretează și în sensul recunoașterii contribuției românești la strălucita victorie de la Plevna⁷⁸. Amănunte privitoare la dăruirea în luptă a ostașilor români apar și în reviste ca „Militär-Wochenblatt”, „Journal des Sciences Militaires”, precum și în ziare cum erau „L’Estafette”, „Le Bien Public”, „The Daily News”, „Il Diritto”, „Pester Lloyd”, „Fremdenblatt” și altele.

În perioada următoare, trupele românești s-au îndreptat către zona Vidinului, unde se aflau forțe otomane relativ importante pe care aveau misiunea să le captureze. Către mijlocul lunii ianuarie 1878, după o pregătire prealabilă, unitățile române au declanșat atacul contra redutelor care apărau localitățile Smîrdan și Inova, cucerindu-le prin luptă corp la corp. Aceste fapte de arme au fost descrise de către corespondenții străini. Astfel, „Neue Freie Presse” amintea că „românii nu au fost mai prejos decît pînă acum. După ce și-au supus adversarul la o canonadă infernală, s-au năpustit la baionetă asupra lui, obligîndu-l să se retragă înapoia zidurilor interioare”⁷⁹.

Corespondentul agenției Havas transmitea din Lom Palanka la începutul lunii ianuarie: „Ieri s-a dat înaintea Vidinului o luptă crîncenă. Românii au ocupat importanta pozițiune Smîrdan, după care au luat cu asalt trei redute, cinci tunuri și un mare număr de prizonieri”. Referindu-se și la alte detalii ale luptei, ziaristul notează că „în același timp, pozițiile de la Kapitanovcea au fost ocupate de trupele române, care au înaintat pînă la depărtarea ca de o bătaie de pușcă de zidul fortăreței Vidinului, respingînd pe turci din toate lucrările înaintate”⁸⁰.

„The Times” scrie că „românii au luat cu asalt satul Smîrdan, care era apărat de trei redute. Aceasta nu s-a săvîrșit fără pierderi destul de mari, dar românii au reușit a goni pe turci din toate mărjile exterioare ale Vidinului, care este acum colmplet încercuit”⁸¹. „Stampa” observa că „cu toate pierderile în oameni și materiale suferite, românii s-au condus cu aceeași bravură, dovedind că și fără concursul rușilor pot să fie la fel de viteji, dacă nu și mai viteji”⁸². „La Presse” sublinia că succesele românilor au determinat comandamentul turc să negocieze capitularea, care a fost evitată doar prin faptul semnării convenției de armistițiu ruso-turcă⁸³.

⁷⁵ Ibidem.

⁷⁶ *Academia Română. Mem. secl. ist.*, tom. VIII, mem. 9.

⁷⁷ „Românul”, din 3 decembrie 1877.

⁷⁸ „The Morning Post”, din 24 decembrie 1877, apud R. Rosetti, *op. cit.*, p. 386.

⁷⁹ „Resboiul”, din 29 ianuarie 1878.

⁸⁰ „Românul”, din 15 ianuarie 1878.

⁸¹ „The Times”, din 28 ianuarie 1878, apud R. Rosetti, *op. cit.*, p. 377.

⁸² „La Stampa”, din 4 februarie 1878.

⁸³ N. Z. Munteanu, *op. cit.*, p. 56.

La puțină vreme, a fost încheiată și pacea de la San Stefano, care punea capăt conflictului militar ruso—româno—turc.

Atît în timpul războiului, cît și după terminarea lui presa internațională a continuat să publice diverse articole cu privire la semnificația participării și la contribuția României la evenimente, precum și la consecințele politice ale acestui fapt. „România este o țară pentru care desigur merită să te lupti și care trebuie să înalțe patriotismul ostașilor ei”, considera un ziar britanic⁸⁴. În concluzia unei analize detaliate, „Le Temps” arăta că : „România se va pomeni că mai mult a cîștigat decît a pierdut dintr-un război care, pe lingă independență absolută și pe lingă constatarea, nicidecum de disprețuit, a aptitudinilor sale militare — mult timp puse la îndoială — îi va procura construirea de ... căi ferate...”, precum și lărgirea orizontului economic al țării⁸⁵. Într-un alt număr, același ziar, răspunzînd citorva publicații filoturce, care puneau sub semnul întrebării roadele colaborării militare româno-ruse, arăta că alianța celor două armate era unica posibilitate, în condițiile istorice date, pentru obținerea neatîrării⁸⁶. Ziarul italian „Bulletin de Rome” arăta că românii „și-au vărsat singele și onoarea pentru emanciparea creștinilor de peste Dunăre”. Aprecierea era reluată și de „Il Diritto”, „La Reforma” precum și de „Journal de Marseille”⁸⁷.

Comparînd situația României dinaintea războiului din 1877—1878 cu aceea dobîndită în urma succeselor pe cîmpul de luptă, „The Daily News” menționa : „Mai întii România a cîștigat în ochii Europei o poziție diferită de aceea pe care o avusese pînă acum. Nimeni nu dădea atenție României ... acum se crede că armata română contează și că trebuie să se țină cont de ea cînd se vor face schimbări în harta Europei relative la România”⁸⁸.

Mai multe ziare străine au arătat că se impune modificarea statutului internațional al țării, atît pentru a se da curs aspirațiilor românești, cît și pentru soluționarea problemelor legate de lichidarea anacronicei dominații otomane. „Daily Telegraph”, de pildă, arăta că este absolut necesar ca „România și Serbia să fie proclamate independente”⁸⁹. „Die Presse”, reproducînd discursurile șefilor de guvern ai Angliei și Germaniei, sublinia că aceștia s-au arătat favorabili soluției „constituirii la gurile Dunării a unui stat puternic”⁹⁰. „Fremdenblatt” se arăta de aceeași părere, ca și alte ziare austriece, germane, italiene și engleze⁹¹.

Întemeindu-se pe creșterea treptată a prestigiului României în arena internațională, „Le Moniteur Universel” recomanda ca la iminenta conferință europeană de pace, care urma să discute probleme ce o interesau, și România să fie admisă „cel puțin ca voce consultativă”⁹². La rîndul său, „Mémorial Diplomatique”, reluat de „Télégrammes”, observa că : „Rusia datorează mult acestui principat și trebuie a spera că nu-l va uita cînd

⁸⁴ „The Daily News”, din 27 mai, apud R. Rosetti, *op. cit.*, p. 387.

⁸⁵ „Le Temps”, din 8 noiembrie, reprodus de „Românul”, din 3 noiembrie 1877.

⁸⁶ „Românul”, din 9 februarie 1878.

⁸⁷ Ibidem, din 12 februarie 1878.

⁸⁸ „The Daily News”, din 3 noiembrie, reprodus de „Românul”, din 29 octombrie 1877.

⁸⁹ „The Daily Telegraph”, din 25 ianuarie, reprodus de „Românul”, din 15 ianuarie 1878.

⁹⁰ „Românul”, din 3—4 februarie 1878.

⁹¹ Ibidem.

⁹² Ibidem, din 1 martie 1878.

momentul va veni a regula înaintea Europei condițiile unei noi stări de lucruri”⁹³.

Dar, așa cum se cunoaște, la Congresul de la Berlin preponderența marilor puteri în raportul de forțe pe plan internațional a condus la rezolvarea problemelor politice și teritoriale, în primul rând, potrivit intereselor acestora. Proclamată în Parlament și cucerită cu armele, în focul luptei, Independența de stat a României a primit recunoașterea juridică europeană, răsplătind marele efort românesc în război.

Multe din comentariile unor ziare, reviste sau agenții de presă privitoare la mersul operațiunilor sau situația din spatele frontului sint concludente pentru evoluția atitudinii față de conduita politică și militară la România în 1877—1878. În prima parte a războiului ruso-turc, unele corespondențe cuprindeau aprecieri reținute sau chiar defavorabile la adresa unităților române. Faptul trebuie înțeles (admițind și unele — inerente pînă la un punct — insuficiențe de documentare) prin aceea că respectivele ziare reflectau poziția unor cercuri politice care, dintr-un motiv sau altul, nu erau interesate în participarea României la războiul antiotoman.

Odată cu angajarea nemijlocită în luptă, tonul comentariilor s-a modificat sensibil: ele au oglindit în general veridic înceștările militare, prezentînd strălucitele pilde de eroism și abnegație. Această comportare a sfîrșit prin a fi recunoscută de majoritatea covîrșitoare a corespondenților. Ziariștii au dorit să se afle și alte amănunte despre acești ostași, le-au descris ținuta și felul de a fi, au remarcat contribuția lor la succesele comune ruso—române.

Merită să fie accentuat faptul că motivul esențial a creșterii simpatiei presei și implicit a opiniei publice străine față de România și poporul român a constituit-o comportarea vitejească a armatei, însuflețită de o cauză dreaptă. Amintirea eroicelor asalturi de la Plevna, Rahova, Grivița sau Smîrdan, larg cunoscute prin intermediul numeroaselor corespondențe, s-a perpetuat multă vreme, întipărîndu-se adînc în conștiința europeană

⁹³ Ibidem, din 24 septembrie.

A

Abagiev T. : 95
 Abatele^{xxx} : 18, 20
 Aberdeen, lord : 30, 40, 50
 Abdul-Aziz, sultan : 19, 30
 Abramovici Pandele, bancher : 52, 53, 54, 56,
 57, 58, 59, 60, 61, 62
 Adjenov Ivan, ziarist : 25
 Alecsandri Vasile : 75
 Aleko, cioban din Sviștov : 119
 Alexandrescu Grigore : 75
 Alexieva Afrodita : 84, 85, 86, 87
 Ali-pașa : 115
 Alpi, munți : 154
 Alunu, jud. Vilcea : 146
 Ambelakia : 84
 Anchialos : 84
 Andreev A. : 28
 Andreev Veselin : 82
 Andros : 84
 Angelova Fani : 84
 Anglia (vezi și Marea Britanie) : 30, 31, 32, 162
 Antoniu Costache, actor : 102
 Apostol M. : 102, 109
 Apostolov A., doctor : 28
 Aprilov Vasil : 87
 Arbore-Rali Z. : 92, 96, 98
 Arcadia, mănăstire : 113
 Argeș, județ : 126
 Aricescu C.D. : 113
 Assopios Constantin : 85
 Atanase sin Dumitru Spiici, negustor : 147
 Atanasovici G., doctor : 27
 Atanasovici L. : 27
 Atanasovici Mihail, doctor : 28
 Atena : 85, 86, 101, 114
 Austria (vezi și Imperiul austriac) : 26, 33,
 51, 52, 57, 62
 Avram Dumitru sin Cîrstea, cojocar : 147
 Avramescu Tiberiu : 90

B

Bacalbașa C. : 90, 98
 Bacaloglu I. : 26

Bagriana E. : 81
 Bakalov G. : 90
 Bakunin M. A. : 95
 Balcani, munți : 13, 14, 15, 16, 18, 20, 30,
 40, 88, 97, 107, 116, 119
 Balduridi, negustor : 39, 49
 Baldi, geograf : 86
 Banat : 144
 Barbu G. : 27
 Bariș George : 51, 52, 54, 55, 60, 63, 64
 Basarabia : 14, 19, 31, 41
 Bălcescu Nicolae : 97
 Bălenii Sirbi, jud. Dimbovița : 128
 Băluță sin Petrică, negustor : 146
 Bănescu N. : 51, 52
 Belgia : 27
 Belgrad : 14, 21, 31, 66, 108
 Benli Marincio, negustor : 26
 Berlin : 84, 163
 Beron Petăr (și Beron Petru), doctor : 22, 84, 85
 Bervie-Flerovski : 97
 Berza Mihai : 87
 Bibescu Gheorghe, domnitor : 52
 Bidwell John : 31
 Billecoq, consul francez : 35, 38
 Bîrlogu, jud. Vilcea : 146
 Blanc Louis : 98
 Blăskov Ilia R., profesor : 25, 28, 74
 Bobcev Ștefan S. : 28
 Bociar Marco (și Marko) : 110, 115
 Bodea Cornelia : 51
 Bodești, jud. Vilcea : 146
 Bogdănești, jud. Vilcea : 146
 Bogoridi Atanas : 22
 Bogoridi Ștefan : 22
 Boiangiul Petru, hangiu : 34
 Boiarov Ilristo C., doctor : 27
 Bolintineanu Dimitrie : 9, 75, 112
 Bolliac Cezar : 9
 Bonifacio (și Bonifas) : 89
 Borșukov G. : 21
 Botev Hristo : 9, 11, 14—16, 17, 24, 25, 27,
 28, 65—83, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95,
 96, 98, 116, 122, 123, 125
 Botev Ștefan, învățător : 25
 Bozveli Neofit : 23, 85

*La întocmirea indicelui nu au fost luate în considerație tabelele și anexa articolului *Așezări de bulgari și alți sud-dunăreni în Țara Românească (1740—1834)* de Louis

Roman, respectiv pag. 127, 129 și 130—143, și nici anexa la articolul *Companiști bulgari chiprovieni din Oltenia în ajunul revoluției de la 1821* de Constantin Șerban, respectiv pag. 147—152.

Braşov (și Kronstadt): 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 62, 64, 85, 128
 Braşoveanu Constantin, negustor: 128;
 ~ Nițu, negustor: 128
 Brăila (și Ibraila, Ibrailla): 9, 21, 22, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 53, 54, 61, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 122, 123, 124, 125
 Brătianu I. C.: 9, 13
 Breaza: 31, 41
 Brebenii Sîrbi, jud. Olt: 128
 Brîncoveanu Constantin, domn: 145
 București: 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 62, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 97, 101, 102, 103, 104, 108, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 120, 144, 145, 153, 154, 156, 158, 160
 Budapesta (și Buda): 52, 53, 160
 Bulgaria: 9, 10, 11, 12, 16, 18, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 54, 55, 66, 67, 80, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 98, 99, 108, 116, 119, 121, 122, 125, 130, 144
 Bulgaru Constantin, cetaș (vezi și Ghiurgevia-lia Konstantin): 104, 105, 106, 107, 110, 121, 122, 123, 124
 Bunești, jud. Vâlcea: 146
 Burmov Al.: 18, 21, 22, 90, 93, 123
 Büchner: 97, 98
 Buzău: 35, 46

C

Cacova, jud. Vâlcea: 146
 Calea Călărașilor: 25, 26
 Calea Vergului: 25
 Califarov, frații M. și N.: 26
 Camariano-Cioran A.: 22
 Candia: 19, 101, 114, 119
 Cantacuzino Constantin, postelnic: 38, 48
 Carada E.: 9
 Caragea Vodă: 113
 Caragiale, familia: 104; ~ frații: 104, 111;
 ~ Costache: 103, 110, 111, 123; ~
 Elena: 102, 104, 105, 108; ~ Elena,
 mătușa lui Costache Caragiale: 110; ~
 G.I.: 113; ~ Ion Luca: 101, 102, 103,
 111, 113, 118, 123, 125; ~ Iorgu: 101-
 125; ~ — Drăgulici, trupa: 109, 111
 Carcalechi Zaharia, imprimeria: 24
 Carol I (și Hohenzollern Carol): 27, 120,
 155, 158
 Carpați, munți: 52
 Catana, jud. Ilfov: 126
 Cazinou, cafenea la Brăila: 34, 47
 Călărași: 36, 46
 Călimănești, jud. Vâlcea: 146
 Călinescu George: 101, 102
 Călinești, jud. Vâlcea: 145

Cecilia (presupusa nevastă a lui Iorgu Cara-giale): 102
 Cehia: 26
 Cerchez, colonel: 161
 Čeren S.I., doctor: 28
 Cernev A.: 117
 Cernișevski N.G.: 84, 95, 96, 97
 Cernovodeanu Paul: 29
 Cetățuia Rîmnicului: 146
 Chatrian Alexandre: 93
 Chelaru Valentin: 25, 104, 105, 115, 125
 Cheresțeșiu Victor: 52
 Chios: 84
 Chișinău: 90
 Christo, sîrb: 114
 Ciardakliev Vasil, căpitan: 35
 Cintulov D.: 72, 73, 78
 Ciolov P.: 27
 Cireșu, jud. Vâlcea: 146
 Ciuperceni, jud. Vâlcea: 146, 147
 Cluj (și Claudiopoli): 59, 60, 62
 Codrescu Theodor: 54
 Colquhoun Robert Gilmour, consul englez:
 30, 31, 32, 33, 34, 36, 38, 39, 41, 42, 43,
 44, 46, 49
 Constantin sin Sima Neghină, negustor: 147
 Constantinescu-Iași Petru: 16, 22, 144
 Constantinopol: 19, 32, 40, 50, 66, 67, 72,
 85, 86, 93
 Copăniș Iosif, imprimeria: 24
 Corabia: 159
 Coray, lingvist: 85
 Cornescu, sală de teatru: 110, 111
 Costanda, bogasier: 147
 Coteana, jud. Olt: 128
 Craiova: 128
 Creta: 112, 114, 115
 Crețu Gr.: 24
 Crevedia: 33, 42, 43, 48
 Crimeea: 9, 24, 66, 72, 73
 Csik Tusnád: 58
 Cucu D., imprimeria: 24
 Cunningham Charles, viceconsul englez: 29, 38
 Cuza Alexandru Ioan: 9, 10

D

Dacia: 86
 Dammé Frederic: 88
 Danova Nadia: 84, 87
 Darvaris Dimitrie: 85
 Dașkov, Iacov Andreevici, șambelan rus: 32
 Davilla Carol: 9, 22, 27
 Dediu: 110
 Dembitzki Henrik: 90
 Demoulin Camil: 98
 Depărățeanu Al.: 75
 Diculescu Vladimir: 18, 54, 126, 128, 144
 Dimităr Hagî: 107, 116, 123, 124
 Dimitriade: 114
 Dimitriev Gheorghe: 53
 Dimitrov Kostaki: 119
 Dimitrov M.: 12, 13, 14
 Dimitrov, T., doctor: 28
 Dincă sin Dica, mămular: 147

Dinckov Petăr : 65
 Dinul al Manasii, negustor : 147
 Dimbovița, județ : 128
 Dobrogeanu-Gherea Constantin : 16, 17, 75, 89, 92
 Dobrovski Ivan : 28
 Dolni : 160
 Domairon, istoric : 86
 Donat I. : 126
 Donev Hristo : 99
 Dragașevič, colonel : 14
 Dragova Nadejda : 101, 116
 Drasov Ivan : 67, 91, 94, 95
 Drăgășani, jud. Vâlcea, 146
 Drăgulici Daniil : 110, 111, 122, 123, 124, 125
 Dreperov, istoric : 93
 Drinov M. S. : 144
 Drumev V. : 67, 74
 Ducas Neofit : 84
 Ducas Nikifor, profesor : 22
 Dujcev J. : 144
 Dumitru sin Chiriță Craioveanu : 128
 Dumitriu Daniela, librăria : 97
 Dunăre : 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 19, 21, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 43, 46, 47, 48, 90, 91, 128, 144, 154, 155, 156, 159, 160, 162
 Dunin : 89

E

Eisenbach, agent diplomatic : 63, 64
 Elineșc Petre, negustor : 146
 Elveția : 94
 Eminescu (și Eminovici) Mihai : 75, 101, 102, 103, 110, 114, 125
 Enecev Petăr : 89, 90, 98
 Engel Iulie, colonel : 39
 Erkmann Emil : 93
 Esop : 85
 Etropol : 160
 Europa : 18, 19, 20, 31, 41, 87, 91, 93, 96, 97, 112, 117, 157, 158, 162
 Evloghi F. : 26

F

Filitti I. C. : 29, 31, 33, 34, 35, 52, 54
 Flood, ofițer norvegian : 161
 Florian Aaron : 55
 Fotiades Lambru (și Fotiades Lambros), profesor : 22, 87
 Fotinov Constantin : 87
 Franga George : 112, 114
 Franghia A. : 72
 Franța : 13, 18, 26, 68, 93
 Fuad-pașa : 115
 Furnaghiev : N. 81, 82
 Frunzescu E. : 90

G

Galati : 14, 21, 29, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 41, 44, 45, 47, 48, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 86, 110, 111
 Gabrovo : 23, 26
 Garibaldi Giuseppe : 159
 Gănescu Iancu : 111
 Geneva : 90, 91, 93, 95, 96, 97, 99
 Georgescu Ștefan, sergent : 156
 Germania : 26, 162
 Ghanis Dimitrie : 86
 Ghazi Osman pașa : 160
 Gheorghe, negustor : 147
 Gheorghe, fiul lui Aleko : 119; ~ Grecul sin Ion : 146
 Gheorghe Hagii Aleko Konstantinov, cetaș : 110, 118
 Gheorghiev Hristo : 26
 Gherov Naiden : 65, 70, 71
 Ghica Alexandru : 34, 52
 Ghiritli-pașa : 115
 Ghiță, argintar : 147; ~ sin Dumitru, mătăsar : 147
 Ghiurghevalia Konstantin (vezi și Bulgaru Constantin) : 117, 118, 119, 120, 121
 Giurescu C. C. : 31, 34, 144; ~ D. C. : 144
 Giurgiu : 110, 111, 119, 128
 Giurgiuveanul Nițu, negustor : 128
 Ghiuzelev, profesor : 18
 Gogol N. V. : 97
 Gomoiu V. 22, 28
 Gorj, județ : 126
 Gradovitz, colonel rus : 32, 42
 Graz : 51
 Grecia : 84, 113, 121
 Grecul Andrei, negustor : 146; ~ Dimitrie, negustor : 146; ~ Gheorghe, negustor : 146; ~ Iorga, negustor : 146
 Grekov Mihail : 93
 Grigore, egumen : 86
 Grigorie, Mitropolitul Ungro-Vlahiei : 23
 Grigorovici, profesor : 71
 Grivița : 157, 158, 160, 163
 Guizot, ministru francez : 35, 38
 Gura Sadului, jud. Vâlcea : 147
 Gyémant Ladislau : 51

H

Hagi Ruset Al : 28
 Halki : 84
 Hancev Veselin : 82
 Hantsch Hugo : 51
 Hanu Germani, topografie : 114
 Hasdeu Bogdan Petriceicu : 9, 10, 25, 112
 Haupt Gh. : 90
 Havas, agenție de presă : 155, 160, 161
 Herțen A. I. : 88
 Hitov Panaiot (și Hitov Panait) : 11, 116, 117, 119
 Hodoș Nerva : 35
 Holban, sufleur : 109

Hrelkov N. : 82
Hristidis, frații : 84, 85, 86
Hristopoulos Atanasie : 86
Huber Christian Wilhelm, viceconsul austriac :
33, 53, 54, 55, 56, 57
Hugo Victor : 98, 112
Hurezeanu D. : 90
Hurnmuzaki, Eudoxiu de : 35, 38

I

Iacobeli : 114
Iamandi brat Constantin Grecul, negustor :
146
Iane, mătăsar : 147
Iași : 22, 52, 53, 54, 56, 57, 62, 63, 85, 89, 96
Iavorov P. K. : 81, 82
Ilfov, județ : 126, 128
Ilie, zugrav : 147
Iliev Atanas : 93
Imperiul austriac (vezi și Austria) : 112
Imperiul otoman (vezi și Poarta, Sublima
Poartă, Înalta Poartă, Turcia) : 12, 14,
15, 16, 20, 30, 51, 53, 113, 144, 153
Imperiul rusesc (vezi și Rusia) : 91
Insulele Ionice : 32
Ioji, pantofar : 111
Inova : 161
Ion, fintinar : 147; ~ postăvar : 147; ~ al
Panasiu, negustor : 147; ~ din Mitrofani,
mătăsar : 147; ~ zet Stancul, croitor :
147
Ionescu D. Gh. : 144
Ioniță, bărbier : 147; ~ sin Gheorghe Gre-
cul, negustor : 146
Jordan Al. : 25
Iorga N. : 86, 87, 154, 156, 157, 159
Iovcev T. : 26
Irmischer Johannes : 84
Ismail : 21
Istrati C. I. : 90
Italia : 159
Ivan sin Popa Ion, zugrav : 147

Î

Înalta Poartă (vezi și Imperiul otoman,
Poarta, Sublima Poartă, Turcia) : 119

J

Jeev Nicolai : 21, 22, 24, 25, 27, 89, 92, 106
107, 108, 116; ~ P., doctor : 28
Jeliu Diado : 116, 118, 125
Jinzifov R. : 74
Jiul de Jos, plasa : 126
Jósika, vicecancelar : 52

K

Kairis Theofil : 84
Kalofcr : 66
Kapitanov Hr. : 25
Kapitanovcea : 161
Karagca Ștefan : 107, 116, 123, 124
Karakostov Șt. : 96, 103, 104, 106, 108
Karavelov Liuben : 9, 12-14, 16, 17, 23,
24, 25, 27, 28, 65, 67, 68, 70, 71, 74, 75,
80, 88
Karlovski Gheorghii (vezi și Kazak Gheorghii) :
53
Karneeov (și Carnieff), viceconsul rus : 32,
39, 41, 48
Kavaldjiev I. : 27
Kazak Gheorghii (vezi și Karlovski) : 53
Kazanlik : 86
Kăkrina : 11, 12
Kârsovski Ivan : 108
Kârșovski P. E. : 13
Kifalov Mihail : 23, 26
Kipilovski Atanasie : 23, 86, 87
Kiprovac : 144
Kirkov Gheorghii : 81
Klarici : 89
Kogălniceanu Mihail : 9
Köln : 51
Konaki-Vogoridi Nikola : 9
Kondarev N. : 27
Konstantinov Aleko : 81
Korais Adamantios : 87
Kosev D. : 18, 20, 126, 128
Kotel : 31, 86
Koumas Constantin : 86
Kovács Anton, abate : 54, 59, 60, 61; ~
Nicolae, episcop catolic : 54, 58, 59, 60,
61, 62
Kovalski I. : 94
Kozlev N. : 74
Krăstev K., doctor : 81
Krestlidis Gavril : 87
Krimcev Anton Hagi : 84
Kristanov Tz. : 28
Kropotkin P. A. : 94
Krupp : 154
Kutinev St. : 24
Kydoniac : 84

L

Lachman, ziarist : 157
Lamennais F. R. : 98
Lassale F. : 97
Lavalette, marchiz : 18
Lavrov P. L. : 92
Lazăr zet Cîrstea, cojocar : 147
Lecca Dimitrie : 9
Leipzig : 18, 52, 56, 85, 95
Lermontov M. I. : 71
Lesviodax Alexandru Geanoglu : 84
Levski Vasil : 9, 11, 12, 14, 16, 17, 76, 78,
80, 82

Levin S. M. : 100
Librier Gheorghe, editor: 86
Lilea, abagiu: 147

Lloyd Stephen Vincent, viceconsul britanic:
30, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42,
43, 44, 46, 47, 48, 49, 50
Lom Palanka: 161
Londra: 44, 90, 91, 92, 94, 95, 97

M

mahalaua Copăcel, Rm. Vilcea: 146; ~ **Str-**
bilor, Tirgoviște: 128; ~ Suhăreți, Rm.
Vilcea: 146; ~ Teiuș, Rm. Vilcea: 146;
~ Tirgului, Rm. Vilcea: 146
Malmaison, cazarmă: 159
Manu Ion, agă: 31, 36, 39, 46, 49; ~ Nicolae,
căpitan: 32, 39, 40, 49, 50
Marca Britanie (vezi și Anglia): 29, 30
Marica George M.: 51
Marsilia: 162
Marx Karl: 93
Maslev Stoian: 84
Massoff Ioan: 101, 102, 103, 110, 111, 114
Matecești, jud. Vilcea: 146
Mavrocordat Nicolae, domn: 63
Mavrodiev Vasil: 103, 106, 117
Măcin: 34, 39, 44, 49
Mănzov I.: 28
Mehadia: 33, 42
Melenic: 84, 86
Mcsembria: 84
Metternich K.L.W. von, cancelar austriac:
51, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 62
Michelet Jules: 98
Mickiewicz A.: 82
Mihai sin Stancul, croitor: 147
Mihăești, jud. Vilcea: 146
Miladinov K.: 74, 78
Milea, abagiu: 146, 147
Milev Gheo: 66, 82
Millo Matei: 103, 111, 112; ~ — Pascaly,
trupa: 111
Mincev, N.D.: 23, 25, 115
Minceemi Marika: 84
Minku Panajott: 57
Miscuri Tudor, negustor: 146
Miscuri Gheorghe, negustor: 146
Mitfad-pașa: 119
Mitrofani, jud. Vilcea: 146, 147
Moldova: 9, 21, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 60,
62, 63, 64
Moscova: 67, 95, 96, 98, 99, 144
Mumulcann Barbu Paris: 86
München: 51
Munteanu N.Z.: 155, 159
Muntenia (vezi și Țara Românească, Vala-
hia): 21, 52, 111
Mustakov, frații: 23, 26; ~ Dimitrie: 23;
~ Hristu: 23
Mutafcieva Vera: 87

N

Načov N.: 24
Naumann C.G., tipografie: 18
Neculatin Constantin, staroste: 146
Nedelcu: 110
Negruzzi Constantin: 85, 86, 97
Nekrasov N.A.: 71, 82
Nenovici Vasil: 23
Netea Vasile: 51
Nicola Iancu: 85; ~ sin Sima Neghină,
negustor: 147
Nicolae, negustor: 147
Nicolaiti Constantin, negustor: 146
Nicolopole: 154, 155
Noel: 97
Nucești, jud. Vilcea: 146

O

Obrenovici Miloș, principe: 34, 44, 101, 119
Obști Dimităr: 13
Ocna Mare: 146
Ocnița, jud. Vilcea: 146
Odesa: 71, 85, 86, 92, 94
Odobescu Ion, colonel: 31, 38, 48
Ogariov: 71
Ohrida: 26
Olănescu Anesti Cronibace: 111
Olt, județ: 128; ~ riu: 128, 147
Olteann Ion: 114
Oltenia: 128, 144, 145, 147
Oltenița: 105, 106, 109
Omer-pașa: 115
Opancez: 160
Orient: 10, 13, 18, 51
Osman pașa: 161
Ouzelats Petar: 13

P

Palmerston, lord: 30, 31, 33, 34, 38, 39, 41,
42, 44, 49
Panaghiuriște: 80
Pandele sirbul, argintar: 147
Panu Silvestru: 26
Pap Cezar De: 97
Papacostea Ș.: 144; ~-Danicopolu Corne-
lia: 84, 144
Papasoglu D.: 32, 38, 40
Paris: 18, 51, 86
Partenie, arhimandrit: 67
Pascaly Matilda: 103; ~ Mihai: 103, 111,
112
Pascu Ștefan: 55
Paskaleva V.: 126, 128
Pavlovici Christache: 86; ~ Țvetko: 115
Păușanu Robert: 153
Părlicev Gr.: 74

Păun David : 146
 Păușești, jud. Vâlcea : 146
 Pelivan Dimitrie : 110, 118
 Penev Boian : 84
 Peninsula Balcanică : 11, 16, 130
 Pervain Iosif : 52, 55
 Peșacov Gheorghe : 87
 Petersburg (vezi și Țarigrad) : 93, 94
 Petkov (vezi și Botev Ilristo) : 94; ~ Botio, învățător : 66
 Petôfi S. : 82
 Petre, brutar : 147; ~ negreanul : 114; ~ sin Grecul, negustor : 146
 Petrov Bacio Kiro : 80
 Pharmakidis Theoklit : 85
 Piccolo Nicola, doctor : 22
 Pietrarii de Sus, jud. Vâlcea : 146
 Pikkolos Nikola Sava : 84
 Pisarev D.I. : 93
 Pitești : 126
 Pirlita, jud. Ilfov : 128
 Pirlogu, jud. Vâlcea : 147
 Planinski Načo, doctor : 27–28
 Pleșoianu Grigore : 86
 Plevna : 155, 156, 157, 160, 163
 Ploiești : 21, 102, 109, 110, 111
 Plovdiv : 84, 86
 Poarta (vezi și Imperiul otoman, Înalta Poartă, Sublima Poartă, Turcia) : 19, 20, 30, 31, 41, 153
 Poglubko K.A. : 90, 92, 93, 95, 97, 98
 Pohar Iovan : 89
 Polianov D. : 82
 Polovraci, jud. Vâlcea : 145, 146, 147
 Popescu Lina, actriță : 110; ~-Nișcov T. : 106
 Popovici, frații : 84; ~ Raino, doctor : 22, 23, 85, 86, 87; ~ V. : 67
 Praga : 154, 160
 Predescu Iordan-Lucian : 103, 104, 105, 124
 Predicioiu Ion, negustor : 147
 Principate (vezi și Principatele române, Principate dunărene etc.) : 30, 32, 49, 51, 52, 53, 55, 112; ~ dunărene : 110; ~ române : 21, 25, 51, 87; ~ muntean (vezi și Muntenia) : 32; ~ Valahiei (vezi și Țara Românească, Valahia) : 40
 Privileghie Nikolai : 62, 63, 64
 Protici P., doctor : 27
 Proudhon P.J. : 15
 Prusia : 13, 112
 Pustiia, munte : 119, 120
 Pușkin A.S. : 71, 82

R

Radevski H. : 81, 82
 Radu sin Petre Burlan, negustor : 147
 Radulian P. : 105, 106, 107, 109
 Rahova : 155, 160, 163
 Raicoviceanu Al. : 22, 28

Rakovski Gheorghii Stoikov : 9–11, 14, 16, 17, 24, 25, 27, 28, 53, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 88, 116, 122
 Rali, teatrul : 108, 109
 Rassidescu Șt., imprimeria : 24
 Rădulescu C., imprimeria : 24
 Recea, jud. Vâlcea : 146
 Rilski Neofit : 23, 87
 Rimniceanu Naum : 85
 Rimnicu Vâlcea : 145, 146, 147
 Roma : 162
 Roman Louis : 126
 Romanați, județ : 128
 Romanov Iosif : 24
 Romanski Stoian : 29, 54
 România : 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 24, 25, 26, 28, 54, 65, 74, 75, 76, 80, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 100, 102, 104, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 119, 120, 121, 130, 145, 146, 153, 155, 156, 158, 159, 160, 162, 163
 Rosetti C.A. : 9, 10; ~ R. : 153, 154, 155, 156, 157, 159, 162
 Rusciuc : 14, 18, 86, 104, 105, 106, 107, 109, 119, 120, 123
 Ruse : 93, 107, 117, 118, 119, 120
 Rusescu Răducanu, pitar : 32
 Rusia : 21, 26, 30, 32, 52, 53, 71, 76, 90, 91, 93, 95, 96, 97, 100, 123, 153, 162
 Russel-Sudzilovski N.K. (și Sudzilovski-Russel) : 16, 89, 90, 91, 92, 96, 97, 98, 99
 Russo Demostene : 85

S

Sali aga, agent turc : 39, 49
 San Stefano : 162
 Sanola : 160
 Sapunov K. : 25
 Sapunov Petar : 23
 Savici Anghelaki : 97, 103, 108, 117, 118, 119
 Schmidt : 97; ~ Christofor : 86
 Scorceanu P. : 90
 Sedlnitzki : 52, 55
 Seliminski Ivan, doctor : 23, 27
 Semerghiev Ivan (și Semerdgiev Ivan) : 94, 95
 Ser : 26
 Serbia : 13, 14, 19, 23, 68, 117, 121, 153, 162 (și Sirbia)
 Siberia : 91
 Sibiu (și Hermannstadt) : 52, 64, 146
 Sgardelli, agent consular austriac : 35, 39, 40
 Siliștea : 109
 Simidov Filip : 93, 99
 Sion : 86
 Sirakov Șt. : 27
 Siupiur Elena : 22, 24, 25, 27, 28
 Sirbeni, denominant : 128

Sîrbcești, jud. Gorj : 126
 Sîrbcești, jud. Teleorman : 126
 Sîrboieni, denominant : 128
 Slătineanu Ioan, agă : 32
 Slăvitești, jud. Vâlcea : 146
 Slaveikov Pencio R. : 65, 66, 71, 72, 73, 74, 78, 79, 80, 81, 86
 Sliven : 21, 31, 72, 84
 Smirna : 52, 56, 84, 85
 Smirnovski Hristo : 81, 82
 Smirnov V.N. : 95
 Smîrdan : 161, 163
 Snegarov Ivan : 23, 86
 Spiroiu A. : 90
 Sofia : 10, 11, 12, 13, 14, 16, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 54, 86, 87, 90, 91, 96, 101, 104, 106, 107, 126, 144, 160
 Sofronie, episcop de Vrața : 22
 Sozopolis : 84
 Spencer H. : 97
 Srbik Heinrich Ritter von : 51
 Stagyrites Atanasie : 86
 Stambolov Șt. : 28, 65, 80, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 98, 99
 Stanislavovič Miloia (și Stanislavovitz), căpitan : 34, 35, 44
 Stara Zagora : 85, 93, 95
 Stănescu, arhitect : 90
 Stănculescu Stan (vezi și Levski Vasil) : 12
 Stăucescu C. : 90
 Stepaniak-Kravcinski S.M. : 97, 98
 Stoenesti, jud. Romanați : 128
 Stoenesti, jud. Vâlcea : 146, 147
 Stoianov Manio : 23, 24, 25, 28, 86 : ~L : 81 : ~ Zahari : 81, 99, 118
 Stoianovici Miodrag : 87
 Stoicev L. (vezi și Liuben Karavelov) : 23
 Stranski G.I. : doctor : 28
 Strassburg : 28, 53, 56
 Strumița : 26
 Sturdza Mihail : 52, 55
 Sublima Poartă (vezi și Imperiul otoman, Poarta, Înalta Poartă, Turcia) : 13, 14
 Sutești, jud. Vâlcea : 145
 Sviștov (și Șiștov) : 26, 86, 110, 118, 119, 120

Ș

Șarova K. : 12, 95
 Șerban Constantin : 144, 145
 Șișmanov Ivan D. : 67, 86, 90
 Șișkalia Ivan : 119
 Șișmen : 26, 27
 Șișnelia, doctor : 65

T

Taraluta Evgheni : 98
 Tardini Fani : 112, 115, 125 : ~ — Vlădicescu, trupa : 115
 Tarinska Șt. : 90

Tatici Vladislav (vezi și Stanislavovič Miloia) : 34, 35, 36, 38, 47
 Teișan Petrache, negustor : 146
 Telega : 54
 Teleki, Iosif : 54, 58, 59, 61
 Teleorman, județ : 126
 Tell Cristian : 9
 Temeli Constantin, negustor : 146 : ~ Dincă, negustor : 146 : ~ Luță, negustor : 146 : ~ Stoian, negustor : 146
 Teodor Pompiliu : 51, 52
 Teteven : 26
 Timoni Casimir von, consul austriac : 33, 52
 Thessaloniki : 22
 Tîrgoviște : 128
 Tîrnovo : 84, 86, 95, 99, 119, 120
 Tkacev P.N. : 99
 Todorov Nikolai : 87 : ~ P.I. : 81
 Todorovici : 89
 Toma sin Petre Burlan, negustor : 147
 Tornea Florin : 103
 Totiu Filip : 101, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124
 Traianov T. : 81
 Trajkov Veselin : 11, 21, 25
 Transilvania : 12, 51, 52, 54, 55, 58, 60, 62, 63, 64
 Tricicov Cosma (și Triciko Cosma), negustor : 26
 Trausch Josef von : 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 60, 61, 62, 63, 64
 Tsankov : 14
 Tulcea : 86
 Tuleșkov Kiro, tipograf : 118
 Turcia (vezi și Poarta, Înalta Poartă, Sublima Poartă, Imperiul otoman) : 14, 18, 19, 30, 31, 38, 40, 41, 42, 43, 47, 48, 49, 50, 93, 155
 Turnu Măgurele : 37, 46, 109, 123

Ț

Țankov Dragan : 66 : ~ Kiriak, profesor : 25, 27, 92
 Țara Românească (vezi și Muntenia, Principatul muntean, Principatul Valahiei, Valahia) : 9, 21, 23, 31, 32, 33, 34, 37, 38, 40, 52, 54, 55, 84, 126, 128, 130, 144, 145, 146, 147
 Țarigrad (vezi și Petersburg) : 93
 Țândărică Pană, serdar : 40
 Tenovici D. : 27

U

Urechia V.A. : 145

V

Valahia (vezi și Țara Românească etc.) : 11, 21, 46, 47, 84
 Valca Râii, jud. Vâlcea : 146

Valestinlis Rigas : 87
Vapțarov N. : 81, 82
Vardalah Constantin : 22, 84
Vasile sin Neamțul, mătăsar : 147 ; ~ Manole :
86
Vasilev Alexandr : 116
Vasileva Ecaterina : 115
Vaskidovici Emanoil : 23
Vazov Ivan : 28, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 74,
78, 80, 81, 82, 88, 90, 98
Vălenii de Munte : 52
Vălkov Vasili Hadji : 54
Vărbovka : 117, 118, 119, 124
Velescu, Șt., actor : 112
Velev S. : 23, 26
Velichi Constantin N. : 21, 22, 29, 31, 32,
34, 35, 36, 39, 40, 53, 54, 84, 86, 87, 88,
90, 128, 144, 155, 160
Veliskin D. : 74, 78, 106, 115, 119
Velisarios Ioan : 35
Venelin Iurii : 23
Vidin : 19, 161
Viena : 32, 51, 52, 85, 86
Viskovski : 89
Vizantios : 85
Vilcea, județ : 145, 146, 147
Vilkov Vasil, căpitan (vezi și Ciardakliev
Vasil) : 35, 36
Vlad sin Dumitru, hangiu : 147

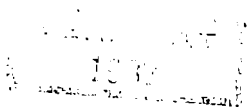
Vladimirescu Tudor : 112, 128, 145, 147
Voden : 115
Vogoride Ștefan : 86
Voinikov Dobri : 27, 65, 67, 74, 80, 103,
104, 106, 115, 119
Voinov Nicola : 115
Volkov Evgheni : 96
Vrabie E. : 128
Vracianski Sofronie : 23
Vrața : 14, 26

W

Weil George : 51
Wilhelmi, agent consular : 53, 54, 61

Z

Zafirov : 86
Zăvideni, jud. Vilcea : 146
Zimnicea : 37, 46, 119
Zlatovratski : 97
Zubcu-Codreanu Nicolae Petrovici : 16, 17,
75, 89, 96
Zürich : 91, 94

Redactor : MIRCEA SUCIU
Tehnoredactor : FELICIA BOLOCAN

*Bun de tipar : 13. XI. 1984. Format : 16/70 × 100. Coli
tipar : 10,75. C.Z. pentru biblioteci mari și mici :
9(498:497,2) „11:18”/082*

c. 748 I. P. Informația
Str. Brezoianu, nr. 23--25
București

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Lei 15,50